TÜRKİYE'NİN
STRATEJİK
VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

TSV 2023

İÇİNDEKİLER

Sunuş 3
Bilim Kurulu 4
TSV 2023 Ana Temaları 5
Giriş 6
Uluslararası İlişkiler 7
Sunum Özeti 10
2023'e Doğru Dünya ve Türkiye 14
Uluslararası Sisteme Yönelik Perspektifler 18
Küreselleşme, Uluslararası Sistem ve Türkiye 28
ABD'nin Geleceği ve Uluslararası Sisteme Olası Yansımaları 31
Avrupa Birliği ve Çok Boyutlu Türk Dış Politikası 38
Uluslararası Güvenlik 43
Sunum Özeti 46
I- Çok Kutuplu Dünya ve Uluslararası Güvenlik 54
II- 21. Yüzyılın Güvenlik Ortamı, Yeni Tehditler ve Yeni Aktörler 61
III- Yeni Yapıda Türkiye ve Güvenlik 72
IV- Enerji Tedarik Güvenliği 80
V- Türkiye'yi Bekleyen Bölgesel Fırsatlar ve Riskler 84
İç Siyaset 87
Sunum Özeti 90
I- Türkiye'nin "Siyaset" Sorunu ve Öneriler 102
1) Siyaset Kavramı 102
2) Küreselleşme, Demokratikleşme ve Siyasal Sistem 103
3) Siyasal Meşruiyet, Siyasal Kültür ve Siyasal Partiler 105
4) Türkiye'de Siyasetin Sorunlarının Çözümü ile İlgili Öneriler 110
5) 2023 için Siyasal Sistem Perspektifi 112
II- Türkiye'nin "Anayasa" Sorunu ve Öneriler 115
1) "Yeni bir Anayasa" mı? Yoksa "Anayasa Değişikliği" mi? 115
2) Kapsamlı bir Anayasa Değişikliği için Öneriler 118
Ekonomi 127
Sunum Özeti 130
Türkiye Ekonomisinde Durum Tespiti 141
Türkiye Ekonomisinin Kısıtları 142
Türk Ekonomisinin Kısa Dönem Önceliği 142
Kısa Dönem Öncelikleri için Tedbir ve Politika Araçlarının Seçilmesi 142
Türkiye Ekonomisinin Uzun Dönem Öncelikleri 143
Orta ve Uzun Dönemde Yapılması Gereken Yapısal Reformlar 144
Sektörlerle İlgili Öneriler 147
Eğitim - Bilim - Teknoloji 149
Sunum Özeti 152
Türkiye'de Eğitim Sistemi: 2023 Perspektifi 158
Türkiye'de Yüksek Öğretimin Temel Sorunları 160
2023'te Bilim ve Teknolojiyi Yönlendirecek Olan Baskın Etmenler 163
Bilimsel ve Teknolojik Gelişmede Nükleer Teknolojinin Yeri ve Önemi 173
Bilim ve Teknolojinin Gelişme Hedefleri için Üniversite - Sanayi İş Birliği 176
Sonuç 180
Kültür 181
Sunum Özeti 184
Kültür Politikalarının Yönetimine İlişkin Öneriler 189
2023 Yılı Perspektifinde On Yıllık Eylem Planı Oluşturulması ve Uygulanması için Yöntem Önerisi 192
Uzun Vadeli Kültür Politikası Araştırması Hazırlanması Konusunda Bir Yöntem Önerisi 194
Kültür Politikaları Araştırması ve Planlanmasında Göz Önünde Tutulacak Ana Başlıklar 195
Türk Kültürünün Kurucu Öğeleri 196
Türkiye Turizminin 2023 Stratejisi 200
Türkiye Turizminin 2023 Vizyonu 202
Bütün İnsanlık için Evrensel Bir Değerler Projemiz Olabilir mi? 204
Sonuç 208

TÜRKİYE'NİN STRATEJİK VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

SUNUŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılı 2023'te, Atatürk'ün belirttiği “muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkmak”, hedefleri bugünden belli bir vizyon oluşturulmasını, bu hedeflere ulaştıracak stratejilerin belirlenerek ilgili politikaların uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'nin önündeki on dört yıllık süreçte bazı önemli atılımları gerçekleştirmesi gerekiyor. Gerek dış politika alanında gerekse siyasi, ekonomik, teknolojik ve sosyokültürel alanda belirlenecek hedeflere ulaşılması ancak, var olan sorunlara değil vizyona ve hedefe odaklanan stratejilerin tüm kurumlar tarafından eşgüdüm sağlanarak uygulanması ile mümkün olabilecektir. Bu noktadan hareketle söz konusu hedeflere ulaşan güçlü bir Türkiye'nin, uluslararası alanda da sözü geçen saygın bir aktör olmaması için bir neden yoktur. Cumhuriyet'in kuruluşunun 100. yılında Türkiye, sahibi olduğu tarihi ve kültürel mirasla, özellikle iki kutuplu dünyanın sona ermesi üzerine gittikçe istikrarsızlaşan bir bölgede, demokratik, insan haklarına saygılı, yaşam standartları yüksek, teknoloji üreten, dinamik ve eğitim kalitesi yüksek genç nüfusa sahip küresel bir aktör olarak hem bölgesel sorunların çözümünde uzlaştırıcı bir güç hem de örnek alınması gereken bir model olacaktır.

“Türkiye'nin Stratejik Vizyonu 2023” Projesi ile Türkiye'yi muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkaracak vizyon, hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için kullanılması gereken strateji ile politika önerileri ortaya konmaktadır. Projenin sonuçları uzmanlar ve akademisyenler tarafından Ankara ve diğer illerin merkez teşkilatlarının üst düzey yöneticilerine ve sivil toplum kuruluşlarına kısa süreli eğitim programları olarak (çalıştaylar) formatında sunulmaktadır. Bu sayede belirlenen vizyon, hedefler, stratejiler ve politikalar konusunda tüm Türkiye'nin bilgilendirilmesi ve oluşturulacak hareketlilik ile Türk halkına yeni bir dinamizm kazandırılmasına katkıda bulunulması hedeflenmektedir. Sektörel, lokal ve bölgesel alt başlıklar da dahil olmak üzere stratejik alanlarda 2023 yılına kadar devam etmesi planlanan “Türkiye'nin Stratejik Vizyonu 2023 Projesi”nin devletimize ve milletimize faydalı olmasını diler, saygılarımızı sunarız.

Süleyman ŞENSOY / TASAM Başkanı

TÜRKİYE'NİN
STRATEJİK
VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

TSV 2023

BİLİM KURULU

Yrd. Doç. Dr. Engin SELÇUK (Proje Yöneticisi)
Oğuzhan KÖSE (Proje Asistanı)
Büyükelçi (E) Murat BİLHAN
Prof. Dr. Nadir DEVLET
Prof. Dr. Hasan KÖNİ
Büyükelçi (E) Ümit PAMİR
Büyükelçi (E) Uluç ÖZÜLKER
Dr. Nihat Ali ÖZCAN
Doç. Dr. Mithat ÇELİKPALA
Büyükelçi (E) Doç. Dr. Ali Engin OBA
Büyükelçi (E) Ömür ORHUN
Doç. Dr. Mert BİLGİN
Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZKAN
Prof. Dr. Nilüfer NARLI
Doç. Dr. Hikmet KIRIK
Doç. Dr. Emre Bağçe
Orhan PAK
Prof. Dr. Hasan SELÇUK
Prof. Dr. Erişah ARICAN
Prof. Dr. Ahmet KARA
Prof. Dr. İhsan IŞIK
Prof. Dr. Vural ALTIN
Dr. Necmi DAYDAY
Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN
Prof. Dr. İbrahim ORTAŞ
Doç. Dr. Cemil ARIKAN
Cengiz ULTAV
M. Ünal AZAKLIOĞULLARI
Dr. Reşat UZMEN
Dr. Ulvi ADALIOĞLU
Prof. Dr. Kenan GÜRSOY
Büyükelçi Pulat TACAR
Prof. Dr. Rahmi KARAKUŞ
Tuğgeneral (E) Reşat ÖDÜN
Prof. Dr. Ersin KALAYCIOĞLU
Prof. Dr. Veysel ULUSOY
Doç. Dr. Ayhan KAYA
Doç. Dr. Burçin YURTOĞLU

AKİL KİŞİLER KURULU

Büyükelçi (E) Murat BİLHAN
Büyükelçi (E) Ömür ORHUN
Prof. Dr. Sema KALAYCIOĞLU
Prof. Dr. Vural ALTIN
Prof. Dr. Nilüfer NARLI
Büyükelçi (E) Ümit PAMİR
Prof. Dr. İlhan TEKELİ

TÜRKİYE'NİN
STRATEJİK
VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

TSV 2023 ANA TEMALAR

- ULUSLARARASI İLİŞKİLER
- ULUSLARARASI GÜVENLİK
- İÇ SİYASET
- EKONOMİ
- EĞİTİM - BİLİM - TEKNOLOJİ
- KÜLTÜR

GİRİŞ

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak "Uluslararası İlişkiler", "Uluslararası Güvenlik", "İç Siyaset", "Ekonomi", "Eğitim - Bilim - Teknoloji" ve "Kültür" alanlarında 2023 yılında Türkiye'nin nasıl bir vizyona sahip olması gerektiği konusunda öneriler geliştirmek, bu vizyona ulaşmak için belirlenecek hedefler ve uygulanacak politikalar hakkında geniş kapsamlı bir tartışma ortamı yaratmak ve Cumhuriyet'in 100. yıldönümünün kutlanacağı bu tarihte Türkiye'nin güçlü ve saygın bir devlet olarak dünyadaki konumunu daha da sağlamlaştırmasına katkıda bulunmak amacıyla Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah GÜL'ün himayelerinde sürdürülen "Türkiye'nin Stratejik Vizyonu 2023 Projesi" kapsamında "Türkiye'nin Stratejik Vizyonu 2023 Kongresi" 15-17 Ekim 2008 tarihinde İstanbul'da Grand Cevahir Kongre Merkezi'nde düzenlenmiştir.

Öncesinde düzenlenen çok sayıdaki hazırlık çalıştayının sonuçlarının değerlendirildiği Kongre süresince toplam yedi oturum gerçekleştirilmiştir:

1. Oturum: "2023'te Uluslararası Sistem, Türkiye ve Dış Politika Açılımları"

2. Oturum: "Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye'nin Değişen Güvenlik Politikası"

3. Oturum: "Türkiye'nin Tarihi ve Kültürel Derinliğini Çağın Ötesine Taşıyacak Değerler"

4. Oturum: "Türk Siyasal Sistemi: Bilanço ve 2023 için Perspektifler"

5. Oturum: "Türkiye'de Eğitim, Bilim ve Teknoloji Politikaları"

6. Oturum: "Türkiye'de Kalkınma Dinamikleri ve Küresel Ekonomi ile Bütünleşme"

7. Oturum: "Genel Müzakere ve Değerlendirme"

TSV 2023 projesinin ana temalarını içeren bu çalışma; Kongre'de sunulan tebliğlerden, yapılan değerlendirmelerden ve konuyla ilgili geliştirilen önerilerden hareketle hazırlanmıştır.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

TÜRKİYE'NİN
STRATEJİK
VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

TÜRKİYE'NİN STRATEJİK VİZYONU 2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

2023'TE ULUSLARARASI SİSTEM, TÜRKİYE VE DIŞ POLİTİKA AÇILIMLARI

- Sunum Özeti
- 2023'e Doğru Dünya ve Türkiye
- Uluslararası Sisteme Yönelik Perspektifler
- Küreselleşme, Uluslararası Sistem ve Türkiye
- ABD'nin Geleceği ve Uluslararası Sisteme Olası Yansımaları
- Avrupa Birliği ve Çok Boyutlu Türk Dış Politikası

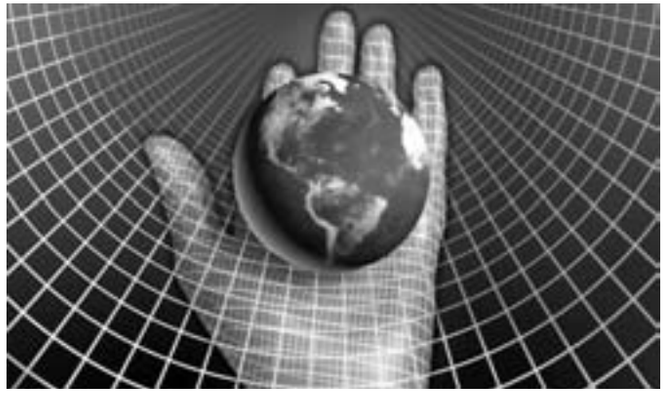

Sunum Özeti

Çok Kutuplu Sistem

• 2023 perspektifinde dünyaya baktığımızda çok kutuplu bir uluslararası sistemin hakim olacağı öngörülmektedir.
• Devlet otoritesi artacak ve uluslararası şirketlerde bu otoritenin etkisi görülecektir.

Güç Sistemleri Arası Denklemler ve Entegrasyon Eğilimleri

• Dünyada yeni güç sistemi oluşacak, Rusya, Çin, Hindistan ve Brezilya bu dengeyi oluşturan ülkeler arasında yer alacaktır.
• Yeni bölgesel entegrasyonlar kurulacak ve bölgesel rekabet artacaktır.

Eş-Zamanlı Entegrasyonunun Tersi Yöndeki Parçalanma Eğilimleri

• Mikro milliyetçilik ön plana çıkacak ve bu alt-sistem, üst-sistemde parçalanmaya neden olacaktır.

Yeni Çatışma Alanları

• Ayrıca çevresel problemler yeni çatışmaların, savaşların nedeni olacaktır.

Ekonominin Politik Üst-Yapıyı da Etkileyen Konjonktürel Değişimi

• Uluslararası sistem içinde neo-liberal ekonomik politika yerine devletin ekonomiye daha fazla müdahale ettiği ve ekonomide düzenleyici bir rol üstlendiği yeni ekonomi-politika anlayışı egemen olacaktır.
• 2001'den beri yaşanan ekonomik krizler ulusal güvenliği ve piyasaları tehlikeye atmıştır. Bu durum küreselleşmiş dünyanın zarar görebilirliğini ortaya koyarak şimdi devletin fiziksel güvenliği ve piyasaların sağlamlığına olan çağrıyı güçlendirmektedir.

Küresel ve Bölgesel Örgütlerin Dönüşümü

• Küreselleşme, birinci dünya, ikinci dünya ve üçüncü dünya ayırımı içermektedir.
• Türkiye uluslararası sistemde ikinci dünya grubunda yer almaktadır.
• Türkiye'nin birinci dünyaya yaklaşması ve uluslararası sistem içinde yer alması için kendi iç sorunlarını (özellikle toplumsal bütünleşme sorununu) çözmesi bir zorunluluktur.

Yeni Eko-Politik

• 21. yüzyılda devlet stratejileri etrafında ekonomik ve jeopolitik açıdan çok kutuplu uluslararası bir sistem kurulacaktır.
• Yaşanılan küresel mali kriz, kapitalizmin değil ama düzenlenmemiş serbest piyasa düşüncesinin ve bu temelde hareket eden neo-kapitalizmin sonudur. Bu son, devletin daha etkin rol oynadığı yeni bir kurumsal örgütlenmeye gidilecek olan dönemin ise başlangıcıdır.

ABD'nin Evrimi

• Bu yüzyılda Amerika üretiminin çoğunu kendi ülkesi içinde yapacak ve pazarını korumaya devam edecektir.

21. Yüzyılın İlk Çeyreğindeki Eğilimler

• Uluslararası para düzeninin yeni şartlara uyarlanması yeni yatırım fonlarına ve çoğu ülkenin dolar rezervini terk ederek avroya geçiş yapmasına yol açabilir.
• 21. yüzyılda tek kutuplu sistem yerine çok kutuplu sistem yerini alacaktır. Uluslararası hukuk kuralları yeniden yapılandırılacak ve devlet egemenliği önem kazanacaktır.

• Bu yüzyılda askeri sistemde yeni bir yapılanmaya gidilecek, özel koruma şirketlerinin ordulara yardım edebileceği şartlar oluşacaktır.
• Avrupa Birliği içinde yer alan federalist eğilimin derinleşerek güç kazanması ve Avrupa Birliği'ni bir 'Avrupa Birleşik Devletleri'ne dönüştürmesi beklenebilir.
• Çin, Hindistan, Rusya ve Brezilya küresel aktörler haline dönüşürken, Rusya Orta Doğu'da daha aktif bir rol oynayabilir.
• Dış Politikada Türkiye, Avrupa Birliği yönelimini ilk sıraya oturtsa da çok boyutlu politikalarını geliştirerek daha ileri taşımalıdır.
• Türkiye açısından jeopolitik değeri tartışmasız olan Kıbrıs'a önem atfedilmelidir.

Kültür Coğrafyası

• Türkiye'nin; tarihten gelen birikimle ortak kültürel değerleri paylaştığı büyük kaynaklara sahip Türk ve İslam dünyasına yönelik reel politik sağduyudan kopmadan ilişkilerini güçlendirmesi, çok kutuplu küresel sistem içinde etkinliğini artıracaktır.
• Türkiye, kamu diplomasisi olarak tanımlanan STK'lar, iş adamları, kalkınma yardımları gibi enstrümanları kullanarak; Asya, Afrika, Latin Amerika ve alt bölgelerinde etkin bir politika izlemelidir.

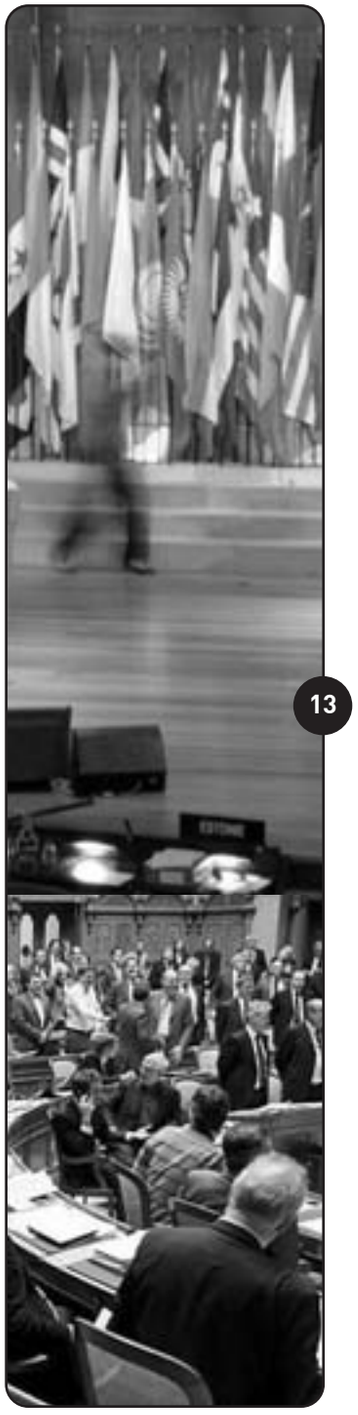

2023'e Doğru Dünya ve Türkiye

2023 hem çok yakın hem de çok uzak bir perspektiftir. 21. yüzyıla girdiğimiz andan itibaren önümüze inanılmaz olaylar çıkıyor ve hiç kimsenin tahmin edemediği hızda değişiklikler yaşıyoruz. Hatta son zamanlarda kapitalizmin nimetlerinin herkese yetip yetmediği, bu sistemin ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığı konusu dahi ciddi biçimde tartışılmaya başlanıyor.

Dünyadaki hızlı değişim süreci içinde Türkiye'nin 2023 perspektifi çerçevesinde meseleleri ele alabilmek için ancak tahminlerde bulunabiliriz. Fakat bu durum; bugün yaşanmakta olan gelişmelerden hareketle 2023 perspektifine ilişkin öneriler geliştirebilmemize engel değildir.

Türkiye hızla ve gittikçe daha yoğun biçimde küreselleşen dünyanın bir parçası olmaktadır. Bu nedenle Türkiye, dünyada yaşanmakta olan gelişmelerden ve problemlerden etkilenmektedir. Türkiye olarak, hem kendi irademiz kapsamında hem de irademiz dışında ortaya çıkan gelişmelerle karşılaşacağız. Dolayısıyla **2023'te Türkiye'nin hangi konumda olacağı, aslında 2023'te dünyanın hangi konumda olacağı ile yakından ilintilidir.**

Başka bir ifadeyle Türkiye, gelecekte dünyada meydana gelecek olumlu gelişmelerden faydalanma veya olumsuz gelişmelerden zarar görme durumuyla karşı karşıya kalacaktır. Bu nedenle sadece Türkiye'nin değil, aynı zamanda tüm dünyanın 2023 perspektifini dikkate almamız gerekmektedir.

Birincisi; 2023 dünyasında uluslararası sistem günümüzden farklı olacaktır. Küreselleşme süreci, teknolojik gelişmelerin etkisiyle daha da derinleşecektir. Bu durum uluslararası sistemi değişime zorlayacaktır. Uluslararası sistem içinde örgütlenme şekli değişecektir.

Ayrıca uluslararası hukukun yapısı ve işleyişi değişecek, hukuka duyulan ihtiyaç artacaktır. Çünkü **dünya, tek bir süper gücün himayesinde yönetilemeyecek ve kontrol edilemeyecek kadar karmaşıklaşmış ve çeşitlenmiştir.** Başka bir ifadeyle tek kutuplu bir dünya değil çok kutuplu bir dünya söz konusu olacaktır. Buna bağlı olarak da en geniş kapsamlı uluslararası örgütlenme olan ve uluslararası hukukun temelini oluşturan Birleşmiş Milletler de yeniden yapılanma ihtiyacı içinde olacaktır.

İkincisi; küreselleşmenin yanında aynı zamanda devlet otoritesi de daha fazla ön plana çıkmaya başlayacaktır. Özellikle çok uluslu şirketlerin keyfîliği devlet otoritesi tarafından dizginlenecek ve sınırlandırılacaktır. Bu çok önemli bir gelişme olacaktır.

Çok uluslu şirketler hızlı sermaye hareketleri ile adeta sanal bir dünya yarattılar. Bu sanal dünya çok uluslu şirketleri güçlendirdi ve küçük bir azınlığı çok zenginleştirdi. Ama aynı zamanda bu süreç ciddi ekonomik, politik ve sosyokültürel krizlere ve çöküntülere neden oldu.

Bu nedenle yakın gelecekte devletin otoritesi ve müdahalesi artacaktır.

Üçüncüsü; bölgesel entegrasyon süreçleri yakın gelecekte daha fazla önem kazanacaktır. Çünkü zayıf olan devletler kendi güçlerini artırabilmek ve büyük güçler karşısında bağımsızlıklarını / egemenliklerini koruyabilmek için yakın çevresindeki diğer devletler ile bölgesel entegrasyon süreçlerine gireceklerdir.

Bu entegrasyon süreçleri aynı biçimde gerçekleşmeyebilir. Yani yeni entegrasyon süreçleri Avrupa Birliği modeline benzer şekilde gerçekleşmeyebilir. Her bölge kendine özgü entegrasyon modeli geliştirebilir. Örneğin Bağımsız Devletler Topluluğu'nun entegrasyon modeli Avrupa Birliği modelinden büyük ölçüde farklıdır.

Dördüncüsü; bölgesel entegrasyon süreçleri hızlandıkça, dünya ekonomisinde ve politikasında rekabet entegre olmuş bölgeler arası rekabet şeklinde gelişecektir. Bölgesel rekabetler, yakın gelecekte tek tek devletler arasındaki rekabetten daha önemli ve daha etkili olabilecektir.

Beşincisi; dünya ekonomisinde ve politikasında ciddi güç kaymaları meydana gelecektir. Avrupa ve Amerika gücünü muhafaza etmenin yollarını ararken, Çin, Rusya,

Hindistan ve Brezilya güç kazanacaktır. Böylece bu dört devlet kendine yeterli küresel güçler olarak ortaya çıkacaklardır. Küreselleşmeye ayak uyduramadığı taktirde Avrupa, bugüne oranla yoksullaşacak ve insanların yaşam standardı gerileyecektir. Bu ise Avrupalı devletleri daha fazla entegrasyona zorlayacaktır. Böylece **Avrupa Birliği entegrasyon süreci hızlanacak ve yoğunlaşacaktır.** Çünkü Avrupalıların hızla gelişen Rusya, Çin, Hindistan ve Brezilya ile başka türlü rekabet etmeleri mümkün değildir. Rekabet güçlerini artırabilmek için de Avrupa Birliği entegrasyon sürecini hızlandırmaları gerekmektedir. Bu ise, Avrupalıların Türkiye'ye olan ihtiyaçlarını artıracaktır. Türkiye hızla gelişen ve güçlenen dinamik bir ülkedir. Türkiye'siz Avrupa Birliğinin rekabet gücü ve rekabet yeteneği son derece zayıf kalır. Böylece **gelecekte Avrupa Birliği, Türkiye'yi ısrarla kendi içine davet eden bir konuma gelecektir.**

Altıncısı; günümüzde küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devlet modelinin de sona erdiğine dair oldukça moda bir söylem varsa da yaşanan gelişmeler bunu doğrulamamaktadır. Son yıllarda yeni ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Örneğin 1990'lı yıllarda SSCB'nin ve Yugoslavya'nın parçalanması ile birlikte yeni ulus-devletler kurulmuştur. Bu sürecin önümüzdeki yıllarda da devam edeceği düşünülmektedir. **Dünyamızda etnik çatışmalar artarak devam edecektir.** Ulus-devlet olgusunda meydana gelen gelişmelere paralel pek çok ulus-devlet bünyesinde etnisite ve etnik azınlık olgusu ön plana çıkmakta veya çıkarılmaktadır. Bu konu özellikle etnik açıdan heterojen yapıya sahip ülkeleri, bölgeleri ve toplumları çok derinden etkilemekte ve etkilemeye devam edecek gibi görünmektedir. **Yeni küçük ulus-devletler ortaya çıkmaya devam edecek** ancak bunlar ekonomik, politik, askeri, teknolojik ve sosyokültürel açıdan zayıf olacakları için büyük güçler tarafından kontrol edileceklerdir.

Yedincisi; çevresel problemler ağırlaşacak ve çevresel problemler ağırlaştıkça politik ihtilafların ve çatışmaların kaynağını oluşturacaktır. Bunların başında **küresel ısınma** gelmektedir. Küresel ısınmanın sonuçları bugünden yaşanmaya başlamıştır. 2023'e yaklaştıkça bu problem çok daha ciddi şekilde karşımıza çıkacaktır. Bunun önüne geçebilmek için Kyoto Protokolü'nün ABD dahil her devlet tarafından imzalanması ve hayata geçirilmesi şarttır.

Türkiye'yi de yakından ilgilendiren diğer bir çevresel konu ise **su sorunu**dur. Orta Doğu'daki hızlı nüfus artışı göz önünde bulundurulduğunda 2025 ila 2030 yılları arasında su ancak bölgedeki nüfusun üçte ikisine yeterli olacaktır.

Yani yakın bir gelecekte Orta Doğu nüfusunun üçte biri ciddi susuzluk problemi ile karşı karşıya kalacaktır. Bölgedeki en zengin su kaynakları Türkiye'de bulunmaktadır. Fırat Nehri 39 milyar metre küp, Dicle Nehri 49 milyar metre küp yıl debisiyle bölgenin başlı başına iki büyük kaynağıdır. Bu nedenle, pek çok uzmana göre 2025-2030 döneminde

bölgedeki anlaşmazlıkların ve savaşların asıl kaynağı, Filistin-İsrail uyuşmazlığı veya başka bir politik uyuşmazlık değil "su" olacaktır. Dolayısıyla Türkiye'yi yakın gelecekte zorlayacak olan en önemli konulardan biri su sorunu olacaktır. Su kaynaklarına ulaşım ve su kaynaklarını kontrol etme konusunda çıkacak olan anlaşmazlıklar ve çatışmalar ister istemez Türkiye'yi de doğrudan veya dolaylı biçimde bu konunun içine çekecektir.

Üçüncü çevre problemi gıda tedariği konusu olacaktır. Bugün bile ülkemiz **gıda tedariği** konusunda sıkıntı çekmeye başlamıştır. Yapılan son tarım reformları neticesinde gıda konusunda kendi kendine yeten ülke konumundan yavaş yavaş çıkmaktayız. Su sorunu, küresel ısınma ve nüfus artışı da göz önüne alındığında yakın gelecekte Türkiye'nin gıda tedariği sorunu yaşayan ülke konumuna gelebileceği söylenebilir.

Çevresel meseleler bağlamında ele alınması gereken dördüncü ihtilaf konusu **enerji tedariki**dir. Fosil enerji kaynakları giderek azalmaktadır. En önemli enerji kaynaklarından petrol ve doğalgaz rezervleri hızla tükenmektedir.

Türkiye, coğrafi konumu itibariyle bu iki enerji kaynağının geçiş yoludur. Fakat bu iki enerji kaynağının azaldığı oranda, Türkiye'nin enerji yolu olma önemi de azalacaktır. Ayrıca enerji kaynakları azaldıkça, enerji pahalanacak ve rekabeti şiddetlenecektir. Bu durumda dünya yeni enerji kaynakları arayışı içine girecektir. Nitekim bu çalışmalar şimdiden başlatılmış durumdadır. Örneğin; hidrojen enerjisini daha kullanılabilir hale getirmek için çalışmalar sürdürülmektedir.

Enerji kaynaklarının tükenmekte oluşu nükleer enerjinin önemini artırmaktadır. Ne yazık ki Türkiye bu konuda çok geri kalmış durumdadır. **Türkiye'nin daha da gecikmeden en modern teknikleri kullanarak kendi ulusal nükleer enerji programını oluşturması, geliştirmesi ve uygulamaya alması isabetli olacaktır.**

Fransız Devrimi ile tarih sahnesine çıkan ulus-devlet modeli, üç süper devletin yıkılmasına yol açmıştır: Rusya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devletleri. Birinci Dünya savaşı bu üç süper devletin sonu olmuş ve yeni küçük ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Böylece yeni bir uluslararası politik sistem, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlenme (milletler cemiyeti) dönemi başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin uzun süren yıkılışı sürecinde "mevcut olanı koruma" içgüdüsü ile hareket edilmiştir. Ardından, dünyada köklü değişim dönüşüm sürecinin yaşandığı bir dönemde Atatürk'ün önderliğinde Türk milli devrimi gerçekleştirilmiştir. Böylece Türk ulus-devleti inşa edilmiştir. Türkiye olarak geride bıraktığımız 85 yıl içerisinde çok mesafe kat ettik. Şu anda Türkiye, ekonomik ve toplumsal gelişimini tamamlamış olmasa da bu yola girmiş ve emin adımlarla ilerleyen bir ülke konumundadır. Türkiye, ekonomik ve toplumsal gelişim için gerekli olan insan ve bilgi altyapısını bu 85 yıl sürecinde oluşturabilmiştir.

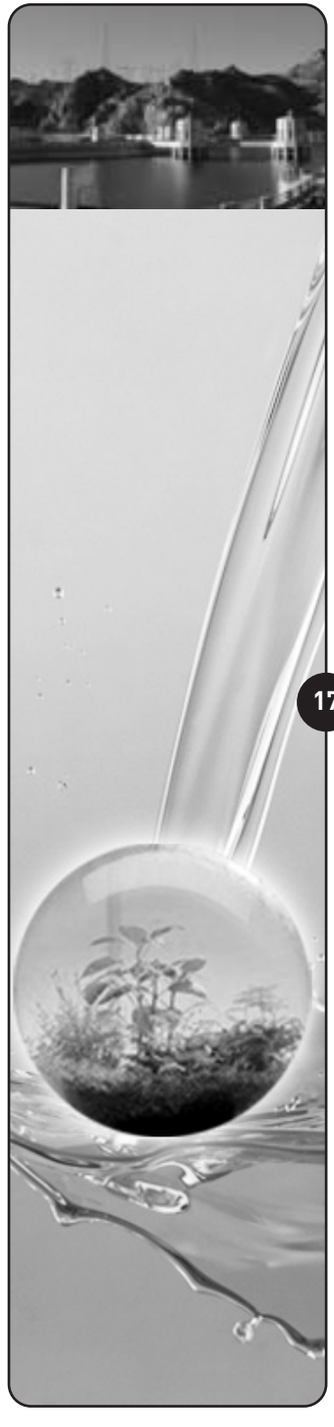

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Türkiye nüfusunun %60'ı 35 yaşın altındadır. Bugünkü gelişmiş ülkelerin hepsi Türkiye'ye göre çok yaşlıdır.

Biz geleceği temsil ediyoruz, onlar ise geçmişi. Elimizdeki kaynakları ve potansiyeli akılcı ve verimli biçimde kullanırsak, gelişmiş ülkeleri kısa süre içinde yakalayabiliriz. Türkiye büyük bir potansiyele sahiptir ve geleceği de büyüktür. Bunun farkında olan Avrupa, bu nedenle Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyeliği konusunu çok hararetli biçimde tartışmaktadır. Bu tartışmanın odak noktası Türkiye'nin büyüklüğü ve gücüdür.

Türkiye henüz kendi başına küresel bir güç değildir. Bu nedenle Türkiye, kendi dışında meydana gelen gelişmelerden, doğrudan veya dolaylı biçimde etkilenecektir. Fakat **Türkiye bir bölgesel güçtür**. Bölgesel güç olarak Türkiye, kendi yakın coğrafyası içinde bir bölgesel örgütlenme sürecine girmelidir. Türkiye böyle bir örgütlenme içine girerken coğrafi konumu ile ideolojik, politik ve ekonomik yapısını dikkate almalıdır.

Bu bağlamda, örneğin, Arap Birliği Türkiye için uygun bir bölgesel örgütlenme seçeneği değildir. Çünkü tamamlayıcılık unsuru olmadan entegrasyon ve örgütlenme mümkün olmaz. Türkiye ile bu ülkeler arasında tamamlayıcılık unsuru ya yoktur ya da çok zayıftır. Enerji kaynaklarına dayalı ekonomileri olan bu ülkeler, enerji kaynaklarının azalması ile birlikte büyük bir çöküş yaşayabileceklerdir. Ayrıca Türkiye'nin ideolojik, politik, ekonomik yapısı Arap Birliği ile uyuşmaz.

Tüm bunları göz önüne alırsak, bölgesel örgütlenme konusunda Türkiye'nin önündeki en önemli seçenek Avrupa Birliğidir. Coğrafi, politik, ekonomik ve ideolojik yakınlık itibariyle Türkiye'nin Avrupa Birliğine katılımı hem Birlik'e hem de Türkiye'ye karşılıklı fayda ve güç sağlayacaktır. Yani Avrupa Birliği ile Türkiye arasında karşılıklı ihtiyaç durumu söz konusudur. **Türkiye Avrupa Birliğinden, Avrupa Birliği de Türkiye'den vazgeçemez. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin geleceği Avrupa Birliğinde, Avrupa Birliğinin geleceği de Türkiye'dedir.**

Uluslararası Sisteme Yönelik Perspektifler

Uluslararası sistemin tarihinde üç dönüm noktası olmuştur. Birincisi; 15. yüzyılda Rönesans Devri ile başlayan Batı'nın yükselmesidir. Bu dönem; bilim, sanat, teknoloji, ticaret alanlarının gelişmesinde ve kapitalizmin temellerinin atılmasında önemli bir adım oldu. Rönesans Döneminden itibaren Batı Avrupa hızla gelişip güçlendi ve dünyanın lideri konumuna geldi. 19. yüzyılda ise Amerika Birleşik Devletleri sahneye çıktı ve Batı Avrupa'yı yakaladı. Bu durum, uluslararası sistemdeki ikinci dönüm noktası oldu. Yani hem ABD'yi hem de Batı Avrupa'yı içine alan Batı dünyasının 500 yıllık bir yükselişi söz konusudur. 21. yüzyılla birlikte ise üçüncü dönemece girdik. Bu dönüm noktasında Batı'nın yavaş yavaş gerilemeye başladığını görüyoruz. **Yani Batı'nın ekonomik ve diplomatik gücü yavaş yavaş erozyona uğruyor.**

1990-2007 yıllarında küresel ekonominin hacmi 23 trilyon dolardan 53 trilyon dolara çıkmıştır. Küresel GSMH'da yaşanan bu büyük artışın yarısı gelişmekte olan ülkelere aitti. 2006-2007 döneminde aralarında 30 Afrika ülkesinin de yer aldığı 124 ülke %4'lük büyüme hızı gerçekleştirdiler. Dünyadaki yabancı döviz rezervi miktarının %75'i (yani 7

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

trilyon dolarlık bir değer) Asya ve petrol üreten ülkelerin elindedir.

Bu ülkelerin elinde ayrıca 2,5 trilyon dolar bütçe dışı kamusal fonlar mevcuttur. Bu fonlar Batılı büyük şirketlere yatırılıyor ve bu şirketlerce yönetiliyor.

Yapılan tahminlere göre 2020 yılında Amerika, Avrupa Birliği ve Çin ülkelerinin her biri küresel GSMH'nın %20'sine sahip olacaklar. Hindistan'ın payı %10, Japonya'nın ise %5 olacaktır. **2035'te ise; Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya ve Meksika ekonomilerinin toplamı, bugünkü G-7 ülkelerinin (ABD, Almanya, İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Kanada) toplam ekonomisinden daha büyük olacaktır.**

Son yaşanılan krize rağmen Çin ve gelişmekte olan ülkeler 2008'de %6,9 büyüme hızı gösterdiler. 2009 içinde ise %6,1'lik büyüme hızı kaydetmeleri tahmin ediliyor.

Asya ve petrol ihracatı yapan ülkeler uluslararası piyasalara sermaye enjekte ederlerse, yaşanmakta olan mali kriz çok daha kolay atlatılabilecektir. Yani Batı dünyası krizi atlatabilmek için bu ülkelerin yardımına muhtaç. Tabii ki bu sözünü ettiğimiz fonlar hükümetlerin denetimi altında olduğu için beraberinde sadece ekonomik etkiyi değil, siyasal etkiyi de getirecektir. Yani Batılı bankalara kamusal fon yatırdığınızda, o bankalar ve ülkeler üzerinde siyasal bir etki elde edilebilmektedir.

Günümüzde dünyanın en zengin insanı Meksika'da, dünyanın en büyük fabrikası Çin'de, dünyanın en uzun yapısı Tayvan'da, dünyanın en büyük kumarhanesi Çin'in Macao Adası'nda, dünyanın en büyük alışveriş merkezi gene Çin'dedir. Bu tür örnekler gösteriyor ki; Batı ülkeleri dışında hızla gelişen yeni ülkeler bulunuyor. Ayrıca dünya ekonomisinde ve politikasında artık daha fazla aktif oyuncu rol üstleniyor. Tüm bu veriler, yeni bir küresel sistemin oluşmakta olduğunu gösteriyor. **21. yüzyılın uluslararası sisteminde iktidar daha az "merkezî" olacaktır.** Yani iktidar sistem içinde daha fazla dağınık olacaktır.

Bunun birinci nedeni, Batı dışında yeni güçlü devletlerin ortaya çıkıyor olmasıdır. İkinci nedeni ise, devlet dışı aktörlerin çok güçlenmesidir. En önemli devlet dışı aktörler uluslararası örgütler ve büyük şirketlerdir.

100 yıl öncesinde dünyada çok kutuplu bir uluslararası sistem vardı. Bu çok kutuplu sistemi Batılı büyük güçler (ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, Avusturya İmparatorluğu, Rusya İmparatorluğu, İtalya) idare ediyordu. Bu güçlerden birisi yükselişe geçtiği vakit diğerleri arasında ittifaklar kuruluyor ve yükselişe geçen aktör dengeleniyordu.

2. Dünya Savaşı sonrasında ise ABD ve SSCB tarafından idare edilen çift kutuplu sisteme geçildi.

Batılı kapitalist ülkeler ABD liderliğinde, sosyalist ülkeler ise SSCB liderliğinde kutuplaştı. Asya ve Afrika ülkelerinin bir kısmı SSCB'ye, diğer bir kısmı ise ABD'ye yakın durdu. Latin Amerika ise, Küba hariç, ABD'nin kontrolündeydi. İki kutup arasında bir "nükleer dehşet dengesi" oluştu. Değişik ekonomik, politik ve sosyolojik nedenlerden dolayı SSCB'nin dağılması ve sosyalist ülkelerin kapitalizme geçiş yapmaları ile birlikte 1990'lı yıllarda ABD kendi "imparatorluğunu" ilan etti. Yani 1990 sonrasında ABD, uluslararası sistemin tek süper gücü haline geldi. Amerika önümüzdeki yakın kısa dönemde de tek süper güç olmaya devam edecektir.

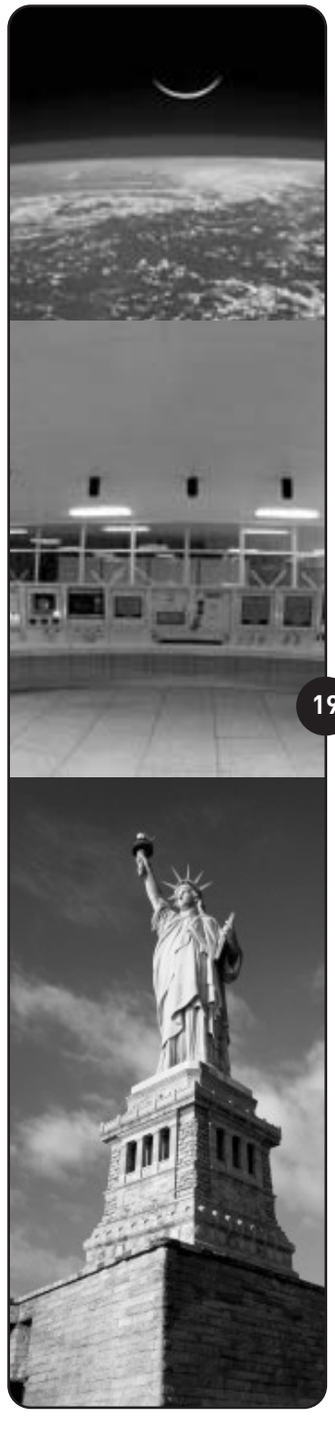

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Uluslararası sistemde halen en büyük güç ABD'dir. ABD'nin GSMH'sı 13 trilyon dolardır. Amerikan ekonomisi şu anda dünyanın en rekabetçi ekonomisine sahiptir. Araştırma-geliştirme faaliyetlerinde dünyada birinci ülkedir. Dünyadaki silahlanma harcamalarının yarısını yapmakta olan ABD, dünyanın en güçlü ordusuna sahiptir. ABD, halen teknolojik üstünlükteki bir numaralı ülke konumunu koruyor.

Ancak, Irak savaşı ile birlikte Amerika'ya karşı dünya kamuoyunda antipati gelişti. Böylece Amerika yumuşak gücünü (soft power) büyük ölçüde yitirdi. Çünkü dünya kamuoyu nezdindeki olumlu imajını yitirdi. 1990'lı yıllarda var olan Amerikan sempatisi artık yok. Bu durum Amerikan gücü için önemli bir gerilemedir.

Amerika uyguladığı dış politika ile dünyayı şiddete, savaşa sürüklüyor ve terörize ediyor. Amerikan dış politikası günümüzde sadece kendi özgücüne dayanıyor ve uluslararası hukuku dikkate almıyor. Amerikan kamuoyunda ise bir paranoya dönemi yaşanıyor. Kuşkusuz Obama'nın liderliği farklı bir yönetim anlayışını ifade etse de bu gerçek kolay değiştirilebilir gibi görünmüyor.

Yeni dönemde ABD'yi en fazla zorlayabilecek olan ülke Rusya'dır. Rusya, 1990'lı yıllarda ABD'den, Batı Avrupa devletlerinden ve uluslararası finans kuruluşlarından büyük miktarlarda kredi almıştı. Böylece ABD'ye ve Batı'ya bağımlı duruma düşmüştü. Fakat 2000'den itibaren hızla toparlanma sürecine giren Rusya tüm borçlarından kurtuldu. Şu anda mali açıdan hiçbir yere bağımlı değildir. Rusya'nın elinde 100 milyarlarca dolar kamusal fon birikmiş durumda. Bu nedenle yaşanılan mali krizden fazla etkilenmediği gibi, mali krizden etkilenen pek çok devlete kredi açtı. Bunlardan birisi İzlanda'dır. NATO üyesi olan İzlanda Batılı müttefik dostlarından istediği kadar kredi bulamayınca Rusya'ya yöneldi ve Rusya'dan büyük miktarda kredi çekti.

Ekonomisini toparlayan Rusya, uluslararası politikada da ağırlığını artırmaya başladı. Bunu en son, Gürcistan'a yönelik gerçekleştirdiği askeri operasyonda ve Gürcistan politikasında gördük. Rusya'nın silahlanma bütçesi Amerika'nın silahlanma bütçesinin %10'u kadar. Ama bununla birlikte son derece güçlü bir orduya sahip ve kendi yakın çevresinde ordusunu kullanmaktan çekinmeyen bir dış politika sergiliyor. **Rusya şu anda daha çok Orta Asya, Kafkasya ve Karadeniz bölgelerine nüfuz ediyor. Ama Rusya'nın gelişimi bu şekilde devam edecek olursa yakın zamanda Orta Doğu'da da daha etkili bir dış politika uygulayacağını söyleyebiliriz.**

Rusya'nın gelişimi açısından en ciddi problem, Rus ekonomisinin büyük ölçüde petrol ve doğalgaz gelirlerine dayanıyor olmasıdır. Rusya'nın, ABD ile rekabet edebilmesi için ekonomisini daha fazla çeşitlendirmek zorundadır. Ekonomisini çeşitlendirmediği sürece Rus ekonomisi doğalgaz ve petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar karşısında çok kırılgan olacak ve diğer sektörlerde ABD ve Batı Avrupa ülkeleri ile rekabete girmesi mümkün olmayacaktır.

Rusya'nın iç politik yapısı Batılı ülkelerden farklılık gösteriyor. İş ve siyaset dünyası çok sıkı biçimde iç içe geçmiş durumda. İş, medya ve siyaset belli bir elit tarafından kontrol ediliyor ve yönetiliyor. **Önümüzdeki dönemde Rusya, Asya kıtasında Çin ile, Avrupa kıtasında Avrupa Birliği ile, küresel çapta ise ABD ile rekabet içinde olacaktır.**

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

Bir başka önemli aktör olan Çin'in son otuz yıldaki büyüme hızı %9'dur. Bu hızlı büyüme sayesinde 400 milyon Çinli, yoksulluk sınırının üzerine çıkmıştır. Çin'in elinde 2 trilyon dolar döviz rezervi var. Dünyanın dördüncü büyük ekonomisi olan Çin, 1978 yılında yaptığı toplam ihracatı bugün bir günde yapıyor. Kömür, çimento ve çelikte dünyanın en büyük üreticisidir. Dış ticaret, Çin GSMH'sının %70'ini oluşturuyor. Bununla birlikte Çin'in ciddi problemleri de mevcuttur. Bölgeler arası eşitsizlikler çok büyüktür. Bazı bölgeler hızla gelişirken diğer bölgeler son derece az gelişmiş durumdadır. Bir başka önemli sorun, yaygın yolsuzluktur. Çin dış politikada barışçıl bir yol izliyor. Sadece Tayvan konusunda, her türlü riski göze alabilecek ve her türlü dış politika aracına başvurabilecek derecede hassas davranıyor. **Çin dış politikasında Afrika'ya da özel önem veriyor.** Afrika ile olan ticari ilişkileri her yıl %50 artıyor. Fransa, İngiltere ve Amerika ise bu durumdan oldukça rahatsızlık duyuyor. Sudan petrollerinin yaklaşık %65'ini Çin satın alıyor. Çin ile Amerika arasında hem rekabet hem de karşılıklı bağımlılık söz konusudur. Her ikisi birbirlerinin pazarına ihtiyaç duyuyor. Çin'in silahlanmaya ayırdığı bütçe, Amerika'nın silahlanmaya ayırdığı bütçenin %10'u kadardır. Çin, Amerika ile herhangi bir askeri rekabet içine girmiyor. **Çin, Amerika ile uluslararası ticaret alanında rekabet etmeyi seçmiş durumdadır.**

Uluslararası sistemde yükseliş içinde olan bir diğer önemli aktör Hindistan'dır. Son 15 yıldır dünyanın ikinci en hızlı gelişen ekonomisine sahiptir. 2040 yılında dünyanın üçüncü büyük ekonomisi olacağı tahmin ediliyor. Bu hızlı ekonomik gelişmeye rağmen Hindistan'da hala 300 milyon insan günlük 1 dolardan az bir gelirlere yaşıyor. Dünyadaki fakirlerin %40'ı Hindistan'da bulunuyor. Bu yoksulluk ortamı Hindistan'ın en önemli problemidir ve daha aktif bir dış politika uygulamasını engellemektedir. **Hindistan gücünü yoksullukla mücadeleye yoğunlaştırıyor.**

Önümüzdeki yakın dönemde uluslararası sistemde ABD tek süper güç olmaya devam edecektir. Bununla birlikte birden çok büyük güç var olacaktır. Bunlar Rusya, Çin, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, İspanya, Kanada ve Japonya ülkeleridir. Ayrıca sistem içinde bölgesel güçler olacaktır. Örneğin; Brezilya ve Meksika Latin Amerika'da, Güney Afrika kendi kıtasında, Hindistan ise Asya kıtasında bölgesel güç olacaklardır. Böyle bir sistemde ABD, Kanada ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ittifak ilişkisi devam edecektir. Fakat aynı zamanda konulara göre değişen ittifaklar ve rekabetler de söz konusu olacaktır. **Yani yeni sistemde iki kutuplu dönemde olduğu gibi sıkı ve sabit ittifak ilişkileri olmayacaktır.**

21. yüzyılda uluslararası sistemin önemli bir konusu çevresel problemler ve doğal kaynaklar olacaktır. Çünkü çevresel problemler hızla artarken, doğal kaynaklarda hızlı azalış yaşanmaktadır. 20. yüzyılda dünya nüfusu üç kat arttı. Buna karşılık su tüketimi altı kat arttı. Örneğin günümüzde temiz su sıkıntısı yaşanıyor. Bu sorun 21. yüzyılda daha da şiddetlenecektir. Bununla birlikte salgın hastalıklar da sistemi etkileyen bir başka konu ve problem haline gelmiştir.

Milliyetçilik, 21. yüzyılın uluslararası sisteminde önemli bir ideoloji ve hareket olmaya devam edecektir. Alt-milliyetçilik ise sistem içinde parçalayıcı bir etki doğuracaktır. Bu durum sistem içinde yeni çatışmalara yol açacaktır. Belçika'daki Flaman sorunu, İngiltere'de İskoçların tam bağımsızlık talepleri, Hindistan'da bölgesel partilerin güçlenmesi, İspanya'da ayrılıkçı Bask hareketi bu duruma verilebilecek sayısız örnekten sadece bir kaçıdır.

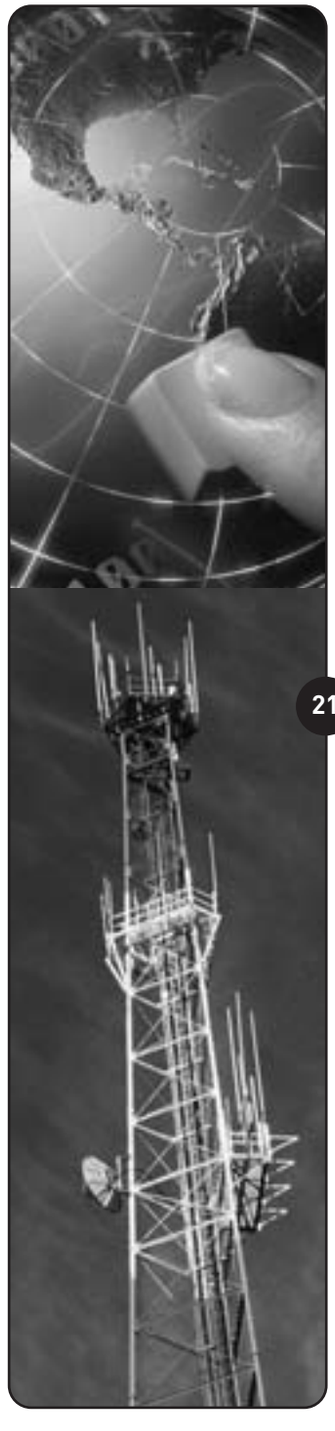

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Modern dünya sistemi Batılı devletlerin ve toplumların kimlikleri ile şekillenmiştir. Fakat gelişen yeni güçler (Çin, Hindistan, Meksika, Brezilya gibi) kendi kimliklerini uluslararası sisteme şırınga ediyorlar. Böylece **21. yüzyılda uluslararası sistem sadece Batılı kimliğe sahip olmayacak daha heterojen bir kimlik yapısına sahip olacaktır.** Bu ise dünya sistemi içinde kimlikler arası rekabeti tetikleyecektir. Yani yeni yüzyılda rekabet sadece politik, ekonomik ve askeri rekabet şeklinde gerçekleşmeyecek, bunların yanında bir de kimliksel rekabet gelişecektir. Bu kimlikler arası rekabet, çatışmalara dönüşebileceği gibi, bir senteze ve insanlığın ortak zenginliğine de dönüşebilir.

Ayrıca **yeni uluslararası örgütler ortaya çıkacaktır.** Örneğin; çevre sorunlarıyla ilgilenen geniş kapsamlı bir uluslararası örgüte büyük ihtiyaç duyuluyor. Bu örgütün temeli Kyoto Protokolü ile atılabilir. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesine ilişkin bir uluslararası örgütün kurulması da

muhtemeldir. Enerji alanındaki problemlerle ve ilişkilerle ilgilenmek üzere yeni bir uluslararası enerji örgütünün kurulması mümkün olabilir. Bu örgüt enerji üreten ve ihraç eden ülkeler ile büyük çapta enerji tüketen ülkeler arasındaki ilişkileri düzenleme işlevi görecektir. Benzer bir yeni uluslararası örgüt, sermaye piyasalarının düzenlenmesi için de oluşturulabilir. Yeni dönemde ayrıca organize suçlarla mücadele, terörle mücadele, yasa dışı göçle mücadele gibi alanlarda da uluslararası örgütler kurulabilir.

Küreselleşmenin Genel Analizi

Dünya 20. yüzyılın sonunda başlayan ve 21. yüzyılın başında halen devam eden hızlı bir değişim süreci yaşamaktadır. İki kutuplu dünya kavramı ve soğuk savaş geçmişte kalmıştır. Milyonlarca insanı ve kurumları birbirine bağlayan cep telefonları, bilgisayarlar ve internet sistemleri, iletişim alanında devrim yaratmıştır. Bütün dünya ülkeleri tarafından izlenen televizyon yayınları haberleşme alanında çığır açmıştır. Bu gelişmelerle uluslararası ilişkilerin, ticaretin ve insanların güncel yaşamının boyutları değişmiştir. Küreselleşme olgusu devletleri, kurumları, şirketleri, toplumları ve insanları derinden etkilemiştir.

Geçmişte de "küreselleşme dalgaları" olarak adlandırılan, ülkeler arasında ticaretin büyük ölçüde arttığı, uluslararası ekonominin küresel özellikler gösterdiği dönemler olmuştur.

Küreselleşmenin birinci dalgası, Batı Avrupa'da kapalı tarım ekonomisinden (feodalizmden) ticari kapitalizme geçiş sürecinde yaşanmıştır. Bu dönemde hızla gelişen ticaret, kent devletlerinin ve feodal beyliklerin üzerinde daha geniş ve güvenli bir pazar ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç feodal beyliklerin yerine daha büyük ölçekli ulus-devletlerin

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeni siyasal birim; ülke üzerinde tek tip yasaların çıkartılması, bölgelere göre değişmeyen vergi politikasının belirlenmesi, dil ve kültür yönünden homojenleştirme politikalarının yürütülmesi ve hukuk güvenliğinin sağlanması gibi fonksiyonları üslenerek ticaret burjuvasının ulusal pazar ölçeğinde faaliyet göstermesini güvence altına almıştır. 1648 yılında yapılan Westphalia Barış Anlaşması ile ulus-devletlerin uluslararası ilişkilerin baş aktörü olduğu tescil edilmiştir. Sömürgecilik, ulus-devletlerin bu dönemde uyguladığı dış politikanın temelini oluşturmuştur.

Küreselleşmenin ikinci dalgası, sanayi devriminden sonra yaşanmıştır. Sanayinin gelişmesi, üretimin artması uluslararası ticaretin genişlemesini hızlandırmış ve yapısını değiştirmiştir. 1880'lere gelindiğinde, kapitalizmde tekelleşme ve finans kapitalin boy göstermesi olgusuyla karşılaşılmıştır. Üretimin artması ulusal pazarların dışında daha geniş ve güvenli pazarların bulunmasını zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk nedeniyle sömürgecilik emperyalizm biçimine dönüşmüştür. Emperyalizm, Avrupa'nın 19. yüzyılda sanayi devrimi sonucu karşılaştığı ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm getiren bir dış politika ilkesi olmuştur. Bu devrede, ulus-devletler güçlerini artırabilmek maksadıyla dış politikada ittifak oluşturma stratejisini uygulamışlardır.

Küreselleşmenin üçüncü dalgası 20. yüzyılın sonunda yaşanmaya başlamıştır. İletişim ve bilişim sahalarında yaşanan teknolojik gelişmeler, üretimin örgütlenmesinde ve ticaretin yapısında büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Değişim çok boyutlu olarak yaşanmaktadır. Bir tarafta teknolojik devrimin haberleşmede yarattığı olağanüstü hızlanma ve alan genişlemesi, diğer tarafta elektroniğin haberleşmede yarattığı devrimin ekonominin her kesiminde yeni olanaklar ve üretim biçimleri meydana getirmesi, diğer bir tarafta da haberleşmenin sınır tanımaması, küresel iletişim ve etkileşimin artarak uluslararası ilişkiler stratejilerini ve devlet yapılarını etkilemesi söz konusu olmuştur.

Bütün bunların sonucunda şu husus açık olarak görülmektedir. "Dünyanın son yirmi yılda geçirdiği değişim sanayi devriminin yarattığı değişim kadar köklü olmaktadır."

Küreselleşmeyi en geniş anlamıyla; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya geneline yayılması şeklinde tarif edebiliriz. Ticaret, sermaye hareketleri ve teknoloji akımının "transnasyonel" bir özellik kazanarak yayılıp yoğunlaşması milli devlet olgusunu aşmakta, sınır ötesi menfaat gruplarını ve değişik milletlere mensup bireyleri sıkı menfaat bağlarıyla birbirine bağlamaktadır. Bu tür ilişkiler sonucunda ortaya çıkan karşılıklı bağımlılıklar, devletin sınır aşan ekonomik ilişkiler üzerindeki kontrolünü azaltmaktadır. **Ekonomik ilişkilerin zedelenmeden devam etmesi ve gelişmesi için gerekli olan uluslararası istikrar ihtiyacı, küresel ekonomik sistemle bütünleşen devletler arasında savaş ihtimalini çok büyük ölçüde azaltmaktadır.** Bu olgu, özellikle Kuzey Amerika ve

Batı Avrupa'da göze çarpmaktadır. Ekonomileri ve bilgi birikimleri, ileri teknoloji ve hizmet sektörüne dayanan Japonya ve Singapur gibi Pasifik ülkeleri de bu sistemle bütünleşmiş durumdadırlar. Telekomünikasyon ve medyadaki baş döndürücü gelişmeler de dünyayı küçülterek küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Bütün bunların yanında, terörizm ve uyuşturucu ticareti gibi örgütlü suçlar ile insan hakları ihlalleri, göç hareketleri ve çevre kirlenmesi gibi hususlar süratle sınırları aşan bir nitelik kazanarak uluslararası toplumun büyük bir kesiminin ortak sorunları haline gelmiştir.

Günümüzde devletlerin başarısını büyük ölçüde bu küresel dinamiklere uyum sağlayabilmeleri ve onları milli hedeflerin gerçekleştirilmesinde kullanabilmeleri belirlemektedir.

İnsanlar arasında yeni ortak değerler ve amaçların oluşmasına yol açan bu eğilime rağmen, milli egemenlik, devletin ülke bütünlüğü ve milli devlet gibi küreselleşmeye zıt kavramların kutsallığını yitirdiği henüz söylenemez.

Etnik milliyetçiliğe dayanan bir devlet kurma ve yeni topraklar elde ederek genişleme emellerinin yol açtığı kanlı çatışmalarda din ve mezhep farklarının da rol oynaması, bazı zihinlere İslamiyet - Hıristiyanlık çatışmasının yeni dönemin özelliklerinden biri olacağı fikrini yerleştirmektedir. Aşırı dini akımların Orta Doğu, Kafkaslar ve Afganistan'da güçlenmelerini; küreselleşme sonucu Batı medeniyeti değerlerinin bu bölgelere hızla nüfuz etmelerine karşı ortaya çıkan bir tepki olarak açıklamak da mümkündür.
Batı kültürü, bir yandan hızla dünyaya yayılırken bir yandan da kendisine tepki olarak beliren dini ve milliyetçi akımların güçlenmesine neden olarak kendi karşıtını yaratmaktadır.

İktisadi liberalizmin bakış açısına göre küresel bir tüketici kültürü, uluslararası barış ve iş birliğini destekleyen olumlu bir gelişme iken, milliyetçi görüşe göre ulusları milli kimliklerinden koparabilecek tehlikeli bir oluşumdur. Dolayısıyla kültürel küreselleşmenin olumlu mu, yoksa olumsuz bir gelişme mi olduğu sorusunun cevabı bakış açısına ve söz konusu toplumun dünyadaki konumuna göre değişmektedir.

Çağdaş teknolojilere, global ekonomik yapılara ve evrensel değerlere uyum sağlayamayan toplumlar küreselleşme süreci tarafından kültürel değerlerini kısmen de olsa değiştirmeye zorlanmaktadırlar. Oysa sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi, eğitim seviyesi, inanç sistemi gibi faktörlere bağlı olarak bu toplumların bazı kesimleri dünya ile kültürel bütünleşmenin gerektirdiği değişimi isteyerek ve kolaylıkla sağlarken, böyle bir değişimi istemeyen veya başaramayan kesimler de mevcuttur. Bu kesimler kültürel kimliklerini koruyabilmek amacıyla demokrasinin de sağladığı olanakları kullanarak kendi aralarında geleneksel kurumlar etrafında örgütlenme yoluna gitmektedirler. Böylelikle kültürel küreselleşme, toplumların Batıcı-Doğucu, laik-dinci, yenilikçi-statükocu gibi eksenler üzerinde bölünmesine de zemin hazırlamaktadır.

İngilizce giderek dünya iletişim ağının ortak dili haline gelmektedir. İngiliz sömürgeciliği ile Amerikan siyasi ve ekonomik gücü neticesinde yaygınlaşmış olan İngilizce, 320 milyon insanın ana dili ve 30'dan fazla devletin resmi dili iken, dünya nüfusunun dörtte biri tarafından da öğrenilip kullanılmaktadır. Buna paralel olarak dünyada reklamcılık, tüketim kalıpları, yayın içerikleri ve bilgi standartları giderek birbirine yakınlaşmaya yönelmiştir. Aynı zamanda, ekonomik, politik ve teknolojik gelişmeler, kitle iletişim araçlarının

devlet denetiminden çıkarılarak özelleştirilmesini ve ticarileşmesini teşvik etmektedir. Böylece, küresel kitle iletişimi yoluyla bölgesel ve yerel kültürlerin evrensel bir "tek" kültüre doğru yönlendirilmeleri hızlanmaktadır.

Bu Anglo-Sakson ağırlıklı kültürel etkileşim yalnız Batılı olmayan kültürlerde değil Kıta Avrupası'nda da tepki görüp kültür emperyalizmine neden olduğu iddiasıyla eleştirilebilmektedir. Avrupa'nın, Amerikan eğlence endüstrisinin Avrupa'daki etkinliğini azaltmaya çalışması yalnızca ekonomik değil, kültürel kaygılara da bağlıdır.

Batılı olmayan bağlamlarda ise; teknoloji bir yandan yerel kültürleri tehdit ederken bir yandan da onlara kendi kültürel iletişim ve bilgi ağlarını kurma imkanı vermektedir. Bu şekilde yerel kültürler; canlanıp dinamizmlerini artırabilmekte, dinsel ve geleneksel değerlere dönüşebilmekte ve oluşmakta olan bir dünya toplumunun öteki yüzü olarak belirmektedirler.

İletişim ve bilginin küreselleşmesi türdeş olmayan bir dünyaya yol açmaktadır. Kültürün küresel boyutta homojenleşmesiyle, buna tepki olarak yerel kültürlerin güçlenmesi eşzamanlı olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, küresel bir kültürün gelişmesi ile geleneksel kültürlerdeki canlanma arasındaki denge belirgin değildir. Bu dengeyi oluşturan etmenler her iki kültürün birbirine yakınlığı, esnekliği ve dayanıklılığıdır. Öte yandan Batılı olmayan toplumlar sadece kendi geleneksel kültürlerini ya da küresel kültürü benimsemek dışında küresel kültürle yerel kültürün bir sentezini de seçenek olarak bulabilmektedir.
Batılı olmayan devletler açısından bakıldığında kültürel küreselleşme, önemli ölçüde Avrupa-Amerika modeli tüketim alışkanlıklarının benimsenmesi anlamına gelmektedir. Bu süreçte etkin olan dünya televizyon reklamcılığı ağırlıklı olarak kalkınmakta olan ülkelerde gerçekleşmiştir. Dünyada ticari reklamcılığın artmasının ve homojenleşen bir tüketiciliğin yayılmasının Batılı olmayan ülkelerin sosyal gelişimlerine zarar verdiği iddia edilmektedir. Öte yandan, Batı modernliğini kendilerine temel hedef seçmiş olan toplumlarda, rakip geleneksel değer ve kurumların yerine küresel değerlerin ve kurumların hâkim olması anlaşılabilir bir olgudur.

İletişimle ilgili diğer iki önemli gelişme, televizyon alıcı cihazlarının bütün dünyada yaygınlaşması ve televizyon programı yapımındaki küresel ölçekte gerçekleşen özelleştirmedir. Özel televizyon sektörü ağırlıklı olarak siyasi elitlere yakın dev aile şirketlerinin elindedir. Program maliyetlerinde son dönemde görülen artışlar özel televizyonların mülkiyetinin sınırlı sayıda birkaç büyük firmanın elinde toplanmasına neden olmuştur. Özelleştirmenin yanı sıra, devlet televizyonları da Eurovision, Inter-Vision, Asia-Vision, Afro-Vision gibi bölgesel kurumlaşmalarla kendi aralarında iş birliğini artırma arayışı içerisindedirler. Kablolu televizyonların yaygınlaşması ve uydu yoluyla yayın imkânlarının artması da televizyon yayıncılığı sektörünü giderek karmaşıklaştırmaktadır.

Yine 1970'li yıllardan itibaren, başta İslam olmak üzere dinlerin yeniden canlanışı dönemi başlamıştır. **Geleneksel dini kurumların canlanışına paralel olarak, bu kurumların dışında kalan ve değişik dünya görüşlerine sahip yeni manevi akımlar ve hareketler de artmaktadır.** Özellikle, ekonomik, kültürel ve toplumsal açıdan dezavantajlı kesimlerin dini akımlar aracılığıyla yeni bir kimlik arayışı içine girdiği gözlenmektedir.

Güney ülkelerinde **İslamiyet**, hayal kırıklığına yol açan Batı tipi kalkınma modeline alternatif bir yaşam tarzı olarak da görülerek ilave bir anlam kazanmaktadır. **Hıristiyanlık** eski Doğu Bloğu ülkelerinde ve Güney'de yer yer güçlenirken, endüstrileşmiş Batı ülkelerinin çoğunda gerilemektedir. **Budizm**in Uzak Doğu'nun endüstrileşmiş bölgelerinde etkinliği azalırken Batı'da cazibesi artmakta fakat yayılması sınırlı kalmaktadır. **Hinduizm** ise giderek önemi artan bir dini ve toplumsal akım olarak görülmektedir.

İslam'da görülen yeniden hareketleniş siyasi platformlarda ve kişilerin manevi dünyalarında meydana gelmektedir. Toplumların manevi ihtiyaçlarına hitap ettiği için dini gruplar; Batı modernitesini oluşturan siyasal ve toplumsal değerlere muhalefet eden ve dini birleştirici bir unsur olarak kullanan siyasi ve toplumsal hareketler olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan ise, Batı kaynaklı maddiyatçılığın ve hızlı değişimin kimlik bunalımına ve anlamsızlığa ittiği kitleler çözümü İslam'a sarılmakta bulmaktadırlar.

İslam ahlaki ilkeler arz eden bir inanç sistemi olmanın ötesinde, bir hukuk ve toplumsal yaşayış düzeni de içerdiğinden, yüzeysel bakıldığında tek tip bir İslam toplumu modelinin var olduğu izlenimi kolaylıkla uyanabilmektedir. Bu tek tip İslam toplumunun da en çok, dini vurgulayarak İslami bir devlet ve toplum modeli oluşturmaya çalışan İran'a benzediği zannedilebilmektedir. Batı'ya düşman ülkeler imajı yaratma ihtiyacı, İslam dünyasının Batı medyasında genel olarak saldırgan, hoşgörüsüz, anti-demokratik ve gerici olarak gösterilmesine yol açtığından, İslam ülkeleri arasındaki farkların anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

Rusya, Ukrayna ve Kuzey Kazakistan'da yapılan anketlere göre 1988 yılında Hristiyanların toplam nüfusa oranı % 10 iken, 2000'li yıllarda % 29'a yükselmiş, aynı dönemde ateistlerin % 43 olan oranı % 11'e düşmüştür. Eski Sovyetler Birliği'nde İslam'ın canlanışı daha da hızlı olmuştur. Rus-Ortodoks Kilisesinden farklı olarak bir ruhban hiyerarşisine ihtiyaç duymayan İslam, Sovyet baskısına rağmen yaşayabildiği için şimdi toparlanması daha hızlı olabilmektedir. Sadece 1990'lı yıllarda 5.000 cami inşa edilirken, birçok İslami gazete ve siyasi parti oluşturulmuştur.

Komünizmin çöküşünden sonra eski Sovyetler Birliği toprakları üzerinde ve Doğu Avrupa'da bölgesel istikrarı tehdit eden en önemli unsur, aşırı **etnik milliyetçilik**tir. Eski Yugoslavya'nın dağılmasından sonra başlayan kanlı savaş, bu gelişmenin en çarpıcı örneğidir. Aşırı etnik milliyetçilik ve onun bir uzantısı olan "irredentizm" pek çok ülkeyi tehdit ederken, Batı Avrupa'da da yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve faşizm önemli ölçüde sorun yaratmaya başlamıştır. Öte yandan, "mikro milliyetçilik" olarak adlandırabileceğimiz küçük grup milliyetçiliği, devletlerin toprak bütünlüğünü tehdit etmekle kalmamakta, demokratik rejimlerin yerleşip gelişmesini de engellemektedir. İstikrarsızlığa sebebiyet verecek diğer bir sorun da ekonomi ve güvenlik bakımından idamesi mümkün olmayan birtakım küçük devletçiklerin ortaya çıkması olacaktır.

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü üzere iletişim ve bilgi ağlarının küreselleşmesi hızla devam etmektedir. Buna paralel olarak İngilizce; bilhassa iş âleminde, kısmen de bilim ve sanatta ortak bir dünya dili olarak yaygınlaşmaktadır. Amerikan ve İngiliz firmalarının ağırlıklı olduğu dünya reklamcılık sektörü yerküre üzerinde Batı modeli tüketim

alışkanlıklarını yaymaktadır. Küresel tüketici kültürünün yayılması bir yandan ulusları birbirine yakınlaştırırken, diğer yandan da yerel ve bölgesel kültürlerin tepkisini çekmektedir. Yeni teknolojilerin getirdiği etkin kitle iletişim imkânlarını da kullanan dini ve yarı-dînî hareketler bilhassa kimlik arayışı içindeki kesimlerden yandaş toplayabilmektedirler. Bu şekilde, küresel boyuttaki kültürel yakınlaşmayla ulusların kendi içlerinde modern-geleneksel ekseninde oluşan bölünmeler eş zamanlı gitmektedir.

Batı tipi tüketici kitle kültürü bir yandan yüzeysel özellikleri sebebiyle eleştirilirken, diğer yandan da birçok ülkenin hedeflediği serbest pazara, demokrasiye ve insan haklarına dayalı siyasi kültürle uyumludur. Tüketici kültürü dinî ayaklanmaları, milliyetçi galeyanları değil, pazar istikrarını çağrıştırır. Kültürel küreselleşmenin bir diğer etkisi de hükümetler dışı uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve düşünce akımlarından oluşan uluslararası bir sivil toplumu güçlendirmesi, bunun da Batılı olmayan bağlamlarda sivil toplum arayışlarını artırmasıdır.

Kültürel küreselleşmenin etki ve sonuçları, bu sürece tabi kılınan yerel kültürün güncel küresel değerlere yakınlığına, esnekliğine ve direnç gücüne göre değişmektedir. Kendi kültürünü reddedip tamamen küresel kültüre bağlanmak ya da kendi kültürü içine hapis olup dünyaya sırt dönmek aşırı tepkiler olarak görünürken, uluslar kendi kültürel değerlerini kaybetmeden dünya değerleriyle bütünleşmelerini sağlayacak sentezlere ihtiyaç duymaktadırlar. Küresel kültürün içinde özelliklerini kaybetmeden yaşayabilme şansına sahip olan kültürler için, küresel sistemin teknolojisini kullanarak uluslararası boyutta kendi bölgesel bilgi ve iletişim ağlarını kurabilme imkânı vardır.

Dünyada küreselleşme ile birlikte ortaya atılan diğer bir kavram da **"bölgeselleşme"**dir. Bazı yazarlar bölgeselleşmeyi küreselleşmeye bir tepki olarak ele almakta, bölgesel entegrasyon ve içe kapanma refleksi olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım küreselleşmenin temel iddiaları olan dünya ile bütünleşme, dünya pazarlarına açılma, korumacılığa dönük tüm kısıtlamalardan ve engellerden sıyrılabilme fikir ve eylemleri ile çelişmektedir. Bölgeselleşme; küreselleşmenin olumsuz etkilerine bir karşı koyuş, bir tepki ve savunma mekanizması yaratma süreci olarak görülmektedir. Ancak gerçekçi bir değerlendirme yapıldığında; bölgeselleşme eyleminin aktörleri ile küreselleşmenin yönlendirici aktörlerinin aynı olduğu tespit edilmektedir. Bu bağlamda **bölgeselleşme hareketlerini; hızla küreselleşen dünya rekabet ortamında başarılı olabilmek için, küreselleşme aktörlerinin bölgesel iş birliğine giderek güçlerini artırmalarının bir aracı olarak algılamak daha doğru olacaktır.**

Küreselleşme aktörleri coğrafi yakınlık faktörünü kullanarak bölgelerinde güçlü, etkili ve yaygın birer çekim alanı yaratmaktadırlar. Bugün ABD, Batı Avrupa Devletleri (özellikle Almanya ve Fransa), Japonya ve Çin'in öncülüğündeki bölgeselleşme faaliyetlerini izlemekteyiz. Sırasıyla Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Avrupa'da Avrupa Birliği (AB), Doğu ve Güneydoğu Asya'da Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği (APEC) ve Güneydoğu Asya Ülkeleri İş Birliği (ASEAN) etkinlik düzeyi yüksek en belirgin bölgeselleşme örnekleridir.

Bunların dışında, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve politik anlamda marjinalleşmemek maksadıyla meydana getirmeye çalıştığı bölgesel birlikleri de görebiliriz. Arjantin, Paraguay, Uruguay ve Brezilya'nın oluşturduğu "MARCOSUR", Ekvator, Bolivya, Kolombiya, Venezüella ve

Peru'nun dâhil olduğu "And Paktı", "Karayipler Ortak Pazarı", Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı "Karadeniz Ekonomik İş Birliği" bu tür girişimlere örnek olarak verilebilir.

Türkiye, tarihi ve kültürel derinliğinden gelen gücün farkında olarak hem küreselleşmeden hem de bölgeselleşmeden korkmamalıdır. Küreselleşmeye bir tepki olarak içe kapanma refleksine kapılmamalı, fakat aynı zamanda küreselleşmenin rüzgârına kapılıp savrulmamalı ve küreselleşmenin aktörlerinin oyuncağı olmamalıdır. Tarihi ve kültürel derinliğinden gelen değerlerini çağın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde çağın ötesine taşıyabilmelidir. Bu da ancak küreselleşmenin imkânlarından en az küreselleşmenin aktörleri kadar istifade edilerek yapılabilir. Türkiye proaktif bir planlama ve çok çalışarak bu hedefi gerçekleştirebilecek güçtedir.

Küreselleşme, Uluslararası Sistem ve Türkiye

Küreselleşme sürecinin içinde çeşitli aktörler vardır: Ulus-devletler, uluslararası örgütler, bölgesel bütünleşme hareketleri, şirketler, sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler, çıkar grupları, bireyler gibi sayısını daha da artırabileceğimiz ve çeşitlendirebileceğimiz aktörler. Çok çeşitli aktörleri içinde barındıran bu süreç ilk başta uluslararası ticaret alanında başladı ve zamanla politik, kültürel ve sosyolojik alanlara yayıldı. Uluslararası ticaret temelinde başlayan küreselleşme sürecinin tarihini 16. yüzyıla kadar götüren sosyal bilimciler vardır. Bununla birlikte, uluslararası ticaret temelinde küreselleşme sürecinin 19. yüzyılda belirgin hale geldiğini söyleyebiliriz.

2. Dünya Savaşı sonrasında Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası ekonomi örgütlerinin ve Birleşmiş Milletler gibi politik örgütlerin kurulması küreselleşme sürecini hızlandırdı ve derinleştirdi. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişim de bu sürece büyük ivme kazandırdı.

1990'lı yılların başında hem SSCB'nin dağılması hem de Avrupa'daki diğer sosyalist rejimlerin çökmesi ve bu ülkelerin kapitalizme geçiş yapmaları ise küreselleşme sürecini daha da hızlandırdı ve derinleştirdi. Bununla birlikte uluslararası sistemde de köklü değişim yaşandı. Çünkü bu zamana kadar uluslararası sistem, 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan güç dengesine dayanıyordu. Bu güç dengesinin sosyalist kanadının çökmesi doğal bir sonuç olarak uluslararası sistemi radikal biçimde değişime zorladı ve değiştirdi. Bu durum küreselleşmeyi hızlandırırken beraberinde yeni ekonomik-politik rekabeti, piyasa kapma yarışını ve güç mücadelesini doğurdu.

Küreselleşmenin hızlanması ve uluslararası sistemde yaşanan köklü değişim, beraberinde kavramsal ve entelektüel tartışmaları da doğurdu. 1990 sonrasında "Yeni Dünya Düzeni", "İdeolojilerin Sonu", "Tarihin Sonu", "Medeniyetler Çatışması", "Ulus-devletin Sonu", "Alt-milliyetçiliklerin Yükselişi" gibi yeni tartışma konuları gelişti. Aslında tüm bu tartışmaların temel sorunsalı, "değişmekte olan uluslararası sistem nereye gidiyor", yani "yeni ortaya çıkacak sistem nasıl bir sistem olacaktır" konusuydu.

1990 sonrası, aynı zamanda çok ciddi yeni problemlerin ortaya çıktığı bir dönem oldu: 1998 Asya Mali Krizi, etnik-milliyetçi savaşların artması, terör örgütlerinin ve eylemlerinin küresel hale gelmesi, 1999 Kosova Savaşı, Amerika'ya yönelik 11 Eylül 2001 saldırısı ve bunu takiben

Afganistan Savaşı, ABD'nin Irak'ı işgal etmesi, yoksulluğun dünya çapında yaygınlaşması, gelir dağılımında dengesizliğin artması, yasadışı göç hareketlerinin hızlanması gibi...

Tüm bu problemler beraberinde küreselleşme üzerine tartışmaları doğurdu. Kimi çevreler küreselleşmenin olumlu bir süreç olduğunu savunurken, bazı çevreler bu sürece tepki gösterdi, küreselleşmenin yıkıcı ve adaletsiz bir süreç olduğunu iddia etti. Ayrıca yaşanılan olumsuz gelişmeler beraberinde "siyasal sistem" ve "ekonomik sistem" tartışmalarını başlattı. Son 2008-2009 Mali Krizi bu tartışmaları daha da artırdı.

Küreselleşmenin olumlu bir süreç olduğunu iddia edenlerin en büyük argümanı kapitalizme alternatif başka bir ekonomi sisteminin olmadığı idi. Bu çevrelere göre, kapitalizm (1) alternatifsiz bir ekonomi sistemidir, (2) en iyi (verimli) ekonomi sistemidir ve (3) yoksulluğu ortadan kaldırabilecek kabiliyete sahip olan yegâne ekonomi sistemidir. Küreselleşme, işte bu kapitalist sistemin dünya çapında yaygınlaşmasını sağlayan bir süreçtir ve bu nedenle de olumlu bir süreçtir. Küreselleşme ve kapitalizm yaygınlaştıkça tüm toplumların refahını artırır. Yani bu ikili (kapitalizm ve küreselleşme) az gelişmişliğin üstesinden gelir, az gelişmiş toplumları geliştirir. Küreselleşme, kapitalizmin nimetlerini dünyanın en ücra köşelerine taşır ve oraları kalkındırır. Öyleyse yapılması gereken, tüm toplumların kendi ekonomik, siyasal, hukuksal, toplumsal ve kültürel yapılarının kapitalizm-küreselleşme ikilisine uygun biçimde dönüştürülmesidir. Bu yaklaşım, Amerika ve Batı Avrupa ülkeleri tarafından üretilen, savunulan ve yaygınlaştırılan bir bakış açısıdır.

Bir kere bu Batı merkezli yaklaşımı kabul ettiğimiz vakit, kapitalizmin ve küreselleşmenin doğal olduğunu, karşı konulamaz olduğunu kabul etmiş oluruz. Bunun devamı ise, kapitalizmin ve küreselleşmenin kurallarına boyun eğmektir. Oysa hem kapitalizmin hem de küreselleşmenin kurallarını doğal güçler değil, bizzat Batılı güçler üretiyor. Öyleyse, boyun eğilen şey, kapitalizmin ve kürselleşmenin doğal kuralları değil, Batılı güçlerin koyduğu kurallardır.

Küreselleşme sürecinde "birinci dünya", "ikinci dünya" ve "üçüncü dünya" vardır. Birinci dünya, Amerika, Kanada, Japonya ve Batı Avrupa ülkelerini içine alır. Birinci dünya küreselleşmenin motorudur, küreselleşmeyi şekillendirir ve diğer ülkeleri kendi kurallarına uymaya zorlar. Üçüncü dünya, küreselleşmeye uyum sağlayamayan ülkeleri ve toplumları içerir. Birinci dünyaya göre, üçüncü dünyanın yoksul olmasının nedeni de budur: küreselleşmeye uyum sağlayamama. Bu iki dünya arasında "ikinci dünya" yer alır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu ikinci dünya, üçüncü dünya ülkelerinden daha zengin olan, fakat birinci dünya ülkelerinden daha yoksul olan ülkeleri içine alır.

Günümüzdeki temel soru şudur: İkinci dünya ülkeleri ve toplumları gelişip birinci dünyaya mı dâhil olacaklar, yoksa yoksullaşıp üçüncü dünyaya mı dâhil olacaklar? "Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye, Meksika, İran, Çin, Pakistan gibi ülkeler nereye doğru gidecekler" meselesi ise asıl tartışma konusudur. Günümüzdeki uluslararası politika tartışmaları ve mücadeleleri bu meseleye odaklanıyor.

Bu ülkeler ne yöne giderse gitsin neticede uluslararası sistem çok köklü biçimde etkilenecek ve yeniden şekillenecek. Yani ikinci dünya ülkeleri ister küreselleşme süreci içinde birinci dünyaya dâhil olsunlar, ister üçüncü dünyaya yaklaşsınlar, çok büyük dönüşümler ve bununla birlikte yeni problemler ortaya çıkacaktır.

Tabii ki bu ülkelerin ve toplumların amacı birinci dünyaya dâhil olmaktır ve bunun için mücadele ediyorlar. Ama birinci dünya, her ne kadar "küreselleşme ve kapitalizm tüm toplumları geliştirecektir" tezini ileri sürüyor ve kapitalizm-küreselleşme sürecini savunuyor olsa da, ikinci dünya ülkelerinin kendisini yakalamasını istemiyor. Bunun için de birinci dünya ülkeleri ikinci dünyaya karşı ekonomik, politik, ideolojik ve hatta askeri tedbirler alıyor. Çünkü birinci dünya, kendi dışındaki ülkelerin ve toplumların daima ikinci dünya ve üçüncü dünya olarak kalmasını amaçlıyor. Böylece birinci dünya ülkeleri, "diğerleri" üzerindeki üstünlüğünü, iktidarını ve hegemonyasını muhafaza etmeye çalışıyor. Bu konuda birinci dünya ülkelerini en çok tedirgin eden ülke, ikinci dünya içinde en gelişmiş konumda olan Rusya'dır. Özellikle de bu ülkenin birinci dünyaya dâhil olmasını istemiyorlar. Başka bir ifadeyle birinci dünya kendi zenginliğini, refahını, politik karar alma tekelini, ekonomik ve teknolojik gücünü diğer ülkeler ile paylaşmak istemiyor.

Küreselleşme süreci içinde yaşanan bu durum Türkiye'yi doğrudan etkiliyor. Çünkü **Türkiye ikinci dünya ülkesidir ve birinci dünyaya adaydır.** Türkiye, hızlı gelişim ivmesi ve dinamik genç nüfusu ile birinci dünyayı zorluyor. Avrupa Birliği içinde Türkiye üzerinde yoğun tartışmaların ve Türkiye'nin üyeliği konusunda şiddetli anlaşmazlıkların yaşanmasının asıl nedeni budur. İkinci dünya ülkesi olan Türkiye, birinci dünyaya girecek mi, yoksa ikinci dünya içinde "tutulacak" mı? Türkiye'nin birinci dünyaya girmesi birinci dünyaya ne gibi faydalar sağlar ve ne gibi maliyetler doğurur?

Veya bunun tersi; Türkiye'nin ikinci dünya içinde "tutulması" birinci dünyaya ne gibi faydalar sağlar ve ne gibi maliyetler doğurur? Avrupa Birliği içinde yapılan Türkiye tartışmasının odaklandığı sorular bunlardır. Ve henüz Avrupalılar bu konuda ortak bir karara varmış değillerdir.

Türkiye bu küreselleşme sürecinde önemli bir aktör olmaya çalışıyor. Türkiye ikinci dünya içerisinde önemli bir aktör olarak ön plana çıkıyor. Amaç ise elbette birinci dünya içinde yer almaktır. Bunun için **Türkiye'nin iç sorunlarını çözmesi gerekir.** Yani ekonomisini güçlendirmesi, toplumsal refahını geliştirmesi, teknolojik ve bilimsel açıdan gelişmesi ve tabii ki yaklaşık 25 yıldır sürmekte olan terör sorunundan kurtulması gerekir.

Dış politikada ise Türkiye'nin yakın çevresindeki devletler ile sorunlarını çözmesi gerekir. Çünkü kendi komşularıyla problemli ilişkileri olan bir devlet, bu problemlerin içinde boğulur ve böylece küresel dış politika uygulayamaz. Türkiye küreselleşme sürecinde daha etkin bir aktör olabilmek için ayrıca uluslararası örgütler içindeki faaliyetlerini de artırmalıdır.

Türkiye'nin kendi sorunlarını aşması kolay olmayacaktır. Özellikle de yakın çevresindeki devletlerle olan ilişkilerini problemsiz hale getirmesi çok zorlu bir süreçtir. Çünkü Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyada çok önemli problemler yaşanıyor. Bunlardan en belirgini Irak'tır. Irak işgal sonrasında sadece Türkiye için değil tüm bölge için bir istikrarsızlık ve tehlike durumu haline geldi. Halen bu ülkede nelerin olacağını kimse kestiremiyor. Ayrıca İsrail-Filistin sorunu da hem Türkiye'nin dış politikasını hem de tüm bölgeyi olumsuz etkiliyor. Benzer istikrarsızlık, çatışma, belirsizlik durumları Kafkasya ve Karadeniz coğrafyasında da mevcuttur. Gürcistan'da yaşanan Rus-Gürcü Savaşı buna en açık örnektir.

Ayrıca Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Karabağ sorunu henüz çözülmüş değil. Balkanlar ise şimdilik durgunlaşmış görünüyor. Fakat bu bölgede de sorunlar bitmiş değil.

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmiş olması bölgede halen bir anlaşmazlık konusu olmaya devam ediyor. Makedonya ve Yunanistan arasındaki "isim anlaşmazlığı" devam ediyor. Bölgenin NATO'ya ve Avrupa Birliğine entegrasyon süreci beraberinde yeni anlaşmazlıkları ve sorunları getiriyor. Kısacası **Türkiye çok hareketli, istikrarsız ve belirsizliklerle dolu bir bölgede yer alıyor.**

Ayrıca Türkiye doğudan batıya ve güneyden kuzeye doğru gerçekleşen uluslararası göç ve kaçakçılık hareketlerinin merkezinde bulunuyor. Bu yasadışı faaliyetler, Türkiye'yi batıya ve kuzeye geçiş yolu olarak kullanıyor. Bu durum Türkiye'nin özellikle Batı Avrupa ile olan ilişkilerini olumsuz etkiliyor.

Türkiye coğrafi konumu itibariyle ayrıca enerji hatlarının merkezinde yer alıyor. Genellikle bu durumun Türkiye'ye avantaj sağladığı söyleniyor. Bu söylem doğrudur. Fakat enerji hatlarının merkezinde bulunmak yani enerji hatları için bir geçiş yolu olmak aynı zamanda enerji ihraç eden ve ithal eden ülkeler ile olan ilişkilerde ciddi problemlerin doğmasına neden olabiliyor. Yani enerji hatlarının Türkiye üzerinden geçmesi Türkiye'ye uluslararası ekonomi, uluslararası politika, uluslararası güvenlik ve çevre sağlığı konularında büyük sorumluluklar yüklüyor. Türkiye bu sorumlulukları ne kadar başarıyla karşılayabilecek ve ortaya çıkan enerji krizlerini ne kadar başarılı biçimde yönetebilecek? Bu, son derece önemli bir konudur. Çünkü enerji konusu Türkiye'nin Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri, Rusya, Amerika ve Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini yakından etkiliyor.

Tüm bunlar Türk dış politikasını zorluyor. Ama aynı zamanda tüm bu konular ve problemler, Türkiye'yi önemli bir aktör konumuna da getiriyor. Türkiye yakın coğrafyasında yaşanan problemlerin çözümünde aktif rol üstleniyor. Bu da Türkiye'nin küresel aktör olmaya aday bir ülke olduğunu gösteriyor. Türkiye'nin dış politikada daha aktif hale gelebilmesi için ayrıca Dışişleri Bakanlığının daha etkin biçimde yapılanması gerekir. Türkiye'deki stratejik araştırma kuruluşlarının güçlenmesi, alan çalışmalarının artırılması, üniversitelerin uluslararası politika ve dış politikaya ilişkin çalışmalarını artırması, küresel ekonomide rekabet edebilecek güçlü Türk şirketlerinin gelişmesi ve tabii ki genç insan gücünün en etkin biçimde kullanılması gerekir.

Kısacası; küreselleşme süreci tüm ülkelere hem pozitif hem de negatif etkide bulunuyor. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. **Küreselleşme Türkiye'nin önüne yeni problemleri ve yeni fırsatları çıkarıyor. Problemleri aşmak ve yeni doğan fırsatları değerlendirmek ise Türkiye'yi küresel bir aktör olmaya yaklaştıracaktır.**

ABD'nin Geleceği ve Uluslararası Sisteme Olası Yansımaları

1980 ortalarından sonra Sovyetler Birliği'nin kendi içindeki sosyalist yönetimi yenileme zorluğunu hissetmesi, "yeniden yapılanma ve açıklık" sloganlarıyla harekete geçmesi sonucunda çöküşe gitmesi 20. yüzyılın sonunun en önemli gelişmesi olarak ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü hem Batı rejimlerinin rakipsiz olarak başat bir duruma gelmesine yol açmış, hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin tek başına bir süper güç olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. O dönemde yapılan analizlere göre, çok kutuplu bir uluslararası sistemden tek kutuplu bir uluslararası sisteme geçilmiştir. Henry Kissinger 20. yüzyılı "Amerikan yüzyılı" şeklinde nitelendirmektedir. Kissinger, Amerika'nın gücüne çok güvendiği için "Amerika'nın Dış Politikası Olmalı

mıdır?" adlı bir kitap da yazmıştır. Kissinger'e göre, her yönüyle güçlü olan Amerika'nın bir takım diplomasi oyunlarına girmesine gerek yoktur. Gücüyle her istediğini yaptıracak bir duruma gelmiştir. Bu görüş Amerika'nın bir hegemon durumuna gelmesi demektir.

1991'de Amerikan hegemonyasının gelişmesi aynı zamanda ilginç siyaset teorilerinin ortaya atılmasına yol açmıştır. Japon asıllı Amerikalı araştırmacı Francis Fukuyama; "Tarihin Sonu" adlı kitabıyla dünyada artık çatışmaların bittiğini ve son gelinen noktanın serbest piyasa ekonomisine dayalı demokratik rejimlerle yönetilen bir dünya düzeni olacağını ileri sürüyordu. Fukuyama 2001 New York Saldırısı ve Irak Savaşı'ndan (2003) sonra "küreselleşme" diye adlandırılan yapının sürekli ekonomik krizler doğurmasının yanında etnik temele dayalı devlet içi çatışmalara yol açtığını gözlemleyince tarihin sonu tezini reddederek; "Devlet İnşası: Yönetişim ve 21. Yüzyılda Dünya Düzeni" adlı kitabıyla yeni tezini ileri sürmüştür. Ekonomistlerin ileri sürdüğüne göre, Fukuyama'nın yeni tezi; bir ülkenin kalkınıp güçlenmesinde yalnızca serbest piyasa ekonomisine geçmesinin yeterli olmadığı, o devletin ekonomik yapıyı ve serbest piyasa ekonomisini iyi yönetecek durumda olmasının gerekliliği idi. Fukuyama, "başarılı olamayan devletlerin çatışmalara neden olmalarının sebebi piyasa ekonomisini iyi yönetememeleridir" ifadesini yorumuna eklemiştir.

Hegemon bir rol oynayan Amerika'dan ortaya atılan ikinci önemli teoriyi tanınmış bilim adamı Samuel Huntington 1993 yılında yayınladığı "Medeniyetler Savaşı" adlı makalesiyle siyaset bilimcilerin önüne getirmiştir. Huntington'a göre ideolojik savaşlar artık sona ermiştir. Bundan sonra savaşlar değişik kültürlerden halklar arasında olacaktır. Kültürün en önemli öğesi din olduğuna göre, Huntington savaşın nedenini değişik dinlerdeki insanlar arasında çıkacak anlaşmazlıklar olarak görmüştür.

Adı geçen her iki yazar yoğun eleştirilmekle birlikte 1990'lar içinde gelişen olaylar onların teorilerini kısmen teyit eden bir görünümde ortaya çıkmıştır.

Öte yandan,1980'lerin başında Tatcherism, Reaganism adı altında ortaya atılan Friedmancı serbest piyasa ekonomisinin başat bir ekonomi politikası olarak gelişmekte olan ülkelere uygulanması için kabul ettirilmesi bu ülkelerin ileriki dönemlerde yoğun borçlar altına girmelerine neden olmuştur. 1950'li yıllardan beri az gelişmiş ülkelerde tarım ürünlerinin dış satım için üretilmeleri uzun bir süre boyunca halkların fakirliğinin ve göç etmelerinin nedeni olmuştur. 1980-1997 yılları arasında hammadde fiyatlarının düşmesi dış ticaret hadlerinin, dış satım yönlü kalkınma modeli izleyen gelişmekte olan devletler aleyhine gerilemesi sık sık mali ekonomik kriz ve iflasların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ülkelerin alış gücü 1997-2001 yılları arasında %53 düşmüştür. Bunun yanında üçüncü dünya ülkelerinin silah alımları eskisinin üç katı artmıştır. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik durumlarını düzenlemek için kurulan Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansları (UNCTAD) işlevsiz bir hale getirilmiş, gene Birleşmiş Milletler Kültür ve Eğitim kurumu olan UNESCO yeni liberal ekonomi programlarının fakir ülkelerin kafasına kazındığı bir kurum haline gelmiştir.

1970'lerde sermaye akımlarının serbest bırakılarak finansın serbestleştirilmesi ise devresel ekonomik krizleri başlatmıştır. 1970'lerde sermaye akımlarının serbest bırakılmalarının önemli bir nedeni Vietnam Savaşı sonucu Amerikan ekonomisinin çökmesi ve Nixon döneminde altın-dolar paritesinin ortadan kaldırılmasıdır. Bu süreçte ABD,

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

gelişmekte olan ülkelere devletin piyasaya müdahale etmemesini önermiştir. Oysa yeni teknolojilerle Amerikan ekonomisinin kalkınması çağımızın en ticari metası olan elektronik, biyolojik, kimyasal ürünlerin geliştirilmeleri ve ticari hale getirilmeleri Reagan döneminde bile devlet eliyle olmuştur. Günümüzde "İşletmeler Amerikası (Corporate America)" adıyla küreselleşmeyi ve serbest ekonomiyi temsil eden sektör, Amerikan siyasetini ve ekonomi politikasını yönlendirebilecek bir yapıya 1980'lerin ortasında kavuşmuştur. Siyasetten kültüre, kültürden ekonomiye yaratılan yeni düzenin insanlara olumsuz yansıması ve devletlerde ortaya çıkan sosyal hareketlilik sonucu siyasi ve askeri riskler artmış ve etnik tabanlı iç savaşlar ve dini terör hareketleri yeni yüzyılın sonlarına doğru yoğunluk göstermiştir.

İç çatışmaların artışındaki nedenler içinde, ekonomik gelişmelerin yanında tarihsel bazı olgular ve son dönem Amerikan dış politikasının uygulamalarından doğan faktörler vardır. 2. Dünya Savaşı'nın bitişinden itibaren İngiliz, Fransız ve diğer hegemon devletlerin kendilerine göre çizdiği devletlerin sınırları çatırdamıştır. Savaşlar, daha doğrusu çatışmalar bu küçük devletlerin içinde mahalli ve bölgesel, iç savaş ve terörizm olarak ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'ni yıkmak için geliştirilen kitle imha silahları, büyük konvansiyonel orduların yapılanmaları, bu savaşların stratejik boyutlarıyla bağdaşmamış ve bu durumda devletler çatışmalara herhangi bir çözüm sağlayamamıştır. İç çatışmaların ve ayrılıkçı terör eylemlerinin arasında Orta Doğu'daki terörün ayrı bir yeri bulunmaktadır. Orta Doğu terörü, mikro milliyetçilik veya sosyoekonomik bozukluklardan çok, Amerika ve müttefiklerinin (İngiltere-İsrail-Fransa) elli yıldır devam eden politikaları ve eylemler, Akdeniz'den Güney Asya'ya kadar uzanan coğrafi yay içindeki ulusların sürekli sarsılmaları ve düzenlenememeleri sonucu ortaya çıkarmıştır. Amerika'ya 11 Eylül 2001'de yapılan terörist saldırı bu politika ve eylemlerin bir sonucu olmuştur.

Yeni bir siyasal yüzyılın başlangıcı, 20. yüzyılda olduğu gibi, savaş sanatındaki köklü değişikliklere bağlı olacak gibi gözükmektedir. Bu konudaki tartışmalar 1991'deki Amerika'nın Irak müdahalesinden önce başlamıştı. Amerika her yönüyle gelişen bilim ve teknolojilerin askeri alanda kullanılan silah ve eylemlere yansıması sonucu yeni yaklaşım ileri sürmüştü: "askeri işlerde devrim". Amerika yeni devrimle askeri örgütlenmenin, askeri hazırlığın, savaş ve askeri eylemlerin yürütülmesinin bilim ve teknolojideki değişiklere göre yeniden yapılandırıldığını belirtiyordu.

Ekonomik krizlerin Amerika'nın 1945'lerde kurduğu dünya ekonomik düzenini nasıl değiştireceğini ele almadan önce "Amerikan Savaş Sanatı"nın krizlerini incelemek gerekmektedir. 1991 yılında Amerika'nın Irak'a karşı giriştiği "Çöl Fırtınası", 1999 Sırbistan ve 2001 Afganistan ve 2003 Irak operasyonları, elektronik araçların ve hassas silahların kullanımı kadar, gece-gündüz operasyon yapabilme kabiliyeti, hava-kara operasyonlarının bütünlüğü ve personel kayıplarının azlığı ile dikkat çekmişti. Özellikle 2003 Irak operasyonunda, Rumsfeld ve dönemin savunma bakanı Paul Wolfowitz hassas silahlara sahip hava gücü ve az fakat çevik kara gücüne dayalı bir strateji üzerinde ısrarcı olmuşlardı. Bu savaşlarda Amerika hem teknik, hem operasyonel hem doktrin açısından üstün bir güç olduğunu ispatlamıştı. Amerika bir süper askeri güç oluşunu, 1999'da NATO'nun Sırbistan müdahalesinde, Sırp savunmasını yok ederek kanıtladı.

Ancak, sonraları bu modern konvansiyonel gücün zorlukları ortaya çıkmaya başladı. Öncelikle Amerikan güçlerinin lojistiği bir sorun olarak ortaya çıkıyordu. 2003'te Irak'ta savaşan Sünni gruplar karşısında başarılı olamadılar. Şiilerin

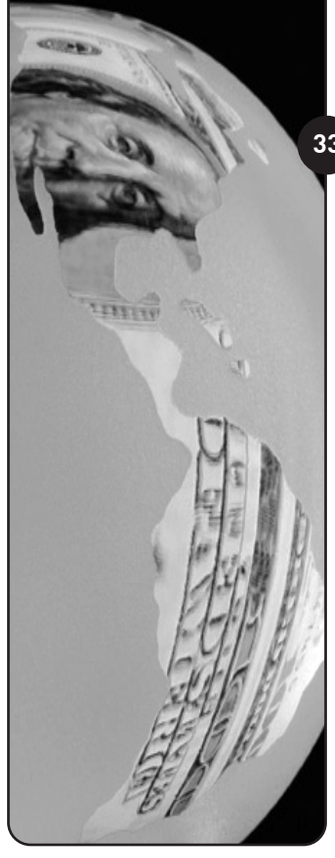

baskısını dizginlemek mümkün olmadı. 2006 Ağustosu'nda İsrail'in Amerika'dan ders alarak öğrendiği askeri savaş sanatına uygun olarak hava kuvvetlerini kullanması ve üstün teknik imkanları ileri sürmesine karşılık, kara operasyonlarına girip kayıp vermekten çekinmesi, Hizbullah militanlarını sindiremediği ve kaybettiği bir operasyon olarak dikkati çekti. Amerika'nın teröristleri cezalandırmak için kullandığı sivil ve ekonomik hedefleri bombalayarak halkı teröristlere yardım etmekten vazgeçirme stratejisi geri teperek, halkın zihnini ve kalbini kazanmak yerine Afganistan'da, Irak'ta ve Lübnan'da halkın direnişini güçlendirmiştir. Çoğu yazar bu yapılan savaşları kaybedilmiş savaşlar olarak görmektedir.

Alınan sonuçların doktrinde beklenenin tersine çıkması bu savaş sanatının krizi olarak kabul edilmektedir. **Amerika'nın Irak ve Afganistan'daki başarısızlığı askeri doktrin ile varılmak istenen siyasi hedefler arasındaki uyuşmazlığı ortaya koymuştur.** Bu durumun nedeni bu çatışmaların 20. yüzyıl çatışmalarında olduğu gibi pazarlığa girişilmeden kayıt şartsız teslim olma anlaşmalarıyla bitirilememeleridir. Amerika'nın giriştiği operasyonlar ancak taraflar arasında pazarlıklarla bitirilmesi gereken çatışmalardır ve kayıtsız şartsız tek taraflı savaş kazanma dönemine geri dönülmesi çağımızda güç gözükmektedir. Amerika'nın başarısızlığı sonucu ortaya koyduğu işgal bölgelerindeki uygulamalar onun moral gücünün kaybına neden olmuştur. Moral gücün kaybıyla birlikte Amerikan ordusu ile Bush yönetimi arasında savaşın yönetimi açısından çatışmalar çıkmıştır. Moral gücün kaybolması Amerika'nın uluslararası imajını zedelemiş bir zamanlar yumuşak gücü ile (soft power) uluslararası ilişkilerde diplomatik, kültürel ekonomik başarılara imza atan Amerika, ilişkilerinde askeri gücü başat duruma getirince uluslararası desteğini kaybetmiştir. Ülkelerin iç savaşlarına veya terör olarak kabul ettikleri çatışmalara, ister insancıl ister demokrasi götürmek veya tehlikeli bulundukları için önleyici müdahale gibi doktrinlerle saldırmak Amerika'nın gücünün inandırıcılığını azalttığı gibi askeri ve ekonomik açıdan bazı gelişmelere yol açmıştır.

Konuyu önce askeri gelişmeler açısından ele alırsak iç savaşlarda ve terörizme karşı girişilen eylemlerde üstün teknoloji gerektiren stratejilerin yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Batı ülkelerinde devlet güçlerinde ve özel güvenlik şirketleri kurularak profesyonel askerliğe geçiş başlamıştır. Örneğin, Amerikan ordusunun profesyonel askerlerden oluşmasının yanında özel güvenlik şirketlerinin askerleri de Irak'ta yoğun biçimde görev yapmaya başlamışlardır. Bu gelişme, 21. yüzyıl NATO ordularının profesyonel askerliğe yöneleceği ve özel güvenlik şirketlerinin ordulara destek olacağı bir sonuca gidildiğini göstermektedir. Demokratik gelişmeler sonucu zorunlu askerliğe itirazları olan sivillerin gittikçe arttığı bu durumda kullanılması kolay, karşılıklı çatışmayı gerektirmeyen üstün teknolojik silahların yapımına zorunlu olarak devam edilecektir. Ancak bu silahların kişiler tarafından savaş alanında kullanılması gerekecektir.

Dolayısıyla Amerika askeri gücü ve tabii ki diğer gelişmiş devletlerin askeri gücü açısından önemli bir çıkmaz, gelişmiş ülke insanlarının refah seviyeleri arttıkça daha az savaşmak istemeleri durumudur. Gelişmiş ülkeler çok üstün bir askeri güce sahip olsalar da günümüzde vatandaşların itaati hızla erimektedir. **Gelişmiş ülkelerde devletlerin "vatanı için savaşıp ölecek" bir orduyla büyük bir savaşa girmeleri ve kazanmaları artık şüphelidir.** Günümüzde, gelişmiş ülke insanları için bireysel mutluluk, refah ve özgürlük "vatan için savaşıp ölmek"ten daha önemlidir ve daha büyük "onur"dur. Oysa gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde "vatan için savaşıp ölmek" halen bireysel tatminlerden daha önemli bir "onur" olarak görülmektedir.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

Irak ve Afganistan çatışmalarının Amerika'ya olan önemli bir yansıması Amerika'nın askeri gücünün etkinliğine olan inancın zayıflaması olmuştur. İşte bu gücün gerilemesi, Amerika'nın hükümetleri devirme gücünün azaldığını göstermektedir. Amerika'nın arka bahçesi sayılan Güney Amerika'da ekonomik ve siyasi bağımsızlık hareketleri pek büyük bir baskı ve zaafa uğramaksızın gelişmektedir. Turuncu devrimlerle petrol bölgeleri denetim altına alınmaya çalışılan Asya'da Rusya Devlet Başkanı Putin'in 2007'de Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı çıkış önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur.

Rusya'nın gerçek direnişi 2008 yılında Gürcistan işgali olayıyla belirginleşmiştir. Putin konuşmasında tek kutuplu bir dünya modelinin kabul edilemez olduğu gibi mümkün olamayacağını da belirttikten sonra tek bir liderin çağdaş dünyayı kendi kültür ve beklentilerine göre düzenlemesi için askeri, siyasi ve ekonomik kaynaklarının yeterli olamayacağını açıklamıştır. Bu görüşe göre tek bir devletin ekonomik kaynaklarının uluslararası alanda tek başına davranmaya yeterli olmamasının yanında, moral ve etik değerleri politikada diğer ülkelere kabul ettirmeye çalışırken o ülkelerin de çıkarlarının hatırda tutulması gerektiğini belirtilmiştir. Putin'in ileri sürdüğü ikinci husus uluslararası hukukun temel ilkelerinin çiğnenerek bir ülkenin hukuk anlayışının, siyasi düşüncesinin, ekonomik ve insancıl görüşlerinin diğer ülkelere zorla kabulünün devletlerin egemenliği ilkesine aykırı olduğudur.

Çoğu devletin ortak görüşünü dillendirmiş olan Putin'in o günlerdeki söyledikleri; 21. yüzyıla ortak güvenlik, tek kutupluğun sonu, uluslararası hukuk ilkelerine uyma, devletlerin egemen alanlarına müdahale etmeme gibi konuların tekrar başat bir hale gelmesine ve küreselleşme ile gerileyen devlet egemenliğinin yeniden güç kazanmasına yol açabilecektir. Ancak bu egemenlik devletlerin denetleyemedikleri vatandaşlarını özel kameralar, telefon dinlemeler, bilgisayarlarına girmeler ile sürekli denetim altında tuttuğu bir egemenlik ve demokrasi olmayacaktır. Çevresine demokrasi dersleri veren Amerika, "iç güvenlik yasası" ile kendi vatandaşlarını denetim altına almış ve yönetimdeki Cumhuriyetçi Parti korku kültürü ile vatandaşlarının oyunu almaya çalışmıştır.

Amerika'nın serbest piyasa ekonomisi politikaları 1990'ların ortasında çökmüştür. Bu çöküşün ilk büyük krizi Clinton döneminde 1997'de yaşandı. Bu krizden sonra Amerika askeri çözüme yöneldi. Bu ise, kendi alanına dönüp hedefi vuran bumerang gibi sonunda Amerikan ekonomisini vurmuştur. Amerika'nın, 1991'den beri girdiği savaşlar ve para-finans ağırlıklı ekonomik modelinin kırılgan olduğunu ve orijinal durumuyla varlığını korumasının güç olduğunu 1997-2000 yılları arasındaki mali krizler ortaya koymuştur. Peşinden gelen Irak ve Afganistan savaşlarının getirdiği yıkım büyük olmuştur.

Amerika 2000 yıllarında geldiği 433 milyarlık bütçe fazlasından 2004 yılında 368 milyar bütçe açığına düşmüştür. Bugün Amerika'nın bütçe açığı 900 milyar doların üstündedir. Yale Üniversitesi ekonomi grubunun 2002 yılında savaşın maliyeti üzerine yaptığı bir araştırmada, Irak'a müdahalenin ve sonrasında iç savaşın uzun sürmesi durumunda savaşın maliyetinin 1,5 trilyon dolara mal olacağı, bu durumun ağır vergiler gerektirdiği ve iç tasarrufların tüketilmesi sonucunun ekonomik durgunluk (resesyon) demek olduğu açıkça belirtilmiştir. Aynı konuda dünya bankası eski başkanı Joseph Stiglitz Irak savaşı üzerine yazdığı kitabında; Irak savaşının diğer sosyal giderlerle birlikte maliyetinin 3 trilyon dolar olduğunu açıklamıştır.

Savaşın ekonomik sonucunu minimuma indirgemek amacıyla faiz hadlerinin aşağı çekilmesine Amerikan Merkez Bankası itiraz etmemiş, borç verme standartları bankalar tarafından daha yumuşak bir duruma getirilince tepki göstermemiştir. Amerikalılar çok aşağı faizlerden ev almak için borçlanmışlardır. Amerika'da tasarruf oranları 1929'dan beri en düşük seviyesine düşmüşken bu sırada borç veren bankalar faizleri yükseltmeye başlamıştır. Bu gelişmenin yanında hırslı finans sektörü tarafından yaratılan derivatif adı verilen, tahvil ve kâğıtlar ortaya çıkmıştır. Amerikan Kongresi 2006 yılında Kongrenin Dış Alımları Denetleme Komitesinin spot petrol alımlarını denetlemesini durdurunca kayba uğrayan finans kurumları New York ve Londra piyasalarından spekülatif alımlara girişmişlerdir. Bu alımlar petrol fiyatlarının çok fazla yükselmesine neden olmuş ve Amerikan borsası en fazla şişen inşaat ve ev alım sektörü üzerinden patlamıştır.

Son uluslararası gelişmeler Amerika'nın 1945'lerde kurduğu sosyoekonomik sistemin çöktüğünü göstermektedir. Ancak bu çöküş kapitalizmin çökmesi veya yok olması demek değildir. Yaşanan küresel mali kriz, kapitalizmin sonu değil ama düzenlenmemiş serbest piyasa düşüncesinin ve bu temelde hareket eden neoliberal kapitalizmin sonudur. Yani yaşanmakta olan kriz, kurumsal düzeyde dünya ekonomisine, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası ve IMF gibi küresel aktörlere yön veren Washington ekonomisinin sonudur. Yaşanan mali kriz, devletin etkin rol oynadığı bir yeni kurumsal örgütlenmeye gidileceği dönemin başlangıcıdır.

Birbirine bağlı bir ekonomik sistem içinde Çin, Arap ülkeleri, Rusya, Japonya kendi mallarının alıcısı olan süper tüketici Amerikan ekonomisinin çökmemesi için Amerika içine yatırım yapmaya ve aldıkları Amerikan kâğıtlarını korumaya devam edeceklerdir. Ancak kapitalist sistem yeni değerler üzerinden yeniden yapılanıp toparlanacaktır. Önemli olan bu toparlanmanın nasıl olacağı ve dünyanın yeni güç kutuplarının hangi bölgelerde ortaya çıkacağıdır.

21. yüzyıl, ekonomik ve jeopolitik açıdan çok kutuplu ve devlet stratejileri etrafında kurulmuş bir yüzyıl olacaktır. Amerika'nın çeşitli müdahale doktrinleri yerine devlet egemenliğine ve iç işlerine karışmama ilkelerinin başat olacağı bir yapı Asya devletlerinin desteğiyle oluşacak gibi gözükmektedir. Yani 21. yüzyılda devlet egemenliği ve devlet müdahalesi daha fazla ön plana çıkacak ve daha önemli olacaktır.

Nitekim Büyük petrol şirketlerinden Shell Grubu tarafından 2025 yılı senaryolarıyla yapılan analiz, 2001'den beri gelen krizlerin ulusal güvenliği ve pazarı tehlikeye attığına dikkati çekerek bu durumun küreselleşmiş dünyanın zarar görebilirliğini ortaya koyduğunu açıklıyor. Analize göre Batı toplumlarında devlet, 21. yüzyılda, fiziksel güvenliği ve pazarın sağlamlığını sağlayacaktır. Amerikan şirketleri çeşitli ülkelerde, ucuz emek ve ucuz ham madde nedeniyle, gene kendi şirketlerinde ürettikleri malları ABD'ye ihraç etmektedirler. Ancak bu durum şirket içi alışveriş olmaktadır (intra firm trade) Bundan sonra, 21. yüzyılda, Amerika çoğu üretimini kendi ülkesi içinde yapacak ve kendi pazarını koruyacaktır.

Yeni asrın ekonomik gerçeklerinden biri olarak, dış satıma yönelik kalkınma stratejileri yerine; özellikle Çin, Hindistan, Brezilya gibi yeni aktörlerin iç pazarlarının kalkınmasına yönelik stratejilere dönük bir dinamik gelişmesi beklenebilir. İç pazarların gelişmesi bugün var olmayan yeni sosyal kurumların ve değerlerin gelişmesine yol açacaktır. Asya değerleri, Batılı ülkelerin öngördüğü haklarla bağdaşmamaktadır. Asyalılar komünoter değerlere sahip bir toplumsal yapının kişisel değerlere bağlı bir yapıdan daha çok kendilerine uyacağını belirtmektedirler.

Doğal olarak daha ekonomik bir büyüme rejiminin, daha ekonomik kullanılan enerji sistemlerinin, daha az artık çıkartan enerji teknolojilerinin birden bire ortaya çıkması beklenmemelidir. Dış satıma yönelik ekonomi politikaları ülkeler için önemli şoklar yaşatabilir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yükselen ekonomiyi koruyucu sınırlamalar yeni bir ekonomik büyüme rejimine doğru gelişmenin başlangıcına neden olabilirler. Bu koruyucu sınırlamalar öncelikle sosyal ve ekolojik kriterlerin ortaya çıkmasına neden olacağı gibi gerçek endüstri politikalarının ve devletlerin kendi mali alanlarını denetim altına alabilmelerine olanak tanıyabilir.

Devletlerin gücünün artması yanında yeni bir gelişme, uluslararası para düzeninin yeniden düzenlenerek yeni yatırım fonlarının ortaya çıkması olabilir. Çoğu ülke zaman içinde rezerv parası olarak doları terk edebilir. Ani bir değişim doları çok aşağı çekeceği için Avrupa parası avro için ve bir kısım Avrupa endüstrisi için öldürücü bir darbe niteliği taşıdığından yeni fonlara geçişler uzun bir dönem içinde olacaktır. Rusya da krizi atlatabildiği ölçüde dolardan avroya dönerek kendi içindeki yatırımlara yönelmek zorunda kalacaktır. Avrupa, şimdilik bankalara para vererek veya onlara ortak olarak mali durumu ve ekonomiye olan güveni sağlasa bile uzun dönemde ortak bir Avrupa endüstriyel politikasının tespit edilmesi ve yeni bir yatırım politikası geliştirilmesi gerekecektir. Oysa rekabet hukuku açısından Avrupa yasaları bu tür bir düzenlemeye henüz açık değildir. Çok kutuplu bir jeopolitik sistemin yanında çok kutuplu bir para sistemine de gidileceği öngörülmektedir.

Öngörülen bölünmeler ve çok kutupluluk, para sisteminde bölgesel para kurumlarının kurulmasını gerektirecektir. Latin Amerika ülkelerinde bu konuda çalışmalar vardır. 21. yüzyıl tahminen, bölgesel fonlarla desteklenen kalkınma bankalarının kurulduğu bir dönem olacaktır. Amerika'nın kurduğu IMF ve Dünya Bankası'nın rolünün yeniden tanımlanması gerekecektir. Uluslararası ticaretin kalkınmadaki rolü, ham maddeleri dışarıda tutarsak, tahminen gerileyecektir. O halde Dünya Ticaret Örgütü'nün de köklü bir biçimde görevinin değiştirilmesi gerekmektedir. Küresel düzenlemelerden bölgesel düzenlemeler dönemine geçilmektedir. O halde küresel düzenlemelere gitme fikri artık pek itibar görmeyecektir.

Bu kriz, aşırı solun öngördüğü gibi kapitalizmin son krizi ve kapitalizmin sonu olmayacaktır. Bu kriz yerine ağır ağır yeni bir sistemin ortaya çıkacağı ve eski kurumsal sistemin modasının geçtiği görülecektir. **Eğer Amerika, gücünün yetmediği anlaşılan bir başatlıkta ısrarlı olursa yeni kurumların kurulması gecikecek ve daha önemli ve ağır bir krize neden olacaktır.**

Yapılan analizler yeni yükselen alanın Brezilya, Çin, Rusya ve Hindistan olduğunu göstermektedir. Ancak, yükselen bu pazarlar aynı zamanda yüksek risk faktörü taşımaktadırlar. Özellikle Çin'in petrol ve Amerikan hazine bonoları dışında kalan ekonomik alanda önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Rusya ve Hindistan, Çin'in ikili ticaret anlaşmaları modelini takip ederek ona yetişmeye çalışmaktadırlar.

İçinde bulunduğumuz mali kriz büyük çöküntülere uğramadan atlatılırsa Asya bölgesi dünyanın yeni ekonomik ve siyasal alanı olmaya doğru ilerleyecek gibi gözükmektedir. Amerika, askeri teknolojik gelişmelerle üstünlük kurma politikasını Obama yönetimi ile yumuşatma eğilimindedir. Zorunlu olarak Çin, ekonomik gelişmesinin yanında Amerika'nın uzay silahlanması programını da yakından takip etmektedir. Amerika'nın uzayı silahlanması

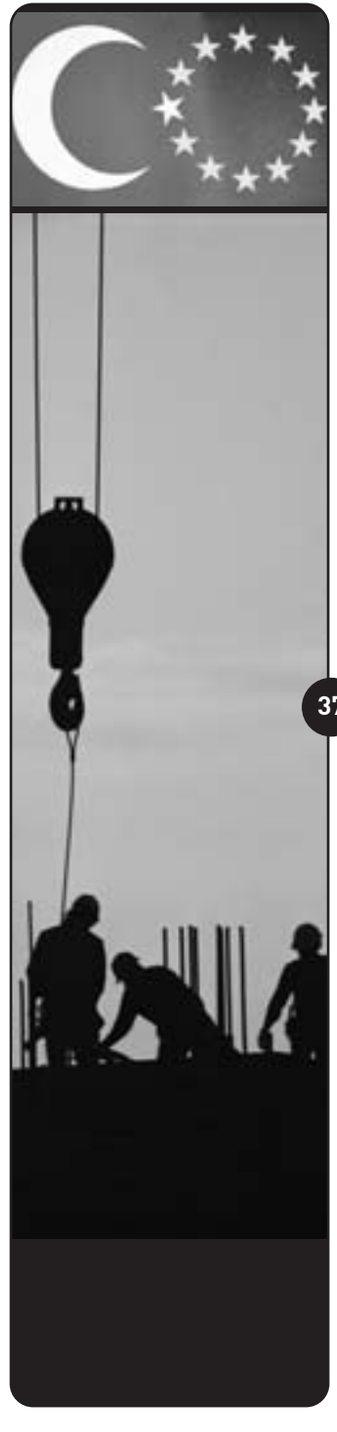

programına karşı Çin, Rusya'dan sonra 3. devlet olarak uzaya adam gönderme programlarına başlamıştır. Asya'daki Batı oyunlarının bir parçası olarak Hindistan da uzay çalışmalarına başlamış ve ilk uzay aracını uzaya göndermiştir.

Avrupa Birliği ve Çok Boyutlu Türk Dış Politikası

Avrupa'nın birleştirilmesi hareketi tarihte üç defa silah zoruyla yapılmak istenmiştir. Bunlardan birincisi Roma İmparatorluğu tarafından gerçekleştirilmiştir. Roma İmparatorluğu Avrupa'yı gerçek anlamda birleştirmiştir. Fakat bu birleşme, "hakim olanlar" ve "hakim olmayanlar" şeklinde tecelli etmiş bir "birlik" idi. Bu nedenle de birliğin dağılması kaçınılmaz oldu. İkincisi Germenler tarafından Charlken liderliğinde gerçekleştirildi. Bu bütünleştirme hareketi aynı zamanda Hıristiyanlığı da bütünleştirmiştir. Bu bütünleştirme hareketi de silah zoruyla Avrupa'ya hâkim olma projesi idi ve başarısız oldu. Üçüncü Avrupa'yı birleştirme hareketinin lideri Napolyon idi. Napolyon da savaş yoluyla Avrupa'yı birleştirmeye çalışmış ve bilindiği gibi başarısız olmuştur. Bu birleştirme hareketleri savaşlara dayanmıştır. Ayrıca 20. yüzyılda iki büyük savaş yaşanmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Avrupa'ya büyük yıkım getirmiştir.

Avrupa tarihine baktığımızda, bu kıtanın sürekli çatışmaların ve savaşların merkezi olduğunu ve dünyaya huzursuzluğu, savaşları, çatışmaları yaydığını görüyoruz. Bu durum hem Avrupa'ya hem de Avrupa dışında kalan dünyaya büyük zararlar vermiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu büyük yıkıma bakarak dönemin Avrupalı liderleri önemli bir karar vermişlerdir. Demir, çelik ve kömür dönemin stratejik öneme sahip hammaddeleri idi. Bu hammaddeler Avrupa ekonomisi için son derece önemli girdiler idi ve bu nedenle de Avrupalı devletler arasında bu hammaddelerin paylaşımı konusunda sorunlar çıkıyordu. Dönemin liderleri, bu stratejik hammaddeler üzerinde ortak bir Avrupa yönetimi oluşturulduğu takdirde, Avrupa kıtasının, tarihinde ilk defa barışçıl bir yöntemle birleşebileceğini / bütünleşebileceğini düşündüler. Avrupalı liderlere göre ortak demir, çelik ve kömür yönetiminin oluşturulması barışçıl bütünleşme için bir ilk adım olacaktı. Bu ilk adım üzerinde geliştirilecek olan bütünleşme süreci, hem dünyaya hem de kendilerine büyük zararlar vermiş olan savaşları sona erdirecekti.

İşte böyle bir anlayış ve hedef doğrultusunda yola çıkılmıştır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması bu anlayışın bir tezahürüdür. Fevkalade süratli biçimde büyük bir başarıya ulaşılması sonrasında, böyle bir iş birliği hareketini atom enerjisi ve ekonomi alanlarına da yaymanın mümkün olacağı düşünüldü. Böylece Avrupa Ekonomi Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kuruldu. Dolayısıyla **Avrupa Hareketi olarak tanımlayabileceğimiz sürecin birinci hedefi, Avrupalı devletler arasında yeni savaşların çıkmasını engellemek ve bir Avrupa Barışı oluşturmak idi.** Nitekim bunda son derece başarılı olundu. İkinci hedef ise dışarıya karşı (özellikle de Rusya'ya ve komünizme karşı) Batı (kapitalist) Avrupa'yı birleştirmek ve güçlendirmek idi. Rusya, Avrupa'nın bir parçası olarak görülmüyor, Avrupa için bir tehlike olarak görülüyordu.

Bu iki hedef doğrultusunda başlatılan Avrupa Hareketi çok hızlı ilerledi. Örneğin başlangıçta 12 yılda tamamlanması düşünülen Gümrük Birliği, 10 yılda tamamlandı. Hareket tabiatıyla sürekli inişler, çıkışlar ve önemli bazı sorunlar yaşadı. Ama nihayetinde başarılı bir entegrasyon

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

(bütünleşme) hareketi gerçekleştirildi. Bugün gelinmiş olan noktada Avrupa Birliği (AB)'nin nihai hedefi siyasi bütünleşme sonucunda bir "Avrupa Birleşik Devletleri"ne varmaktır. Unutmayalım ki, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) bugünkü durumuna en az üç asırda varabilmiştir. Yani bugünkü ABD'nin oluşumu üç asır sürmüştür.

Avrupa Birliği, 50 yılda kendine bir siyasi hedef olarak bütünleşmeyi seçmiş ve bunu hayata geçirebilecek noktaya kadar gelmiş başarılı bir kurumsallaşma hareketi olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Yaşanmakta olan küreselleşme süreci içerinde bu bütünleşme hareketi büyük önem arz etmektedir. Nasıl ki şirketler ancak bir araya gelerek büyüyebiliyor iseler, küreselleşme karşısında devletler de artık tek tek ulus-devletler olarak değil de, bölgesel güçler haline dönüşmek suretiyle güçlenebiliyor ve rekabet edebiliyorlar.

Bu manada baktığımızda, önümüzdeki dönemde Çin ve Hindistan'ın hem nüfus hem de ekonomik gelişme açısından dünyanın iki devi olma yolunda yürüdüklerini görüyoruz. ABD ise zaten şu anda dünyanın en güçlü devleti konumundadır ve Amerika kıtasını dış dünyaya kapamaktadır. Dağılma sürecinin ağır problemlerini atlatan Rusya Federasyonu da hızla gelişip güçlenmektedir. Uzak Asya'da ise Japonya, ekonomi ve teknoloji alanında önemli bir güçtür. Böyle bir ortamda Avrupalı devletler kendi içlerinde bütünleşmek zorunda kalıyorlar. Bütünleşme, Avrupalı devletler için olmazsa olmaz bir zorunluluktur. **Çünkü Avrupalı devletler ancak bütünleşerek, yani bir "Avrupa Birleşik Devletleri" oluşturarak diğer büyük güçlerle rekabet edebilirler.**

AB süreci önümüzdeki yıllarda - daha önce yaşandığı gibi - bazı "yol kazaları"na uğrayabilir. Yani Avrupa bütünleşme hareketi bir takım zorluklarla ve sorunlarla karşılaşabilir. Ama **bu hareket başarılı biçimde ilerlemektedir ve daha da önemlisi başarılı biçimde ilerlemek zorundadır. Avrupalıların başka bir şansı veya seçeneği yoktur.** Gelecekte de önemli bir aktör olarak kalmak istiyorlarsa başarılı olmaları gerekir. Yani son ve nihai hedef olarak "Avrupa Birleşik Devletleri"ne varmaları gerekir. Elbette bu nihai hedefe ulaşmak için daha epey yol kat edilmesi gerekiyor.

Ama şu da bir gerçek ki, AB bu hedef doğrultusunda şimdiye dek çok önemli işler başarmıştır ve hâlen hedefe doğru adım adım ilerlemektedir.

Esas itibarıyla AB bir bütünleşme (entegrasyon) sürecidir. Bu sürecin bir yatay bir de dikey boyutu vardır. Dikey boyutu sürecin derinleşmesi, yatay boyutu ise Birlik'in genişlemesidir. Her iki boyutta da AB büyük mesafe kat etmiştir. Ancak bir yerde durma noktasına gelmiştir. Hem genişleme anlamında coğrafi sınırlarına ulaştığı ileri sürüldüğü için, hem de derinleşme boyutu siyasi nitelik kazandıktan sonra bu durma noktasına gelinmiştir. Özellikle de **Avrupa Birliği Anayasa tasarısının referandumlarda reddedilmesi bir kriz ortamı yaratmıştır. Şu anda AB bu kriz ile mücadele etmektedir.** AB, öncelikle kendi kimliğini net biçimde belirleme konusunda yol kavşağına gelmiştir.

Ancak bu olumsuzluklara rağmen AB, şimdiye dek olumlu gelişmeler de kat etmiştir. Bir daha büyük bir savaş ve yıkım içine düşmek istemeyen Avrupalı devletler barışçıl zemin üzerinde bütünleşme yolunu seçmişlerdir. Yola ilk başta ekonomik kaygılarla çıkılmış, hızlı biçimde ekonomik bütünleşme gerçekleştirilmiş ve ardından da siyasal bütünleşme sürecine girilmiştir. Bu süreç, ortak temenniler ve çıkarlar üzerinde yürümüştür. Böylece Avrupa'nın iki

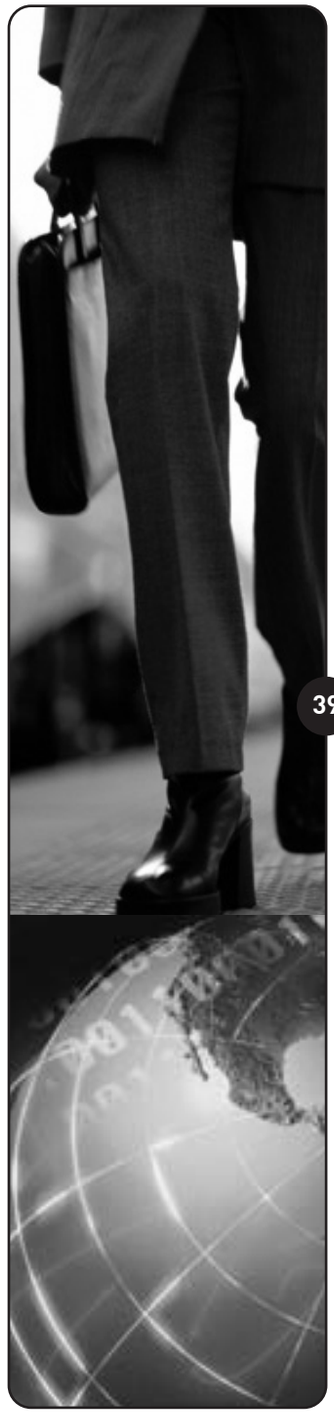

büyük düşmanı olan Almanya ile Fransa barışmış ve daha başka Avrupalı devletler arasındaki problemler de barışçıl biçimde çözüme kavuşturulmuştur. Bu başarının temelinde Avrupa'nın savaş sonrasındaki geniş ufuklu devlet adamları vardır. Ancak bu sürecin sonunda AB, bir sıkıntı/düğüm/karar arifesine ulaşmıştır. Bu sıkıntıların yaşanmasının bir nedeni, günümüz Avrupalı devlet adamlarının bu süreci başlatanlar kadar geniş ufuklu olmamalarıdır.

Türkiye'nin böyle bir barışçıl bütünleşme sürecinin dışında kalması düşünülemezdi. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren çevresinde barışçıl ilişkiler ağı oluşturma politikası gütmüştür. Bu aynı zamanda Atatürkçü dış politikanın temel ilkesidir. Türkiye'nin üyeliğinin halen gerçekleşmemiş olması bir talihsizliktir. Çünkü daha doğru politikalar uygulanmış olsaydı ve bir takım hatalar yapılmamış olsaydı, şu anda çok daha iyi bir durumda olunabilirdi.

Çeşitli çevreler Türk dış politikası içinde AB'ye alternatiflerin var olduğunu düşünüyor ve iddia ediyorlar. Türkiye yüzünü Avrupa'ya dönmüştür. **Türkiye için birincil dış politika hedefi AB'ye girmektir.** Ama şu da önemle vurgulanmalıdır ki; Türkiye, diğer aday ülkelerden çok farklı bir konuma sahiptir. **Türkiye'nin jeopolitik konumu, kendisini, çok boyutlu dış politika uygulamaya zorlamaktadır.**

Bir diğer aday ülke olan Hırvatistan'ın veya daha başka Balkan ülkelerinin çok boyutlu dış politika uygulamaları mümkün değildir. Hırvatistan AB üyesi olmaktan başka hiçbir şey yapamaz. Daha doğrusu Hırvatistan AB dışında yaşayamaz. Dolayısıyla AB, Hırvatistan için bir hayat / var oluş meselesidir. Yani Hırvatistan mutlaka AB üyesi olmalıdır. Bu durum diğer Balkan devletleri ve hatta Ukrayna için de geçerlidir.

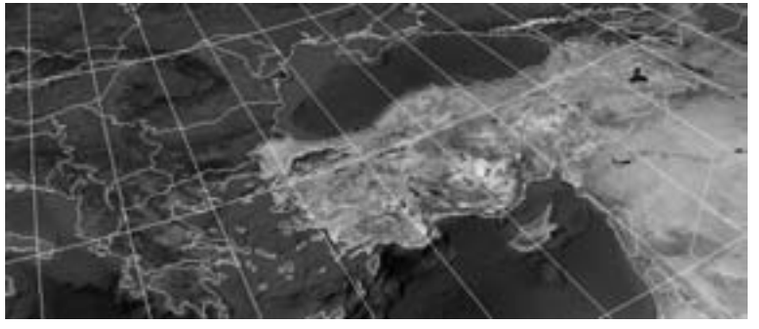

Ama Türkiye'nin AB karşısındaki durumu farklıdır. **Türkiye, AB üyesi olarak veya olmayarak, AB dış politikasına paralel ve eş zamanlı olarak çok boyutlu bir dış politika izlemek mecburiyetindedir.** Bunun aksi düşünülemez, düşünülmemelidir. Türkiye, AB üyesi olduğu takdirde dahi, Orta Asya, Orta Doğu, Akdeniz, Karadeniz, Kafkasya ve Balkanlar bölgeleri ile ilgilenmeli ve buralara yönelik dış politikalar geliştirmelidir. Yani Türkiye'nin, jeopolitik konumu ve tarihsel misyonu gereği, sadece AB'ye yönelik bir dış politika izleme ve diğer bölgeleri görmezden gelme gibi bir lüksü yoktur. Biz, AB üyesi olsak da olmasak da, AB dış politikamızla eşzamanlı olarak yakın çevremizi daima düşüneceğiz ve çok boyutlu politikalar geliştireceğiz. Bizim diğer aday ülkelerden farklılığımız budur. Diğer ülkeler AB'ye girmedikleri takdirde kendilerini boşlukta bulurlar. Biz ise böyle bir durumda değiliz.

Fakat bu durum, Türkiye'nin AB'ye girmesine gerek olmadığı anlamına gelmez. Türkiye'nin birincil dış politika önceliği AB'ye girmektir. AB önceliği ve uygulayacağımız çok boyutlu dış politika birbirlerine rakip ve/veya alternatif değildir.

AB üyesi olmak Türkiye için birincil tercihtir ve bu tercihten vazgeçmemizi gerektirecek hiçbir neden yoktur. Çünkü Türkiye ve Türk milleti aşağı yukarı bin yıldır Batı'ya

yürümektedir. Türkiye'nin Batı'ya yürüyüşü bir takım "yol kazaları" yaşansa da durmaz ve değişmez. Bir takım "yol kazalarını" bahane ederek Batı'ya yönelik bu yürüyüşü durdurmaya ve değiştirmeye de gerek yoktur. Türkiye geçmişte Batı'ya yürümüştür, günümüzde Batı'ya yürümektedir ve gelecekte de Batı'ya yürümeye devam edecektir.

Bu yürüyüşteki amaç ise Türk milletinin layık olduğu en iyi yaşam standartlarına ulaşmasıdır.

Bu durumda Türkiye'nin Batı'ya ve AB'ye yönelik dış politikasının her hangi bir alternatifi yoktur. Ama alternatifin olmaması demek, Türkiye'nin çok boyutlu dış politikadan vazgeçmesi anlamına gelmez. Bunu başka örneklerle daha açıkça belirtmek gerekirse; Fransa örneğini ele alalım. Fransa AB üyesidir ve AB'nin en önemli aktörlerindendir. Ama buna rağmen Fransa Afrika'daki eski sömürgeleri ile sıkı ilişkilerini sürdürüyor. Fransa AB'den ayrı ve bağımsız olarak kendi ulusal Afrika dış politikasını devam ettiriyor. Fransa, Afrika ülkeleri ile özel ilişkiler geliştiriyor. Fransa, AB üyesi olduğu için eski sömürgeleri olan ülkeleri ihmal etmiyor. AB'nin temel aktörlerinden birisi olan Fransa, hiçbir zaman için eski sömürgeleri ile olan sıkı ilişkilerinden vazgeçmemiştir.

Benzer bir durum İngiltere için de geçerlidir. AB üyesi olan İngiltere, kendi eski sömürgeleri ile çok sıkı ilişkiler geliştiriyor. İngiltere bunu, AB'den tamamıyla bağımsız bir biçimde gerçekleştiriyor. Bunun güzel bir örneği İngiltere'nin Kıbrıs'taki askeri üsleridir. Bu üsler İngiltere'nin egemen topraklarıdır. Bu topraklar AB'nin değildir ve AB ile çelişkiye düşmez. İngiltere bu üsleri AB'ye, "İngiltere'nin egemenliği altındaki topraklar" olarak kabul ettirmiştir. Dolayısıyla yeri gelmişken AB'ye şu soruyu yöneltmek gerekir: 8.000 mil uzaklıktaki İngiltere'nin Kıbrıs adasındaki stratejik önceliklerini kabul ediyorsunuz da, Türkiye'nin 30 mil uzaklığındaki bu adadaki stratejik önceliğini neden kabul etmiyorsunuz?

Kısacası hem Fransa hem de İngiltere AB'den ayrı olarak kendi milli dış politika stratejilerini ve hassasiyetlerini devam ettiriyor. Bundan dolayı da AB bu iki ülkeye karşı her hangi bir yaptırım yapmıyor veya en ufak bir tepki göstermiyor. Peki, biz AB dışındaki diğer ülkeler ile olan ilişkilerimizden neden vazgeçelim? AB böyle bir şeyi bizden talep edemez. Çünkü aynen Fransa ve İngiltere örneklerinde olduğu gibi, Türkiye'nin de kendine ait stratejik öncelikleri ve hassasiyetleri vardır. Türkiye'nin bu öncelikleri belirleme ve uygulama hakkı vardır. Bundan dolayı AB, Türkiye'yi suçlayamaz, eleştiremez.

Yalnız Türkiye bu konuda dikkatli davranmalıdır. Türkiye kendi dış politika önceliklerini saptarken ve çok boyutlu bir dış politika uygularken hiçbir zaman AB sürecini göz ardı etmemelidir. AB'ye üyelik amacımız ile uyumlu biçimde çok boyutlu dış politikamızı belirleyebilir ve uygulayabiliriz. Ancak AB'yi ihmal ederek başka seçenekler geliştirmemeliyiz. Çünkü Türkiye'nin AB'yi ihmal etme lüksü de yoktur. Dış politikamızı belirlerken, modernleşme sürecini ve halkımızın refahını temel almalıyız. Bu temel üzerinde hem AB ile tam üyelik müzakerelerini devam ettirmeliyiz, hem de diğer bölge ve ülkeler ile olan çok boyutlu ilişkiler geliştirmeliyiz.

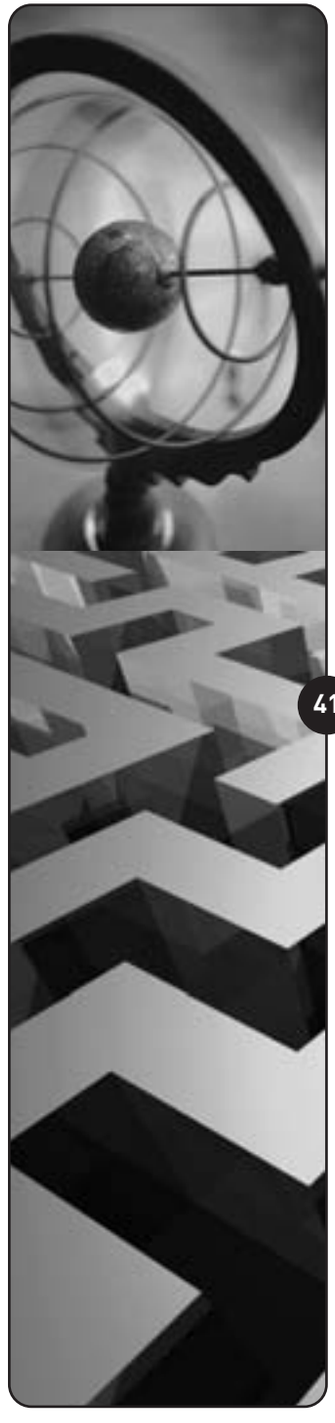

TÜRKİYE'NİN
STRATEJİK
VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

ULUSLARARASI GÜVENLİK

TÜRKİYE'NİN STRATEJİK VİZYONU 2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞLARI VE TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN GÜVENLİK POLİTİKASI

SUNUM ÖZETİ

I- ÇOK KUTUPLU DÜNYA VE ULUSLARARASI GÜVENLİK

II- 21. YÜZYILIN GÜVENLİK ORTAMI, YENİ TEHDİTLER VE YENİ AKTÖRLER

III- YENİ YAPIDA TÜRKİYE VE GÜVENLİK

IV- ENERJİ TEDARİK GÜVENLİĞİ

V- TÜRKİYE'Yİ BEKLEYEN BÖLGESEL FIRSATLAR VE RİSKLER

Sunum Özeti

Soğuk Savaş Dönemi Uluslararası Güvenlik

• Dönemin en önemli unsuru, dünyanın Doğu Bloğu ve Batı Bloğu olarak iki ayrı zeminde konumlanmasıdır.

• Her iki blok o dönemde kendi güvenlik ihtiyaçlarını, kurdukları örgütler ve paktlar ile gidermişlerdir (NATO ve Varşova Paktı).

• Türkiye bu dönemde Batı Bloğu ile birlikte hareket etmiştir.

Küreselleşme

• Küreselci yaklaşım; ulusal eğitim, ulusal egemenlik, ulusal kültür kavramlarının uzun zamandır reel karşılıklarının olmadığını savunur.

• Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemde entegrasyon ağırlıklı hamleler ve özel sektörler ön plana çıkmaya başlamıştır.

• Bu aktörlerin bu denli etkili olmalarının nedenleri:

- İlki ve belki de en önemlisi iletişimin artık devlet tarafından kontrol edilememesidir. Buna en iyi örnek internetin kullanımı olacaktır.
- Diğeri ise teknolojik gelişimin artık devlet çalışmalarından ziyade özel sektöre dayanmasıdır.
- Sıcak paranın dünya çapında dolaşması ulusal ve uluslararası ekonomi için hayati öneme sahip bir pozisyon almıştır.

- Ticaret açık hale gelmiş ve ülkelerin kontrol etmesi ve kısıtlamalar getirmesi noktasında sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş Sonrası ABD ve Avrupa Güvenlik Anlayışı

• Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle ABD dünyada mutlak güç konumuna gelmiştir.

• Yeni dönemde ABD'nin düşmanı Sovyetler değil terörizm olmuştur.

• Avrupa Birliği Barselona Raporu ile Amerika karşısında farklı ve küresel bir güç olduğunu belirtmiştir.

• AB'nin sıraladığı yeni tehdit algılamaları:

- Terörizm
- Bölgesel çatışmalar
- Organize suçlar
- Kitle imha silahları
- Ülkelerin sistem dışına çıkmaya başlamaları

Uluslararası Yeni Güvenlik Oluşumları

• Çok kutuplu küresel sistemin şekillenmesine bağlı olarak, üye ülkelerinin büyük kısmı nükleer güç olan Şangay İş Birliği Örgütü gibi yeni uluslararası güvenlik oluşumları ortaya çıkmaktadır.

"Tehdit" ve "Güvenlik" İlişkisi

-Tehdit; tek boyutlu, devletten devlete yönelme şeklindeki klasik anlamda bilinen "simetrik tehdit" konumundan

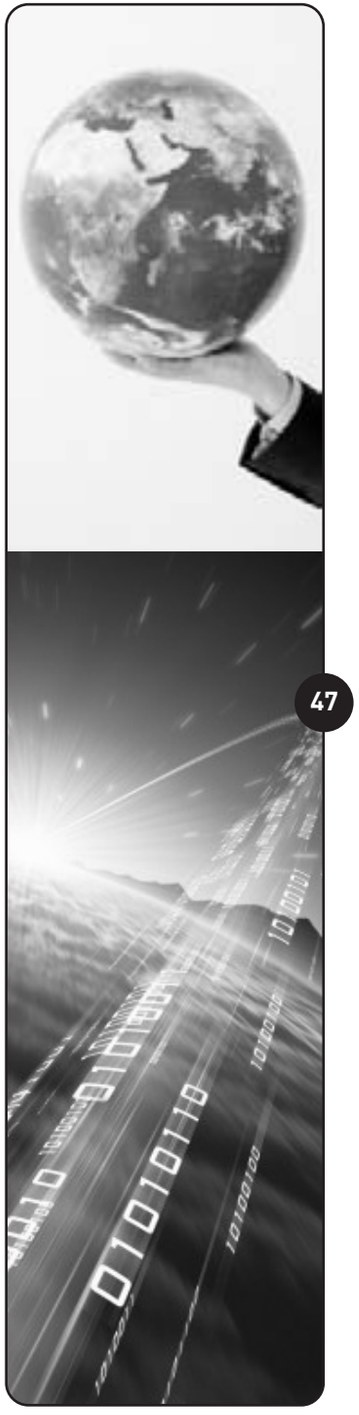

çıkarak, “asimetrik ve çok boyutlu”, adeta çok bilinmeyenli bir denklem konumuna gelmiştir.
-Tehdit algılamaları, güvenlik algılamalarının ilk ve en önemli adımıdır.

Yeni Tehdit Parametreleri

- Kuraklıklar, sıcak dalgalar, seller ve yangınlarla kendisini gösteren küresel ısınma
- Doğal afetler
- Terörizm
- Bölücü faaliyetler
- Ayrılıkçı hareketler
- Etnik, dini ve mezhepsel çatışmalar
- Kitle imha silahlarının yayılması
- İnsan kaçakçılığı
- Yasa dışı göç
- Uyuşturucu ticareti
- Uluslararası organize suçlar
- Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar
- Siber terörizm

Geleceğin Güvenlik Anlayışında Türkiye

Olası İç Tehditler
- Bölücü ve yıkıcı faaliyetler
- Ekonomik yapıdaki bozulma
- İç ve dış borçların çevrilememesi

-Üretimdeki azalma/duraklama
-Yolsuzluk
-Yoksulluk

Olası Dış Tehditler
-Önlenememesi halinde, günümüzde de var olan dış destekli terör faaliyetleri
-Terör örgütlerinin kitle imha silahlarına sahip olma hedefleri
-Etnik ve dini kökenli grupları tahrik etmek ve kültürel sürtüşmeyi körüklemek için hızla üretilen ve yayılan (yanlış) bilgiler
-Kitle imha silahları varlıklarını kendilerine karşı tehdit olarak algılayan çevre ülkelerin, benzer silah sistemlerini geliştirme ve/veya bunlara sahip olma politikaları
-Doğal gaz ithalatında ağırlıklı olarak tek bir ülkeye olan bağımlılık
-İşgal sonrası Irak'ın yeniden yapılanması ve buradan kaynaklanacak sorunlar

"Güvenlik" Kavramı
"Güvenlik" kavramını, sadece askeri değil; aynı zamanda siyasi, ekonomik, hukuki, sosyolojik, psikolojik, teknolojik, bilgi ve hatta coğrafi etmenleri içinde barındıran bir çerçevede tanımlamak gereği ortaya çıkmaktadır.

Geleceğin Olası Kriz Bölgeleri
Gelecekte bazı bölgelerde krizler yaşanabileceği, bu

krizlerin bir kısmının ya da tamamının çatışmalara dönüşebileceği ihtimal dahilindedir.
Bu nedenle, ülkemizin bu gelişmelerden büyük bir olasılıkla etkileneceği dikkate alınarak, Türkiye'nin, bu etkilerin derecelerini en aza indirilmesini sağlayacak stratejileri şimdiden belirlemesi uygun olacaktır.

Geleceğin Savaşlarının Olası Nedenleri

-Başta Ortadoğu bölgesi olmak üzere, stratejik önemi gittikçe artan su kaynakları
-Günümüzde olduğu gibi, başta petrol olmak üzere, enerji kaynaklarına erişim ya da enerji kaynaklarının kontrol edilmesi hedefi
-Kalkınmakta olan ülkelerin bir kısmının, kalkınmalarını hızlandıracak ham madde kaynaklarına ulaşma hedefleri
-Sınır anlaşmazlıkları
-Demokratik olmayan totaliter rejimler
-Küresel ısınma ve iklim değişikliği
-Gittikçe artan kıtlık, açlık ve buna bağlı olarak yetersiz beslenmeden kaynaklanan hastalıklar
-Bazı devletlerin etnik ve dini kökenlere dayalı daha küçük devletlere dönüşme riski

Geleceğin Savaşları Nasıl Olabilir ?

-Büyük güçler, birbirleriyle doğrudan silahlı bir çatışmaya girmek yerine; kendi taraflarındaki diğer ülkelere, koalisyonlara ya da gruplara bilgi, istihbarat, araç, silah ve gereç, teknoloji vb. desteği vererek, onların kendi

aralarında savaşmalarına uygun gelişmelere neden olabilirler.
-Büyük güçlerin topraklarının, geleceğin olası savaşlarında harekat alanı olmaları zayıf bir olasılıktır
-Gelecekte, terör örgütleri ile terörü destekleyen ülkelerin, kitle imha silahları kullanması durumunda güçlü ülkelerin, terör eylemlerini gerçekleştirenlere ve destekleyen ülkelere karşılık vermeleriyle düşük yoğunluklu savaşlar artabilir.
-"İstihbarat ve İstihbarata Karşı Koyma", "Asimetrik Harp", "Bilgi Savaşı" ve "Psikolojik Savaş" teknikleri günümüze göre çok daha önemli roller üstleneceklerdir.
- Kitle imha silahlarının kullanılma olasılığı yüksek olabilir. Bu itibarla, nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların etkilerinden korunma tedbirlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar önem kazanacaktır.
- İnsansız harp araç ve yöntemleri, robotlar, nano teknoloji ürünü malzemeler, geleceğin savaşlarında çeşitli amaçlarla (istihbarat elde etmek ve istihbarata karşı koymak, kimyasal ve biyolojik silah olarak, vb.) kullanılabilir.

Enerji Güvenliği

• Dünya'daki enerji kaynakları
- Fosil Yakıtlar (Doğalgaz - Petrol - Kömür)
- Yenilenebilir Enerji (Su-Rüzgar-Güneş)
- Nükleer Enerji

ULUSLARARASI GÜVENLİK

• **Enerji alanında öncelikli teknolojik faaliyet konuları şunlardır:**
- Türkiye linyitlerinden elektrik enerjisi üretimi
- Ulaşım araçlarında kullanılacak yakıt pilleri üretimi
- Rüzgar enerjisinden elektrik üretimi
- Güç üretim tesislerinde kullanılacak yakıt pilleri üretimi
- Hidrojen yakma teknolojilerinin geliştirilmesi
- Güneş enerjisi kullanarak elektrik üretimi
- Enerjinin depolanması
- Hidrolik kaynaklardan elektrik üretimi
- Nükleer enerji üretimi
- Güç sistemleri kontrolü
- Elektronik cihazlarda kullanılacak yakıt pilleri

Türkiye'nin 2023 Enerji Güvenliği Vizyonu

• Türkiye'nin 2023 Enerji Güvenliği Vizyonu temelleri:
- Maliyet avantajı yaratmak
- Çevre kalitesini artırmak
- Kaynak çeşitliliğini geliştirmek
- Tedarikçi sayısını artırmak
- Transit becerileri artırmak

(Bu Doğrultuda Öngörülen Politikalar)

• Tasarrufun ve yalıtımın teşvik edilmesi kaydıyla en az %10 iyileşme sağlanması.

• Kaçak ve kayıpların tamamen önüne geçilmesi için hem güvenlik hem altyapı çalışmalarının tamamlanması

• Teknolojik gelişmelerin, Eğitim-Bilim-Teknoloji bölümünde tanımlanan çerçevede sağlanması

• Fosil yakıtların yanı sıra yenilenebilir ve nükleer enerjinin daha çok kullanımı (%20 yenilenebilir ve %20 nükleer)
• Tedarikçi çeşitliliğinin artırılması
• Bu kaynakların AB ülkeleri kadar dünyanın geri kalanına da yönlendirilebileceği transit hatların sadece boru hatları değil, demir yolu ve kara yolu taşımacılığı perspektifinden de geliştirilerek pekiştirilmesi.
• Ceyhan'da sıvılaştırma üniteleriyle terminallerinin kurularak LNG'de anahtar ülke haline gelinmesinin, böylelikle AB'ye yönelik Nabucco gibi projelerden bağımsız olarak alternatif tedarikçilerin bir an evvel dünya pazarlarıyla buluşmasının sağlanması ve Türkiye'nin transit öneminin güçlendirilmesi

Sonuç

• Soğuk Savaş sonrası yeni küresel aktörler ortaya çıkmıştır. (ABD, Çin, Hindistan, AB...)
• Nükleer silahlar artık birçok ülkenin elinde mevcuttur.
• Ulus-devlet merkezli yaklaşımdan insan merkezli bir yaklaşıma yönelme olmuştur.
• Geleneksel tehdit algılamaları değişmekte, güvenlik tanımı militarist çerçevenin dışına çıkarak hayatın her alanını kapsamaktadır.
• Güvenlik hassasiyeti; değişen parametreler içinde yalnız devletlerin çözeceği bir sorun olmaktan çıkıp, tüm bireylerin ortak milli menfaatleriyle ilgili sofistike bilince ve yaşam tarzına sahip olmalarını gerektirecek bir sürece dönüşmüştür.

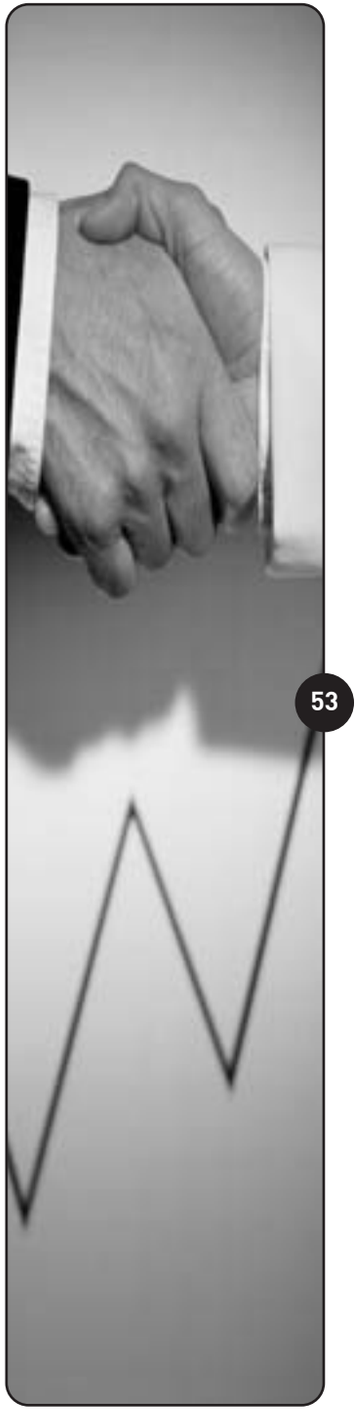

I- Çok Kutuplu Dünya ve Uluslararası Güvenlik

21. yüzyılın uluslararası ilişkiler açısından tamamen bir devrim niteliği taşıdığı kuşku götürmez bir gerçektir. Öncelikle bu yüzyılın başından itibaren yaşanan gelişmeleri özetle sıralarsak nerelerden geldiğimizi daha iyi kavrayabilir ve bundan sonra yaşanabileceklerin ne denli ihtimal dâhilinde olabileceğini anlayabiliriz. 20. yüzyılın başında uluslararası ilişkiler bir bilim dalı olarak yeni yeni oluşmaktaydı. Bugün ise bünyesinde tüm karmaşık ilişkileri takip eden ve sürekli gelişip daha da önemli hale gelen bir bilim dalıdır. Şunu unutmayalım ki kurumlar ihtiyaçlardan doğar. Yine 20. yüzyılın başlarında ulus-devletler dünya politikasında en etkin ve mutlak güç iken dünyayı güçler dengesi politikasıyla açıklamak çok daha kolaydı. Fakat daha önce ön hazırlıklarını gördüğümüz uluslararası örgütlerin Birleşmiş Milletler ile sahne alması ve sistemi korumada güçlü olan devletleri görevli ilan etmesiyle sistem çok boyutlu hale gelmeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerini bir daha yaşamamak ve öncelikli olarak Batı Avrupa'da refahı, kalkınmayı sağlamak için sistemde köklü değişiklikler yaşanmış ve uluslararası örgütler daha da önemli hale gelmeye başlamıştır. Bu süreç tabii ki ulus devleti sistem içerisinde yok etmemiştir. Ancak yadsınamaz bir gerçektir ki ulus-devlet artık tüm yetkileri tek başına kullanabilme imkânına sahip değildir. Geçen yüzyılın başında bu süreçten bahsetmek ve Birleşmiş Milletler gibi bir örgütten bahsetmek bir hayal iken şu an gerçeğin kendisi olmuştur. Bu noktadan şu sonucu çıkarmalıyız; bugün yaşanan gelişmelere imkânsız gözüyle bakmak, sistemin bu şekilde devam edeceğine inanmak ve gerekli çalışmaları yapmamak bizleri yeni şekillenen dünyanın aktörlerinden biri olma noktasında geri planda bırakacaktır.

Dünya değişmektedir ve beraberinde tehdit algılamaları yeniden şekillenmektedir.

Artık günümüzde ulus-devlet kadar güçlü uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve sivil toplum örgütleri vardır. Bunlar stratejik planlama yapılırken göz önünde tutulması gereken aktörlerdir. Bu yüzden karar verme sürecinde dış politika oluşturulur ve yeni bir yapılanmaya gidililirken, farklı aktörlerin incelenmesi gerekmektedir. Analitik çalışmalar bu noktada çok önemli hale gelmiştir. Siyaset, ekonomi, dış politika, ulusal politika birbirlerinden bağımsız değildir. Bu yüzden tüm kurumların koordinasyonu ve bilgilerin tek noktada toplanarak karar verme sürecinin burada sonlandırılması hayati bir öneme sahiptir.

Küreselleşme olgusu; serbest piyasa ekonomisi ve moral değerlerle dünyanın her köşesini artık birbirine bağlamıştır. Esas olan sistemin belli bir çizgide devam etmesi ve bu bağlanma ile oluşabilecek riskleri en aza indirerek sistemi sürekli kontrol altında tutmaktır. Dikkat edilmesi gereken nokta, dünya politikasındaki bu gerçekliği kabul edip tüm etkenleri göz önünde bulundurarak analitik bir çalışma ile kendi politikamızı hazırlamaktır. Fukuyama'nın tarihin sonu tezinin yanlışlığı kendini göstermiştir. Avrupa Birliği, Rusya, Çin ve Hindistan yeni aktörlerdir ve süreç devam etmektedir. Değişimin kendisi esastır. Ulus-devlet dünya politikasının merkezinde iken, insanın kendisi bugün merkezdeki yerini almıştır. Uluslararası ilişkilerin önemli teorilerinden olan yapısalcılığa göre kurumları ve toplumu şekillendiren değerlerimizdir. Algılamalarımızda ve değerlerimizde meydana gelen değişimler bakış açısını tümden değiştirmektedir. Soğuk Savaş döneminde Avrupa kıyılarında görülebilecek bir Rus denizaltısı direkt saldırı olarak algılanırken bugün görülecek bir denizaltı aynı etkiyi yapmayacaktır.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

A- Soğuk Savaş Dönemi Uluslararası Güvenlik

Soğuk Savaş dönemini günümüzdeki ilişkilerle karşılaştırırsak göreli olarak daha kolay bir dönem olduğunu söyleyebiliriz. O dönemde iki kutuplu sistemin yaşanıyor olması alternatifleri kısıtlamış ve az seçenekli imkânlar sunmuştur. Ya Amerika Birleşik Devletleri (Batı Bloğu) ya da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (Doğu Bloğu) içerisinde bulunabilme imkânınız vardır. Eğer bu konuda taraf değilseniz bağlantısızlar grubu içerisindesinizdir. Kabaca bu şekilde ifade edebileceğimiz sistemde ulus-devletin temel faktör olduğu muhakkaktır.

O dönemde ABD için amaç, kendi değerlerini taşıyan Batılı toplumların sosyalizm tehdidinden korunması idi. Bu noktada bugün tüm insanlığın dört elle sarıldığı insan hakları kavramını uluslararası ilişkilerde ABD'nin Sovyetlerin iç işlerine müdahale edip oradaki yapıyı içten değiştirmek için kullandığını anımsamak önemli olacaktır. Soğuk Savaş döneminin ayrıntılı incelenmesi bugün hakkında oldukça faydalı bilgiler sağlayacaktır. O dönemde insan hakları adına olsa bile ulus-devletlere müdahale edilemediğini düşünürsek ABD'nin bu zorluğu kendi adına aşması zorunlu idi. Bu noktada, toplumların kültürel yapılarını, iletişim teknolojisi ve internetin nasıl etkilediğine ve askeri müdahale olmadan toplumsal dönüşümlerin nasıl sağlandığına şahit olmak gerçekten kimi zaman ürkütücü idi. Ülkemizde de 1980 sonrası dışa açılım sürecinde toplumsal değişimi düşünürsek bu yapıyı daha rahat anlayabiliriz.

Soğuk Savaş boyunca devam eden süreç savaşın sona ermesiyle daha da karmaşık hale gelmiştir. Dünyanın Soğuk Savaş sonrası döneme hazırlıksız yakalandığı bir gerçektir. ABD de dâhil olmak üzere dünya politikasındaki önemli aktörler bu süreçte öngörülmeyen sonuçlarla karşılaşmıştır. 1990'lardaki bölgesel savaşların en önemli sebeplerinden birisi de budur. Bu dönemde diğer devletler güvenlik stratejilerini ve buna bağlı dış politikalarını ABD-SSCB bağlamında değerlendirmiş hatta bu durumu koz olarak kullanmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesinin etkileri oldukça kötü olmuştur. Süper güç artık devletleri kendi tarafında tutmak için finanse etmek zorunda değildi. Bu durum birçok ulus devleti belirsizlik içinde bırakmıştır. Sık sık tekrar ettiğimiz gibi dünya politikası durağan değildir ve sürekli değişim yaşanmaktadır. Değişimi takip edemeyen statükocu yaklaşımların bugün ne kadar zorlandığına şahit olmaktayız.

Soğuk Savaş dönemi güvenlik algılamaları askeri, ekonomik, ideolojik ve siyasal temeller üzerine kurulmuştur. Bu noktadan hareketle özellikle askeri güvenliğin sağlanması noktasında her iki tarafta oluşturulan NATO ve VARŞOVA PAKTI güvenlik kaygılarıyla hareket etmiştir. Türkiye'nin o dönemde Sovyet baskısından Batı'ya yaklaştığı söylenmektedir. Ancak şunu söylemeliyiz ki bu tamamen yanlış bir tespittir. Türkiye Osmanlı Döneminden itibaren Batı'ya ekonomik ve değerler bütünü olarak yakındır ve bu anlamda zaten Batı Bloğundadır. Bu süreçteki Sovyet baskısıyla Batı'ya yaklaşıldığını söylemek çok yanlış bir tespit olacaktır.

Soğuk Savaş sona erdiğinde bu yeni döneme tüm dünyanın hazırlıksız yakalandığı doğrudur. Zaten tüm güvenlik anlayışları değişmiş ve uluslararası örgütler bile yapılarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Yine bu dönemde Avrupa Birliği Amerika ile olan ilişkilerinde yeni bir döneme girmiş ve farklı bir temel üzerinde devam etme eğilimi göstermiştir. Peki, bu dönemde gerçekleşen köklü değişiklikler nelerdi? Öncelikle iletişim teknolojisinin gelişmesiyle dünya küçülmüştür. Artık dünyanın her neresinde olursa olsun tüm siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeler yakından takip edilmekte ve resmi görüşün dışında halkın oluşturduğu bir kamuoyu belirginleşmektedir.

İkinci nokta çok uluslu şirketlerin etkileridir. Soğuk Savaş döneminde bağlı oldukları grup çıkarları doğrultusunda hareket eden şirketler artık daha da etkinliğini artırmış ve

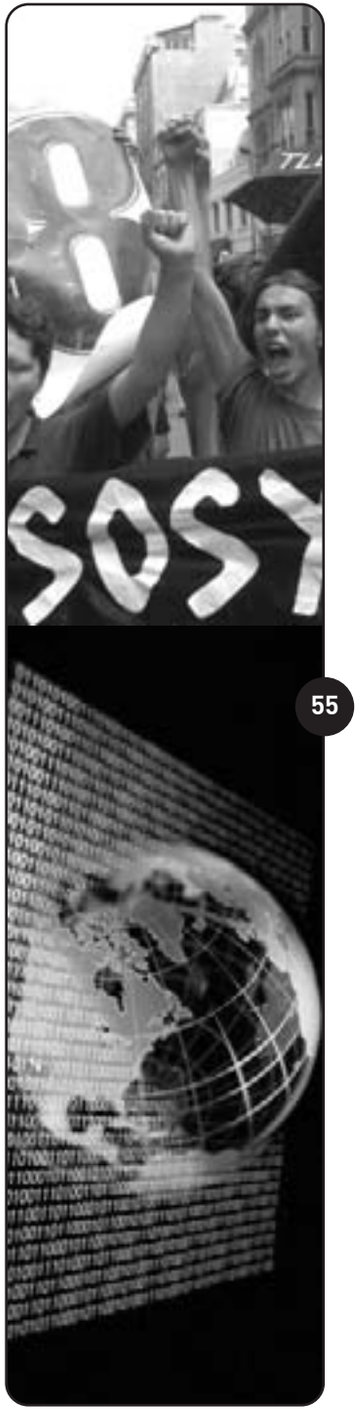

siyasi olmaktan çok kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme eğilimine girmiştir. Bu noktada teknoloji bilgisinin ve özellikle nükleer silah teknolojisi bilgisinin yayılmasında çok uluslu şirketlerin rolü büyüktür. Tüm bunlar küreselleşme dediğimiz sürecin parçalarıdır. Ancak bu noktada tüm dünyayı ortak bir değer çerçevesinde tutmak ve bunu evrensel değer olarak yerleştirmek bu sistemin en önemli parçasıdır.

B- Küreselleşme

Şu an sadece Türkiye'de değil tüm dünyada tartışılan en önemli konu küreselleşme ve beraberinde ulus devletin rolüdür. Küreselleşme hem ekonomik hem kültürel hem de siyasi ayakları bulunan ve hepsinin birbirine bağlı olduğu bir yapıdır. Bu çalışmada küreselleşmenin ulus devletin varlığı üzerine etkileri incelenecektir. Öncelikle şu tespitin yapılması gerekmektedir. Küreselleşme birçok yönü bulunan karmaşık yapıdır. Bu yüzden çok yönlü incelenmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir. Bu konuda sadece küreselci ya da ulusçu olmak yerine analitik bir yaklaşım sergilemek daha rasyonel olacaktır.

Bir görüş artık ulusal devlet adına rüya âleminde yaşamaktan vazgeçilmesinin gerektiğini çünkü artık ulusal eğitim, ulusal egemenlik, ulusal kültür kavramlarının uzun zamandır reel karşılıklarının olmadığından bahsetmektedir. Karar verme sürecinde tüm yetkinin sadece ulus devlete ait olmadığı ya da ulus devletin artık başka kaynakları da göz önünde bulundurma zorunluluğu bir gerçektir. Ancak uluslararası düzeyde yeni değerleri ve yapıyı kontrol edecek bir örgüt kurulmadıkça ulus devlet merkezde olacaktır. Böyle bir örgütün yokluğunda ABD küresel değerleri yayan, koruyan ve organize eden yapı olarak kendini görmektedir ki, o da ulusal çıkarlarını takip eden bir devlettir.

Küresel değerlere ve değişime saygı duymak ile kontrolü bilinmeyen bir otoriteye bırakmak farklı konulardır. Şurası bir gerçek ki küreselleşme hareketini sadece ulusal devlete karşı bir hareket olarak görmek ve bunun karşısında bu yapıya sırt dönmek rasyonel bir davranış değildir. Devlet egemenliğinden halk egemenliğine "ulusal egemenlik elden gidiyor" diye kıvrananların, egemenliği ulusa vermek gibi bir dertleri yoktur ve küreselleşme ulus devlet içindeki küçük grupların egemenliğini tehdit etmektedir. Bu tespitlerin tamamını reddetmek yanlış olacaktır. Her ulus devlet içinde egemenliği halk adına kullandığını ve bu noktada halkın her zaman doğru kararlar veremeyebileceği düşüncesiyle doğruları halk adına tespit eden ve bu süreçte ulus devlet yapısı içinde kümeleşen gruplar vardır. Bundan dolayıdır ki demokrasi ve insan haklarının evrensel tanımları ve öğeleri belirlenmiş olduğu halde uygulamada her ulus devlet farklılıklar göstermektedir. Fransız düşünür Facuoult, ulus devletleri hapishanelere benzetmiştir. Çünkü hepsinde farklılık gösteren kurallar vardır ve birey bu kurallara uymak zorundadır. Tek özgür olabildiği konu, yaşayacağı hapishaneyi kendi seçebilme özgürlüğüdür. Küreselleşme basit şekilde tanımlanabilecek bir yapı değildir. Siyasi kaynağı Rusya'nın çöküp soğuk savaşın bitmesidir. Teknolojik kaynağı iletişim ve bilişim alanlarında yaşanan devrim niteliğindeki değişimlerdir.
Bugün artık dünyanın her köşesindeki gelişmelerden anında haberdar olabiliyoruz. Bu süreçte en önemli nokta internetin herkesçe kullanabilmesidir. Bizler bu yolla olayları tek taraflı yorumlarla değil farklı bakış açılarıyla takip etmekteyiz.

Tabii ki iletişim teknolojisi bu gücü maksimum olarak kullanabilen kaynaklar tarafından ayrıca yönlendirici etkileriyle kullanılmaktadır. Bugün ABD bu yöntemle Rusya, İran ve Çin'de yaşayan insanların ekonomik, kültürel alışkanlıklarını etkilemekte ve ülkelerinde muhalif kamuoyları oluşturmaktadır. İşte bu da küreselleşmenin bir parçasıdır.

Bu noktada iletişim gerçeği görmezden gelinemez. Bunu yapmaya çalışan ve birçok internet kaynağına erişimi

yasaklayan Çin'de bile çözülmeler yaşanmaya başlanmıştır. Bu konuda bir örnek de ülkemizde yaşanmıştır. Aynı şekilde bölücü terör örgütleri ve ayrılıkçı hareketler dahi dünyada bu kaynağı kendi propagandalarını yaymak amacıyla kullanmaktadır. Bu kaynakları erişimlerini yasaklayarak engellemeye çalışmak sonuç vermeyecek çalışmalardır.

Bu noktada uluslararası örgütler ve onların faaliyetleri yeterince ve derinlemesine incelenecek olunursa yapıyı daha iyi kavramamız mümkün olacaktır. Birleşmiş Milletlerin kurulduğu, 1945 yılından bu yana uluslararası örgütlere üye olan devletlerin sayısı dört kata yakın artış göstermiştir. Sadece bu örgütlerin değil çokuluslu şirketlerin ve sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri de bu yeni süreçte etkili olarak kendini hissettirmiştir.

Peki bu aktörlerin bu denli etkili olmalarının nedenleri nelerdir?

- Birincisi ve belki de en önemlilerinden bir tanesi **iletişimin artık devlet tarafından kontrol edilememesidir.** Buna en iyi örnek internetin kullanımı olacaktır. Bu yolla toplumlar her türlü bilgiye direkt kaynağından ulaşabilmektedir. Bu da hem hakların kullanımı, bu noktada uluslararası örgütler ve uluslararası sivil toplu örgütleri ile iş birliği içinde olma imkanı sağlamaktadır.

- İkincisi **teknolojik gelişim, artık devlet çalışmalarından ziyade özel sektöre dayanmaktadır.** Bu da teknolojinin ve bilginin uluslararası dolaşımını artırmakta aynı zamanda devletin bu alanda kontrolü kaybetmesine sebep olmaktadır.

- **Sıcak paranın dünya çapında dolaşması, ulusal ve uluslararası ekonomi için hayati öneme sahip bir pozisyon almıştır.** Bu paranın ülkelerden anlık çıkışları krizlere neden olmaktadır.

- **Ticaret açık hale gelmiş, ülkeler bunu kontrol etme ve kısıtlamalar getirme noktasında sıkıntı yaşamaya başlamıştır.** Avrupa Birliği ve benzeri organizasyonlar kısıtlama getirebilir. Ancak kendisine bu imkanı sağlayan, bir bölgesel birlik özelliğine sahip olmasıdır. Bahsedilen sıkıntılar, bölgesel ya da küresel iş birliğinin dışında olan ülkeler için geçerlidir.

Sorulması gereken bir başka soru, küreselleşmenin ekonomik boyutundan en fazla kimin menfaat sağladığıdır. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliğinin önderliğinde devam eden bu süreçte ekonomik olarak piyasaların belirsizliklerden uzak olması gerekmektedir. Bunun otoriter yaklaşımlarla kontrol edilmesi mümkün değildir. Serbest Piyasa Ekonomisi ve Liberal ekonomi değerlerinin aşılanması tüm dünyada bu kontrolü daha kolay hale getirmektedir. Bu yolla tüm piyasalar birbirine bağlanmaktadır. Diğer yandan kültürel açıdan bu süreç demokrasi, sivil toplum, insan hakları ve çoğulculuğu içerdiğinden gelişmekte olan toplumlarda bu değerler tartışılamaz görülüp değerlendirilmesi gerektiği gibi değil sunulduğu gibi kabul edilmektedir. Bu sürecin az gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlarda dikkatle takip edilmesi gerekmektedir. Zira bu süreçle beraber insan güvenliği sürecinde yeni tehditler oluşmuştur.
Bunları şöyle tanımlayabiliriz:

Kontrolsüz nüfus artışı
Ekonomik fırsatlarda dengesizlik
Uluslararası göçmenlik
Çevresel sorunlar
Uluslararası terörizm
Uyuşturucu üretimi ile ticareti

Bu yeni yapıda gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma gözlenmektedir. Ancak bu kazancın daha fazlası gelişmiş ülkeler için söz konusudur. Diğer yandan burada sıralanan sorunların olumsuz sonuçlarını az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler daha fazla hissetmektedir. Burada kazançlarda ve sorumluluklarda bir dengesizlik göze çarpmaktadır.

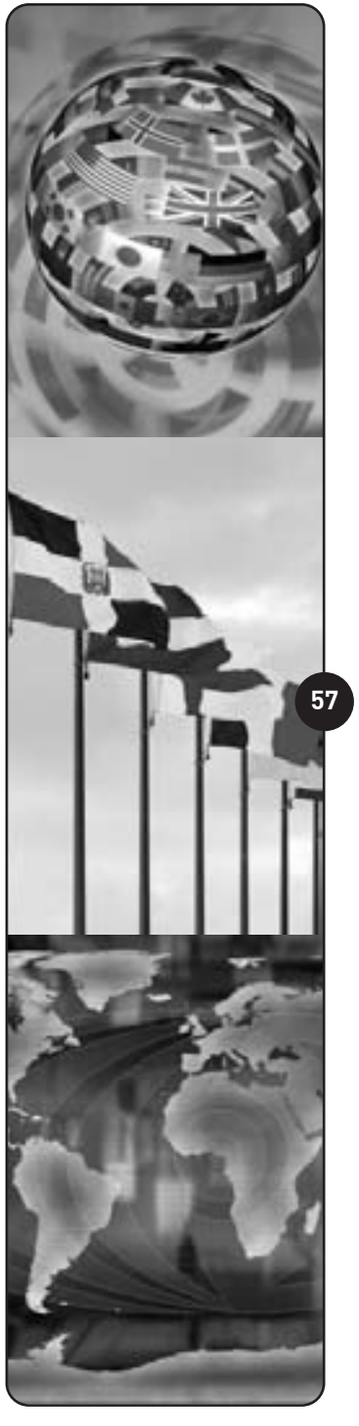

C- Soğuk Savaş Sonrası ABD ve Avrupa'nın Güvenlik Anlayışı

Soğuk savaşın sona ermesi ABD için birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Ulusal kimlik krizinin küresel bir fenomene dönüştüğünü belirten Huntington, Amerika'nın Anglo-Protestan kültürünün farklı sorunlarla karşı karşıya kaldığını belirtiyor. Sovyetlerden sonra "öteki"nin olmaması bunlardan en önemlisi olarak gösterilebilir. Amerika'nın ekonomik olarak dünyada bir güç olduğu açıktır. Ancak ekonomisinin güçlü olması, bir devletin dünyada süper güç olması için yeterli değildir.

Ekonomik gücün yanında dünyanın her köşesine ulaşabileceği bir askeri güce sahip olması gerekmektedir. ABD bu askeri güce sahiptir ve kendisini süper güç yapan en önemli neden de budur.

Sovyetlerin dağılması ABD'nin süper güç olmasını ve dünyayı bu tehditten koruma adına hareket etmesini kendi dinamikleri içerisinde rasyonel kılan sebebi ortadan kaldırmıştır. Bu noktada güvenlik stratejilerini yeniden gözden geçirmesi ABD için kaçınılmaz hale gelmiştir. Soğuk savaş döneminde Sovyetlerin iç işlerine karışmada yoğun olarak kullandığı "insan hakları" kavramı yeni dönemde güvenlik yaklaşımlarının merkezini oluşturmuştur. Bu yeni dönemde ABD için yeni global düşman şöyle tarif edilmiştir; Düşman tek bir politik rejim, kişi ya da bölge ve ideoloji değildir. Düşman politik olarak destek gören ve suçsuzlara yönelmiş terörizmdir. Burada soğuk savaş dönemi ile karşılaştırma yaparsak birçok farklılık görebiliriz.

En önemlisi artık düşman küresel seviyeye taşınmıştır, bu da küreselleşme ile paralellik göstermektedir. Düşmanın tanımının teorik olarak yapılması ABD adına her olay için bu tanımın içini doldurma fırsatı sağlamaktadır. Tabii ki bu durum, uluslararası güvenlik ve hukuk açısından son derece sakıncalıdır ki bunu günümüzde Irak'ta görmekteyiz.

Bu söylenenleri desteklercesine önceki ABD başkanı Bush ABD'nin Kuzey-Güney Amerika, Avrupa, Orta Doğu ve Asya boyunca terörizm ile mücadele edeceğini belirtmektedir ki bu dünya coğrafyasının kendisidir.

Bu yaklaşım sonucu yeniden ulus inşa etme çalışmaları uluslararası ilişkilerin önemli bir konusu haline gelmiştir ve Bush kendisi için bir şeyler yapamayan ve yapacak kapasitesi bulunmayan toplumlara yardım etmeye hazır olduklarını bildirmiştir. Ancak Obama liderliğindeki yeni dönem herkes için kuralları yeniden koymuştur ve bu dönem için en önemli kavramlar uluslararası iş birliği olmuştur.

AB'nin uluslararası güvenlik konusunda yeni dönemde çok farklı bir yorum getirdiği muhakkaktır. Avrupa'nın yeni yaklaşımlardan daha çok etkilendiği ve stratejisini bu yönde oluşturduğu söylenebilir. Tabii ki Avrupa'nın diplomasi geleneğine, yani uzlaşmacı yaklaşımlara yakınlığı ve uluslararası iş birliği tecrübesinin fazla olması, bu süreç içerisinde önemlidir. Diğer bir konu Avrupa'nın askeri alanda dünyayı kontrol edebilme noktasında yeterli güce sahip olamamasıdır. Buradan hareketle gücünü elindeki imkanlar ölçüsünde şekillendirmiş ve daha başarılı olduğu alanda yoğunlaşmıştır ki bu stratejinin oluşturulmasında kaynakların etkin kullanılmasının önemini gözler önüne sermektedir. Soğuk savaş sonrası ABD ve Avrupa Birliği içinde bir yol ayrımı yaşanmaktadır.

AB güvenlik stratejisinin açıklandığı Barselona Raporu'nda; Avrupa Birliğinin dünya gücü olma noktasında ABD karşısında bir çıkış yaptığı, artık Atlantik'in iki yakasındaki ilişkilerin soğuk savaş teorileriyle açıklanamayacağı ve daha dengeli bir temelde yeniden revize edilmesi gerekliliği dile getirilmiştir. Bu raporda Avrupalıların dünyanın büyük bir bölümünün güvende olmadığı sürece kendisini güvende hissedemeyeceği belirtilmiştir. Bu yaklaşım küreselleşmenin dünyanın her köşesini birbirine bağladığı ve bu yüzden herhangi bir

bölgedeki değişimin diğer bölgelerde etkisini hissettirdiği gerçeğinin sonucudur. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan 11 Eylül saldırıları göstermiştir ki hiçbir toplum ulusal sınırları içerisinde bile güvende değildir. Uluslararası yapı birbirine eklemlenmiştir. Ulusal politikaların bu yapı içerisinde yeniden gözden geçirilmesi ve yeniden oluşturulması gerekmektedir.

Ancak Avrupa Birliğinin sıraladığı yeni tehditlere ve açıklamasına bakarsak farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Öncelikli olarak sayılan tehditler; terörizm, bölgesel çatışmalar, organize suçlar, kitlesel imha silahlarının yaygınlaşması ve ülkelerin sistem dışına çıkmalarıdır. Avrupa Birliği bu tehditlerden hiçbirisinin tamamen askeri nitelikte olmadığını ve bu yüzden sadece askeri yöntemlerle çözülemeyeceğini belirtmektedir. Avrupa için güvenlik anlayışının bu yeni temel üzerinde oluşturulmasının farklı nedenleri vardır. Bu temelleri incelerken daha önce bahsedildiği gibi Avrupa'nın demokrasi geçmişinin ve diplomasiye yakınlığının etkileri göz ardı edilmemelidir.

11 Eylül ve Sonrası

İki kutupluluğun hüküm sürdüğü 1945-1990 arası dönemde uluslararası sistemde olup bitenleri açıklamanın göreceli bir kolaylığı vardı. Ellerindeki nükleer teknolojinin yıkıcılığı nedeniyle doğrudan savaşma imkanından mahrum olan ABD ve SSCB birbirlerinin çıkarlarına zarar vermek için daha az yıkıcı olan yöntemleri mücadele aracı olarak ön plana çıkardılar ve desteklediler. Çoğu kez "karşı taraftan" olanları durdurmak, yönlendirmek ve kaynaklarını boşa harcatmak için ucuz ama etkili bir araç olarak terörizmi de içeren "düşük yoğunluklu çatışma"lardan medet umdular. Dünyanın her yerinde böyle bir girişimi başlatacak potansiyeli özendirdiler, desteklediler, teorisini oluşturup, pratiğini öğrettiler, gereken malzemeyi sağladılar. Bu yöntemle "savaşacak" gruplar bulmak da hiç zor olmadı. "Düşmanla savaşmak" için; dini, etnik, sosyal, ekonomik ve ideolojik gerekçeler meşruiyet sorununu da kolayca çözdü. Üstelik böylesine düşük maliyetli bir yöntem kendi korumaları altında olan, daha küçük ancak ihtiraslı müttefikleri tarafından da kolayca benimsenip uygulandı. Sonuçta dünyanın her yerinde, şiddete tapınma derecesinde inanmış, basit ama etkili yöntemleri kullanan devlet destekli örgütler ortaya çıktı. Söz konusu durumu bugünkünden ayıran ise örgütlerin sahipli olmaları idi ve hamileri tarafından kontrol altında tutulmaları idi. Nitekim örgütlerin eylem yetenekleri ile güçlerinin sınırları önceden belirlenmişti. "Sponsor devletler", "vekaleten yürütülen" bu savaşta örgütlere neyin, nereye kadar yapılacağını değişik yöntemlerle dikte ediyorlardı. SSCB'nin dağılması ile birlikte iki kutuplu küresel sistemin aktörlerinden birisi tarih sahnesinden hızla çekildi. Bu çekilişin yarattığı vakum bir yandan istikrarsızlıkları tetiklerken bir yandan da geçmişin şartlarına uygun olarak oluşturulan rekabet alan ve araçlarında da kontrolsüzlüğü beraberinde getirdi. Kaygılar bir yandan kitle imha silahlarının kolayca el değiştirerek yeni tehditler oluşturmasına odaklanırken, çoğu sahipli örgütler başıboş kaldılar ya da daha küçük aktörlerin kontrolüne girdiler veya iş birliği yapmaya başladılar. Öte yandan teknolojinin gelişmesi ve genişlemesi ile hız kazanan küreselleşme de fırsatların yanı sıra yeni tehditleri de beraberinde getirdi. Küreselleşme bir yandan bütünleşmeyi sağlarken, bir yandan da yerelleşme hız kazandı. Küreselleşmeden faydalanan sadece çok uluslu şirketler ya da gelişmiş Batılı ekonomiler olmadı, aynı zamanda terör örgütleri de küreselleşmeye ayak uydurdular. Bağımsız finans kaynakları oluştururken, bir yandan da insan ve bilgi akışından faydalandılar. Yayılan mikro milliyetçilik, artan dini fanatizm, dünyanın değişik bölgelerinde değişen sınırlar sonrasında ortaya çıkan çatışma alanlarının çoğalması ve denetimsiz alanların artışı terör için uygun ortamlar oluşturdu. Uluslararası sistem tek kutuplu mu, çok kutuplu mu, yoksa yeni bir denge üzerinde mi yoluna devam edecek, sorusunun cevabını aradığı bir ortamda 11 Eylül saldırısı ile yüz yüze kaldı.

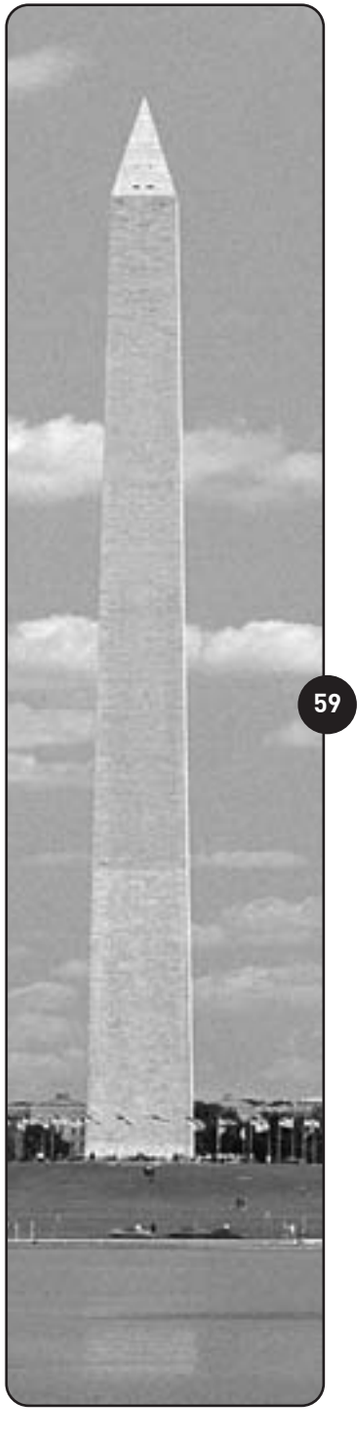

11 Eylül saldırısını önemli kılan nedir, diye baktığımızda şunları söyleyebiliriz: Birincisi mağdurun ABD olması ve sonuç olarak da etkilerinin küresel boyutta görülmesi. Terör; doğası gereği kurbanlar üzerinden geride kalanların zihinlerinde ciddi tahribat yarattı. ABD açısından yapılması gereken ise kısa sürede ve etkili olarak yine zihinlerde tahribatın onarılmasıydı. Bunun en uygun aracı ise medya destekli olarak, tek taraflı kararlarla ve yoğun olarak güç kullanılmasıydı. Tehdit ise zayıflığının farkındaydı ve kendisine en iyi koruma sağlayacak bölgelerin uluslararası sistemden dışlanmış, denetimsiz coğrafyaların olduğunu biliyordu. Nitekim bir kara ülkesi olan Afganistan'ın jeopolitiği ve de düşük yoğunluklu çatışma ile baş edilebilmek için olmazsa olmaz şart olan düşmanı ittifaklar ile çevreleme ve yalıtma sistemi, dört nükleer gücün bulunduğu bölgeye ABD'nin girişini ardından da yeni küresel sistemin oluşumunu tetikledi. Bu gelişmeler yaşanırken ABD'nin potansiyel rakipleri ise umulanın tersine hiçbir tepki gösteremedikleri gibi onun isteklerine boyun eğdiler ve fırsatlardan yararlanma yoluna gittiler. Bu durum küresel sistemdeki tereddütleri ortadan kaldırdı ve ABD'yi tek hegemon güç haline getirdi.

Saldırının ikinci özelliği ise, asimetrik niteliğidir. Kullanılan araçlar, tahrip amaçlı üretilmediği gibi en az maliyetle en yüksek zararı vermiş, eylemler tarz olarak bir terör klasiği niteliği kazanarak tarihteki yerini almıştır. Böylece güvenlik araçlarının, örgütlerinin ve algılamalarının bir anda yetersizliği gözler önüne serilmiştir. Yıllık 350 milyar dolara varan ABD savunma bütçesi ve 35 milyar dolarlık istihbarat örgütlenmesinin model ve odaklandığı tehdit bakımından hiç de uygun olmadığı görüldü. Örgütlenme modelleri devletlerden gelebilecek klasik tehditlere göre şekillenmişti ve teknoloji ağırlıklı idi. Örneğin füze saldırılarına karşı "kalkan" kurmaya çalışan ABD, yeni küresel oyuncuların füze anlayışındaki değişimi öngörememişti. Bu durum güvenlik organizasyonlarının yoğun teknoloji yerine "insan" merkezli olarak yeniden oluşturulmaları gereğini ortaya çıkarırken bir yandan da içeride ve dışarıda örgütlenmesini yeniden gözden geçirmesi gerektiği görüldü. Nitekim bu durumda düşman yeniden tanımlanacaktı ve güvenlik organizasyonları bazı askeri nitelikler ile bir kısım polisiye yöntemleri birleştiren bir konsepti hayata geçireceklerdi. Görünen o ki düşman ABD karşısında zayıftı ve bu özelliği ile uygun mücadele yöntemi seçecekti. Nitekim savaşların artan bir ölçekte düşük yoğunluklu çatışma olarak süreceği görüldü. Bu durumla baş etmek isteyen devletler ise güvenlik güçlerini, istihbarat örgütlerini ve kendilerini sınırlayan yasal düzenlemeleri yeniden gözden geçireceklerdir. Geleceğin yıldızı parlayan askeri gücü özel kuvvetler olurken karar alma sürecini kısaltacak bürokratik düzenlemeler acilen gerçekleştirilecektir. Teknoloji ve gizlilik teröristin karar alma süresini kısalttığına göre terörle uğraşanların da reaksiyon süreleri kısalmalı ve daha çabuk karar vermeleri gerekmektedir. Yine görsel ve yazılı medya bu "savaşı kazanmak" için generallerin ihtiyaç duyduğu "stratejik ihtiyat" olma özelliğini sürdürecektir.

Saldırı, iç hukukta ve uluslararası hukukta da ciddi tartışmaları beraberinde getirmeye devam edecektir. Bir yandan 'Güvenlik mi, özgürlükler mi?' tartışması daha uzun süre devam ederken, bir yandan da ABD'nin tek kutupluluğu ve güç kullanma arzusu tartışmaların merkezine oturacaktır. 11 Eylül saldırısı, ABD için yeni coğrafyalarda askeri güç bulundurmak veya var olanların sayısını artırmak için uygun sebep olmanın yanı sıra yeni düşman ihtiyacını da karşılıyor gibi görünüyor. Oysa terör sadece askeri araçlarla denetim altına alınamayacak kadar karmaşık sosyal, ekonomik, siyasal ve psikolojik bir olgudur. Terörü besleyen ve insanları rasyonel düşünmekten alıkoyan en önemli duygu ise nefrettir. Eğer ABD gelecekte terörün olmadığı bir dünya istiyorsa önyargılı nefret duygularını besleyen, dışlayıcı, ayrımcı, adaletsiz ortamlara fırsat vermemelidir.

II. 21. Yüzyılın Güvenlik Ortamı, Yeni Tehditler ve Yeni Aktörler

A. Mevcut Güvenlik Ortamının Özellikleri

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ortaya çıkan yeni uluslararası güvenlik ortamı, sürekli değişim gösteren parametrelerin etkisi altında halen belirsizliklerin hakim olduğu bir süreçten geçmektedir. Yeni güvenlik ortamına hakim olan ana unsurlar;

- İki kutuplu sistemin yerini çeşitli güç odaklarının ve aktörlerin bulunduğu karmaşık ve değişken bir ortamın alması,

- Devlet dışı aktörlerin uluslararası güvenliği artan şekilde etkiler hale gelmesi,

-Soğuk Savaş dönemindeki belirgin askeri tehdidin yerine, çok boyutlu ve asimetrik yeni tehditlerin ortaya çıkması, bu tehditlerin küreselleşmenin etkisiyle sınıraşan bir nitelik kazanması,

-Ulusal, bölgesel ve küresel güvenlik arasındaki kesin ayrımın ortadan kalkması, şeklinde sıralanabilir.

Terörizm, bölgesel ve ülke içi (intrastate) kriz ve çatışmalar, kitle imha silahlarının yayılması, balistik füze sistemleri, siber terörizm, deniz haydutluğu/korsanlık, enerji güvenliği ve sınıraşan örgütlü suç eylemleri, güvenliğe yönelik güncel risk ve tehditlerin başında zikredilmektedir.

Bunun yanısıra, "failed" veya "weak" olarak tabir edilen devletlerde iyi yönetişim eksikliğinden kaynaklanan siyasi ve sosyoekonomik sorunların uluslararası etkileri, örneğin, bu sorunların yasadışı kitlesel göç hareketlerini tetiklemesi; keza, küresel ısınma, iklim değişikliği, demografik değişiklikler, kıtlaşan enerji, su ve gıda kaynaklarının paylaşımında artan rekabet ve salgın hastalıklar gibi çeşitli istikrarsızlık kaynakları, 21. yüzyılda güvenliği etkileyen unsurların kazandığı çeşitliliği ortaya koymaktadır. Sözkonusu unsurlar, küreselleşmenin ortaya çıkardığı karşılıklı bağımlılık ortamında teknolojik gelişmenin sağladığı olanakların da desteğiyle, hızlı ve sınıraşan etkileri olacak şekilde hızla yaygınlaşma eğilimindedir.

Keza, halen yaşanmakta olan küresel mali krizin de güvenlik üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilerinin olacağı öngörülebilir. Küresel mali krizin, azgelişmiş ülkelere yönelik kalkınma yatırımlarının azalması ve bunun bir yansıması olarak sözkonusu ülkelerde ekonomik kaynaklı istikrarsızlıkların artması gibi bir sonuç doğurmasının yanı sıra, savunma harcamalarında yapılacak kesintilerin uluslararası barış operasyonlarına katkıların azalmasına yol açması gibi etkiler ortaya çıkarması beklenebilir.

Kaynaklara erişimde yaşanan adaletsizlikler, ekonomik dengelerde kaydedilen bozulma sonucunda varlıklı ve yoksul toplumlar arasındaki farkın büyümekte olması, farklı kültürler arasında yaşanan gerginlikler, uluslararası sorunların çözümünde hukuk ve diplomasi yolu yerine tek taraflı askeri yöntemlerin benimsenmesi, aşırılık yanlısı çevreler ve terör örgütleri tarafından istismar edilmeye uygun bir ortam yaratmakta ve mevcut güvenlik ortamını daha kırılgan bir hale getirmektedir.

Bu gelişmelerin, BM, NATO ve AGİT gibi güvenlik örgütlerinin, yeni ortama uyum amacıyla başlattıkları dönüşüm ve reform süreçlerine paralel olarak ortaya çıkmasının, uluslararası güvenlik sisteminde belli bir zafiyet yarattığı da söylenebilir. Ayrıca, uluslararası güvenliğin önemli unsurlarını oluşturan, silahların kontrolü ve yayılmanın önlenmesine ilişkin araç ve mekanizmaların da, önemli aktör konumundaki devletlerin desteklerini çekmeleri veya bu mekanizmaları terketmeleri nedeniyle etkilerini yitirmekte olduğu bir süreçten geçilmektedir. ABD'nin 2001'de Anti Balistik Füze (Anti-

Ballistic Missile-ABM) Antlaşması'ndan geri çekilmesi, Kuzey Kore'nin 2003'te Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi (Non-Proliferation of Nuclear Weapons-NPT) Antlaşması'ndan ayrılması, Rusya'nın Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler (Conventional Armed Forces in Europe-CFE) Antlaşması çerçevesindeki yükümlülüklerini 2007 Aralık ayı itibariyle askıya alması, bu bağlamda örnek olarak zikredilebilir.

1960'ların nükleer caydırıcılık dengesinin ortadan kalkması da, mevcut ortamın öne çıkan diğer bir özelliğini oluşturmaktadır. Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore gibi nükleer silah sistemlerine sahip veya İran gibi bu sistemleri oluşturmaya çalıştığı düşünülen yeni aktörlerin ortaya çıkmasına paralel olarak askeri amaçlı nükleer teknolojinin yayılması eğilimi, terör örgütlerinin radyolojik ve nükleer malzeme arayışında olmaları ve bazı hassas ve kontrolü zor bölgelerde mevcut nükleer malzemenin bu çevrelerin eline geçmesi olasılığı, kitle imha silahları veya diğer bir deyişle silaha dönüştürülebilecek kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer materyalin yayılması konusunu, günümüzün en önemli güvenlik sorunları arasına taşımıştır.

Diğer yandan, 2008 Ağustos ayında Rusya'nın Gürcistan'a askeri müdahalesiyle yaşanan kriz, günümüz güvenlik ortamında yeni risk ve tehditlerin yanısıra, konvansiyonel krizlerin de varlığını ve donmuş sorunların hızlı biçimde sıcak çatışmaya dönüşmesi potansiyelini açıkça ortaya koymuştur. Keza, Rus yönetiminin güvenlik endişelerini daha yüksek sesle dile getirmesi ve bu endişelerin kaynağını esas itibariyle Batı kaynaklı politika ve uygulamalara dayandırması, bazı çevrelerce uluslararası ilişkilerde yeni bir kutuplaşma ve "Soğuk Savaş" dönemine dönüş olarak da yorumlanabilmektedir.

B. Yeni Risk ve Tehditlerle Mücadeleye Yönelik Arayışlar

Güvenliğin, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları da olan kapsamlı bir kavram haline gelmesi, yalnızca siyasi ve askeri değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal, kültürel ve insani unsurları da içine alan bütüncül yaklaşımları zorunlu kılmıştır. "Sert" ve "yumuşak" güç araçlarının etkin ve karşılıklı etkileşim içerisinde "akıllı" kullanımı, günümüzdeki güvenlik stratejilerinin temel unsurları arasında yerini almıştır. Güvenlik ve istikrarın kalıcı şekilde tesisi, çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetiminin de ötesinde, kriz sonrası rehabilitasyon, kalkınma, yerel sahiplenmenin sağlanması gibi kapsamlı ilave çabaları da zorunlu hale getirmiştir.

Küreselleşmenin paradoksal olarak güvenlik üzerinde olumlu yansımalarının da olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira, küresel bir ortamda risk ve tehditlerin ulusal ve münferit çabalarla bertaraf edilemeyeceği ve bu tehditlerle mücadele için iş birliğinin önem ve gerekliliği, ağırlıklı olarak kabul gören bir olgu haline gelmiştir. Yeni ortamın ortaya çıkardığı gereksinimler, uluslararası örgütleri yeniden yapılanma ve dönüşüm çabalarına sevketmiş, örgütleri iş birliği yapmaya ve çabaları arasında sinerji oluşturmaya yönlendirmiş, ülkeler arasında bölgesel bazda iş birliği arayışlarına da ivme kazandırmıştır.

Keza, soykırım ve diğer insancıl hukuk suçları bağlamında oluşturulan, Uluslararası Ceza Mahkemesi (Lahey), Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi uluslararası yargı mekanizmalarının yaygınlaşmasının, bu tür suçlar bakımından bir ölçüde caydırıcı ve önleyici rol oynadığı söylenebilir. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir'e yönelttiği suçlamalar ve Mahkeme'ye teslim edilmesi yönündeki talebi, görev başında bulunan üst düzeyli bir devlet adamı hakkında bu türden alınan ilk kararı oluşturması

bakımından özel bir anlama sahiptir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin savaş suçlusu zanlısı olarak belirlediği kişilerin dahi yakalanmasında, sivil halkın muhtemel tepkileri göz önünde bulundurularak ihtiyatlı davranılması ve bu kişilerden bazılarının aktif görevi bıraktıktan sonra tutuklanabilmiş olması çerçevesinde, Sudan Devlet Başkanı'na ilişkin kararın uygulanmasına yönelik atılabilecek somut adımların bu ülkede sosyal tepkilere ve dolayısıyla istikrarsızlık ortamına yol açması beklenebilir. Nitekim, Sudan, El Beşir'e yöneltilen suçlamaların asılsız olduğunu belirterek teslim edilmesi talebini geri çevirmiştir.

20. yüzyıldaki geleneksel askeri stratejiler (geniş toprak parçaları üzerinde hava ve deniz unsurlarıyla da desteklenen çatışma ortamı) değişime uğramıştır. Günümüzdeki güvenlik sorunları artan şekilde yerleşim bölgelerini ve sivilleri etkilemekte ve bunun doğal sonucu olarak, uluslararası istikrar ve barış misyonları ve operasyonları nüfus yoğunluklu ortamlarda cereyan etmektedir.

Ayrıca, teknolojik üstünlüğün, askeri bir operasyondan galip çıkmayı garanti etmediği; insan unsurunun, askeri operasyonun önemli bir bileşenini oluşturmaya devam ettiği, ABD'nin özellikle Afganistan ve Irak'taki deneyimlerinden hareketle söylenebilecektir. İnsan faktörünün önemi, yalnızca uluslararası barış veya işgal güçlerinin nicelik ve niteliği açısından değil, aynı zamanda yerli halk bakımından da geçerlik taşıyan bir husustur. Zira, Irak ve Afganistan'da tecrübe edildiği üzere, yerel halkın desteğinin (hearts and minds) kazanılması, işgalin veya operasyonun başarısına önemli ölçüde etkide bulunmaktadır. Operasyonun gerekçelerinin ve başarılarının yerel halka anlatılmasına ve desteğinin sağlanmasına yönelik çabalar, barış güçlerinin güvenliği ve kalıcılığı bakımından da önem taşıyan bir unsur haline gelmiştir. Kamu diplomasisi olarak nitelendirilebilecek bu çabalar, aynı zamanda, söz konusu operasyonlara katkıda bulunan ülkelerin vergi mükelleflerini, diğer bir deyişle kamuoyunu ve mali kaynakların tahsisi ve güçlerin yurtdışında konuşlandırılması bağlamında gerekli kararları alan parlamenterleri de muhatap almaktadır. Diğer bir deyişle, kamu diplomasisi, uluslararası güvenlik çabalarının önemli ve çok yönlü bir aracı halinde gelmiştir.

C. Mevcut Güvenlik Ortamının Başlıca Aktörleri

Yeni uluslararası güvenlik ortamında, Batı Dünyası'nın (Kuzey Amerika ve Avrupa) siyasi ve askeri alanlarda ağırlıklı konumunu sürdürmekle birlikte en azından ekonomik bağlamda başat güç olma özelliğini Asya lehine kaybetmeye başladığı görülmektedir. Bu çerçevede Batı'nın, askeri ve teknolojik alanda üstünlüğü öngörülebilir bir gelecekte halen sürdüreceği tahmin edilmekle birlikte, ekonomik açıdan gelişen Asya ülkeleriyle daha fazla rekabet etmek durumunda kalacağını söylemek mümkündür.

Askeri araştırma ve geliştirmeye en fazla yatırım yapan, yenilik bağlamında önemli bir kapasite ile gelişmiş bir uzay teknolojisine sahip olan ABD'nin askeri yeteneklerinin, bu üstünlüklerine rağmen, Irak ve Afganistan'da vurucu gücünü ortaya koymaktan öteye geçemediğini ve "sorunsuz bir işgal" gerçekleştiremediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Keza, ABD'nin 11 Eylül saldırılarıyla prestij kaybına uğradığını ve bu saldırıları izleyen dönemdeki uygulamalarının, tepkisel olarak dünya çapında bir ABD karşıtlığına yol açtığını söylemek mümkündür. Buna rağmen, ABD'nin, dünyanın en önde gelen askeri, teknolojik ve ekonomik güç olma konumunu görünür gelecekte sürdüreceği tahmin edilmektedir. Diğer yandan, uluslararası sorunlarda askeri güç kullanımı seçeneğine ön planda yer veren Bush yönetiminin aksine, yeni ABD yönetiminin uluslararası iş birliğine daha çok önem vereceği ve diplomasi yolunu daha fazla kullanabileceğine dair beklentiler mevcuttur. Nitekim ABD Başkanı Obama'nın yemin töreninde yaptığı konuşmada yer alan ifadelerin, yeni yönetimin tek taraflılığa ve dayatmacılığa değil, çok taraflılığa, karşılıklı anlayış, çıkar ve iş birliğine dayalı bir politikanın

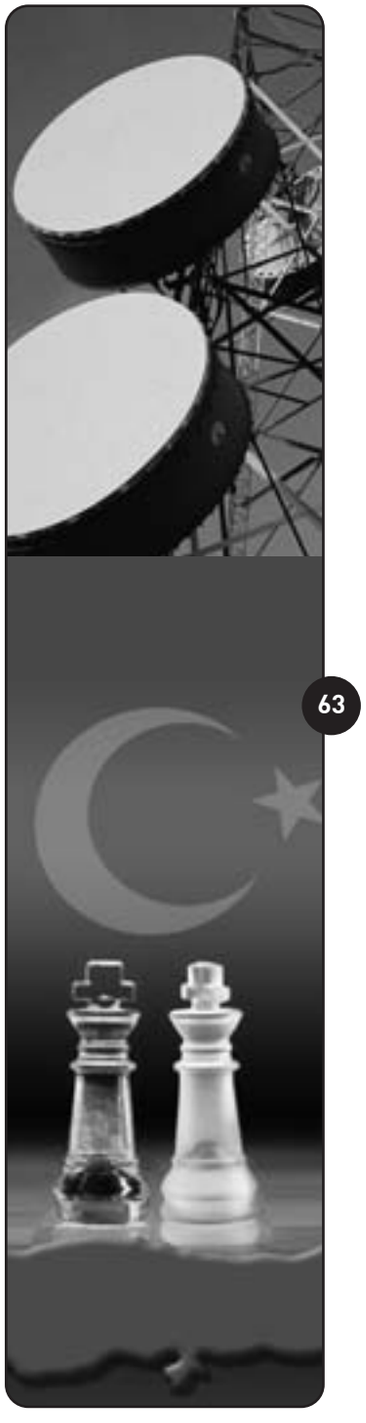

ipuçlarını verdiği söylenebilir. Yeni ABD yönetiminin bu bağlamda izleyeceği stratejilerin, güvenlik ortamı üzerinde önemli etki yapması beklenmelidir.

1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından, 2000'lerin başına kadar mütevazı ve bir bakıma izolasyonist bir politika izlediği gözlemlenen Rusya'nın, uluslararası alanda enerjiye bağımlılığın artması ve enerji fiyatlarının yükselmesinden kaynaklanan ekonomik zenginliğin verdiği özgüvenle, SSCB dönemindeki uluslararası siyasi ve askeri ağırlığını yeniden kazanma ve küresel ölçekte sözü geçen bir aktör olarak kendini kabul ettirme çabalarına yöneldiği görülmektedir. Bu amaçla, enerjiyi uluslararası ilişkilerde bir araç olarak kullanma eğiliminde olan ve yakın coğrafyasındaki ülke ve bölgelerdeki eski nüfuzunu yeniden tesis etmeye yönelik "iddialı" (assertive) politikalara başvuran Rusya'nın, AKKA yükümlülüklerini askıya alması ve Avrupa-Atlantik coğrafyasında yeni bir güvenlik antlaşması akdedilmesi önerisini gündeme getirmesi, Rusya'nın daha fazla nüfuz edebileceği yeni bir bölgesel ve küresel sistem oluşturma, özellikle ABD'nin tek süper güç rolünü dengeleme, NATO'nun konumunu ikincil plana itme ve çok kutuplu yeni bir güvenlik sistemi yaratma çabalarının göstergesi olarak yorumlanabilir. 2008 Ağustos ayında Gürcistan'a gerçekleştirdiği askeri müdahale, Rusya'nın bu uğurda gerekirse askeri yöntemlere başvurmaktan çekinmeyeceğini ortaya koymuştur. Rusya'nın önümüzdeki dönemde izleyeceği strateji, başta ABD olmak üzere Batı'nın bu ülkeye yaklaşımı ışığında da şekillenecek olup, Batı-Rusya ilişkilerinin gidişatının uluslararası güvenlik üzerinde yakın dönemde doğrudan yansımaları olması beklenebilir. Diğer yandan, son uluslararası mali krizin Rus ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerinin, enerji fiyatlarında yaşanan hızlı düşüşün ve Gürcistan'a müdahale sonrasında yabancı sermayenin Rusya'dan kaçış eğiliminde olmasının, Rusya'yı iç sorunlarla daha fazla ilgilenmeye yönlendirebileceği de söylenmektedir. Ancak, içeride sorunları olan bir Rusya'nın, bir bakıma gündemi değiştirebilmek amacıyla dışarıda daha iddialı politikalara yönelmesi ihtimali de göz ardı edilemez.

Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, anlaşmazlıkların barışçı çözümü, ekonomik kalkınma ve sosyal eşitliğin uluslararası düzeyde yaygınlaştırılması amacıyla kurulmuş olan Birleşmiş Milletler, 200'e yaklaşan üye sayısıyla ve güvenliği ilgilendiren alanlara ilişkin çok yönlü yaklaşımı ve yapısıyla, günümüzün halen en evrensel güvenlik örgütü olma özelliğini taşımaktadır. Yalnızca kriz ve çatışmaların önlenmesi değil, aynı zamanda, barışın tesisi, çatışma sonrası yeniden yapılanma, yoksulluğun ortadan kaldırılması, sürdürülebilir kalkınma, insan hakları, sağlık ve çevre gibi konuları da içeren geniş bir yelpazede çok yönlü bir görev alanına sahip olması, günümüzün çok boyutlu çabaları gerekli kılan güvenlik ortamında BM'nin öncelikli aktör olma konumunu pekiştirmektedir. Keza, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımını evrensel düzeyde kurallara bağlayan ilk örgüt olan BM, krizlere uluslararası askeri müdahale için gerekli hukuki zemin ve meşruiyeti sağlayan en önemli otorite olma özelliğiyle de uluslararası güvenliğin merkezi aktörüdür. BM'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünü etkin bir şekilde sürdürebilmesinin, özellikle Güvenlik Konseyi'nde daha demokratik bir temsili olanaklı kılacak reform çalışmalarına bağlı olacağı yönünde görüşler dile getirilmektedir. Zira, 5 daimi üyeli mevcut yapı çerçevesinde karar alma süreçlerinde yaşanan kilitlenmeler, örgütün krizlere müdahalesine veya bu amaçla gerekli hukuki zemini tesis etmesine geciktirici etkide bulunabilmektedir. Bu tür durumların, NATO'nun 1999'da Kosova'ya müdahalesinde olduğu gibi, bazı örgütlerin hukuki zemin olmaksızın harekete geçmesine ve "gönüllüler koalisyonu" şeklinde "ad hoc" oluşumların ortaya çıkmasına yol açtığı görülebilmektedir. Dolayısıyla, BM'nin etkin şekilde çalışabilir bir yapıda olması, krizlerin hukuk ve meşruiyet zemininde çözümü bağlamında özellikle önem taşımaktadır.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

NATO, her ne kadar 1949'un güvenlik ortamında kuruluşunu gerekli kılan nedenlerden farklı bir ortamda bulunsa da, halen en etkin ve önde gelen savunma ve güvenlik örgütü olma özelliğini sürdürmektedir. Müşterek savunma ilkesi belkemiğini oluşturmaya devam etmekle birlikte, NATO, değişen güvenlik ortamının yeni gereksinimleri doğrultusunda askeri ve siyasi bir dönüşüm sürecinden geçmekte, Müttefik toprakları haricinde (alan dışı) icra ettiği misyon ve operasyonlar ve geliştirdiği diyalog ve işbirliği mekanizmaları vasıtasıyla küresel güvenliğe doğrudan ve dolaylı katkıda bulunmaktadır. Savunma planlaması ve askeri operasyonların icrası bağlamında en gelişmiş imkan ve yeteneklere sahip olma özelliğini taşıyan NATO, savunma ve güvenlik konularında en temel trans-Atlantik forum olması bakımından da uluslararası güvenliğin önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Başta Afganistan, Kosova, Akdeniz'de yürütülenler olmak üzere, mevcut NATO operasyon ve misyonlarında toplam 65.000 personel görev yapmaktadır. NATO imkan ve yetenekleri, sel baskını ve deprem gibi doğal afetlerde de giderek artan şekilde kullanılır hale gelmiştir. NATO'nun üyelik veya ortaklık ilişkileri için halen bir cazibe merkezi olması, İsviçre, Finlandiya, Avusturya ve hatta Türkmenistan gibi tarafsız statüdeki ülkeleri dahi işbirliği mekanizmalarına dahil etmiş olması, bir savunma ve güvenlik örgütü olarak İttifak'a verilen önem ve değerin yanısıra, beklentileri de ortaya koyar niteliktedir. Öte yandan, NATO'nun, Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'yı da içine alır şekilde geliştirdiği ortaklık ilişkilerinin ve yeni üyelerle genişlemesinin şimdiye kadar Avrupa-Atlantik güvenliğine sağladığı katkıların, son olarak Gürcistan ve Ukrayna'nın İttifak'ın Üyelik Eylem Planı (MAP) mekanizmasına başvurularına Rusya'nın verdiği tepki ve NATO genişlemesinin bu ülke tarafından güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılanması çerçevesinde bir sınıra çok yaklaşmış olduğu söylenebilir. Gürcistan ve Ukrayna'nın MAP'a üyelik başvuruları, Aralık 2008 NATO Dışişleri Bakanları toplantısında alınan kararla bir ölçüde dengeli bir şekilde şimdilik geçiştirilmiş olmakla birlikte, bu konunun önümüzdeki dönemde gündemin ön sıralarını işgal etmesi beklenmektedir. NATO'nun önümüzdeki dönemdeki gündeminin, Afganistan'daki ISAF operasyonu, 21. yüzyılın tehditleriyle mücadele için gerekli yeteneklerin geliştirilmesi bağlamında savunma dönüşümü, karargah reformu, Stratejik Konsept'in güncellenmesi ve başta AB olmak üzere diğer örgütlerle ilişkiler gibi konular üzerinde de yoğunlaşması beklenebilir.

Fransa ve İngiltere arasında 1998'de St. Malo'da imzalanan anlaşmayla başlayan süreç içinde güvenlik boyutunu geliştiren Avrupa Birliği'nin de, mevcut güvenlik sisteminde önemli bir aktör olarak yerini aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Operasyonel bağlamda askeri yeteneklerini halen geliştirme aşamasında olmakla birlikte, sahip olduğu ekonomik, ticari ve diplomatik yetenekler, AB'ne, bir çeşit "soft power" olarak krizlere çok yönlü müdahale bakımından elverişli bir konum sağlamaktadır. AB, çoğu mütevazı boyutta olmakla birlikte, dört kıtada, 10.000 askeri, 3.000 sivil personelin konuşlu olduğu 17 sivil ve askeri misyon ve operasyon gerçekleştirmiştir. AB'nin operasyonel askeri yetenekler geliştirmesi, 21 AB ülkesinin aynı zamanda NATO üyesi olması nedeniyle bir duplikasyon sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu türden bir duplikasyonun, iki örgüt arasında etkin işbirliği, eşgüdüm veya görev bölümü vasıtasıyla önlenebileceği yönünde görüşler mevcutsa da, bağımsız bir Avrupa güvenlik ve kriz mukabele yeteneği oluşturulması projesinin özellikle Fransa'nın başını çektiği bazı AB üyelerinin ortaya koyduğu siyasi irade doğrultusunda adım adım uygulamaya geçirilmesi imkanı da vardır. Nitekim, 2003 yılında kabul edilen ve AB'nin ilk güvenlik strateji belgesi olma özelliğini taşıyan "Avrupa Güvenlik Stratejisi", AB'nin "küresel bir aktör olma" iddiasını ve bu bağlamda geliştirmekte olduğu Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'na hız kazandırma çabalarını somut şekilde ortaya koymaktadır. Öte yandan, fiiliyatta, AB'nin rol aldığı mevcut krizlerde sivil yeteneklerin daha ön planda yer aldığı, hatta NATO'nun "hard security", AB'nin ise "soft security" araçlarıyla krizlere müdahil olmaları suretiyle doğal bir görev ayrımının

ortaya çıktığı söylenebilir. Mevcut durum böyle olmakla birlikte, AB'nin 2010 Temel Hedefi'ni ve Muharebe Gruplarını uygulamaya geçirmeye, deniz ve hava hızlı mukabele konseptleri geliştirmeye, stratejik hava taşımacılığı yetenekleri oluşturmaya ve "Fransız-Alman Helikopter Pilotları Okulu" ile "Gelişmiş Avrupa Jet Pilotları Eğitim Okulu" gibi ortak eğitim yeteneklerini geliştirmeye yönelik plan ve projeleri, AB'nin otonom savunma yeteneklerini oluşturma yönündeki kararlılığını ortaya koyar niteliktedir. Diğer yandan, özellikle 1999'daki Kosova krizinde, başta Fransa olmak üzere bazı Avrupalı Müttefiklerin tepkisine neden olan, ABD'nin NATO'daki "dayatmacı" tutumunun AB'ni otonom bir Avrupa güvenlik boyutu geliştirmeye sevkettiği hatırlandığında, yeni ABD yönetiminin NATO'ya ve Avrupa güvenlik yeteneklerinin geliştirilmesi konusuna yaklaşımının, gerek AGSP'nin gelişimi, gerek NATO-AB ilişkileri bağlamında etkileri olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte, Fransa ve Almanya gibi, AB'nin önde gelen ülkelerinin lokomotif rolünü sürdürmeleri ve ortaya koydukları siyasi iradeyi muhafaza etmeleri halinde, AB'nin savunma yeteneklerini geliştirme yönündeki ilerleyişi devam edecektir. Buna karşın, Avrupa güvenlik yeteneklerinin gelişimi, sosyal güvenlik ve ekonomik kalkınmaya ayrılan kaynakların bir ölçüde savunma alanına kaydırılması ihtiyacını da ortaya çıkarabilecektir. Böyle bir durumda, Avrupa kamuoyunun, yeni vergiler veya sosyal ve ekonomik haklardan taviz olarak algılanabilecek bu tür yönelimler konusunda kuvvetli argümanlarla ikna edilmesi gerekebilecektir. Diğer bir deyişle, AGSP'nin gelişiminin, Avrupa kamuoyundan alacağı destekle de doğru orantılı olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan, AB'nin, ekonomik alanda güçlü bir blok olmakla birlikte, siyasal anlamda etkili bir küresel aktör konumu kazandığını söylemek için henüz erkendir. Eski Doğu Bloku mensubu olup, "Yeni Avrupalılar" olarak tabir edilen AB üyelerinin, siyasi ve ekonomik bağlamda Avrupa'yla entegre olmakla birlikte, güvenlik alanında çıkarlarını NATO'da ve ikili bazda ABD'yle işbirliğinde görmeleri, AB bakımından bir zafiyet unsuru olarak yorumlanabilir. Zira, yedi yeni AB üyesinin ABD'nin Irak'a müdahalesini destekleyen tutumlarına zamanın Fransa Cumhurbaşkanı Chirac tarafından verilen tepki de hafızalarda tazeliğini korumaktadır. Keza, benzer bir bölünmenin NATO çerçevesinde de yaşandığı görülmüştür.

Güvenliğe, siyasi/askeri, ekonomi/çevre ve insani konuları içeren kapsamlı ve bütüncül yaklaşımı, ayrıca, Vancouver'den Vladivostok'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada, katılımcı devletler arasında açıklık, şeffaflık ve işbirliğinin pekiştirilmesine öncülük eden rolüyle, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı da, Avrupa-Atlantik ve Avrasya güvenlik mimarisinde özgün bir yere sahiptir. Küresel güvenlik açısından önem taşıyan, Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar coğrafyasındaki mevcut ihtilaflara, ülkelerin toprak bütünlüğü ve egemenlikleri çerçevesinde çözüm arayışlarının yanısıra, son yıllarda devlet dışı aktörlerden kaynaklanan asimetrik tehditler ve bu bağlamda terörizm, örgütlü suç şebekeleri ve kaçakçılığın değişik çeşitleri ile mücadele de AGİT'in gündeminde öncelikli olarak yer almaktadır. AGİT'in ekonomik boyutuna içerik kazandırılması; mücavir coğrafyalarla, özellikle Akdeniz havzasında yer alan İşbirliği Ortağı ülkelerle ilişkilerin derinleştirilmesi; hoşgörüsüzlük ve bu bağlamda Batılı ülkelerde Müslümanlara ve göçmen işçilere karşı ayrımcılığın önlenmesi konuları da ülkemizin öncülüğünde AGİT çerçevesinde takip edilen konuları oluşturmaktadır. Yukarı Karabağ, Transdinyester ve Güney Osetya gibi donmuş ihtilafların çözümüne yönelik mekanizmalar oluşturan yegane örgüt olmanın yanısıra, AGİT, günümüzde yürütülen kapsamlı kriz yönetimi operasyonlarının da uluslararası aktörleri arasında yerini almaktadır.

1996'da Şanghay Beşlisi olarak ortaya çıkan ve 2001'de Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dönüşen oluşum da, Avrasya coğrafyasında öne çıkan uluslararası aktörler arasında zikredilebilir. RF, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın üyesi olduğu ve bölge ülkelerinin güvenlik

alanında işbirliği yapabilecekleri bir yapı olarak ortaya çıkan ŞİÖ, uluslararası güvenlik gündeminin Afganistan odaklı olarak Asya'ya kaymasıyla artan bir önem kazanarak uluslararası görünürlüğünü artırmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan'a yapılan müdahale ve ABD'nin bölgedeki etkisinin artmasının etkisi altında kurumsallaşma sürecini hızlandıran ŞİÖ, Pakistan, Hindistan, İran ve Moğolistan'ın gözlemci olarak katılımıyla, Orta ve Güney Asya'yı birbirine bağlayan önemli bir forum haline gelmiştir. 2004 Taşkent Zirvesi'nde, üye ülkelere ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin ŞİÖ ülkelerindeki üslerinin tahliyesine ilişkin bir takvim belirleme çağrısında bulunulması, ŞİÖ'nün, Rusya ve Çin'in tek kutuplu dünya düzenini eleştirmelerine olanak sağlayan bir platform olarak siyasi kimliğini belirginleştirmiş; İran'ın gözlemci olarak katılmasıyla, ŞİÖ'nün, ABD'nin bölgedeki nüfuzuna karşı bir örgüt olduğu yolundaki algılamaları güçlendirmiştir. Ortak tehditlerle mücadele bağlamında, 2005'te Rusya ve Çin tarafından ortak bir tatbikat düzenlenmesi, bu ülkelerin ŞİÖ'nün askeri yönünü ön plana çıkarmaları, bu örgütün NATO'yu dengeleyecek bir savunma örgütüne dönüşmesi ihtimaline işaret eden yorumlara yol açmış ve Putin'in 43. Münih Güvenlik Politikası Konferansı'nda yaptığı konuşmada vurguladığı "yeni çok taraflılık" arayışları için ŞİÖ'nün de bir zemin olarak kullanılması beklentilerini güçlendirmiştir. Kuruluşundan bu yana ŞİÖ'ye yön veren başat konumdaki ülkeler RF ve Çin olmuştur. RF ve Çin'i bir arada hareket etmeye yönelten temel unsurun, ABD'nin hakim olduğu tek kutuplu dünyaya karşı çok kutuplu dünya vizyonunu geliştirmek ve Orta Asya'da ABD mevcudiyetini sınırlamak konusundaki ortak çıkarları olduğu anlaşılmaktadır. Çin'in bu bölgede nüfuzunu güçlendirmesinden çekinen Rusya'nın, bu ülkeyi kontrol altında tutmak için ŞİÖ'yü bir araç olarak gördüğü de bilinmektedir. ŞİÖ'nün önümüzdeki dönemde gelişimi ve performansının da esasen bu iki ülkenin çıkarlarının örtüşmesine bağlı bulunduğu, muhtemel anlaşmazlıkların Örgütün performansını etkileyeceği yorumları yapılmaktadır. Diğer yandan, Rusya'nın Gürcistan'a yaptığı askeri müdahalenin akabinde gerçekleştirilen 28 Ağustos 2008 tarihli ŞİÖ Zirvesi'nden, Rusya'nın tutumunu onaylayan ve Gürcistan'ı kınayan bir kararın çıkmaması, RF'nin yönlendiricilik açısından örgüt içindeki konumunun sınırlarını ortaya koyar niteliktedir.

Bağımsız Devletler Topluluğu üyeleri arasındaki ilişkilere savunma boyutunu ekleme amacıyla 1992'de bir antlaşma olarak ortaya çıkan ve 2002'de örgüt haline dönüştürülen Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü'nü NATO ile karşılaştıran bazı yorumlara rastlanmaktadır. OGAÖ Genel Sekreteri'nin, iki örgüt arasında benzerlik kurulmaması gerektiğini dile getirmesine rağmen OGAÖ'nün askeri ittifak yönünün bulunması ve taraf devletlerden birine yapılan saldırının, tüm devletlere yapılmış kabul edileceği ilkesini benimsemesi böyle bir benzerliği ister istemez çağrıştırmaktadır. Örgütün temelini oluşturan anlaşmanın, üye ülkelerin aynı zamanda başka bir askeri ittifaka veya devletler topluluğuna katılmalarını yasaklamış olması, Batı eğilimli Azerbaycan ve Gürcistan'in OGAÖ'den ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Medvedev'in, yeni bir Avrupa Güvenlik Antlaşması akdedilmesi önerisi çerçevesinde dile getirdiği kapsamlı uluslararası forumun muhtemel katılımcıları arasında OGAÖ'den bahsetmesi, bu Örgüte meşruiyet kazandırma amacına yönelik bir girişim olarak yorumlanabilir.

1993 yılında Kazakistan'ın koordinatörlüğünde başlatılan "Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı" (Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia/CICA) süreci, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı/AGİT benzeri amaçlara ve kurumlara sahip bir işbirliği yapılanmasının Asya'da teşkilini hedeflemektedir. Güven arttırıcı önlemler (CBM) ve bunun daha ileri aşamasını oluşturan güven ve güvenlik arttırıcı önlemler (CSBM) kavramının yabancısı olan ve bu konularda tecrübesi bulunmayan ülkelerden müteşekkil bir coğrafyayı kapsayan CICA çerçevesinde, "Terörizmin Ortadan Kaldırılmasına ve Uygarlıklar Arasında Diyalogun Desteklenmesine Dair Bildirge" ve "CICA Güven Arttırıcı Önlemler Katalogu" gibi

somut çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Üye ülkeler arasındaki ihtilafların (İsrail-Filistin, Hindistan-Pakistan) CBM-CSBM kavramının istenilen düzeyde uygulanmasına bu aşamada olanak tanımaması ve özellikle RF ve Çin'in CICA'yı ŞİÖ gibi kendi inisiyatifleriyle başlatılan çeşitli bölgesel girişimlere rakip olarak algılamaları, süreci zayıflatan unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, CICA, Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsız devlet kişiliklerinin güçlendirilmesine sağladığı katkı ve silahsızlanma ve diğer güvenlik konularında uluslararası platformlarda geçerli ilke ve amaçların anılan coğrafyaya ihracı için bir araç görevi ifa etmesi bakımından yararını kanıtlamış ve uluslararası güvenliğe katma değer sağlayabilecek bir örgüt olma potansiyelini ortaya koymuştur. (Ülkemiz, 2010'dan itibaren CICA'nın dönem başkanlığını üstlenme konusunda ilke kararı almıştır.)

Devlet otoritesi dışında hareket eden silahlı aktörler (armed non-state actors) de güvenliği tehdit eden önemli bir unsur haline gelmiştir. Taliban, El-Kaide gibi terör örgütlerinin yanısıra, ayaklanan gruplar, yerel militanlar, savaş ağaları, otorite dışına çıkmış paramiliter gruplar, bu kapsamda sıralanabilir. Bazı uzmanlar, alınan önlemlerin de etkisiyle, terörizmin giderek etkisini yitirmeye başladığını ve küresel anlamda güvenliği etkileme kapasitesinin kısıtlı olduğunu ifade etmektedirler. Buna karşın, Mumbai'daki terör saldırılarının neredeyse iki nükleer gücü karşı karşıya getirmesi ve son olarak İsrail'in Gazze şeridinde, bir terörist örgüt olarak tanımladığı Hamas'a karşı giriştiği askeri saldırıların tüm bölgeyi kaosa sürükleme ihtimali, terörizmin konvansiyonel çatışmaların kıvılcımını çakma potansiyelinin mevcut olduğunu ortaya koymuştur.

Haydut devlet (rogue state), bir süredir (Clinton yönetiminin sonlarından itibaren) uluslararası güvenlik terminolojisinde yerini almış bir unsurdur. Uluslararası güvenliğe tehdit oluşturduğu kabul edilen haydut devletler, otoriter siyasi rejime sahip, içeride yoğun insan hakları ihlallerinin yaşandığı, dışarıda terörü destekleyen, kitle imha silahlarına sahip veya bunları edinmeye yönelik aktif çaba içinde olan ve uluslararası sistemde izole edilmesi gereken unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Hangi devletlerin haydut devlet olduğu hususunun, daha ziyade ABD ve İsrail'in optiğinden belirlendiği yönünde eleştiriler mevcuttur. Hatta haydut devletlerin "ABD düşmanı devletler" olarak da tanımlandığı görülmektedir. Nitekim, Kuzey Kore, İran ve Libya'yla birlikte haydut devletler kategorisinde yer alan Irak ve Afganistan, ABD işgalinden sonra bu gruptan çıkarılmıştır. Keza, ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde uygulamaya konan yaptırımlar ve yoğun diplomatik çabaların Lockerbie zanlılarının iadesiyle sonuçlanması üzerine Libya da bu listeden çıkarılmıştır.

D. Uluslararası Güvenliği Etkileyen Güncel Krizler

Türkiye'nin merkezinde yer aldığı Avrasya coğrafyası, sıcak krizlerin ve istikrarsızlık kaynaklarının etki ve sonuçlarının yoğun bir biçimde yaşandığı, uluslararası kamuoyunu yakından ilgilendiren faal veya donmuş çok sayıda sorunun mevcut olduğu bölgelerden biridir. Bu bağlamda, spesifik olarak, Ortadoğu, İran, Kafkaslar, Afganistan ve Pakistan'ı içine alan, yüksek yoğunluklu bir kriz ekseni ile bir ölçüde kontrol altına alınmış olan, ancak halen kriz potansiyelini taşıyan Balkanlardan bahsedilebilir. Bu bölgelerin taşıdığı hassasiyet, sıcak çatışmaların veya çatışma potansiyelinin varlığının yanısıra, zengin doğal kaynakları ile enerji nakil hatları ve önemli ulaşım güzergahlarını barındırmasından, sağlıklı demokratik temellere oturtulmamış, ekonomik kaynakların adil dağılımının sağlanamadığı, etnik ve mezhepsel çatışmaların sürdüğü, toplumsal gelişimin sağlanamadığı, iyi yönetişimin kökleşemediği, hukukun üstünlüğünün tesis edilemediği sistemlere sahip devletlerin varlığından da kaynaklanmaktadır.

Anılan coğrafyada mevcut belli başlı kriz noktaları;

- Batı dünyasına olan ideolojik karşıtlığını bu kez nükleer yetenekler ve balistik füze sistemleriyle pekiştirme ve özellikle Şii unsurlara nüfuz etmek suretiyle Ortadoğu'da etki alanı yaratma çabası içinde görünen İran;

- İran-İsrail zıtlaşması;

- İsrail'in Filistin ve diğer Arap komşularıyla sorunları;

- Hizbullah ve Hamas'ın Lübnan ve Filistin'deki zayıf yönetimler üzerinde artan etkileri;

- Uluslararası koalisyon güçlerinin işgali altındaki Irak'ta istikrar ve güvenliğin sağlanamamış olması ve etnik gruplar arasındaki kutuplaşmanın ülkenin siyasi birliği ve toprak bütünlüğü üzerine tehdit oluşturması;

- Dünyadaki en kapsamlı barış operasyonuna evsahipliği yapan Afganistan'da, terörizm ve uyuşturucu üretimiyle mücadele başta olmak üzere istikrarsızlık unsurlarının halen ortadan kaldırılamamış olması;

- Yaşadığı iç siyasi istikrarsızlıkların yanısıra, Afganistan kaynaklı güvenlik sorunları olan Pakistan, olarak sıralanabilecektir.

Bunlara ek olarak, 2008 Ağustos ayındaki Rus müdahalesi sonucunda yeni bir nitelik kazanan, Güney Osetya ve Abhazya'daki donmuş ihtilaflar ile Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Yukarı Karabağ sorunu, keza diğer donmuş ihtilaflardan Transdinyester ve Kırım'daki Rus deniz üslerinin akıbeti de, anılan coğrafyadaki potansiyel istikrarsızlık kaynakları arasında zikredilebilecektir.

E. Yakın Dönemde Uluslararası Sistemde Ortaya Çıkan ve Krizler Üzerinde Etki Yapması Beklenebilecek Gelişmeler

Yakın dönemde, genelde uluslararası ilişkiler, özelde, bahsekonu krizler üzerinde etki yapabilecek gelişmeleri, yeni ABD yönetiminin ve Rusya'nın izleyeceği politikalar olarak iki ana başlık altında toplamak mümkündür.

Irak'tan Pakistan'a uzanan bölgeye 2001 yılından bu yana yoğun şekilde angaje olan, sorumluluklar üstlenen ve Irak ve Afganistan'da önemli bir askeri varlık bulunduran ABD açısından bakıldığında;

- Irak'taki gidişatın, bazı olumlu gelişmelere rağmen, optimal çözüme ulaşmaktan halen uzakta olduğu,

- Arap-İsrail sorununa kapsamlı bir çözüm sağlanamadığı, hatta İsrail'in Gazze şeridine düzenlediği son kapsamlı askeri harekat ile çözüme yönelik beklentilerin daha da zayıfladığı,

- Taliban'ın kontrolünü giderek genişlettiği Afganistan'daki durumun, ABD ve NATO açısından kötüye gittiği,

- Otoriter Arap rejimlerine demokrasi getirilmesi hedefinin gerçekleştirilemediği,

- ABD'nin, nükleer programı bağlamında İran'la yaşadığı zıtlaşmanın giderek derinleşerek içinden çıkılması güç bir hal aldığı,

- 8 yıllık Bush yönetiminin bölgeye yönelik politikasının "kibir (arrogance) ve çifte standartlarla" tanımlandığı,

- Askeri kapasitesinin sınırlarını zorlayacak ölçüde Afganistan ve Irak'a angaje durumda bulunan ABD'nin, İran ve hatta Pakistan'la ilgili olarak ortaya çıkabilecek bir krize müdahale bağlamında gerekli askeri yetenekleri harekete geçirmede ve herşeyden önce, kendi kamuoyunu böyle bir eylemin gerekliliği konusunda ikna etmede zorlanabileceği,

- Keza, Sudan ve Somali ağırlıklı olmak üzere genel olarak Afrika'daki gelişmelerin de güvenlik gündeminin ön sıralarında yer alabileceği söylenebilir.

Bölgede, ABD bakımından önem taşıyacak bir diğer gelişme ise, Rusya'nın, ABD'nin İslam dünyası karşısındaki yıpranan konumundan da istifadeyle, Ortadoğu'da Sovyetler Birliği dönemindeki ağırlığını yeniden tesis etme çabasına girmesi olacaktır. Bu amaca yönelik olarak, Suriye, Afganistan (Taliban), Irak ve Pakistan'a silah göndermek gibi, bölgeyi karışıklığa sürükleyebilecek seçeneklere sahip görünmektedir. Dolayısıyla, ABD, bir yanda bölgeye yönelik olarak üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmek ile diğer yanda, Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu yeniden tesis etme çabalarını dengelemek gibi iki önemli sınamayla karşı karşıya bulunmaktadır. ABD'nin bölgedeki sorunları çözüme ulaştırma kapasitesi sınırlıyken, Rusya'nın bu sorunları uzatma ve sürüncemede bırakma olanaklarına sahip olduğu görülmektedir. ABD'nin, Baltıklar, Ukrayna ve Orta Asya'da, Rusya'nın Ortadoğu'daki etkisini dengeleyebilecek şekilde bir varlık tesis etmesi ise, kısa ve orta vadede gerçekçi görünmemektedir. Ortadoğu ve Afganistan'a odaklı bu yoğun angajmanın, Gürcistan krizinde olduğu gibi, ABD'nin diğer bölgelerdeki gelişmeleri etkileme ve kontrol etme kapasitesini sınırlandırabileceği ve bu bağlamda ABD'yi, örneğin, NATO'yu devreye sokmak gibi diğer seçeneklere yönlendirebileceği akla gelmektedir. Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliğine ABD tarafından verilen güçlü destek bu çerçevede değerlendirilebilir.

Bu manzara ışığında, yeni ABD yönetiminin, uluslararası ilişkilerde öncelikli ilgi odağını, Ortadoğu'dan Pakistan'a uzanan bölgedeki gelişmelerin ve ABD'nin bu bölgede yıpranan prestijinin onarılmasının oluşturacağı anlaşılmaktadır. Nitekim, 20 Ocak 2009 tarihinde göreve başlayan yeni yönetimin dış politika alanındaki ilk tasarrufları çerçevesinde eski Senatör George Mitchell'ın Ortadoğu, eski Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Richard Holbrooke'un ise Afganistan ve Pakistan Özel Temsilcisi olarak atanması bu kanıyı güçlendirmektedir. Zira, bölgenin jeostratejik konumu, barındırdığı enerji ve mali kaynakları, ABD'nin İsrail'e yönelik sorumlulukları, terörizm ve kitle imha silahlarının bu bölgeden yayılması ihtimali gibi birçok neden, geniş Ortadoğu bölgesini ABD açısından kritik kılmaya devam etmektedir. Yöntem açısından ise, yeni yönetimin uluslararası ilişkilerde daha fazla diplomatik araçlardan yararlanmaya yöneleceğine dair emareler mevcuttur.

Bu çerçevede, Obama yönetiminin;

- Afganistan ve Pakistan'a odaklanacağı; Afganistan bağlamında NATO ve Avrupa'dan daha fazla destek bekleyeceği;

- İran'ı, Avrupalı ortaklarıyla birlikte hareket halinde, öncelikli olarak siyasi, diplomatik ve ekonomik araçlar vasıtasıyla ehilleştirmeye ve yönlendirmeye çalışacağı ve bu ülkeyle doğrudan diyaloga girme seçeneğine de başvurabileceği;

- İsrail ile Arap komşuları arasında barış anlaşmalarını ve Gazze'ye yönelik son operasyonlarla kopma noktasına gelen İsrail-Filistin ilişkilerinin gelişmesini teşvik edebileceği, yönünde beklentiler mevcuttur.

ABD'nin, izleyeceği bu gündemde, Avrupa, Rusya, Çin'in yanısıra, Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan gibi bölgedeki müttefiklerinin desteğine başvurması beklenebilir.

Diğer yandan, Medvedev önerileri çerçevesinde ifadesini bulan, Rusya'nın yeni dış politikasını, "çevresinde olan bitenlere sessiz kalmayan, ciddiye alınmak ve farkedilmek isteyen ve uyarılarının gözardı edilmemesini bekleyen" bir duruş olarak nitelendirmek mümkündür. Bu yeni yaklaşımın, genelde uluslararası güvenlik, özelde krizler üzerinde etkiler doğurması beklenebilir. Rusya, güvenliğine yönelik tehdit algılamalarını artık daha açık, sık ve yüksek tonda dile getirmekte ve bu bağlamda, Batı'yla ipleri germekten ve mevcut güvenlik sistemini radikal şekilde değiştirmekten çekinmeyeceğinin işaretlerini vermektedir. Ukrayna, Gürcistan, Kırgızistan gibi eski SSCB ardılı devletlerde yaşanan Batı yanlısı devrimler, ABD'nin Çek Cumhuriyeti ve Polonya'ya konuşlandırmayı planladığı füze savunma sistemleri ile Bulgaristan ve Romanya'da konuşlandırdığı kuvvetler, Kosova'nın bağımsızlığı ve "verilen sözlerin hilafına, Rusya'yı çevreleyecek şekilde NATO genişlemesinin devam etmesi", Rusya'yı tepki göstermeye iten nedenler olarak takdim edilmektedir. AKKA yükümlülüklerini askıya almasının ardından, Ağustos ayında Gürcistan'a gerçekleştirdiği askeri müdahale, Rusya'nın tepkisini gerekirse askeri yöntemlere başvurmak suretiyle ortaya koymaktan çekinmeyeceğini açıkça göstermiştir. Sonuç itibariyle, ABD'nin, yeniden toparlanan ve kendine güvenini kazanan Rusya'yla ilişkilerinde, Soğuk Savaş sonrasındaki en zor dönemini yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu çerçevede, ABD'nin, ikili bazda, Rusya'yı açıkça ve doğrudan karşısına almamaya çalıştığı, Gürcistan'da yaşanan krizde tecrübe edildiği üzere, bu ülkeye yönelik tepkilerini, örneğin, NATO'yu ve Batı'yı arkasına almak suretiyle dolaylı olarak ve ön plana çıkmadan ortaya koymayı tercih ettiği gözlemlenmektedir. ABD'nin bu yaklaşımının temelinde, Irak, İran'ın nükleer programı, Kuzey Kore ve Ortadoğu Barış Süreci gibi pekçok konuda Rusya'nın işbirliğine ihtiyaç duymaya devam etmesinin ve Rusya'nın Ortadoğu ve Orta Asya başta olmak üzere çeşitli coğrafyalarda ABD'nin çıkarlarına zarar verebileceğini müdrik olmasının yattığı söylenebilir. Batı'nın, donmuş ihtilaflar da dahil olmak üzere birçok sorunun çözümünde vazgeçilmez bir aktör olan Rusya'yla diyalog içinde olması, yakın çevresindeki gelişmelerle ilgili olarak görüş ve kaygılarını dikkate alması, eşit bir ortak olarak muamelede bulunması, Rusya'yla ilişkilerin gidişatına etki yapacak unsurlar olarak akla gelmektedir. ABD-Rusya veya Batı-Rusya ilişkilerinin sağlıklı bir zeminde olması yalnızca küresel güvenlik bakımından değil, aynı zamanda mevcut krizlerin gidişatı bakımından da önem taşımaktadır. Esasen, son küresel mali krizin de etkisiyle, geleceğini Batı'yla iyi ilişkiler içinde olmakta gören Rusya'nın da Batı'yla ipleri koparma niyetinin olmadığı, ancak eşitler arasında bir ilişki istediği, bu hususta yeni ABD yönetiminden ümitli olduğu anlaşılmaktadır. Önceki Devlet Başkanı Putin'in Münih'te yaptığı konuşma sonrasında yeniden dillendirilmeye başlanan "yeni bir Soğuk Savaş dönemine girildiği" söylemleri, büyük ölçüde yeni ABD yönetiminin Rusya'ya karşı izleyeceği tutum doğrultusunda sınanacaktır. Medvedev'in yeni bir Avrupa güvenlik sistemi oluşturulması önerisinin peşinen reddinden ziyade, Ruslarla bu konuda diyalog içinde olunması, yalnızca Rusya'nın niyetlerinin daha iyi anlaşılması ve mevcut mekanizmalara verilen önemin anlatılması bakımından değil, "yeni Soğuk Savaş" senaryolarının önüne geçilmesi bakımından da yararlı olacaktır.

III- Yeni Yapıda Türkiye ve Güvenlik

Soğuk Savaşın sona ermesi sadece ABD için değil tü uluslararası toplum için köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir. En önemlisi de alt sistemlerin bağımsız hale gelmesidir. Bunun sonucu olarak pek çok ülke içinde bulunduğu coğrafya ve çevresinde çok yönlü politika izleme ve yeni iş birlikleri imkânını yakalamıştır. Ancak eldeki güç imkanları ile doğru orantılı gerçekçi politikalar izlemek çok önemlidir. Bunun için iç politikada iş birliği, barış ve istikrarın sağlanması ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın sağlanması, demokrasi ve insan hakları konularında gerekli çalışmaların yapılması, bölgesel güç olma gayretlerinde izlenmesi gereken yol olmalıdır. Gene bu noktada uluslararası gelişmelerin göz ardı edilmeden yakından takibi ve politikaların bu gerçekler ışığı altında oluşturulması zorunluluktur. Bu süreçte savunmada kalıp "bekle-gör" politikası izlemek yerine sürece yön verebilme kabiliyetlerimizi artıracak çalışmalar yapılmalıdır. Buna yönelik olarak soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye bölgesinde birtakım hareketlilik içinde bulunmuştur. Bunlar 1990'ların ortalarında Balkanlar'da birtakım antlaşmalar yoluyla etkili olma gayretleridir ki 1995 yılında Makedonya ile askeri alanda iş birliği antlaşmaları yapılmıştır. Ayrıca bu bölgede NATO'nun operasyonlarına katkıda bulunulmuştur. Yine bu dönemde 1992'de Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik "Türk Zirvesi" düzenlenmiştir. Stratejik olarak vizyon geliştirme sürecinde politikalar güç ile doğru orantılı hazırlanmalıdır. Şu anki yapıda önce Türkiye'nin, ekonomik kalkınmasını belli bir düzeye getirmesi ve sosyal alanda insan hakları, demokrasi ve özgürlükler anlamında gerekli dönüşümleri sağlaması gerekmektedir.

Ülkeye güç verecek olan; tüm kurumların demokratik sürec sonuna kadar sürdürmeleri, bu şekilde halkta da demokrasi bilincini oturtmaya gayret göstermeleri ve cesaretlendirmeleridir. Türkiye birçok olumsuzluğa rağmen bu yeni dönemde AB ile ilişkileri sonucu demokratik süreci oturtmada olumlu çalışmalar yapmakta ve ülkedeki ekonomik yapıyı küresel ekonomiye eklemleme çalışmalarıyla da aynı zamanda demokratik süreci de hızlandıran ekonomiye yön vermektedir

A- Büyük Strateji

Son yüz yıl içerisinde özellikle uluslararası sistemde yaşanan değişim içinde devletlerin birbirlerine eklemlenmeleriyle ortaya çıkan sistem, yaklaşımları ve çözümleri daha karmaşık bir düzlemde ele almayı ve buna yönelik stratejiler belirlemeyi zorunlu hale getirmiştir. Tabii ki bu yapının oluşturulması için devlet kademelerinde bu stratejinin oluşumuna yönelik çalışmaların yapılması ve bunların tek bir elde toplanarak ortaya rasyonel bir politika çıkarılması da zorunludur. Bu büyük stratejinin; Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü kuruluş yıldönümünde herkes tarafından anlaşılabilecek hedefleri içermesi, Türkiye'nin siyasal - ekonomik - kültürel bakımlardan ulaşması gereken noktaları sıralayarak bu hedeflere giden yolları gösteren bir belgeye dönüşmesi de gerekmektedir. Bu büyük stratejinin halka mal edilmesi de önemli bir görev olarak ele alınmalıdır. Başta aydın ve yönetici sınıf olmak üzere, halkımızın öngörülen hedeflere ilgi ve desteğinin sağlanması hiç şüphesiz bu stratejinin uygulanması açısından önem taşımaktadır.

Zira bu politikaların uygulama aşamasında başarıya ulaşma şansı aldığı halk desteğine bağlı olacaktır.

Akademisyenlerden, sanatçılara, bürokratlardan vatandaşlara her kesimin üzerinde mutabakat sağladığı ve uygulanabilirliğine inandığı, diğer bir deyişle gerçekleşebilirliğine inandığı stratejiler, uygulama aşamasında aldığı destek ile başarıya ulaşabilecektir. Postmodernizm akımının en önemli temsilcilerinden Focuault bu şekilde ortaya çıkan bilginin toplumun ortak doğrusu olacağını ve bunun bir güç ortaya çıkaracağını ifade etmiştir. Bu tarz

çalışmalar özellikle Batı Avrupa ve Amerika'da kendini göstermektedir.

Nitekim, uluslararası literatüre göz atarsak, 21. yüzyıl ile ilgili olarak değerlendirmeleri içeren dış politika açısından önem arz edecek görüşleri ortaya koyan çalışmaların çoklukla Anglosakson dünyasında yapıldığını gözlemliyoruz. ABD'nin 21. yüzyılda nasıl bir dış politika izlemesi gerektiği sorgulanıyor. 21. yüzyılda dünyanın nasıl bir şekil alacağı tartışılıyor. Amerika için büyük stratejiler öneriliyor. Bu konuda NATO nezdinde eski ABD büyükelçisi Robert E. Hunter, 31 Temmuz 2008 tarihinde Amerikan Temsilciler Meclisi Silahlı Kuvvetler Komitesi önünde yaptığı ve ABD için yeni "büyük strateji" önerisinde bulunduğu konuşmasında büyük strateji kavramının ihtiva ettiği öğeleri veciz bir şekilde ortaya koyuyor. Hunter'e göre bir büyük stratejinin oluşturulması ile ilgili olarak yedi ana unsura ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar;

- stratejik düşünce,
- ülke içinde kuvvetli olmak,
- görev ve önceliklerin tanımlanarak değerlendirilmesi,
- araçların kullanılması,
- müttefikler ve ortaklardan yararlanılması,
- liderlik ve
- halk desteğidir.

Büyük stratejinin gereklerinden biri, stratejik düşüncedir. Devleti yönetenler stratejik düşünmeyi bilmeli ve buna göre hareket ederek karar alabilmelidirler. Büyük stratejinin gerçekleştirilmesi bakımından en önemli araçlar dış politika ve ulusal güvenliktir. İktisaden güçlü, demokratik bir ülke, güvenliğin endirekt aracı olarak nitelendirilmektedir.

Türk dış politikası, Soğuk Savaş döneminde Batı yanlısı siyaset izledi ve Türkiye, NATO üyesi sıfatıyla Batı'nın Sovyet bloğuna karşı yürüttüğü mücadelede önemli bir rol üstlendi. Türk Silahlı Kuvvetleri de Batının bu mücadelede başarısını sağlayan en önemli unsurlardan biri oldu. Türk dış politikası bu dönemde, ABD - Avrupa - Sovyet Bloğu ve Orta Doğu mihraklı bir politika izlerken NATO çerçevesinde oluşan politik konsensüse bağlı kaldı. Harmel Raporu ve Detant ile ortaya çıkan olanaklardan yararlanarak Sovyetler ve Blok ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Arap ülkeleri ile daha yakın münasebetler tesis etmeye gayret etti. Bu dönemde önceliklerini iyi bilen Türk diplomasisi ilişkilerini küreselleştirmek yerine bölgesel bir yaklaşımı tercih etti.

Soğuk Savaşın bitişinin Türkiye'ye, Türk diplomasisi ve silahlı güçlerine açtığı yeni dönem, savaş kazanımının olumlu sonucu bir "peace divident" (barış payı) şeklinde olamadı. Zira Türkiye, gayrisafi milli hasılasının yaklaşık yüzde 4,5'ini savunmaya tahsis etmektedir. Bu durum, Batı ülkelerinde yüzde 1'lere inebilmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş'ın galibi olarak barış payından yararlanamamış bir ülkedir. Türkiye'nin yeni dönemde karşılaştığı özellikle terör sorunu ile savunmaya ayıracağı kaynağın giderek artacağı ortaya çıkmaktadır. Yeni dönem, Türkiye'nin jeostratejik konumunu artırmıştır. Ancak, Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerde hâkim olan istikrarsızlık ve öngörülemezlik halen devam etmekte olup bunların 2023'e kadarki dönemde de önemlerini muhafaza edecekleri düşünülmektedir.
Silahlı kuvvetlerimiz kamplar arasındaki çekişmenin bir nükleer savaşa yol açma tehlikesinden kurtulmuş olmasına rağmen, dönemin belirsizliği nedeniyle, askeri gücünü daha da modernleştirmeyi ve dönemin tehlikelerine karşı ülkemizin barış ve istikrarını muhafaza etmek amacına yönelik olarak kendini şartlara uydurmayı bilmiştir.

Yeni dönem, Türk dış politikasına da sürprizler getirmiştir. Batılı ülke olarak hareket eden Türkiye, Kemalist reform ve dönüşüm ile kendini batılı addederken, Soğuk Savaş sonrası Batı ülkelerinin önemli bir kısmı, ülkemizin Batılı vasfını sorgulamaya başlamış ve AB'de bazı üyeler Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşı çıkmışlardır.

ULUSLARARASI GÜVENLİK

2023 vizyonu için en önemli konuların başında, Türkiye'nin bu tarihe kadar AB'nin tam üyesi olup olmayacağı sorusunun cevabını bulmak gelir. 14 yıl içinde Cumhuriyet'in Batılı ve muasır medeniyete dâhil olma projesi gerçekleşebilecek mi? Türkiye, güvenliği bakımından ve terörle mücadele açısından önem arz eden bu projeden vazgeçemez. Türkiye AB'ye hiç şüphesiz tam üye olacak. Ancak, bunun zamanlaması konusunda ne söyleyebiliriz? 2006'da ASAM tarafından düzenlenen benzer bir toplantıda söz alan ABD Milli İstihbarat Konseyi Avrupa sorumlusu Büyükelçi Richard D. Kauzlarich, Türkiye'nin 2020'de AB üyesi olacağını ileri sürmektedir. Türkiye'nin bu üyelikle AB'nin savunma mekanizmalarına dâhil olarak başta terörizm olmak üzere daha etkin bir konuma kavuşacağını düşünülebilir. Türkiye'nin AB üyeliği, NATO içindeki pozisyonunu da olumlu bir şekilde etkileyecektir.

Türkiye'nin, NATO üyesi olarak ordusunu modernleştirmesi bakımından ve Soğuk Savaş'ta da güvenliğinin sağlanması açısından bu kuruluştan yarar gördüğünü söyleyebiliriz. Türkiye'nin NATO içinde ve ikili düzeyde ABD ile gerçekleştirdiği iş birliği yanında, bu örgütten sağladığı altyapı katkıları önem arz etmektedir. İstiklal Savaşı'nın muzaffer ordusu Atatürk'ün çizdiği doğrultuda, savaşı ancak bağımsızlık ve bütünlüğüne tehdit bakımından başvurulacak bir araç olarak görmüş ve ülkemizin barış ve güvenliğinin sağlanmasında en önemli unsur olmuştur. Ordumuz, savaşma yeteneği ve müdahaleye hazır bir güç oluşunun sağladığı caydırıcılık ile ülkemize yönelik tehditleri giderici rolünü başarıyla yerine getirmiştir.

2023 vizyonunda, Türkiye'nin NATO içinde hem silahlı gücünün sayısı hem de terörizmle yaptığı mücadele ve çeşitli barış operasyonlarına etkin katılımının tecrübeleri ile önemli konumunu muhafaza edeceğini varsaymak gerekir. Bu durum, Türkiye'nin tanıtımında ve bölgesel barışın korunmasında önemli bir unsur olmaya devam edecektir. Bölgemizin karışık durumu dikkate alınırsa, Türkiye'nin NATO içinde bulunmasının getirdiği avantajlarla kendi güvenliğine ve bölgesel istikrara katkıda bulunmaya devam edeceği düşünülebilir. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bazı ülkelerle yaptığı askeri alanda eğitim, teknik ve bilimsel iş birliği çerçeve anlaşmalarının sayısının artırılarak diğer ülkelerin askeri personeline ülkemizde staj ve eğitim imkânlarının yaratması 2023 vizyonu bakımından önemli bir adım olacaktır.

Önümüzdeki 14 yıl içinde küreselleşme öğesi daha da etkinlik kazanacağından, bu dönemdeki Türk Dış Politikası; cihan devleti geçmişimizi de hesaba katarak, dünyaya farklı bir mercek ile bakmalı ve dünyayı kavrayan politikalar üretmelidir. Dışişleri Bakanlığı yan kuruluşları ile dünyayı iyi bilen bir kurum haline gelmeli ve birinci elden bilgi sahibi olan uzmanlarla donatılmalıdır. BM Genel Kurulunda Güvenlik Konseyi üyeliği için yapılan seçimlerde Türkiye'nin Güvenlik Konseyi üyeliğine seçilmesi ile, Türk Dışişleri Bakanlığı dünyayı daha iyi bilen bir kurum haline gelme yolunda önemli bir adım atmıştır. Öyleyse, 2023 vizyonunda geleneksel önceliklerinin dışına taşmış bir dış politikanın Silahlı Kuvvetlerce desteklenmesi söz konusu olacaktır. Bu durumda, Türk Silahlı Kuvvetlerinin daha fazla ve değişik bölgelerdeki barış operasyonlarına katılma gereği ortaya çıkabilir.

Üzerinde yaşadığımız coğrafya bizim istikrarsızlarla mücadele etmemizi gerektiriyor. Bu coğrafya kuvvetli bir orduyu beslememizi ve her an müdahaleye hazır halde tutmamızı icap ettiriyor. Türkiye, bunu şimdiye kadar yaptı. Saygı duyulan, çekinilen, halkının desteklediği büyük bir askeri gücü bundan sonra da ayakta tutmak durumunda kalacağız. Bu orduya ülkemiz bütçesinin önemli bir kısmı tahsis edilmeye devam edilecektir. Kalkınmamıza gidebilecek kaynakları askeri harcamalara ayırmaya devam edeceğiz. Zira bu topraklar üzerinde var olmak için kuvvetli ordu opsiyonundan vazgeçmek lüksüne sahip değiliz.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

Hiç şüphesiz Türkiye'nin dış politika öncelikleri yeni dönemde de ağırlıklarını hissettirecektir. Bu dönemin en önemli sorunu Irak'ın geleceği ile ilgilidir. Türkiye, Irak'ta bölünmüş bir antitenin ortaya çıkmasına ve Kuzey Irak'ta bir Kürt yarı devlet veya devletinin oluşmasına seyirci kalabilecek midir? Arap-Kürt ya da Sünni-Şii çatışması kaynaklı bölünme Irak'ta cereyan ederse tutumumuz ne olacaktır? Bu sorular Irak'la ilgili olarak cevap bekliyor.

İran muamması bu dönemde de çözüm arayışları içinde Türk dış politikası ve güvenliği bakımından en önemli sorunlardan biri olmaya devam edecektir. Nükleer bir İran'ın karşısında Türkiye'nin nükleer enerjiye geçmesinden başka bir seçenek bulunmadığını düşünülebilir. Devlet geleneğine sahip bu kadim komşumuzla olan ilişkilerimizin geleceği ülkemizin ve bölgemizin güvenliği ile yakından ilgilidir. ABD ve Avrupa ile uluslararası camianın İran'a karşı tutumunun Türk dış politikasının tercihleri doğrultusunda olmaması Türkiye için sorunlu bir dönemin başlangıcı addedilmelidir.

İran'ın, yakın gelecekte nükleer tutkusundan vazgeçmek niyeti taşımadığından, önümüzdeki on dört yılda bu ülkenin bölge ile ilgili gerginliklerin odak noktası haline geleceği varsayılmalıdır.

Rusya'nın Gürcistan'da Güney Osetya ve Abhazya ile ilgili olarak ortaya çıkardığı gerginlik, Kafkaslara tekrar dikkatleri çekmiş ve Putin Rusyası'nın dünya politikasında oynamak istediği rol ile Kafkas bölgesinin sorunlarını gözler önüne sermiştir. Gürcistan ve Azerbaycan enerji hattı bakımından hayati önem arz ederken, Ermenistan'ın Ermeni sorunu ile ilgili katı tutumu, bu bölge ile ilişkilerimizin önümüzdeki dönemde de önceliğini muhafaza edeceğini göstermektedir. Rusya'nın daha aktif bir politika izleyeceği göz önüne alınırsa, Türkiye'nin bu ülke ile sürdüreceği iyi ilişkiler önümüzdeki dönemde Kafkasya'ya yönelik politikalarımız bakımından önem arz etmektedir.

Ermeni sorunu; PKK gibi, Türkiye'nin düşmanlarının ülkemizin görüntü ve prestijini karalamak yolu ile dış politikamızı zorlaştırarak uluslararası ilişkilerdeki atılımlarımızın önünü kesme amacına yönelik bugüne kadar getirilmiş bir meseledir. Bu yapay sorun düşmanlarımızın koalisyonunu da sağlıyor, diplomasimizi etkiliyor, vaktimizi alıyor. Bu mesele ile mücadelemizin önümüzdeki dönemde de devam edeceğini, Türkiye'nin ekonomik zenginliğinin, problemlerin birer birer çözülmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Türkiye'nin Kafkaslardaki barış ve güvenlik bakımından etkinliğini artırmasının, Karabağ sorununda ve Türkiye - Ermenistan ilişkilerinde olumlu gelişmelerin meydana gelmesinin Ermeni sorunu üzerinde olumlu etkiler yapacağını varsayabiliriz.

Türkiye'nin Orta Doğu'daki etkinlikleri, özellikle Arap - İsrail sorununa çözüm çabaları, Suriye ile ilişkilerindeki olumlu gelişmeler, Lübnan krizinin giderilmesine katkıları, Filistinlilere yardımı, Türk diplomasisinin, Stephen Larrabee'nin ifadesine göre, Orta Doğu'yu yeniden keşfetmesi, önümüzdeki dönemin önemli bir öğesi haline gelecektir. Türk diplomasisi, uzun yıllar ihmal ettiği Orta Doğu ile kurduğu yeni ilişkileri artık ikinci plana atabilmek imkânına sahip değildir. Orta Doğu'yu iyi bilen, Arapçayı da öğrenmiş diplomat, asker ve uzmanlara ihtiyacımız var. Irak'taki gelişmeler, Suriye ve bu bölgede yaşayan soydaş ve vatandaşlarımız bizi önümüzdeki on dört yılda Orta Doğu'nun en önemli aktörü haline getirecektir. Şüphesiz, Orta Doğu, Batı politikamızın alternatifi değildir. Ancak, Türk diplomasinin sağlam Orta Doğu ayağı, bölgesel güç olma yolundaki en önemli göstergemiz ve Silahlı Kuvvetlerimizin etkinliğinin görülür hale gelmesi bakımından da en önemli alan olma niteliğini önümüzdeki dönemde de muhafaza edecektir.
Türk Dış Politikasının Soğuk Savaş sonrası Balkanlardaki faaliyeti, Bosna'da barış ve güvenliğin tesisindeki aktif rolü, Arnavutluk, Makedonya ve Kosova'daki etkinliği,

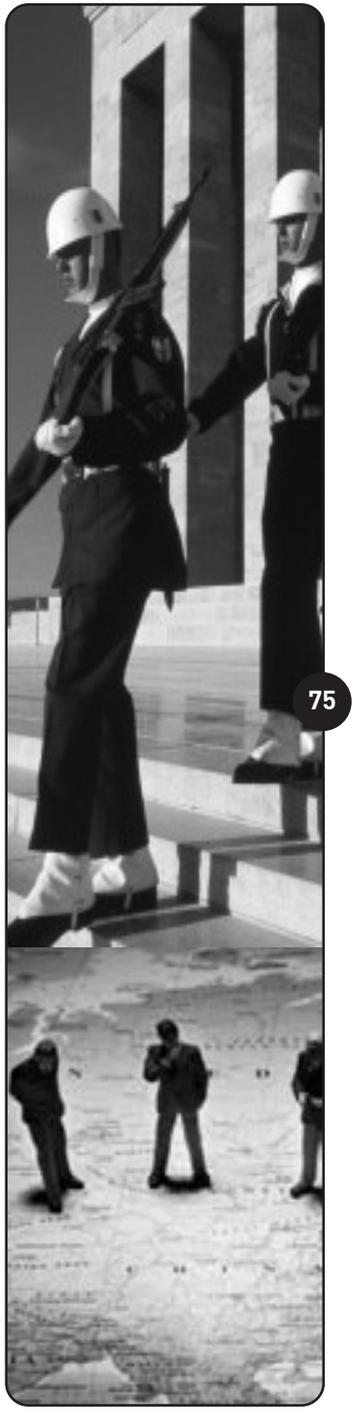

diplomasimizin Balkan boyutunun da önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Türkiye ayrıca, Kosova'nın bağımsızlığa kavuşmasında ve uluslararası camia tarafından tanınmasında da önemli rol üstlenmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri de Türkiye'nin Balkan politikasını etkinleştiren açılımlarla, Makedonya, Arnavutluk ve Bosna Silahlı Kuvvetleri ile kurduğu yakın ilişkilerle ve Balkanların güvenlik ile istikrarına yönelik çok yönlü iş birliğinin içinde yer alması ile katkıda bulunmuştur. Bu katkıların ve Türk diplomasisin önümüzdeki dönemde Balkanlardaki etkinliğinin giderek artması gerektiği de düşünülebilir.

Bulgaristan ve Romanya ile ilişkilerimizin hızlı bir şekilde geliştiği göz önüne alındığında; bu bölgede Yunanistan'ın etkin politikalarına karşı, Balkan kimliğimizi de ortaya çıkararak, bizim de tarihi bağlarla bağlı olduğumuz Balkanları dış politikamızın önceliklerinden biri olarak önümüzdeki dönemde de muhafaza etmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda, Karadeniz'in artan önemi ve bu çerçevede ülkemizin Montrö ve Boğazlar ile bu denizdeki hayati çıkarları yanında, Karadeniz'in Rus - Amerikan çekişme alanlarından biri haline gelmesi riski karşısında, diplomasi ve silahlı kuvvetlerin ortak vizyonuna ihtiyaç duyulacaktır. 2023'te Karadeniz'in bugünün ötesinde öneme kavuşacağı, hele petrolün bulunması halinde de Türkiye'nin güvenliği bakımından son derece hayati bir konuma geleceği muhakkaktır.

Türkiye'nin, tarihsel bağları bulunan Çin ve Hindistan ile ilişkilerini de küreselleşmenin getirdiği yeni imkânlar ışığında ve çok boyutlu dünyanın merkezinin Asya'ya kayacağını da göz önüne alarak daha da geliştirmesi, bu bağlamda Orta Asya ile yakın ilişkilerimizin ihmal edilmemesi, önümüzdeki on dört yılın bir diğer önceliğini teşkil edecektir.

Türk Dış Politikası, küreselleşmenin getirdiği olanaklardan yararlanarak ve ülkemizin Güvenlik Konseyi 2009 - 2010 geçici üyeliği için gerekli altyapıyı gerçekleştirmek ve desteği sağlamak amaçları ile yeni ilgi alanlarını yaratmış bulunmaktadır. Bunların başında Afrika gelmektedir. Aynı zamanda bir Afrika gücü olan Osmanlı Cihan Devleti'nin uzun zaman ihmale uğrayan bu mirası 1998'ten itibaren sistemli bir çalışma ile yeniden etkinleştirilmiş ve İstanbul'da Ağustos 2008'te gerçekleştirilen Afrika Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi ile Afrika, Türk dış politikasının yeni bir ilgi alanı olmuştur.

Yukarıda ana hatları ile özetlemeye çalıştığımız "Büyük Strateji" ve bunun dış politika ve askeri araçları, Türkiye'nin bölgesel bir güç halinin pekiştirilmesini öngörmektedir. Bu strateji ayrıca, önümüzdeki on dört yıl içinde, ülkemizin başta bütünlüğünün korunmasından başlayarak, Türkiye'nin milli çıkarları doğrultusunda gerekli politikaları üreterek, Türk halkının refah ve mutluluğuna en büyük katkıyı gerçekleştirecektir.

Yeni Güvenlik Sorunları

Yeni dönemle beraber tabii ki Türkiye'nin güvenlik sorunları da farklılık göstermeye başlamıştır. Bunlar özetle;
- Ülkemizin "toplumsal bütünleşme" ve "terör" problemin uluslararası bir sorun haline gelmesi,
- Türkiye'nin Avrupa'nın yeni güvenlik ve politik yapılanmasından dışlanması,
- Türkiye'nin Orta Asya'daki bölgesel etkisinin reddedilmesi şeklinde ifade edilebilir.

Bu maddelere dikkat edersek bu tehditlerin yeni şekillenen küresel dünya ve teorilerinin sonucu olduğunu görebiliriz. Küreselleşme ile beraber alt kimliklere vurgu yapılmaya başlanmış böylece ulus devletin etkinliğini kırmak hedeflenmiştir. Bundan dolayıdır ki bölücü terör örgütü yeni

dönemde silahlı mücadeleden kısmen vazgeçip çalışmalarını politik arenaya taşımış ve bugünkü hale gelmiştir. Bir başka gerçek ise bu dönemde kitle iletişim araçlarının sonuna kadar kullanılmasıdır. Bunlar maalesef acı gerçeklerdir. Diğer bir durum da; bu dönemde ABD ile Avrupa Birliği arasındaki hegemonya kavgasıdır. Bunu en net olarak NATO ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ikileminde görebiliriz. Soğuk Savaş döneminde Batı'nın Rusya'ya karşı güvenliğini sağlamakla yükümlü NATO - ki Türkiye üyedir- bugün Avrupa Birliğinin hedefleriyle tam olarak örtüşmediği ve ABD'nin hala dominant güç olmasından dolayı AB'yi Türkiye'nin de içinde olmadığı bir güvenlik politikası arayışı sürecine itmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin olmaması tabii ki Türkiye'nin güvenliği ile doğrudan bağlantılıdır. Diğer taraftan Türkiye'nin otaklığının Avrupa açısından önemi anlatılmalıdır. Avrupa Türkiye'yi Hazar ve Orta Asya'da Rus yanlısı olmayan bir yön ve demokratik bir ortak olarak görmelidir. Yeni dönemde karşılıklı iş birliğine dayalı bir yapı veya ortaklık esas alınmalıdır. Sonuncu madde bölgesel bir güç olma gayreti içerisinde olan Türkiye için hayati öneme sahiptir.

Orta Asya; kültürel, dini, tarihsel bağlarımız açısından ülkemiz için önemlidir. Ancak günümüz dünyasında ittifakları ve iş birliğini belirleyen bu gerçeklerden daha etkin olanı, ekonomik güçtür. Bunu bölgeye tüm güçleri ile giren büyük petrol şirketlerinin faaliyetlerini ve etkinliğini gözleyerek anlamak zor olmasa gerektir.
Bugün küresel ekonomi ve politikaya yön veren farklı gerçekler vardır ve bu gerçekleri görmezden gelmek, ulus devletler için sonun başlangıcıdır. Güvenlik ortamındaki değişimlere ve iç baskılara cevap olarak Türkiye'nin dış politikası ve güvenlik politikası gözden geçirilmekte ve yeniden tanımlanmaktadır. Bu tanımlamanın hangi kriterlere göre yapılacağı Türkiye'nin yönünü de tayin edecektir. Unutmamalıyız ki Türkiye'nin Avrupa projesi dün başlamış değildir.

Bu dönemde bu anlamda olumlu adımlar da görmekteyiz. Bunlardan en önemlisi TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı)'dır. 1992'de kurulan kurum, Ankara ile Orta Asya ve Kafkaslardaki yeni cumhuriyetlerle ekonomik iş birliğini artırmaya yönelik çalışmalar yürütmektedir. Bu proje eldeki kaynakların etkin kullanımına uygun bir örnektir. Bu tür çalışmalar sayesinde bu ülkelerle ekonomik ilişkiler artırılabilir ve geleceğe yönelik daha sıkı iş birliği altyapısı oluşturulabilir. Bu anlamda bu kurumların çoğalması önemlidir. Günümüz dünyasında ulus devletin yapısının korunması ya da ulusal politikayı oluşturmadaki başarı; kurumların başarılı yapılanması ve koordinasyonundan geçmektedir, sorunları ulus devlet içinde çözmekten değil. Şurası bir gerçektir ki Türkiye birkaç konuda alınan çocuk edasıyla içine kapanmış ve uluslararası gelişmelerden uzak kalmıştır. Her oyuna dönmek istediğinde meseleden uzak kalmış ve takip etmekte zorlanmıştır. Bu da pasif bir dış politikadan ya da stratejilerin yanlış seçilmesinden kaynaklanmaktadır.

Terörizm

Daha önce ifade edildiği gibi ulusal ya da uluslararası düzeyde artış gösteren terörizm, soğuk savaş sonrası ortaya çıkan küresel yapının sonucudur. Terörün ulusal ve uluslararası boyutu incelenmeli ve bunun çözümü sürecine halk da dâhil olmak üzere tüm kurumların katılması gerekmektedir. Küreselleşme sürecinde kitle iletişim araçlarının ne denli etkin hale geldiği ve bunların kontrolünün devletin elinde olmadığı mutlaktır. Bir devlete karşı savaş ilan etmeden kültürel değerleri değiştirmek, sonuçta halkın tüketim alışkanlığından etik değerlerine kadar birçok toplumsal değişime sebep olacaktır. Bu hareket devlete karşı toplumsal talebi yönlendirecek ve nihayetinde değişimi meydana getirecektir. Bu anlamda diğer terör örgütleri gibi PKK terör örgütü de özellikle Avrupa'da kitle iletişim araçlarını ve

propaganda yöntemlerini kullanarak kendisi lehinde kamuoyu oluşturmuştur. Bunun arkasında Avrupalı devletlerin desteği vardır. Ancak rahatsız edici boyutu, bu çalışmaların Avrupalı toplumları etkiliyor olmasıdır. Maalesef Avrupa'da hala Türkiye'yi yeterince tanımayan eğitimli insanlar vardır.

Konunun diğer boyutu uzmanlaşmış güvenlik güçlerini kullanmaktır ki bu askeri boyuttur. Bunun yanında eldeki istihbarat raporlarının tek elde toplanması önemlidir. "Uluslararası İlişkiler Teorisi"ne göre karar verme sürecinde bazı önemli noktalar vardır. Bunların en önemlilerinden birisi, kurumların koordinasyonu ve istihbarat verilerinin yorumlanmasıdır. Bu anlamda ülkemizde birçok istihbarat biriminin var olması ve her birinin farklı yorumlarla meseleye yaklaşması doğal olarak süreci olumsuz etkilemektedir. Türk dış politikasının en önemli konularından olan Kıbrıs meselesinde bile bu konu karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası politikaların tespitinde etkili olan devletlere, uluslararası sivil toplum kuruluşlarına ve lobilere Türkiye'nin tezlerinin tanıtılması ve haklılığı konusunda ikna edilmesi maksadıyla etkili lobi çalışmaları yürütülmeli, bu konuda dış temsilcilerimizin etkin rol almaları sağlanmalıdır.

Bu süreçte dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır. "Uluslararası İlişkiler Teorisi"nde yapısalcı yaklaşıma göre toplumsal kurumları ve politikayı belirleyen genel algılamalarımız, inançlarımız, değerlerimiz ve kültürümüzdür. Bu anlamda özellikle Avrupa halklarına gerçeklerimizi aktarabilir ve bir kamuoyu oluşturabilirsek uzun vadede kazanımlar elde edebiliriz. Uzun vadede kendi ülkelerinde karar verme sürecinde etkili olabilecek elit bir tabakayı arkamıza alabilmemiz önemlidir. Akademik çalışmaların yanında aynı yöntemler kullanılarak gerçeklerimizin vakit kaybedilmeden anlatılması gerekmektedir.

Terör, bugün ekonomik-siyasi istikrarın önündeki en büyük engeldir. Doğal olarak şirketler yatırımlarını güvenli ve kazançlı alanlara yapmak istemektedirler. Eğer bir ülkede güvenlik ve istikrar yok ise ve tartışmalar devam ediyorsa kimse yatırım yapmak istemeyecektir. Bakü-Ceyhan boru hattının Ağustos 2008'de havaya uçurulmasının maliyeti PKK terör örgütüne sadece iki yüz dolardır. Bunun yanında verdiği zarar ise 1,2 milyar doları bulmuştur. Hattın kapalı olduğu süre içerisinde petrol taşınamadığı için ortaya çıkan zarardır bu. Bu miktar bugün Jandarma Genel Komutanlığındaki 300 bin personelin yıllık harcamasının yarısına denk gelmektedir. Buradan da ekonomik faaliyetleri ve yatırımları göz önüne aldığımızda terörizmin farklı bir kapasitesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Terör, çok düşük maliyetli bir eylem ile çok ciddi ekonomik zararlar verebilmektedir.

Eğer 2023 yılında güvenlik ve Türkiye üzerine bir perspektif belirlememiz gerekiyorsa öncelikli olarak küresel ve bölgesel bağlamda etrafımızda neler olup bittiğini yakından incelememiz; ardından terör örgütlerinin gittikçe artan kapasitelerine odaklanmamız gerekmektedir. Üçüncüsü ise terörü önlemek için devlet ve devlet sistematiği üzerinde durmamız gerekmektedir. Eğer bu üç parametre hakkında oluşabilecek gelişmeler üzerine bir fikir sahibi olabilirsek, o zaman 2023 yılında olası gelişmeler konusunda bir kestirimde bulunabiliriz.

1990'dan itibaren dünyada gerçekleşen yaklaşık 94 çatışmanın sadece beş tanesi devletler arasında yaşanmıştır. Geri kalanlar ise devlet dışı aktörlerin birbirleri ile ya da devlet dışı aktörlerin devletlerle olan mücadelesidir. Esasında bu durum önümüzdeki dönem hakkında bize bilgi vermektedir.

Önümüzdeki dönemde çatışmalar devletler arasında olmaktan ziyade devlet dışı aktörler arasında gerçekleşecektir. Dinsel, etnik ve siyasi nedenlerle bu yapıyı kullanan yapılanmaların ortaya çıkması ile böyle bir sürece girilmiştir. Bu sebeplerle şiddet kullanma eğilimindeki terör örgütlerinin küreselleşme sürecinde etkinliklerini gittikçe artırdıklarını görmekteyiz.

Asimetrik bir şiddet ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bunun sebeplerinden bir tanesi gittikçe zenginleşen sponsor piyasası ile ilgilidir. Küreselleşme ile gelişen diaspora en önemli destekçilerden birisi haline gelmiştir. Yine sivil toplum örgütü şeklinde örgütlenmiş yapılar ve bazen de bireyler bu şekilde ortaya çıkabiliyor. Tüm bunların yanı sıra teknoloji teröristlere inanılmaz bir imkân alanı sağlamaktadır. Örneğin otobüslerde görülen cep telefonu reklâmları; Şirketler "Türkiye'nin % 93'ü kapsama alanımızda" şeklinde reklâmlar vermektedir. Bu metin nasıl okuduğunuza göre değişik anlamlar taşımaktadır. Bir terörist için, diğer hatlar da eklenince Türkiye'nin tamamında uzaktan cep telefonu ile kontrollü bomba düzeneği kurulabileceği anlamına gelmektedir.

Ya da Türkiye'de her yıl kullanılan 5,5 ton gübreyi, internetten madencilerin yazdığı akademik makaleleri derleyerek bir bomba haline getirebilirsiniz. Diğer bir konu da medyadır. Terörist gruplar zayıflıklarını bildikleri için doğrudan devletin güvenlik güçlerini hedef almazlar. Ama bilirler ki o devletin halkını etkileyebilirlerse, halk siyasileri yani karar alıcıları etkiler ve devlet sonunda teröristlerin istediği politikalar çizgisine gelebilir. Halkı etkilemenin yolu da korku ve şiddettir. O yüzden medya günümüzün terör meselesinin önemli aygıtıdır.

Diğer taraftan terör örgütlerinin stratejileri de çok önemlidir. Örgütler stratejililerini sabır üzerine kurmaktadır. Ekonomi ve refah arttıkça, endüstri toplumu geleneği ile yetişen insanlar her konuda sabırsız davranmaktadırlar. Bunu çok iyi bilen terör örgütleri planlarını zamana yayarak, sabır üzerine strateji geliştirmektedirler. Terör demokratik ortamları tercih etmektedir. Çünkü onun içindeki boşluklar ve tartışmalar kendisine daha rahat bir ortam sağlamaktadır. Bunun yanında totaliter rejimlerde teröre daha az rastlanıyor, orada daha şiddetli karşılık verildiği için stratejisi etkisiz kalıyor. Ancak demokratik rejimlerin gelişmişlikleri ile ters orantılı böyle bir çıkmazı söz konusudur. Algılamalarımızı yeniden şekillendirip, böylesi bir sorunla mücadele edebilmek için bütün organizasyonlarımızı yeniden şekillendirmemiz gerekmektedir. Hızlı ve etkin bir karar alma mekanizmasının nasıl yaratılacağının tartışılması gerekmektedir. Toplumsal ve bireysel huzursuzluklar insanları ve bireyleri radikal çözümlere ve gruplara yönlendirebilir.

Bunun gerçekleşmemesi için sağlam bir mekanizmanın kurulması ve geleceğe yönelik olumsuz beklentilerin en aza indirgenmesi gerekmektedir.
Tüm bunlar Türk dış politikasını zorluyor. Ama aynı zamanda tüm bu konular ve problemler, Türkiye'yi önemli bir aktör konumuna da getiriyor. Türkiye yakın coğrafyasında yaşanan problemlerin çözümünde aktif rol üstleniyor. Bu da Türkiye'nin küresel aktör olmaya aday bir ülke olduğunu gösteriyor. Türkiye'nin dış politikada daha aktif hale gelebilmesi için ayrıca Dışişleri Bakanlığının daha etkin biçimde yapılanması gerekir, Türkiye'deki stratejik araştırma kuruluşlarının güçlenmesi, alan çalışmalarının artırılması, üniversitelerin uluslararası politika ve dış politikaya ilişkin çalışmalarını artırması, küresel ekonomide rekabet edebilecek güçlü Türk şirketlerinin gelişmesi ve tabii ki genç insan gücünün en etkin biçimde kullanılması gerekir.

Küreselleşme süreci tüm ülkelere hem pozitif hem de negatif etkide bulunuyor. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. Küreselleşme Türkiye'nin önüne yeni problemleri ve yeni fırsatları çıkarıyor. Problemleri aşmak ve yeni doğan fırsatları değerlendirmek ise Türkiye'yi küresel bir aktör olmaya yaklaştıracaktır.

IV- Enerji Tedarik Güvenliği

Enerjideki mevcut küresel ve bölgesel şartlar üretici ülkeleri desteklerken, talep boyutunda yer alanlara yüksek ekonomik ve siyasi maliyetler getirmektedir. Bu maliyeti minimize etmek; bir yandan tedarik ve kaynak çeşitliliğinin artırılması, diğer yandan ise güvenlik sorunudur. Çok önemli bir diğer husus ise; teknoloji, lojistik ve stoklamadan ayrı düşünülemez hale gelmiş olan enerji verimliliğidir. Kısacası, hangi enerji kaynağının, hangi teknolojiyle elde edilip kullanıldığından, enerji taşımacılığının nasıl gerçekleştiği ve enerjinin nasıl stoklandığına kadar uzanan bir dizi husus jeopolitik açıdan tanımlanmalıdır. Küresel ısınmayla beraber etkisini hissettiren çevre odaklı baskılar ise bu jeopolitiği iyice çeşitlendirip giriftleştirmektedir. Buradaki sorun, küresel ısınmanın temel sorumlusunun kontrolsüz ya da aşırı sanayileşen ülkeler iken, muzdariplerin az gelişmiş ülkeler olacağı ikileminde yatar.

Diğer yandan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunun sanayi devrimi süreci yaşamasının yeni çevresel kıstaslarla çok zorlaştığı gerçeği de vurgulanmalıdır. Türkiye bu yapı içerisinde maliyet, güvenlik, kaynak zenginliği, tedarikçi çeşitliliği ve çevresel kıstasları değerlendirerek yapacağı girişimlerle 2023'te işler ve sağlam bir enerji yapısına kavuşabilecektir. Bu çalışma ilk aşamada doğalgazın mevcut elektrik tüketimindeki yerini tanımlamakta, bu kadar stratejik bir üründe Rusya'ya bağımlılığın tablosunu çizerken maliyetleri de ortaya koymaktadır.

Kaynak ve tedarikçi çeşitliliğinin nasıl sağlanabileceğine işaret edildikten sonra enerji mevzuatı ve teknolojik yenilikler de ortaya konmakta ve Türkiye'nin 2023 enerji güvenliği vizyonu tanımlanmaktadır.

A- Doğalgaz, Yenilenebilir ve Nükleer Enerji

Türkiye'nin elektrik üretiminde doğalgazın payının % 47 olması, ortalaması % 20 olan AB ülkelerinin aksine büyük maliyetleri beraberinde taşırken tek büyük tedarikçinin Rusya olması, bu sorunu güvenlik boyutunda da çetrefilleştirmektedir. Kaynak çeşitliliğinin sağlanamaması durumunda 2023'te Türkiye'nin elektriğin %70'ini doğalgazdan sağlaması söz konusu olacaktır. Bu hem mali hem de güvenlik nedenleriyle sakıncalıdır. Aynı dönemde halen % 65 olan Rusya'ya bağımlılık % 85'e çıkmış olacaktır. Bu oran enerji sektörünü geliştirip çeşitlendirmiş ülkelerde daha düşükken, aksi durumdakilerde daha yüksek, SSCB'den türemiş ülkelerde ise tarihsel bağlar ve coğrafi konum nedeniyle aşırı yüksektir. İlk gruba örnek olarak Fransa (% 26) ve Almanya (% 43) verilebilirken, ikinci grup ülkelerden Çek Cumhuriyeti (% 84) ve Slovakya (% 100) ile üçüncü grup ülkelerden Ukrayna (% 79), Belarus (% 100), Baltık Cumhuriyetleri (% 100) ve Gürcistan (% 100) aşırı yüksek bağımlılıklarıyla dikkat çekmektedirler.

Petrol ithalatının % 33`ünü, doğalgaz ithalatının ise % 38`ini Rusya`dan sağlayan AB'nin bağımlılık ortalaması, Türkiye'ye nazaran çok daha alt seviyelerde olmasına karşın hem kaynak hem de tedarikçi çeşitliliğinin artırılması, topluluğun 2030 projeksiyonundaki en temel hedefidir.

Fiyatları değerlendirmek açısından belirtmek gerekir ki Rus gazının bin metreküpü 2007'de Gürcistan'a 230 dolardan, Belarus'a 100 dolardan (2006'da 46 dolardan), Baltık Cumhuriyetlerine 260 dolardan satılmıştır. Gazprom'un ortalama satış fiyatları ise 2006'da 257 dolar, 2007'de ise 293 dolar olarak belirmiştir. Türkiye'nin ortalama alım fiyatları sözleşme gereği açıklanamıyorken 2008'de bin metreküpü 230-250 dolardan alım yapıldığı tahmin edilmektedir.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

Mevcut Anlaşmalar	Miktar (Milyar m^3/Yıl)	İmzalanma Tarihi	Süre	İşletmeye Alma	Anlaşma Bitim
Rusya Fed. (Batı)	6	Şubat 1986	25	1987	2011
Rusya Fed. (Karadeniz)	16	Aralık 1997	25	2003	2025
Rusya Fed. (Turusgaz)	8	Şubat 1998	23	1998	2020
Azerbaycan	6,6	Mart 2001	15	2006	2020
İran	10	Ağustos 1996	25	2001	2025
Türkmenistan	16	Mayıs 1999	30		
Cezayir (LNG)	4	Nisan 1998	20	1994	2014
Nijerya (LNG)	1,2	Kasım 1995	22	1999	2020

Kaynak: BOTAŞ.

Türkiye'nin doğalgaz alım anlaşmaları incelendiğinde; Rusya Batı anlaşmasıyla Cezayir LNG anlaşmasının sırasıyla 2011 ve 2014'te süresinin dolacak olması çarpık tablonun düzeltilmesi için bir fırsat sunmaktadır. Türkiye maliyet-çevre-güvenlik hususlarını baz alarak enerjide verimlilik, ürün çeşitliliği ve tedarik çeşitliliği arasında en kapsayıcı dengeyi sağlamak zorundadır. Petrolün önemi elbette sürmektedir. Buna mukabil doğalgaz giderek artan bir şekilde ve 2030'da tavan yapmak kaydıyla daha çok kullanılan, aranan ve uğrunda mücadele verilen kaynak olacaktır. Doğalgazda tedarikçi zenginliği ve arz güvenliği sadece Nabucco projesine indirgenemeyecek kadar önemlidir. Türkiye'nin enerjinin yeni jeopolitiğinde hangi kazanımları elde edebileceğini belirlemesinde en etkin rolü Ceyhan oynayacaktır.

Ceyhan'a rafineriler elbette yapılmalıdır. Bakü'den ve Kerkük'ten gelen petrol boru hatlarının yanı sıra Rusya'dan, Hazar'dan ve Orta Doğudan yeni petrol ve doğalgaz boru hatları Ceyhan'a indirilmelidir. Buraya yapılacak sıvılaştırma tesisleri ise Türkiye'nin en öncelikli gündemi olmalıdır. Bu tesisler Rusya'dan Hazar'dan, Irak'tan ve İran'dan gelecek boru hatlarını anlamlı kılarken Nabucco gibi Türkiye üzerinden Orta Doğu ve Hazarı Avrupa ile birleştirecek projeler daha işlevsel kılınabilecektir. Fosil yakıtların artan maliyetinin yanı sıra, hem çevre, hem de arz güvenliği hususlarında daha büyük kaygıları doğurmakta oluşu ise, başta nükleer ve yenilenebilir olmak üzere alternatif enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmektedir. Bu amaçla Türkiye, eleştirilebilecek tüm hususlara karşın, yasal mevzuattan başlayarak önemli reformlara girişmiştir. Bu reformların kesiştiği hususlardan en kritiği yeni mevzuat çerçevesinde özel sektörün oynayacağı rolün stratejik doğasıdır. Buna mukabil kamu sektörünün hem üretim-dağıtım, hem düzenleme, hem de bizatihi devlet kanalıyla jeopolitik çerçeveyi çizme yönündeki stratejik önemi çok büyüktür. Bu ikisinin uyumlu çalışabilme becerisi, Türkiye'nin enerjinin yeni jeopolitiğinin sunduğu avantajları daha arzulanılır maliyetlerle yaşamasını kolaylaştıracağından son derece önemlidir. Özetle, Türkiye için petrol ve doğalgaz kadar yenilenebilir ve nükleer enerji hem maliyet, hem de güvenlik kıstaslarıyla giderek artan bir aciliyet taşımaktadır.

Türk Enerji Mevzuatındaki Değişiklikler ve Teknolojinin Stratejik Yönü

Türkiye 2001'den itibaren enerji piyasası ve sektörüyle ilgili hızlı bir liberalleşme sürecine girmiştir. Bu süreci özetlemeden önce liberalleşmeyi gerekli kılan hususlara değinmek gerekir. Türkiye kamu firmalarının enerji sektöründe hem ulusal hem de uluslararası alanda beklenen sonuçlara ulaşamaması, liberalleştirmeyi gerekli kılan en önemli husustur. Bu çerçevede pek çok yetersizlik dikkat çekse de, bunlardan en önemlileri; devlet firmalarının bir şekilde dikey entegrasyonlarını tamamlayamamaları, kamu odaklı nükleer santral projeleri 1960'lara kadar geri uzansa da bu alanda bir ilerleme kaydedilememesi ve başta elektrik olmak üzere nihai tüketimdeki verimsizlikler ile kaçak ve kayıplardır.

Bu eksiklikleri iç ve dış baskı odaklarına atıfla açıklamak bir nebze aydınlatıcı olsa da tatminkâr değildir. Benzer yapılar

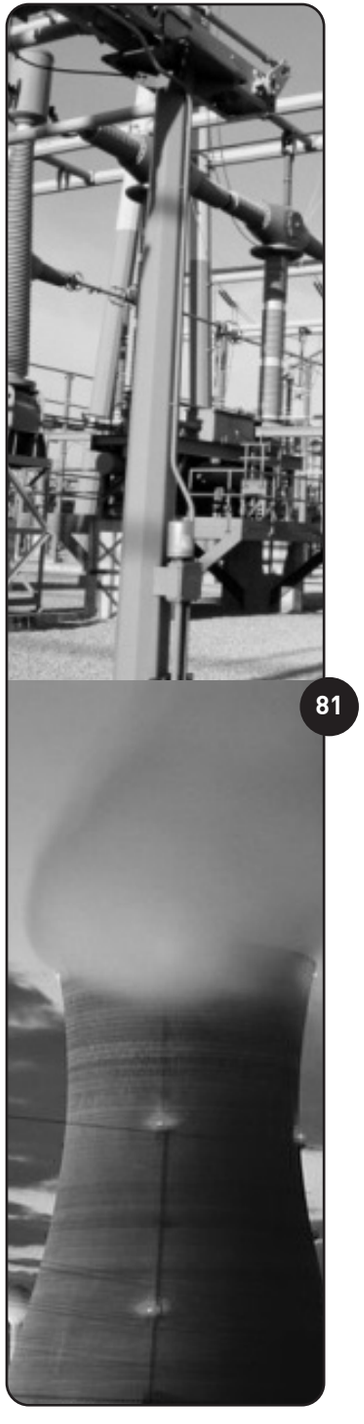

gelişmiş ya da gelişmekte olan tüm Dünya ülkeleri açısından geçerlidir. Kısacası Türkiye finansal yetersizliklerini aşıp, teknolojik eksikliklerini gidererek iç ve dış baskılara rağmen enerji konusundaki atılımını sadece devlet eliyle yapmayı başaramamıştır. Küresel enerji rekabetinin son 10 yılda hızla artması zaten bu konuda geride kalmış olan Türkiye'yi, hem ekonomik hem de jeopolitik açılardan iyice zorlamaya başlamıştır. Enerji sektörünün yasal mevzuatının liberalleştirilmesi bulunabilecek tüm çarpıklık ve eksikliklerine rağmen kaçınılmaz bir gereklilik olarak belirmiştir. Buradan hareketle, 2001'de elektrik piyasasıyla başlatılabilecek hızlı liberalleşme süreci, 2007'de nükleer santrallerin kurulması ve işletilmesine ilişkin kanunla en geniş çerçevesine ulaşmıştır.

2001 - Elektrik Piyasası Kanunu'nda Değişiklikler
2001 - Doğalgaz Piyasası Kanunu'nda Değişiklikler
2003 - Petrol Piyasası Kanunu
2004 - Maden Kanunu'nda Değişiklik
2005 - LPG Piyasası Kanunu
2005 - Yenilenebilir Enerji Kanunu
2007 - Türk Petrol Kanunu
2007 - Enerji Verimliliği Kanunu
2007 - Jeotermal Kanunu
2007 - Nükleer Santral Kanunu

Bu kanunlar, enerjinin tedarikinden tüketimine kadar olan süreçleri yakından ilgilendirirken, Türkiye'nin ikili ve bölgesel ilişkileri nezdinde de önemli sonuçlara neden olacak yeni teknolojik açılımlar gerektirmektedir. Nitekim Türkiye'nin enerji politikalarından planladığı sonuçları alması 2008-2012 arasında sağlayacağı enerji tasarrufu girişimleri ve teknolojik dönüşümü ile de yakından ilgili olacaktır. Kanuni çerçevedeki boşluk, eksiklik ve çarpıklıklar elbette giderilmeli, yasal mevzuat sağlamlaştırılırken iyileştirilmelidir. Bununla beraber, Türkiye'nin enerji atılımı yapması sadece yasal reformlarla olacak iş değildir. İyi işleyen bir özel sektör - kamu yapısının, teknolojik hamleyle tamamlanması icap etmektedir.

Bu çerçevede öncelikli teknolojik faaliyet konuları şu şekilde sıralanabilir

1. Türkiye linyitlerinden elektrik enerjisi üretimi.
2. Ulaşım araçlarında kullanılacak yakıt pilleri üretimi.
3. Rüzgar enerjisinden elektrik üretimi.
4. Güç üretim tesislerinde kullanılacak yakıt pilleri üretimi.
5. Hidrojen yakma teknolojilerinin geliştirilmesi.
6. Güneş enerjisi kullanarak elektrik üretimi.
7. Enerjinin depolanması.
8. Hidrolik kaynaklardan elektrik üretimi.
9. Nükleer enerji üretimi.
10. Güç sistemleri kontrolü.
11. Elektronik cihazlarda kullanılacak yakıt pilleri üretimi.
12. Sanayideki proseslerde enerji tasarrufu sağlayan teknolojilerin kullanılması.
13. Yapıların enerji gereksinimlerinin azaltılması ve ihtiyacın yenilenebilir kaynaklardan sağlanması.

Bu açılımlardan yakıt pilleriyle hidrojen bazlı enerji üretiminin geliştirilebilmesi kadar, enerji verimliliği ve depolanması konularının son derece elzem olduğu açıktır.

Bunun yanı sıra kömür (linyit), yenilenebilir (rüzgâr-güneş) ve nükleerdeki teknolojik gereksinimlere kısaca değinmek gerekir.

Türkiye'nin sahip olduğu linyit kaynağından verimli yararlanabilmesi; "akışkan yatakta yakma teknolojilerinin" yaygınlaştırılması, uygun teknolojiyle biyokütle ve yerli linyitlerin birlikte yakılması, yerli linyitin özelliklerine uygun entegre gazlaştırma-kombine çevrim teknolojilerinin kullanılması ve yeni kurulacak termik santrallerde kritik üstü (süper kritik, ultra kritik) çevrim teknolojileri yoluyla düşük emisyona ulaşılması ile mümkün olacaktır. Bu çerçeve; Türkiye'nin alternatif enerjileri yaygınlaştırma ve daha yüksek kaliteli bir çevreye ulaşma kriterlerini pekiştirecektir. Bu çerçevede, mevcut ve geliştirilmesi düşünülen yataklar

değerlendirildiğinde yerli linyit üretiminin ihtiyaç duyduğu teknolojik dönüşümün ivediyeti anlaşılacaktır. Bu teknolojik dönüşüm sağlanmadığı takdirde yerli linyitin ithal kömürle rekabeti güç olacağı gibi, üretim ve tüketimin çevre etkisi arzulanan düzeylerin altında kalacaktır.

Yenilenebilir enerji teknolojisindeki maliyet kıstası 1 MW güç düzeyinin üzerinde ve 6 cent / kWh'in altında maliyetle elektrik üretebilen rüzgâr ya da rüzgâr-güneş hibrid santrallerinin geliştirilmesidir. Mevcut teknolojik imkânlar Türkiye'nin rüzgâr haritalarıyla eşleştirildiğinde bu ulaşılabilir bir hedeftir. Yatay 3 kanatlı tribünlerin son nesillerinden oluşmuş 1500 KW gücündeki modern bir santral, 1980'deki en gelişmiş emsallerine nazaran 50 kat daha fazla güç üretmektedir ki 5000 KW'lik dev bir santralde bu rakam 500 katına ulaşmaktadır.

Türkiye'nin enerji teknolojileri alanındaki geri kalmışlığı, aynı zamanda bir avantajdır. Yeter ki uygun finansmanla son teknolojiler elde edilebilsin. Son nesil yatay 3 kanatlı rüzgâr tribünlerinin yaygınlaştırılması verimlilik artışı anlamına geleceği gibi, rüzgâr santrallerinin gürültülü olmaları ya da kuşlara zarar vermeleri gibi yan etkileri de minimize edilecektir. Kolza, aspir gibi biyoyakıt kullanımına yönelik bitkilerin de nasıl ıslah edilmiş olduğu kadar, hangi genetik değişikliğe tabi olduklarının ve yan etkilerinin takibi artık daha kolaydır. Başta kolza olmak üzere bu tarz bitki üretiminin mevcut teknolojilerle sağlık ve çevre açısından, 1970'lerdeki olumsuz sonuçları doğurmaması üretim denetimli olduğu sürece önemli bir avantajdır.

Nükleer enerjiyle ilgili 5710 Sayılı "Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması ile Enerji Satışına İlişkin Kanun"un 9 Kasım 2007'de TBMM'den geçirilmesi, teknolojik açıdan da çok önemli bir gelişmedir. Liberal bir nükleer enerji rejimini öngören yasa, nükleer santrallerin kurulması ve işletilmesi süreçlerinde özel sektör odağında bir çerçeve sunmaktadır.

Mart 2008 yönetmeliğine göre, nükleer santral kurma arzusunda olan şirketler öncelikle Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun (TAEK) belirlediği kıstasları karşılamak zorundalar. Bu kıstasların en önemlisi TAEK'in eski teknolojili II. nesil reaktör tasarımlarıyla henüz deneme aşamasında olan IV. nesil reaktörleri tamamen devre dışı bırakmış olmasıdır. Buna göre ileri nükleer ülkelerin sökümüne dahi başladığı II. nesile kadarki reaktörlerin, hem tasarım, hem de teknoloji olarak kullanılması mümkün değildir. IV. nesil reaktör tasarımları ise güven verici emsallerin yeteri düzeyde çalıştırılmamış olmasından hareketle şimdilik devre dışıdır.

Artık miadını doldurmuş I. ve II. nesil nükleer santralleri kullanmayacak olan Türkiye'nin, III. nesle adapte olurken, bir sonraki neslin sunacağı avantajları da tahlil etmesi gerekmektedir. Bu kıstaslar başta ABD, Kanada, Fransa ve Japonya olmak üzere Türkiye'nin nükleer teknoloji ithal edebileceği ülkeleri de işaret etmektedir. Teknoloji, bakım, servis ve maliyet konuları sabit kalmak kaydıyla, bu sürecin siyasi bir içerik taşımasının da kaçınılmaz olduğu görünmektedir. Nitekim Türkiye'nin, süreklileşen siyasi pazarlıklar yaşadığı ABD ve Fransa, ABD'nin siyasi baskısına açık Kanada ve bu unsurun en az olumsuz baskı yaratacağı Japonya gibi ülkeler arasında vereceği karar stratejik bir önemi de içerecektir.

B- Türkiye'nin 2023 Enerji Güvenliği Vizyonu

Türkiye'nin 2023 Enerji Güvenliği Vizyonu; "Kaynak ihtiyacını AB ortalamasından daha az maliyetle sağlayan, çevre kalitesini OECD ortalamasının üstünde iyileştiren, kaynak çeşitliliğini komşu ülkelerinin sunduğu arz / talep imkânlarından tam olarak faydalanabilme becerisiyle pekiştirip, en güvenlikli transit ülke olmaktır."

Bu vizyonun temelleri 1 - Maliyet avantajı yaratmak; 2 - Çevre kalitesini artırmak; 3 - Kaynak çeşitliliğini geliştirmek,

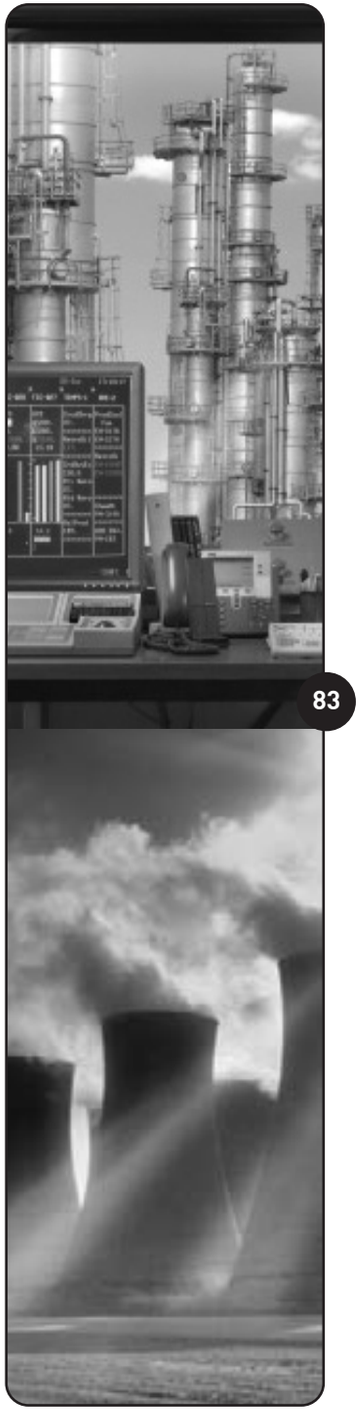

4 - Tedarikçi sayısını artırmak, 5 - Transit becerileri çoğaltmak konularından oluşmaktadır.

Bu vizyon doğrultusunda ortaya konacak siyasalar ise 7 maddede kısaca belirtilebilir.

1- Tasarruf ve yalıtım teşvik edilmek kaydıyla en az % 10 iyileşme sağlanması.
2 - Kaçak ve kayıpların tamamen önüne geçilmesi için hem güvenlik hem alt yapı çalışmalarının tamamlanması
3 - Teknolojik gelişmelerin çalışmanın 2. bölümünde tanımlanan çerçevede sağlanması.
4 - Fosil yakıtların yanı sıra yenilenebilir ve nükleer enerjinin daha çok kullanımı (% 20 yenilenebilir ve % 20 nükleer)
5 - Tedarikçi çeşitliliği Rusya'nın yanı sıra Hazar'dan (Azerbaycan-Türkmenistan), Orta Doğu'dan (İran ve Irak) ve Afrika'dan (Cezayir, Libya, Nijerya ve Mısır) geliştirilirken Hazar'ın, İran'ın ve Irak'ın sunduğu avantajların en az ikisinden tam olarak yararlanılması.
6- Bu kaynakların AB ülkeleri kadar dünyanın geri kalanına da yönlendirilebileceği transit hatların sadece boru hatları perspektifinden değil deniz, demiryolu ve karayolu taşımacılığı da geliştirilerek pekiştirilmesi.
7- Ceyhan'da sıvılaştırma üniteleriyle terminallerinin kurularak LNG'de anahtar ülke haline gelinmesi, böylelikle AB'ye yönelik Nabucco gibi projelerden bağımsız olarak alternatif tedarikçilerin bir an evvel dünya pazarlarıyla buluşmasının sağlanması ve Türkiye'nin transit öneminin güçlendirilmesi.

V- Türkiye'yi Bekleyen Bölgesel Fırsatlar ve Riskler

Türkiye'nin AB üyelik sürecinin sonucu henüz belirsizliğini korumaktadır. Ancak sonuç ne olursa olsun Türkiye bu süreçten kârlı çıkacaktır. Özellikle bu süreçte demokratik haklar ve özgürlükler noktasında gerekli dönüşümleri yapabilmek bile çok önemlidir. Ekonomik olarak AB üyesi olmanın etkileri son dört yıldır kendisini hissettirmiştir. Ekonomik olarak bağlanmanın artması tek taraflı değildir. Bu sürecin iyi yönetilmesi de AB'yi Türkiye'ye bağlayacaktır. AB'nin Türkiye'ye ihtiyaç duyduğu noktalar vardır; Türkiye'nin İspanya ile yürüttüğü medeniyetler çatışmasını önleme projesi, Türk pazarı, genç nüfus, askeri potansiyel ve stratejik konum. Ancak bu süreçte diğer bölgesel gelişmeler de takip edilmeli ve kullanılmalıdır. AB'ye yakınlık Rusya'dan uzaklaşmanın sebebi olmamalıdır.

Soğuk savaş sonrası Balkanlar'da meydana gelen etnik çatışmalar karşısında Türkiye, NATO'nun bölgedeki faaliyetlerine önemli bir destek sağlarken, Birleşmiş Milletler ve NATO'nun gerçekleştirdiği operasyonlara katılmıştır. Bu bölgeyle yakından ilgilenmesi Türkiye'nin dış ticareti ile doğrudan bağlantılıdır.
Batı Avrupa ile yapılan ticaretin büyük kısmı Balkanlar üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin bölgede uzun süreleri bulan tarihsel etkisi inkâr edilemez. Ancak daha önce değinildiği gibi 1990'ların ortalarında Romanya, Bulgaristan ve Makedonya ile ikili antlaşmalar yapılmıştır. O dönemde Türkiye'nin bölgede etkili olduğu görülmüştür. Ancak birden bölgedeki etkinin hafiflediği ve AB'nin burada daha etkili olduğu görülmüştür. Altyapısı olmayan antlaşmaların ömrü de uzun süreli olmayacaktır. Öncelikli yapılması gereken; ticari bağlantılar ile etkileşime girip toplumsal boyutta çalışmalar yapmaktır.

1998'de Türkiye'nin BDT ülkeleri ile olan dış ticareti, toplam dış ticaretinin %12'sini oluşturmaktaydı. Aynı dönemde Türkiye toplam ihracatının %11'ini Rusya'ya yapmıştır ve bu rakamlar artmaya devam etmektedir. Aynı şekilde Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısında da büyük gelişmeler dikkat çekmektedir. Ticaret karşılıklı ilişkileri artırmaktadır. Başbakan R. Tayyip Erdoğan 24 Ekim 2002'de Moskova'da Putin ile yaptığı görüşmede; Rusya ile ilişkilerimize büyük önem verildiğini ve ilişkilerin gelişmesi için başkalarından izin alma niyetinde

olmadıklarını belirtmiştir. Ancak Türkiye'nin NATO ülkesi olması ve ABD-AB ile olan bağları Rusya ilişkilerini etkilemektedir. Bu alanda yakın dönemdeki Rusya-Çin yakınlaşmasına da dikkat etmek gerekmektedir. Rusya'nın yakın bölge doktrini ile eski birlik topraklarında etkili olma çabaları ve yükselen güç Çin ile olan yakınlaşması bölgede değişiklikler meydana getirebilir.

Orta Doğu; içinde bulunduğumuz dönemde 2006 İsrail - Lübnan Savaşı, Irak'ın belirsiz durumu ve ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi ile yine dünya gündemini meşgul etmektedir. ABD bu bölgede tehditler ortaya çıkmadan sorunu çözme, politik - ekonomik - güvenlik çalışmaları ile etkisizleştirilmiş ve kendisi açısından kontrolü daha rahat bir bölge oluşturmaya çalışmaktadır. Burada iletişim araçları, demokratik sürecin desteklenmesi, insan hakları uygulamalarındaki izleme çalışmaları ve eğitim gibi faaliyetler göze çarpmaktadır. Dinî, kültürel, tarihsel ve ekonomik boyutlar göz önüne alındığında Türkiye'nin bu bölgede etkili olmaması için neden yoktur. Ancak bunun için bazı verilerin iyi okunması gerekmektedir. Öncelikli olarak bölgede İsrail ve ABD'nin etkinliği göz ardı edilerek hiçbir faaliyete girilemez. Bu izin almak demek değildir. Bunlar bölgede ciddi aktörlerdir ve politika oluşturulurken girdi olarak dikkate alınmalıdır. İkincisi bölge devletlerine iş birliği bağlamında yaklaşmak daha doğru olacaktır. Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri'ne olduğu gibi "Büyük Ağabey" söyleminin işe yaramayacağı açıktır.

Türkiye coğrafyasının çevresi krizler ve sorunlar yumağıdır. Komşumuz Irak iç savaş yaşamakta, ülke bütünlüğü tehlike altında kalmakta ve bu durum bizi yakından ilgilendirmektedir. Aynı şekilde Suriye güvenlik kaygısı duymakta ve yeni açılımlar aramaktadır. Diğer bir komşumuz İran, nükleer programı yüzünden uluslararası toplumu kaygıya düşürmekte ve Türkiye'nin güvenliğini yakından ilgilendiren gelişmeler yaşanmaktadır. Gürcistan, ABD - Rusya arasındaki hegemonya savaşında kilit rol oynamaktadır. Kafkasya ve Orta Asya yeni şekillenen dünyanın merkezinde bulunmaktadır. Güneyde Kıbrıs sorunu hala çözülmemiştir. Güvenlik anlamında belki de rahat olabileceğimiz tek yön Avrupa Birliği'dir. Türkiye'nin kurumlararası iş birliğini sağlaması, uzun vadeli çalışmalar yapması, turizm ile tanıtım faaliyetlerine önem vermesi bu yolda yeni fırsatlar yakalanmasını sağlayacak gelişmelerdir. Ancak son bölümde değinileceği gibi tüm kurumların ve medyanın bir devlet politikası çerçevesinde birleşmesi hayati öneme sahiptir.

Kurumlar Arası İş Birliği

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı R. Tayyip Erdoğan; kendimizi lüzumsuz tartışmalardan ve Türkiye'nin son dönemdeki kazanımlarını doğrudan tehdit eden iç çekişmelerden uzak tutmak durumunda olduğumuzu net bir şekilde ifade etmiştir. Batı Avrupa'da gelişmiş olan demokrasi ve sivil toplum anlayışını, dünyanın geri kalan bölgelerinden özellikle üçüncü dünya ülkelerinden ayıran bazı noktalar vardır. Öncelikle devletin temel bir politikası vardır ve bu politika belirlenirken sivil toplum örgütleri, bürokratlar, siyasi partiler ve halk önemli aktörlerdir. İngiltere bu konuda iyi bir örnek sayılabilir. İngiltere Irak'a asker gönderme kararı alınmadan önce konu medyada yoğun şekilde tartışılmış ve asker gönderilmemesi konusunda genel bir kanı oluşmuştur.

Aynı şekilde İngiltere'nin çeşitli yerlerinde özellikle Londra'da yüz binlerce insanın katılımıyla büyük mitingler düzenlenmiş ve İngiliz vatandaşları savaşa karşı olduklarını dile getirmişlerdir. Ancak bunlara rağmen hükümet asker yollama kararı almıştır. İlginç olan, bu noktadan sonra halk arasında ve medyada savaş karşıtlığının yakın zamana kadar son bulmasıdır. Zira İngiliz hükümeti doğru ya da yanlış bir karar almıştı ve önemli olan bunun sonuna kadar götürülmesiydi. Aynı şekilde Londra metrosunda patlamalar yaşandığı zaman medyada hiçbir şekilde panik, telaş havası yaşanmadı ve halkı sakinleştirici programlar yapıldı. Bu durum aynı zamanda yapılan güvenlik kovuşturmasını kolaylaştırdığı gibi bilgi

kirlenmesine engel olmuştur. Bu durum yakın geçmişimizde Hrant Dink suikastı sonrası yaşananlarla karşılaştırılırsa, anlatılmak istenen daha net ortaya çıkacaktır.

Ülkemizde, kurumlar arası işbirliği için bir takım yapılanmalar da kurulmaktadır. Kemal Derviş önderliğinde kurulan EDPF (Ekonomi ve Dış Politika Forumu) üyeleri, Avrupalı Parlamenterler, düşünce kuruluşları, sivil toplum örgütleri, üniversiteler vb. kuruluşlar ile Türkiye'deki kurumlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin güçlendirilmesi, yapıcı diyalog ortamlarının geliştirilmesi ve yanlış anlaşılmaların giderilmesi gibi konularda ciddi çabalar harcamaktadır. Bu forum aynı zamanda AB ile ilgili çatışmalarda tarafları uzlaştırmaya çalışacaktır. Bu tür çalışmalar devlet kurumlarının ulusal menfaat doğrultusunda nasıl koordineli çalışabileceğini gösterme ve kurumlarda demokrasi kültürünün yerleştirilmesi noktasında önemlidir.

Ancak ülkemizde temel dış politika konularında bile ciddi görüş ayrılıkları vardır ve bunlar en kritik anlarda bile dile getirilmektedir. Kıbrıs meselesinde inanılmaz farklılık yaşamaktayız. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın, Kıbrıs ile ilgili yeni açılımını Avrupa Birliğine sunmasının üzerinden bir saat geçmeden muhalefetten ve kimi devlet kurumlarından yanlış olduğuna dair karşı açıklamalar gelmiştir. Ancak karar verme sürecinin sağlıklı gelişmesi için bu tartışmaların daha önceden farklı platformlarda gerçekleştirilmesi ve çıkan kararın da devlet politikası olarak yürütülmesi gerekmektedir. Zaten bu açıklamaların hemen arkasından Avrupa Birliği'nden, Türk Hükümeti'nin samimi olmadığı zira içeride bile bir bütünlüğün sağlanamadığına dair açıklamalar yapılmıştır. Şunu iyi düşünmek gereklidir: Tüm bu olup bitenler yüzünden kaybeden kim oluyor?

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, uluslararası politikada ciddi değişimlere neden olmuştur. En önemlisi dünya artık ABD - Rusya oyununun sahnelendiği bir arena olmaktan çıkmıştır. Şimdi yeni küresel güçler meydana çıkmıştır: AB, Çin, Hindistan... Bir dönem sadece iki süper gücün elinde olan nükleer silahlar bile bugün birçok ülkede bulunmaktadır. Bunlarla beraber teorik anlamda devrim niteliğinde değişimler yaşanmıştır. Artık ulus devlet merkezli yaklaşımdan insan merkezli bir yaklaşıma odaklanılmıştır. Bu dönemde insan hakları, demokrasi, sivil toplum ve kültürel haklar etik olarak gözetilmesi gereken evrensel değerler haline gelmiştir. Bu değerler kitle iletişim araçları ve yeni propaganda faaliyetleri ile özellikle üçüncü dünya ülkelerinde liberal ekonomi tüketim tarzına uygun nesillerin yetişmesinde ve bu yolla daha kolay müdahale edilebilecek ulus devletlerin oluşturulmasında kullanılmaktadır. Bunu Irak'ta açık bir şekilde görmekteyiz. Ancak bunlar bu değerlerin yanlışlığından kaynaklanmaktadır.

Bu noktada, ulus devletlerin bu gelişimleri ve demokratik açılımları dikte etmeksizin kendi iç dinamiklerinde oluşturmaları çok farklı sonuçlar doğuracaktır. Türkiye'nin Avrupa Birliğinin ilgili başlıkları açmadan kendine bir takvim belirlemesi bu tür bir gayretin sonucu olsa gerek. Bu anlamda Türkiye olumlu bir örnek olarak sunulabilir.

Ekonomi yabancı sermayeye, özellikle AB sermayesine açılmıştır. Ancak bu karşılıklıdır. Bir yönüyle de AB Türkiye ile bağlanmaktadır. Zaten yeni dönemin en büyük özelliği de ekonomi ve değerlerle birbirine bağlanan uluslararası sistemi krizlerden uzak tutmaktır. Diğer önemli bir konu takip edilmesi gereken yöntemlerdir. Avrupa'da ciddi anlamda kendimizi ifade sorunumuz vardır. Son dönemde bir nebze aşılan bu sorunun halledilmesi için tanıtım faaliyetlerinin hızlandırılması gerekmektedir. Aynı zamanda akademik çevrelerde gerçeklerimizi anlatmak için ciddi planlar yapılmalıdır. Bugüne kadar görülmüştür ki sessiz kalmak meseleyi daha da kötü hale getirmektedir. Bu anlamda dış politikada tepkisel olmaktan çok aktif hale gelip yön veren olmak için gerekenlerin yapılması büyük önem taşımaktadır.

TÜRKİYE'NİN
STRATEJİK
VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

İÇ SİYASET

TÜRKİYE'NİN STRATEJİK VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

SUNUM ÖZETİ

I. TÜRKİYE'NİN "SİYASET" SORUNU VE ÖNERİLER

1) SİYASET KAVRAMI

2) KÜRESELLEŞME, DEMOKRATİKLEŞME VE SİYASAL SİSTEM

3) SİYASAL MEŞRUİYET, SİYASAL KÜLTÜR VE SİYASAL PARTİLER

4) TÜRKİYE'DE SİYASETİN SORUNLARININ ÇÖZÜMÜ İLE İLGİLİ ÖNERİLER

5) 2023 İÇİN SİYASAL SİSTEM PERSPEKTİFİ

II. TÜRKİYE'NİN "ANAYASA" SORUNU VE ÖNERİLER

1) "YENİ BİR ANAYASA" MI? YOKSA "ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ" Mİ?

2) KAPSAMLI BİR ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ İÇİN ÖNERİLER

- GENEL ESASLAR VE TEMEL HAKLAR
- YASAMA
- YÜRÜTME
- YARGI

Sunum Özeti

I. TÜRKİYE'NİN "SİYASET" SORUNU VE ÖNERİLER

Siyaset Kavramı

• Siyaset; paylaşım mücadelesidir.
• Siyaset; toplumsal uzlaşmayı sağlayan araçtır.

Siyaset Kamusal bir Olaydır

• Siyasetin paylaşım aracı olarak görülmesi sorunların kaynağını oluşturmaktadır.
• Toplumun en belirgin özelliği; farklılaşmadır.
• Farklılaşma, siyasetin doğasında var.

Küreselleşme, Demokratikleşme ve Siyasal Sistem

• Küreselleşme, demokratikleşme taleplerini artırmaktadır.
• Yeni demokrasi anlayışı: Egemenliğe ve özgürlüklere saygı, devletler arası barış ve iş birliği.

Demokrasi İçin Gerekenler

• İşleyen demokrasinin göstergesi; Sorumlu ve eğitilmiş halk, gelişmiş ekonomi ve serbest seçimlerdir.
• Demokrasiyi yaşatan bireydir. Bireylerin özgürlüğü ve bağımsızlığı önemlidir.
• Demokrasinin yerleşebilmesinin ilk şartı devletin demokratik şekilde örgütlenmesidir.
• Siyasal sistemimiz icraat yapabilen ve sorumluluk üstlenebilen yönetim sıkıntısı çekmektedir.
• Siyasal parti sisteminin parçalanmışlığı siyasal sistemi zorlamaktadır.
• Siyasal sistemin tek merkezli yapısı demokratikleşmenin önüne engeldir.
• Siyasi kurumlar şeffaf ve hesap verebilir konuma getirilmelidir.

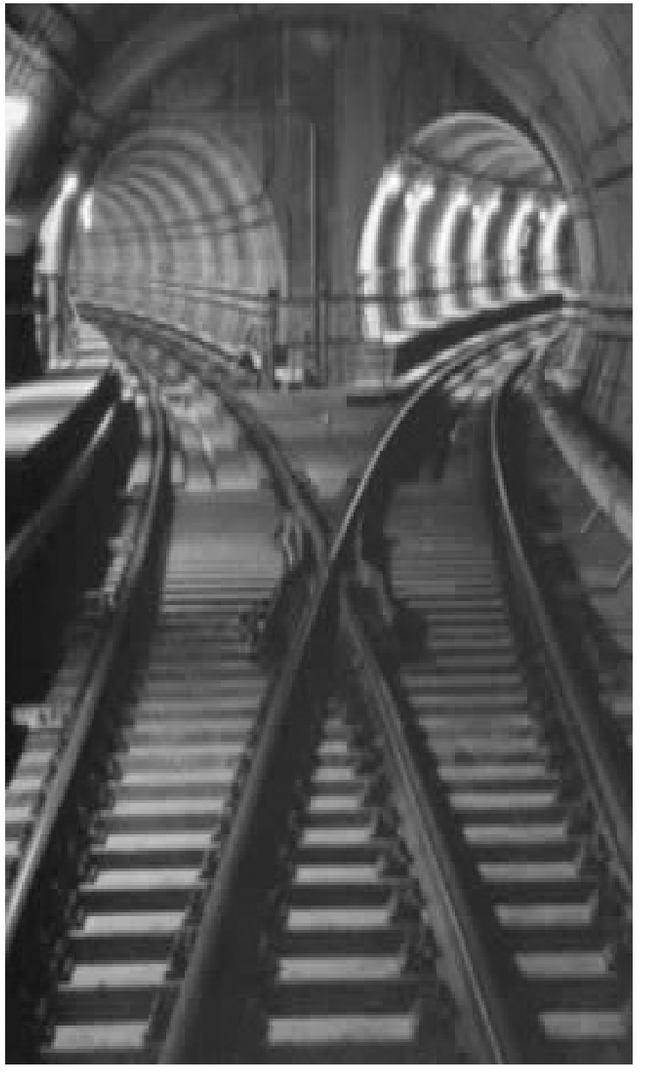

Siyasal Meşruiyet, Siyasal Kültür ve Siyasal Partiler

Türk Siyasetinin Meşruiyet Sorunu ve Siyasal Kültür Ortamı

• Siyasette izlenen çatışmacı yöntem kutuplaşmaları artırmaktadır. Türk siyasetinde merkez-çevre çatışması hâlâ sıcaklığını korumaktadır.

• Siyasal kültürümüz evrensel değerlerden kopuktur. Farklılıklara yeterince tahammül gösterilmemektedir.
• Siyasal kültürümüzde uzlaşma yerine çatışma ön plana çıkmaktadır.
• Meşruiyet krizi toplumsal bütünlük ile aşılabilir.

Türkiye'de Siyasal Partilerin Yapısı

• Demokrasi dışı müdahaleler siyasi partilerimizi olumsuz etkilemiştir.
• Günümüzde siyasi partilerimize mevcut siyasi partiler kanunu artık dar gelmektedir.

Türkiye'de Siyasetin Sorunlarının Çözümü İle İlgili Öneriler

Türk Siyasal Sisteminin Meşruiyet Sorunu İle İlgili Öneriler

• Temsili demokrasi krizinin çözümü siyasal katılımın artırılması ile çözülebilir.
• Kültürel ve toplumsal farklılıkların korunup geliştirilmesi gerekir.
• Hukuk devleti için yargı bağımsızlığının sağlanması şarttır.

Siyasal Parti Sistemi İle İlgili Öneriler

• Siyasi parti sistemi yeniden yapılandırılmalıdır.
• SPK yasaklardan arındırılmalıdır.
• Parti üyelerine eşit haklar sağlanmalıdır.

Kalkınmış Demokratik bir Türkiye İçin Öneriler

• Özgürlüklerin önündeki engeller kaldırılmalıdır.
• Seçim sisteminde adalet sağlanmalıdır.
• Toplumsal hoşgörü ve uzlaşma yaygınlaştırılmalıdır.
• Siyaset sorun üretmek yerine sorun çözen bir niteliğe kavuşturulmalıdır.

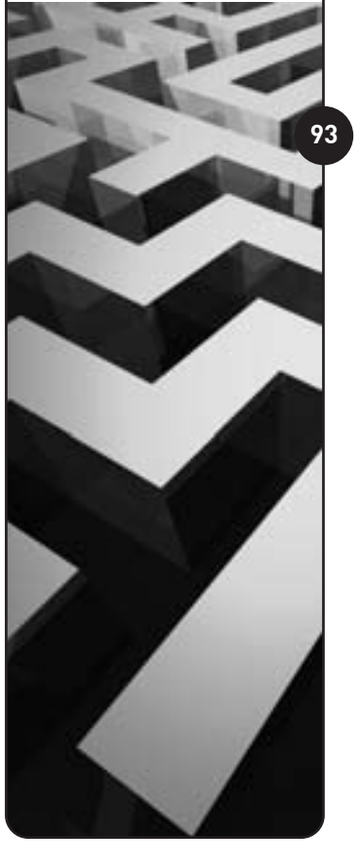

ll. TÜRKİYE'NİN ANAYASA SORUNU

1- Yeni Bir Anayasa mı ? Yoksa Anayasa Değişikliği mi?

2- Kapsamlı Bir Anayasa Değişikliği İçin Öneriler

Genel Esaslar ve Temel Haklar

• Otoriter ve devletçi felsefenin izlerini taşıyan 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmı, Anayasa'nın metnine dahil olmaktan çıkarılmalı; çok kısa ve özlü bir anlatıma kavuşturulmalıdır.

• Devletin niteliklerinin sıralandığı Anayasa'nın 2. Maddesi'ndeki "insan haklarına saygılı" ibaresi, insan hakları vurgusunun güçlendirilmesi amacıyla, tıpkı 1961 Anayasası'nda olduğu gibi "insan haklarına dayanan" ibaresi ile değiştirilmelidir.

• İfade hürriyetinin keyfî şekilde sınırlandırılmasını önlemek amacıyla temel hak ve hürriyetleri kötüye

kullanma yasağı daraltılmalıdır; Anayasa'nın madde 14(2) düzenlemesindeki "faaliyetler" ibaresi yerine "eylemler" ibaresi konulmalıdır.

• İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve 1 No'lu Ek Protokol hükümlerine uygun olarak Devlet'e, çocukların eğitimi alanında ebeveynin dinî ve felsefî inançlarını dikkate alma yükümlülüğü getirilmelidir. Lâiklik ilkesi ve din ve inanç hürriyetinin gereği olarak, din kültürü ve ahlâk öğretimi zorunlu olmaktan çıkarılmalı; bu konudaki öğretim, ebeveynin talebi halinde yerine getirilmelidir.

• "İfade hürriyeti" ve "şiddet" arasındaki sınırların daha belirgin kılınması adına ve uluslararası sözleşmelere uygun olarak, "savaş kışkırtıcılığının engellenmesi, her türlü ayrımcılık, düşmanlık veya kin ve nefret savunuculuğunun önlenmesi" gibi sebepler, ifade hürriyetinin sınırları arasında Anayasa'da yer bulmalıdır.

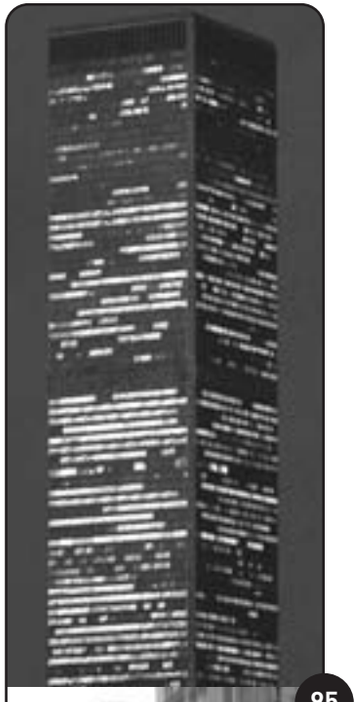

İÇ SİYASET

• Anayasa'nın basın hürriyetine ilişkin 28. Maddesi'ne ek yapılarak soruşturma ve kovuşturma aşamalarında kişilerin kimliklerinin açıklanarak mağdur edilmelerini önlemek amacıyla, masumiyet karinesinin ihlaline yönelik yayın yasağı getirilmelidir.

• Siyasi partilerin kapatılması güçleştirilmeli ve kapatma kriterleri olabildiğince objektif temellere dayandırılmalıdır. Bu çerçevede, bir partinin tüzük veya programının insan haklarına, Devlet'in bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğüne, demokrasiye, Cumhuriyet'e ve lâikliğe aykırı olması halinde doğrudan kapatma davası açılması yerine, Anayasa Mahkemesi tarafından ilgili partiye önce ihtar verilmesi daha uygun bir yaklaşım olacaktır. Siyasi partilerin "odak" olmasının şartları da ağırlaştırılmalıdır.

• Siyasi partilerin mali denetimi, Anayasa Mahkemesi yerine bu konuda uzman kuruluş olan Sayıştay'a bırakılmalıdır.

• “Bilgi edinme hakkı” anayasal bir hak olarak tanınmalı; Çocuk hakları, yeni bir hak kategorisi olarak anayasada normatif bir dayanağa sahip olmalıdır.

Yasama

• “Yasama dokunulmazlığı” sınırlandırılmalıdır. Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali yasama dokunulmazlığı kapsamı dışında tutulmalıdır. Gene ağır ceza mahkemesinin görevine giren zimmet, ihtilas ve irtikap gibi yüz kızartıcı suçlar dokunulmazlık kapsamı dışında bırakılmalıdır. Belki daha da önemlisi, kesinleşmiş mahkumiyetlerin yerine getirilmesi mümkün olmalıdır.

Yürütme

• Cumhurbaşkanı adaylarının yirmi milletvekilinden başka, ikiyüzbin seçmence de gösterilmesi esası benimsenmelidir.

İÇ SİYASET

• Cumhurbaşkanı'nın yetkileri, parlamenter rejim ilkeleri, yetki ve sorumluluğun paralelliği kuralı ve 1961 Anayasası'nca benimsenen sistem esas alınarak yeniden düzenlenmelidir. 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanı'na tanımış olduğu yetkilerden, parlamenter rejimler için de geçerli olanları korunmalı, diğer yetkileri ise kaldırılmalıdır.

• Cumhurbaşkanı'nın tek başına yaptığı işlemler yargı denetimine açılmalıdır. Cumhurbaşkanı'nın kişisel suçlarından dolayı yasama dokunulmazlığı hükümlerine tâbi olacağı hükme bağlanarak mevcut belirsizlik giderilmelidir.

• İdarenin her türlü eylem ve işleminin yargı denetimine tabi tutulacağı kuralına herhangi bir istisna öngörülmemelidir. 1982 Anayasası'nda yargı denetimi dışında tutulan Cumhurbaşkanı'nın tek başına yapacağı işlemler, Yüksek Askeri Şura ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarına karşı yargı yolu açılmalıdır.

• 2007 Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi, siyasi rejimi yarı-başkanlık rejimine yaklaştırır niteliktedir. Bu noktada parlamenter ve yarı-başkanlık rejimi seçenekleri karşısında anayasa değişikliklerinin seçeneklerden biri üzerinde ve sistematik olarak yapılması gerekir.

• Parlamenter rejimle bağdaşmaz nitelikteki Devlet Denetleme Kurulu kaldırılmalıdır; yerine Kamu Denetçiliği (Ombudsman) müessesesi kurulmalıdır.

Yargı

• Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, demokratik esaslara ve yargı bağımsızlığı ilkesine daha uygun şekilde, yeniden düzenlenmelidir.
• Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı artırılarak yapısı ve seçilme kriterleri yeniden düzenlenmelidir.

• Anayasa Mahkemesi'nin yetki kanunları ve kanun hükmünde kararnameler üzerindeki denetimine

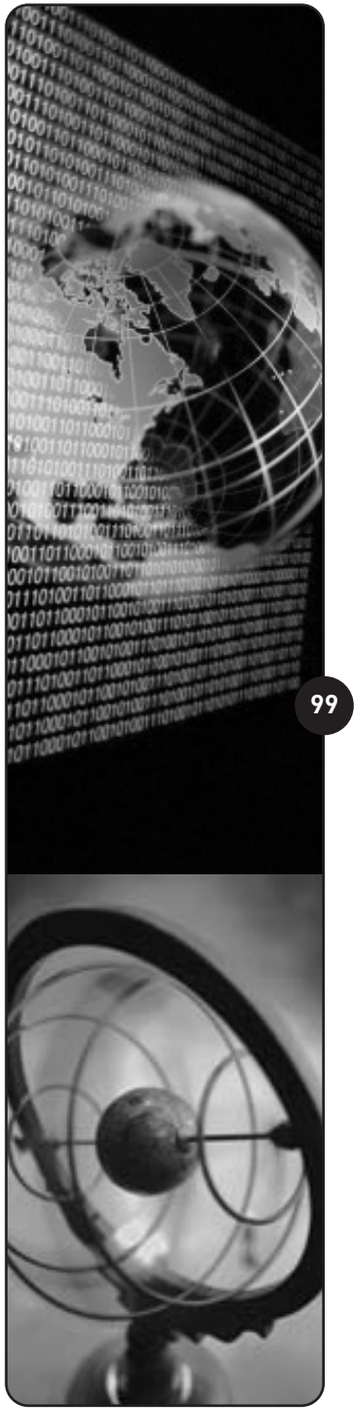

sınırlamalar getirilmeli ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İç tüzüğünün ön denetim yoluyla denetlenmesi mümkün olmalıdır.

• Anayasaya uygunluk denetim yollarından itiraz yolunda Anayasa Mahkemesi'nin işin esasına girerek verdiği red kararından sonra aynı hüküm hakkında on yıl içinde Anayasa aykırılık iddiasıyla başvurulamayacağı yasağı daha makul bir süreye indirilmelidir.

• Anayasa Mahkemesi'ne yürürlüğü durdurma kararı verebilme yetkisi açıkça zikredilmelidir.

• Yüce Divan, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Ceza Genel Kurulu'ndan seçilecek üyelerden oluşan bir mahkeme olarak yeniden düzenlenmeli ve Yüce Divan yargılamasının iki dereceli olarak işlemesi kabul edilmelidir.

• Yargıtay ve Danıştay üyeliğine seçilmede objektif kriterler getirilmeli ve üyelik belli bir zaman dilimi ile sınırlandırılmalıdır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ile Başsavcı Vekili'ni seçme yetkisi, mahkemelerin bağımsızlığı ilkesinin bir gereği olarak, Cumhurbaşkanı'ndan alınarak Yargıtay üyelerine bırakılmalıdır.

• Sayıştay, yüksek mahkeme olarak kabul edilmeli ve kamu kaynağı kullanan hiçbir kurum ve kuruluşun Sayıştay'ın denetimi dışında tutulmaması sağlanmalıdır.

I. TÜRKİYE'NİN "SİYASET" SORUNU VE ÖNERİLER

1- Siyaset Kavramı

Siyaset Nedir?
Paylaşım ve Bölüşüm Mücadelesi

Siyaset kavramının tanımı ile ilgili iki farklı görüş mevcuttur. Bunlardan bir tanesi siyaseti; "toplumdaki farklı sosyal sınıflar, çıkarlar ve taleplere sahip bireyler arasındaki paylaşım ve bölüşüm mücadelesi" olarak tanımlamaktadır. Bu görüşe göre siyasetin temelini farklı çıkar ve düşünce odaklarının çekişmesinden doğan "çatışma" oluşturmaktadır. Toplumdaki değerlerin ve kıt kaynakların paylaşılması çabası bu çatışmanın nedenini oluşturmakta, paylaşımı kolaylaştırmanın yolu ise iktidara sahip olmaktan geçmektedir.

Toplumsal Uzlaşmayı Sağlayan Araç

Siyaset kavramı ile ilgili bir diğer bakış açısı ise; Siyaseti "değerlerin paylaşılmasına hizmet eden bir araç" olarak görmektedir. Siyaseti bu şekilde tanımlayanlar ve anlayanlar, siyasetin toplumsal uzlaşmayı ve bütünlüğü sağladığına inanmaktadır. Bu bakış açısına göre siyaset; kişisel çıkarlara karşı genel yararı ve insanların ortak iyiliğini gerçekleştirme hedefi gütmekte, herkesin yararına bir toplum düzeninin kurulması için çaba harcamaktadır.

Siyaset Kamusal Bir Olaydır

Kuşkusuz her iki yaklaşımın da bugün siyasal hayatımızda karşılığı vardır. Siyaseti paylaşım aracı olarak gören, siyasal rant elde etmek için çaba harcayan, kişisel çıkarlarını her şeyin üstünde tutan siyasal kurumlar ve siyasetçiler olduğu gibi, siyaseti toplumun ortak yararı için araç olarak gören, iyiliğin ve güzelliğin peşinde koşan siyasetçiler ve siyasal kurumlar da bulunmaktadır. Siyaset öncelikle kamusal bir olaydır. Siyaset insanların toplum içinde yaşamasına bağlı olarak belirmektedir.

Toplumsal Farklılaşma

Toplumun her niteliği, siyasetin açıklanmasında aynı ölçüde yararlı olmamaktadır. Toplumun siyaseti saptayan boyutlarını belirlemeye kalktığımızda ilk gördüğümüz şey; toplumun organik bir bütün olmasına rağmen karşılıklı bağımlılık içinde olan çok sayıda alt topluluğun varlığıdır. Burada karşımıza toplumun belirgin bir özelliği çıkmaktadır: Farklılaşma... Toplumsal farklılaşma çeşitli nedenlere dayanmaktadır. İlk akla gelen farklılaşma örneği, gelir farklılaşmasıdır; meslek,

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

din, etnik köken, bölge ve benzeri etkenler de farklılaşmanın boyutlarını oluşturmaktadır.

Siyasetin Doğası: Farklılaşma

Farklılaşma, toplumca uyulması zorunlu kararlara ilişkin çatışmalara yol açtığı için siyasetin vazgeçilmez bir koşulunu oluşturmaktadır. Her farklılaşma siyasal sonuç doğurmamaktadır; hangilerinin siyasal nitelik kazanacağı, her toplumun kendi koşullarıyla belirlenmektedir. Toplumlarda farklılaşma sonucu beliren görüş ve çıkarların uyumsuzluk göstermesi de doğal karşılanmalıdır. Eğer her görüş ve çıkarın kısıtlanmadan tatmin edilmesi mümkün olsaydı, zaten siyaset olgusu da ortaya çıkmazdı.

2- Küreselleşme, Demokratikleşme ve Siyasal Sistem

Küresel Süreç, Demokrasi ve Siyasal Sistemi Nasıl Etkiliyor?

Küreselleşen dünyada artık demokratikleşme taleplerinden kaçınmak imkansız hale gelmekte, küresel dinamikler, ideolojik ve baskıcı rejimleri dönüştürmektedir. Demokrasi ve insan hakları talepleri ulusal çerçevede giderek yoğunlaşırken uluslararası alanda da bu taleplerin desteklendiği görülmektedir. İnsan haklarına dayanan, demokratik bir yönetim biçimi, artık uluslararası meşruiyetin koşulu sayılmaktadır.

Yeni Demokrasi Anlayışı

Küreselleşme sürecinde yer almak, bu sürecin aktörlerinden biri olabilmek için demokratikleşmesini tamamlamış, demokrasi kültürüne sahip bir ülke olmak gerekmektedir. Küresel sürecin beraberinde getirdiği yeni demokrasi anlayışı; devletlerin egemen eşitliğine saygıyı, tehdit ve kuvvete başvurmamayı, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünü, temel özgürlüklere saygıyı ve devletlerarası işbirliğini esas almaktadır.

Demokrasi İçin Gerekenler

Demokrasinin bir ülkede sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için öncelikle özel bir çevrenin bulunması, halkın sorumlu ve eğitilmiş olması ve ekonomik olarak da belirli bir gelişmişlik düzeyinin tutturulması gerekli görülmektedir. Ayrıca seçimlerin serbestçe yapılması ve sonuçlarına herkesin rıza göstermesi, yönetimin sorunsuz bir şekilde devredilmesi de demokrasinin sağlıklı işlediğinin göstergesi sayılmaktadır.

Gelişmiş Toplum Yapısı

Demokratik bir ülkede öncelikle egemenlik halka ait olmalı; temsilcilere verilen yetki sınırlı olmalı ve her an geri alınabilmelidir. Farklı alternatifler arasından bir seçim yapma imkanı tanınmalıdır. Kanunların üstünlüğü sağlanmalı, halkta vatandaşlık bilinci geliştirilmeli, çoğulculuk günlük hayatta da kendini hissettirmelidir. Demokrasi için gelişmiş bir toplum yapısı ve dengeli bir büyümeye sahip olunmalı, güvenlik, kişisel özgürlükler zedelenmeden sağlanmalıdır.

Demokrasiyi Yaşatan Birey

Demokrasinin bir ülkede yerleşebilmesi için demokratik bir sürecin yaşanması ve şartların oluşması da gerekmektedir. Ayrıca milli birlik, iç barış, ekonomik taban ve kültürel birikimin demokratikleşmedeki önemi de unutulmamalıdır. Bütün bu değerlendirmeler göz önünde bulundurularak Türkiye'deki demokrasi uygulamasına bakıldığında önemli eksikliklerin olduğu görülmektedir. Hem yapısal hem de uygulamaya dönük bu sorunların başında demokrasiyi yaşatacak olan bireylerin kişilik özellikleri gelmektedir.

Özgür ve Bağımsız Bireyler

Demokrasi "özgür ve bağımsız" kişilik modeline sahip bireyler isterken, ülkemizde bireylerin "kişi egemenliğine bağımlı" yapısı dikkat çekmektedir. Bu bağımlı kişilik modeli kapalı bir toplumun oluşmasına yol açarak siyasal partilerin örgütlenmesinden seçim sonuçlarına kadar pek çok alanda olumsuzluklara neden olmaktadır. Demokrasinin ihtiyacı olan özgür ve bağımsız kişilik modelini geliştiremediğimiz için toplumumuzda demokrat insan ve demokratik davranışlar da sınırlı kalmakta, yaygınlaşma imkanı bulamamaktadır.

Devletin Demokratik Yapılanması

Demokrasiyi tüm kurum ve kurallarıyla hayata geçirebilmek için öncelikle devletin buna uygun biçimde örgütlenmesi ve işletilmesi gerekmektedir. Yani demokrasinin yerleşebilmesinin ilk koşulu, devletin demokratik olmasıdır. Devlet, demokratik bir biçimde örgütlenemeyince, toplum da bundan olumsuz etkilenmekte; Hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, insan hakları ihlalleri gibi uygulamalar gündeme gelebilmektedir.

Türkiye'nin Siyasal Sisteminin Yapısı

Türkiye'nin siyasal sisteminin işleyişine bakıldığında temel bazı eksikliklerin olduğu ve geçmişte çözülmeyen sorunların birikerek daha büyük sorunlara yol açtığı görülmektedir. Siyasal sistemimizin en önemli sorunu, icraat yapabilen ve bu icraatın sorumluluğunu taşıyabilen yönetimlerin eksikliğidir. Geçmişte yaşanan bu önemli eksiklik ülkemizde uzun yıllar

siyasal istikrarın sağlanmasına engel olmuştur. Siyasal sistemimizin eksikliklerinden kaynaklanan sorunlar, ülkemizin ekonomik gelişimine de engel teşkil etmiştir.

Siyasal Sistemimizin Eksiklikleri

Ülkemizin siyasal sisteminin işleyişini olumsuz yönde etkileyen unsurların başında; siyasal parti sisteminin parçalanmışlığı, merkez sağ ve merkez sol partilerin zayıflaması, istikrarsız ve etkin olmayan koalisyon hükümetleri, parlamento dışı güçlerin siyasal sürece müdahaleleri ve ülkemizin geleceği için önemli olan reformların siyasi partilerin kısa vadeli politik maliyet kaygılarıyla ertelenmesi gelmektedir.

Tek Merkezli Siyasal Yapı

Türkiye'deki siyasal sistemin tek merkezli yapısı da sistemin sağlıklı işlemesine engel olmaktadır. Siyasal iktidar yönetim gücünü başkalarıyla paylaşmaktan kaçınmakta, sivil toplum örgütleri etkisiz kalmaktadır. Parlamentonun oluşumunda çoğunlukla siyasal parti liderleri en önemli belirleyici olmaktadır. Siyasal partilerin kendi içlerinde de demokratik olmayan uygulamalara rastlanmaktadır. Türkiye'de devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin tutarlı bir temele dayandırılamaması da siyasal sistemin işleyişini olumsuz etkilemektedir.

Anayasal Demokrasi

Türkiye'nin siyasal sistemindeki eksiklikleri düzeltebilmesinin tek yolu demokratikleşmeden geçmektedir. Türkiye kendisine "anayasal demokrasi" modelini örnek alarak siyasi kurumlarını şeffaf ve hesap sorulabilir hale getirmelidir. Türkiye'de siyaset bir rant aracı olmaktan çıkarılmalı, sistemden beslenme zihniyeti sona erdirilmelidir.

3- Siyasal Meşruiyet, Siyasal Kültür ve Siyasal Partiler

Türk Siyasetinin Meşruiyet Sorunu

Antik Yunan'da olduğu kadar, doğu ve batı klasik siyasal düşüncesinde de ağırlıklı bir yer tutan meşruiyet sorunu günümüz siyaset ve demokrasi teorisinin de başlıca temasını oluşturmaktadır. Temel soru şudur: Yöneten ve yönetilen arasında bir denge nasıl sağlanır ve halkın desteği nasıl elde edilir ve sürdürülür?

Yasa, Hukuk ve Demokratik Meşruiyet

Meşruiyet, yönetimle ve yöneten-yönetilen ilişkileriyle ilgili temel bir kavramdır ve yöneten ve yönetilenlerin nasıl bir ilişki içinde bulunduğunu, hem bu ilişkinin hem de yöneticilerin karar ve uygulamalarının özellikle yönetilenler tarafından onaylanıp onaylanmadığını veya ne derece onaylandığını belirlemek bakımından yaşamsaldır. Dolayısıyla, oldukça karmaşık ve tartışmalı bir kavramdır. Siyaset biliminin temel incelemelerinden birini meşru ve gayrı meşru yönetimlerin ayrıştırılması oluşturur. Öte yandan Meşruiyet veya meşrulukla "meşrulaştırma" da sıkça birbirine karıştırılır. Büyük ölçüde de, yasa ve hukukla karıştırılır. Yasallık ilkesi, hukukun üstünlüğü ilkesi ve meşruiyet birbiriyle ilişkili kavramlar olmasına rağmen aralarında bir hiyerarşi söz konusudur.

Yasallık ilkesi: Belirli bir otoritenin yasal kurallara ve işlemlere göre oluşturulması ve bu kurallara göre hareket etmesi yasallık ilkesi olarak tanımlanabilir. Bu ilke meşruiyetin gerekli ancak yeterli olmayan şartlarında biridir. Yönetimlere "biçimsel" veya "formel" meşruiyet sağlar. Bu tür bir yönetimde, nasıl, niçin ve kimler tarafından yapıldıkları ihmal edilerek, herkes söz konusu kurallara ve düzenlemelere uymaya çağırılır; uymayanlar buna zorlanır veya cezalandırılır. Aslında burada meşruiyetten ziyade legalizmden söz etmek daha uygun olur. Pozitif yasaların her koşulda meşru olması gerekmediği için, legalizm gayrimeşru yönetimlerin kendilerini meşrulaştırmaları bakımından da çok önemli bir işlev görür.

Hukukun üstünlüğü ilkesi: Yasallık ilkesi kurallara vurgu yapmasına rağmen, hukukun üstünlüğü ilkesi eşitlik, genellik ve evrensel insan hakları gibi değerler temelinde, devletin yurttaşlar üzerinde ve toplumsal grupların birbiri veya bireyler üzerinde tahakküm kurmasını önlemeyi, yurttaşlar arasında her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmayı ve yurttaşların dokunulmaz haklarını ve özgürlüklerini güvence altına almayı amaçlar. Mevcut kural ve yasal düzenlemeleri vurgulayan yasallık ilkesi, yasaların ruhunu gözeten hukukun üstünlüğü ilkesi ile uyumlu olduğu sürece meşruiyet kazanır. Yasallıktan ziyade hukukun üstünlüğü ilkesi meşruiyetin önemli bir öğesidir.

Demokratik meşruiyet: Hukukun üstünlüğü ilkesi belli ölçülerde yurttaşların yönetime rıza veya onayını ifade etse de, ancak ve ancak halkın yönetime etkin katılımı ile kuvveden fiile çıkabilir. Bu koşul sağlanmadıkça, hukukun üstünlüğü ilkesi sürdürülebilir olmaktan çıkar ve yasallığa dönüşür.

Türkiye'de Meşruiyet Sorununun Başlıca Kaynakları

Türkiye'de siyaset, çatışmacı bir rota izlemektedir. Kutuplaşma ve çatışma bürokraside, ekonomide, etnik gruplar arasında, devlet-din, iktidar-muhalefet ilişkilerinde ve devlet organları arasında, siyasal-toplumsal yaşamın neredeyse tüm alanlarında kendini hissettirmektedir. Bunun başlıca kaynağı gerçek bir toplum sözleşmesinin şu ana dek başarılamamış olmasıdır. Yeni devletin kuruluş biçimi ve öncelikleri dikkate alınmadan böyle bir toplum sözleşmesinin o dönemde ve daha sonra neden gerçekleştirilemediğini anlamak kolay olmayacaktır. Aynı şekilde, Türkiye'de yaşanan meşruiyet sorunlarını kavramak için, özellikle tek parti yönetiminde gerçekleştirilen siyasal kurumsallaşmanın siyasal ve toplumsal çatışmaların kronikleşmesinde oynadığı rol de büyük önemi haizdir.

Osmanlı devlet geleneği içinde yetişmiş olan Cumhuriyetin siyasal-bürokratik eliti yukarıdan modernleşme ve batılılaşma (modernleştirme ve batılılaştırma) nosyonuna sahiplerdi; ancak demokratikleşmeyi içeren bir modernlik kavramına vakıf değillerdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda hâkim rol oynayan siyasal ve bürokratik-askeri elitin daha önce Osmanlı paşaları olmaları yeni devletin formunu ve önceliklerini derinden etkiledi; devlet ulusal güvenlik ve birlik kavramlarına ve Gençliğe Hitabe'de açıkça vurgulandığı üzere, devletin iç ve dış düşmanlara karşı güvenliğinin sağlanması ilkelerine göre dizayn edildi.

Yönetici elit yeni devletin pekiştirilmesine öncelik verdiği için, modern toplumların sınıf karşıtlığı dâhil, ekonomik, toplumsal, siyasal ve etnik alanlardaki mevcut veya potansiyel bütün

farklılık ve çatışmalarını göz ardı etti. Çoğulcu toplum yapısını reddetti ve solidarist mekanizmalara yöneldi. Köylü, esnaf, işçi, tüccar, zanaatkâr, memur arasında çıkar farklılığı yoktu/olmamalıydı, tam aksine bütün kesimler çıkar birlikteliği yapmıştı/yapmalıydı. Bu bağlamda toplumsal alanda bireyciliğin, siyasal alanda demokratik ve liberal yönetimin gelişmesi yerine, güçlü, egemen ve üniter bir devletin yaratılmasına çaba harcandı. Yönetici elitin, devlet aygıtını toplum mühendisliği projeleri doğrultusunda tekeline alma ve toplumsal yaşamı halka rağmen halk için düzenleme ve yönlendirme tutkusu sosyo-kültürel ve siyasal farklılıkların bastırılmasına ve toplumsal hayatın bütün yönlerinde tekbiçimli bir yaşam yaratma çabalarına yol açtı. Bu ise, sivil bir toplumun oluşumunu ve demokratik kurumsallaşmayı hayli kısıtladı. Bu süreçte, çoğunlukla neo-patrimonyal mekanizmalara da başvuruldu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ve tek parti yönetiminde yukarıdan aşağıya doğru uygulanan pozitivist ve elitist projeler kısmen başarı sağlamış, ancak devlet ve yurttaş arasında güçlü ve karşılıklı bir ilişki kurulamamıştır. Devletin misyonuna uygun "vatandaş" yaratılmaya çalışılmış; ancak "vatandaş"ın nasıl bir devlet istediği sorusu ihmal edilmiştir. Bu çerçevede, hukuk da legalist bir bağlamda yorumlanmış ve hukukun üstünlüğü ilkesi gelişme olanağı bulamamıştır. Örneğin Afet İnan'ın kaleme aldığı Vatandaş İçin Medeni Bilgiler'in "vatandaşa karşı devletin vazifeleri" başlığı altındaki şu görüşe yer verilmiştir: "Devlet, asayişi temin etmek için, memleketi müdafaa etmek için sıhhati yerinde, gürbüz ve anlayışları, milli hisleri, vatan muhabbetleri yüksek vatandaşlar ister... Devlet, bütün vatandaşların, devletin kanunlarını anlayıp onlara riayet lüzumunu takdir etmelerini, memleketin asayişi ve müdafaası için ehemmiyetli görür." Yurttaşlardan devletin kanunlarını anlayıp ona uymaları beklenmesine rağmen, yurttaşların yasa yapımına katılımı ve yapılan yasalara onay vermesi tartışma dışında bırakılmıştır. "Hürriyet" başlıklı bölümde ise dönemin organizmacı toplum görüşü ve hukuk anlayışı daha belirgin biçimde ortaya konmuştur.

Sonuçta, yönetici elit güçlü bir toplum ve devlet öngörmesine rağmen, ideoloji ve uygulamada pozitivist, elitist ve dışlayıcı bir tutum benimsemiş; güçlü yönetimin ancak demokratik meşruiyetle mümkün olabileceğini göz ardı etmiştir.

Samuel Huntington'a göre, "dışlayıcı tek-parti sistemleri başarısız olduklarında değişirler" bu açıdan II. Dünya Savaşı sonrası dış baskılar sonucunda yönetici elit siyasal sistemdeki tekelini kaldırmaya ve demokratikleşmeye zorlandı. Askeri-sivil bürokrasi ve tek parti rejimdeki bir değişikliğin kendi pozisyonlarını ve reformları etkilemeyeceğini düşünüyordu. Dolayısıyla, İlkay Sunar'ın belirttiği üzere, "Demokrasiye geçiş [...] bir dizi anlaşma üzerine kuruldu: koruyucu elit Kemalizm'in ideolojik özüne sadakat karşılığında parti liderlerinin hareket edebilecekleri bir alana izin verdi...".

Bu anlaşma Türkiye'de siyasal parti sisteminin ve parti rekabetinin sınırlarını gösterdiği gibi, ordunun siyasete müdahale nedenlerini de açıklamaktadır; anlaşmaya varıldı, ancak bu gerçek bir uzlaşma olmaktan hayli uzaktı.

Demokrasiye geçişten sonra, başlıca mesele bir yandan siyasal rejimi ve önceliklerini korumak, diğer yandan da siyasal destek ve oy kazanmak şekline dönüştü. Böylece, Türk siyasal hayatında merkez-çevre çatışmaları çok partili sisteme geçildikten sonra da sürmüştür. Merkez veya yönetici elit,

çevrenin siyasal yaşamda ve kamusal alanda etkin rol alma talebini sürekli bir tehdit olarak algılamış ve yalnızca kendisine ait gördüğü kamusal alanı koruma refleksi ile hareket etmiştir.

Sonuç olarak, bir zamanlar kimi akademisyenler tek-parti yönetimi altında gerçekleştirilen siyasal kurumsallaşmayı demokratik siyasete geçişi kolaylaştırıcı bir faktör olarak değerlendirmişlerdi. Ancak şimdi daha yakından görüyoruz ki, bu şekilde bir kurumsallaşma geçiş sonrasını da etkileyecek şekilde demokrasinin kurumsallaşmasını engelleyici veya zayıflatıcı bir rol oynamıştır.

Günümüzde çok-partili sistem içinde birçok parti yer almaktadır; ancak bu partiler tek-parti siyasetini ve anlayışını sürdürmektedirler. Siyasal partilerde parti-içi muhalefet oldukça zayıftır ve birkaç istisna dışında "kurucu lider ölünceye kadar konumunu terk etmemektedir"; "biz-onlar", "modern-geleneksel", "laik-dindar", "Türk-Kürt", "vatansever-vatan haini" gibi karşıtlıklar bağlamında siyaset sürdürülmektedir. Siyasal partiler birbirlerine tahammül edememektedir:

Proje Üretemeyen Siyasi Partiler

Günümüzde çok partili sistem içinde birçok parti yer almaktadır; ancak bu partiler tek parti siyasetini ve anlayışını sürdürmektedirler. Siyasal partilerde parti içi muhalefet oldukça zayıftır ve birkaç istisna dışında "kurucu lider çok uzun yıllar konumunu terk etmemektedir. Ayrıca siyasi partilerimiz ülke sorunlarına yönelik projeler üretmek yerine günlük kısır çekişme ve tartışmalara çok zaman ayırmakta, stratejik bir vizyon ortaya konulamamaktadır.

Türkiye'nin Siyasal Kültür Ortamı

"Ülkemizde nasıl bir siyasal kültür ortamı var?" diye baktığımızda karşımıza evrensel değerlerden uzak, uzlaşmacı değil çatışmacı, merkeziyetci, farklılıklara tahammül edemeyen ve seçkincilik anlayışına sahip bir yapı çıkmaktadır. Siyasal kültürümüz kendine has özellikleri nedeniyle evrensel demokratik değerler ile ilişki kurmakta zorlanmaktadır.

Siyasal Kültürümüzün Eksikleri

* Toplumumuz kendi içinde yeterince farklılaşmamıştır. Herkes kişiliğini topluluk içinde bulduğu, topluluk dışında algılayamadığı bir bütün olarak görmektedir. Bu durum da siyaset alanını yakından etkilemektedir. Farklılaşmanın ifadesi güçleşmekte, farklılaşmanın dile getirilmesi bölücü bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Düşünce üzerine sınır koyma eğilimleri de artmaktadır.

* Toplumumuz ortalamadan sapan davranış ve görüşlere karşı hoşgörülü değildir, bunları kolaylıkla toplumun dışına itmektedir.

* Siyasal kültürümüz bireysellikten çok toplumsallığa önem vermekte, toplumun bireyin önünde olduğu kabul edilmektedir.

* Toplumsal hayatın bütün alanları siyasetle ilgili görüldüğü için ülkemizde siyasetin müdahale alanı çok genişlemiştir. Toplumda siyasetin sınırı da belli değildir. Vatandaş her türlü isteğinin devlet tarafından karşılanmasını beklemektedir. Bu davranış beraberinde her şeyin siyaset aracığıyla elde edilebileceği düşüncesini de getirmektedir. Bu da ülkemizde demokrasinin işleyişini zorlaştırmaktadır.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

* Siyasal kültürümüzde uzlaşma değil, çatışma ön plana çıkmaktadır. Toplumsal anlayışlarımızdan ödün vermek bir zaaf belirtisi olarak görülmektedir. Uzlaşma rejimi olarak tanımlanan demokrasiyle, uzlaşmacı olmayan kültür arasında sürekli bir gerilim yaşanmaktadır.

* Siyasal kültürümüzdeki "siyasal seçkincilik" anlayışı da mutlaka altı çizilmesi gereken bir unsurdur. Bu anlayışa sahip kişiler, toplumu ve bireyi ikinci plana itmektedir.

Türkiye'de Siyasal Partilerin Yapısı

Türkiye'de parti sistemi, sosyal bölünmeler ve çatışmalardan çok geleneksel olarak lider kontrolü altında şekillenmiştir. Türkiye'de yaşanan demokrasi dışı müdahaleler siyasal partileri olumsuz etkilemiş, partiler kalıcı ve istikrarlı bir taban oluşturma fırsatı bulamamışlardır. İstikrarlı bir siyasal taban oluşturamayan partiler, kurum kültürlerini de geliştirememişlerdir. Türkiye'de kimi dönemlerde yasakçı bir siyaset anlayışının egemen olması, siyasal hayatı düzenleyen yasaların pek çok yasak içermesi, siyasal partileri de doğrudan etkilemiş, partiler yasaklarla mücadele etmekten yorgun düşmüşlerdir.

Siyasi Partiler Kanunu

Toplumsal farklılaşmanın ürünü olan partiler ülkemizde ne yazık ki bu farklılıklarını ortaya koyacak zemin ve imkan bulmakta zorluk çekmektedir. Bunda Siyasi Partiler Kanunu'nun partilerin tek tip örgütlenmesini öngörmesinin de büyük payı vardır. Parti örgütleri patronaj oluşturulması ve dağıtımı temelinde çalışmakta, parti içi demokrasinin işletilmesi yerine kısıtlı bir seçkinci grup, parti çalışmalarının her aşamasında ağırlıklı rol oynamaktadır.

Kuvvetler Ayrılığı İlkesi

"Kuvvetler ayrılığı ilkesi" demokratik ülkelerin vazgeçilmez unsurlarının başında gelmektedir. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin kendi sorumluluklarını yerine getirmeleri ve anayasanın kendilerine verdiği yetki çerçevesinde hareket etmeleri kadar, bu üç önemli erkin eşgüdüm halinde çalışması da büyük önem taşımaktadır. Ülkemizin demokratikleşme ve kalkınma çabalarına; yargı, yürütme ve yasama erklerinin uyumlu çalışmasının olumlu yansımalarının olacağı değerlendirilmektedir

4- Türkiye'de Siyasetin Sorunlarının Çözümü İle İlgili Öneriler

A. Türk Siyasal Sisteminin Meşruiyet Sorunu İle İlgili Öneriler

- Siyasal tarihimize damgasını vuran ve kendini çok farklı biçimlerde dışa vuran sorunlar, meşruiyet krizinin semptomlarıdır. Meşruiyet krizinin çözülmesi ile toplumsal barış sağlanabilir, tüm yurttaşların mutluluğunu amaçlayan ortak bir kamusal alan tüm yurttaşların katılımı ve onayı ile mümkün olabilir. Hiç kuşkusuz, bireylerin ahlakî ve siyasi bakımlardan gerçekten eşit görüldüğü, tüm yurttaşların karar alma süreçlerine etkin olarak katıldığı, görüşlerini özgürce paylaştığı ve kamusal alanda uygulanacak karar ve işlemlerde yurttaşların rıza ve onayının arandığı ölçüde demokratik meşruiyet artacaktır.

- Temsili demokrasi özellikle yurttaşı seçmene indirgeyerek sınırlı ve biçimsel bir meşruiyet sağlamaktadır. Temsili demokrasinin krizleri siyasal katılımı artıracak yöntem ve mekanizmalar geliştirilerek aşılabilir. Bu çerçevede, özellikle sınırsız temsil ilkesi yerine, emredici vekâlet ve temsilcilerin geri çağrılması (azledilmesi) yöntemi uygulanarak, temsilcilerin parti yöneticilerine bağımlılığı azaltılabilir ve halkın inisiyatif kullanması sağlanabilir. Ayrıca, özellikle seçilme hakkının kuvveden fiile geçebilmesi bakımından seçimle gelinen pozisyonlarda fırsat eşitliğini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

- Kültürel ve toplumsal farklılıklar tehdit olarak algılanmak yerine, çoğulcu, demokratik ve evrensel bir zeminde bir arada yaşamaları sağlandığı ölçüde siyasal meşruiyet de güçlenecektir. Bu ise, gerçek bir uzlaşı ve toplumsal sözleşmeyi gerektirmektedir.

- Anayasa ve yasa yapım süreçlerinde öncelikle yöntem üzerinde uzlaşılması bir gerekliliktir. Anayasa ve yasa yapımında öncelikle tüm yurttaşların onay verdiği konulardan başlanması çatışma yerine uzlaşma zeminini güçlendirir. Dolayısıyla, uzlaşmacı bir zeminde farklı taleplerin dile getirilmesi ve saygı görmesi mümkün olabilecektir.

B. Siyasal Sistem İle İlgili Öneriler

-Türkiye'de hukuk devleti ile uyumlu demokrasi bir amaç olarak kabul edilecekse, hedef, yargı bağımsızlığı ve güvencesini sağlamlaştırmak, yasamanın denetimini daha etkin hale getirmek, çıkar gruplarının örgütlenme ve çalışmasını liberalleştirmek, medya ve basının haber alma ve iletişimini etkin hale getirmek olmalıdır. Burada doğabilecek olan dengesizlik ve aşırılıkları, bu kurum ve süreçlerin birbirini denetlemesi ve hepsinden önemlisi tüm bu kurumların seçmenin göstereceği duyarlılıklarla denetim altında tutulabileceğini kabul etmek gerekir.

-Hiçbir demokratik rejim mükemmel değildir. Ancak, Türkiye için parlamenter rejim en düşük maliyeti olan demokratik rejim uygulamasıdır. Bunu içselleştirip, hukuk devleti ilkesini de benimseyerek uygulamak Türkiye'nin saygın bir demokrasi olması için her zaman yeterli olacaktır. Uygulanacak olan parlamenter rejimin içeriğinin çoğunlukçu mu, yoksa çoğulcu mu olacağı bir ulusal ve siyasal tercihtir. Bunu her yurttaş ve her siyasal seçkin kendi akıl süzgecinden, vicdanı ve değerlerinin süzgecinden geçirerek yapmalıdır.

-İster çoğunlukçu, ister çoğulcu parlamenter rejim uygulaması olsun, her ikisinde de esas olan hukuk devletinin lafzı ve ruhuyla hayata geçirilebilmesinin başarılmasıdır. Türkiye'nin demokratik rejimdeki Aşil topuğu hukuk devletidir. Bu konuda yeni bir ulusal uzlaşı ve irade hayata geçirilemediği, siyasal kültürümüzdeki farklılıklara tahammülsüzlük eğilimi törpülenemediği sürece demokrasinin yerleşmesi mümkün olmayacaktır.

C. Siyasal Parti Sistemi İle İlgili Öneriler

-Türkiye'de siyasal parti sisteminin demokratik bir yapıya kavuşturulabilmesi için yeni baştan yapılandırılmalı, düşünce, inanç, ifade ve örgütlenme özgürlüğü önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır.

-Siyasi Partiler Kanunu yasaklardan arındırılmalı, partiler tüzüklerinde yazıldığı gibi örgütlenebilmelidir. Herkes siyaset yapabilmeli, istediği siyasi partiye üye olabilmelidir.
-Üyeler örgütteki tüm çalışmalara ve seçimlere eşitçe katılabilme olanaklarına sahip olmalı, yönetim organları belirli sürelerle düzenli olarak yenilenmeli ve üyelerce etkin biçimde denetlenebilmelidir.

- Demokrasiyi, parti içinde de ülkede de etkin kılmak için yeni bir yönetim anlayışına ve yönetim yapısına ihtiyaç vardır. Yeni yönetim anlayışı; halka güvenen, insanların kendi çözümlerini üretecek yetkinlikte olduğunu kabul eden, sivil topluma dayalı katılımcı demokrasiyi egemen kılmak isteyen, yerinden demokratik yönetime ağırlık veren bir anlayış olmalıdır

D. Kalkınmış Demokratik bir Türkiye İçin Öneriler

-Temel hak ve Özgürlüklerin Sınırları genişletilmelidir.

- Seçim sistemi gözden geçirilmeli, temsilde adaleti sağlayacak bir seçim sistemi uygulamaya geçirilmelidir.

-Siyasal kültürümüzün çatışmacı yönleri azaltılmalı, uzlaşmacı ve işbirliğine açık yönleri geliştirilmelidir.
-Siyasi partilerin sorunları çözülmeli, ülkemizi küresel süreçte başarılı kılacak stratejik vizyonu ortaya koyabilmelerine imkan tanınmalıdır.

-Siyaset bir kamu hizmeti olarak görülmeli, rant aracı olmaktan çıkartılmalıdır.

- Toplumda farklılıklara tahammülün sınırları genişletilmeli, toplumsal hoşgörü ve uzlaşma yönündeki çabalar artırılmalıdır.

- Kadın- erkek eşitsizliği konusu ciddi olarak ele alınmalı; kadın hakları konusundaki eksiklikler bir an önce giderilmeli, kadınların ülkemizin kalkınmasına, gelişmesine, demokratikleşmesine yapacakları katkının oranı artırılmalıdır.

- Demokratikleşmenin önündeki tüm engeller kaldırılmalı; Türkiye'nin bölgesinin en güçlü ülkesi, uluslar arası arenada da küresel aktör olmasının yolunun demokratik bir kimliğe kavuşmaktan geçtiği unutulmamalıdır.

- Son olarak, Siyaset kurumu sorun üreten değil, sorun çözen bir niteliğe kavuşturulmalıdır. Bu yapıldığı takdirde halkın siyaset kurumuna güveni artacak, siyasi partilerin ve siyasetçilerin itibarı yükselecek, Milli iradenin tesis edilmesi sağlanacaktır.

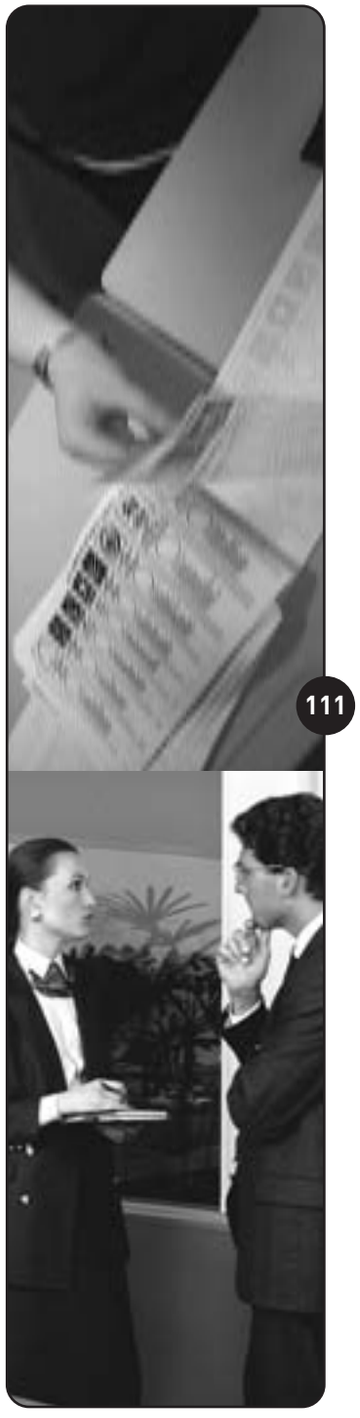

5- 2023 İçin Siyasal Sistem Perspektifi

- Genelde Türkiye'nin geleceğine özelde ise 2023 stratejik vziyonuna dönük bir projeksiyon geliştirmek açısından temel mevcut siyasal sistemi ve toplumsal yapıyı belirleyici faktörler olarak dört önemli değişken göze çarpmaktadır. Bu değişkenler; 1. Nüfus, demografik faktör, 2. Din, 3. Kimlikler, etnik vs. ve 4. Ekonomidir. Her bir faktörün ne yönde gelişme göstereceğinin ve diğerlerini nasıl etkileyeceğinin özellikle birbirleriyle karşılıklı ilişkileri açısından son derece önemli olduğunun altını çizilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin zayıf noktalarının yine bu temel değişkenler arasındaki ilişkiden, örneğin dini ve etnik kimliklerin politize edilmesi gibi, ortaya çıkabileceği gibi, bu dört temel değişkene olumlu yönde müdahalenin toplumsal yapıyı daha iyi noktalara, taşıyabileceğinin, dolayısıyla da siyasal sistemi daha güçlü hale getireceğinin üzerinde önemle durulması gerekir.

- Siyasal sistem açısından bakıldığında, Türkiye'nin sorunlarının iki noktada toplandığı görülmektedir. Bunların birincisi, özellikle demokrasi kurumunun doğru şekilde işlememesinden kaynaklanmakta olan demokrasi anlayışındaki problemlerdir. İkincisi ise kimlik sorunudur ve Türkiye'nin henüz kimliğini tam olarak oturtamamış bir ülke olmasının ileriye dönük projeksiyonlar yapabilmenin ve vizyon geliştirmenin önündeki en temel problemler olduğu görülmektedir.

- Tükkiye'nin 2023 stratejik vizyonuna dair geliştirilecek olan perspektif penceresinden bakıldığında öncelikle rejim açısından görülen temel problemlerden birisinin 'seçmen'de yattığı kanısıdır. Bu noktadan hareketle, demokrasi açısından ciddi bir çözümlemeye gidebilmenin ve demokrasiyi daha da sağlıklı hale getirebilmenin birincil önceliği seçmenler üzerinden hareket etme gerekliliğidir. Seçmenler özelinde yapılabilecek olan her türlü iyileştirme demokrasinin sağlıklı gelişimi açısından hayati öneme sahiptir.

- Bir diğer önemli husus demokrasi maskesi altında diktatörlük ve benzeri anti demokratik rejimlerin kurulabilme potansiyelidir ve bu nokta üzerinde önemle durulmalıdır. Özellikle Türkiye'ye komşu olan bazı Doğu Avrupa ülkeleri ve Rusya gibi örneklerdeki uygulamalar olması gereken demokrasi bilincinin eksikliğinin neler yaratabileceğini gözler önüne sermektedir.

- 1982 Anayasası'nın öngördüğü siyasal rejim içerisinde ilerlemekte olan fakat bir taraftan da 82 Anayasasının mevcut pratiğe çözüm üretememesinin yarattığı problemlerin, anayasa üzerinde yapılan iyileştirmelerin yeterli olmaması yüzünden, üstesinden gelmeye çalışan Türkiye'de yasal düzenlemeler

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

ile pratik uygulamalar arasında ciddi farklılıklar görülmektedir. Bugün Türkiye, güçlü yürütme beklentisine sahip bir toplumsal tabanla birlikte yarı başkanlık sistemine doğru gitmektedir fakat mevcut anayasa gerek biçimsel gerekse de içerik olarak böyle bir yapıya uygun değildir. 2023 vizyonuna paralel, iyi bir toplum imgesi altında anayasa değişiklikleri yapılırken dikkat edilmesi gereken husus, rejim modellerinden (başkanlık, yarı başkanlık, parlamenter sistem gibi) hangisinin tercih edileceğine, toplumsal yapıyla uygunluk durumu göz önünde tutularak, karar verilmesidir. Bu tip yapısal değişikliklere gidilirken hareket edilmesi gereken nokta ise, nasıl bir demokrasi beklentisi içerisinde olunduğudur. Önceliğin, bireyin özgürlüğüne mi yoksa kamusal istikrara mı verileceğine karar verilmesi gerekmektedir.

- Gerek dünyada gerekse de Türkiye'de son on yılda hem entelektüel hem de ideolojik açıdan bir boşluk yaşandığına, insanlığın medeniyet olabilmesi için her bir medeniyetin düşünsel temeller üzerine inşa edilmesine, bunun öneminin de siyasal sistemlerin bu düşünsel temeller üzerine oturmakta olduğuna dikkat edilmesi gerekir. Bu anlamda etnik ve dini faktörlerin, önümüzdeki 10-20 yılda teknolojinin geleceği ile birlikte düşünüldüğünde, siyasal sistemlerin ve toplumların genel çerçevesini çizme noktasında etkin olacağı kuşkusuzdur.

- Yine 2023 vizyonuna paralel bir düzlemde ele alınması gereken bir diğer husus, her türlü ideoloji ve kavramın post ekini alarak bir sonraki aşamaya geçtiği şeklinde yorumlanan bir çağda belki de değişmeden kalmayı başarabilen tek kavram olan temel insan hakları ve özgürlüklerine daha sıkı sarılınması ve böyle bir perspektiften hareket etme gerekliliğidir. Bu anlamda geliştirilebilecek olan somut öneriler, temel insan hakları ve özgürlüklerinin sınırlarının genişletilmesi, mevcut geleneksel muhafazakar siyaset anlayışının özellikle bu konuda kendini eleştiriye tutarak yenilemesi gerekliliğidir. Siyaseti organize etmek için temel ve somut sorunun anayasa sorunu olduğu noktasından hareket edersek, kendimizi nerede görmek istiyorsak ona göre hareket etmemiz, ileriye dönük planlamaları anayasal bir vizyon perspektifi doğrultusunda yapmamız gerekmektedir.

- Bu noktada en önemli meselenin dinin kimlikler üzerindeki etkisinden kaynaklandığı düşünülürse ileriye dönük modellemeler yapabilmek için özellikle sahaya inilmesi gereklidir ve 2023 için sokaktaki adamın kim olduğunun iyi bilinmesi gerektiğine ve yönetim sisteminin doğru şekilde işlemesi için devlet örgütlenmesinin doğru şekilde yapılması zorunluluğuna önem verilmelidir.

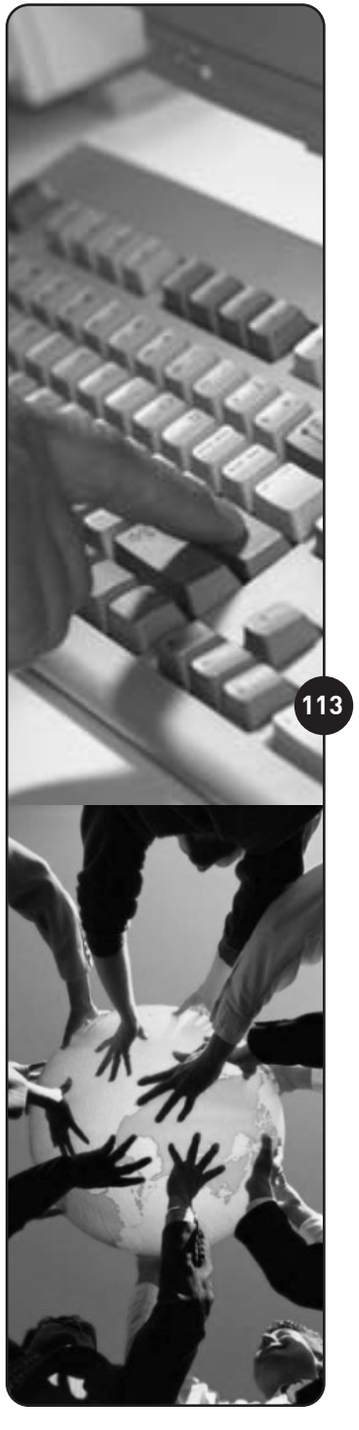

- 2023 vizyonu için dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, dünya konjonktüründe yaşanan yapısal değişimlerin yarattığı kültürel çeşitlilik ve göç konusudur. 2023'de Türkiye'nin sahip olunacağı düşünülen daha da çeşitlenmiş bir kültürel yapının iyi yönetilebilmesi için farklılıklar ile birlikte yaşayabilmenin ve çok kültürlülüğün kabul edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat bu noktada dikkat edilmesi gereken, çok kültürcü bir yaklaşım yerine 'kültürlerarasılık' kavramının yerleştirilmesidir. Çok kültürcü ideolojinin, azınlıklara ciddi bir özgürlük alanı tanımasına rağmen, gerek ekonomik gerekse de sosyal açıdan dezavantajlı konumda kalmaları yüzünden eleştirilmesi bu yeni yaklaşımı daha da güçlendirmektedir. Türkiye'nin mevcut demografik yapısı itibariyle günümüzde yaşanmakta olan toplumsal problemlerin 2023 Türkiyesi'nde çok daha ciddi sorunlar yaratabilme potansiyelinin dikkat alınması ve toplumsal barışın doğru yönde temini ve istikrarının sağlanması için çalışılması gerekmektedir. Bu bağlamda sorulması gereken ilk soru, 2023 Türkiyesi için en temel ortak değer olarak neyin kabul edileceği ve bu değerin benimsenmesi yada güçlendirilmesi için neler yapılması gerekliliğidir.

- Bir diğer önemli nokta, siyasal parti yapısı ve seçim sistemlerinin problemleridir. Bu alanlardaki, geçmişten günümüze taşınan yapının problemli yanlarının aşılabilmesi için bir dizi somut öneriler getirilebilir, bunların arasında mevcut seçim sisteminin sorunlarına çözüm bulabilmek adına, doğru ve gerçekten istenilen hatta genç ve yetenekli adayların seçim şanslarını artırmak için dar bölge seçim sistemi gibi alternatif uygulamalara geçilmesi, sınırsız vekalet yerine emredici vekalet, geri çağırma gibi sistemlerin uygulamaya geçilmesi, siyasal partilerdeki delege yapısından kaynaklanan problemleri çözmeye yönelik yasal düzenlemelerin yapılması, siyasetin finansmanı konusundaki güvensizlikleri ortadan kaldırabilecek doğru bir kayıt sisteminin hayata geçirilmesi, milletvekili dokunulmazlığının, kürsü dokunulmazlığı gibi sınırlamalarla daraltılarak daha meşru bir konuma taşınması ve medya siyaset ilişkilerinin yeniden düzenlenerek kontrol altına alınması gibi bir dizi çözüm önerisi sayılabilir.

- Önümüzdeki dönemde siyasal rejim açısından tartışılmakta olan en önemli problem, insanların kafalarındaki temel sorun olan ''Türkiye'deki üniter yapı çözülür mü?'' olacağı gibi gözükmektedir. Bu anlamda ciddi bir meşruiyet sorunu olan ve siyasal düzende, anayasa açısından çok temel bir mesele olan kimin, nerede, ne zaman, ne şekilde yetki vermiş olduğu bilincine dikkat çekilmesi gerekmektedir. Türk pragmatizminin her zaman için sonuçlar üzerine odaklandığı, nedenlere doğru bir şekilde vurgu yapılmadığı göz önüne alındığında, siyasetin kendi tanımının baştan sakat bir şekilde yapılmış olduğu şekilde yorumlanmaktadır. Toplumsal barışın sağlanabilmesi için farklılıklar, savaş ve çatışma yerine, hepimizde ortak olan şeyden, uzlaşı ve barıştan hareket ederek bir toplum hayal etmemizin yerinde olacağının altının çizilmesi gerekmektedir.

II. TÜRKİYE'NİN "ANAYASA" SORUNU VE ÖNERİLER

Anayasa, hukuk kuralları hiyerarşisinin tepesinde yer alan üstün yazılı hukuk kuralıdır. Hukuksal bir düzende hiçbir yazılı hukuk kuralı anayasaya aykırı olamaz. Buradan da anlaşılacağı üzere anayasa, devlete ve dolayısıyla hukuksal düzene; ve giderek hayatın kendisine rengini, kokusunu veren temel bir hukuksal metindir.

Anayasaların belli başlı üç temel fonksiyonu vardır:

- İlk olarak anayasalar, genel esaslar bölümünde devlet iktidarının kim ya da ne olduğuna ilişkin tanımlamalar üretirler.
- İkinci olarak anayasalar, bireylerin sahip olduğu temel hak ve hürriyetlere yazılı-normatif bir dayanak sağlamakla bireylerin hak ve hürriyetlerini devlet iktidarına karşı güvence altına alırlar.

- Üçüncü olarak ise anayasalar, devlet iktidarının (yasama-TBMM, yürütme-Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu, yargı-bağımsız mahkemeler) nasıl örgütleneceğini ve nasıl kullanılacağını belirlerler.

Türkiye, 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği tarihten bugüne kronikleşmiş bir "anayasa sorunu" ile yüz yüzedir. Bu sorun, kimi zaman "yeni ve sivil bir anayasa" talebi; kimi zaman ise kapsamlı bir anayasa değişikliği tartışması içerisinde kendisini tekrarlar. 1982 Anayasası yürürlüğe girdiği tarihten bugüne tam on beş kez değiştirilmiş ve anayasa hükümlerinin neredeyse üçte biri yapılan değişikliklerden etkilenmiştir. Ne var ki söz konusu değişiklikler, Türkiye'nin anayasa sorununu her defasında daha da kronik hale getirmiştir.
Bugün gelinen noktada ve 2023 Vizyonu içerisinde siyasi iktidarın önünde iki farklı seçenek bulunmaktadır:

- Bütünüyle "yeni" ve "sivil" bir anayasanın hazırlanması ya da

- ivedilikle ve oldukça **kapsamlı bir biçimde 1982 Anayasası'nın demokratik hukuk devleti ve parlamenter rejim ile çelişen hükümlerinin değiştirilmesi**.

1) YENİ BİR ANAYASA" MI? YOKSA "ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ" Mİ?

"Yeni" Bir Anayasa?

Türkiye'nin siyasal gelişiminin kendisine özgü çizgisinin sonucu olarak, **Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir anayasası, milletin hür iradesiyle seçtiği gerçek temsilcilerinden oluşan meclisler tarafından, bir tartışma ve uzlaşma sürecinin ürünü olarak kabul edilmiş değildir.** Bu durum, anayasalar bakımından demokratik meşruluk sorunları yaratmış ve sonuçta gerek 1924, gerek 1961 Anayasaları uzun ömürlü olamamışlardır.

Her ikisi de askeri darbe sonrası kaleme alınan 1961 ve 82 Anayasalarının karşılaştırılması da bu temayı bütün çıplaklığıyla göz önüne serecek niteliktedir. 1961 Anayasası 1960 ihtilali sonrası oluşturulan bir "Kurucu Meclis" tarafından yazılmıştır. Kurucu Meclis'in birinci bileşeni darbeyi gerçekleştiren askerlerin oluşturduğu "Milli Birlik Komitesi"

idi; ikinci bileşeni ise nispeten temsili bir niteliğe sahip olan "Temsilciler Meclisi". Temsilciler Meclisi, kapatılan Demokrat Parti dışında siyasi partilerden, çeşitli dernek ve sivil toplum örgütlenmelerinden temsilcilerin yer aldığı nispeten demokratik bir yapılanmaydı. Anayasanın yapım sürecinde Milli Birlik Komitesi ile Temsilciler Meclisi arasında hiyerarşik değil ama eşitlik temelinde bir ilişki vardı. Bu süreçte yapılan 1961 Anayasası referandumda halk tarafından kabul edilerek yürürlüğe girdi.

1982 Anayasası'nın yapım süreci daha da anti-demokratiktir. Anayasayı yazan kurucu meclisin birinci kanadı olan Milli Güvenlik Konseyi (MGK), darbeyi gerçekleştiren Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarından oluşmuştur. Kurucu Meclisin ikinci bileşeni olan "Danışma Meclisi"nin ise 160 üyesi vardır. Bu üyelerden 120'si il valilerinin önerdikleri isimler arasından MGK tarafından seçilmiştir; geriye kalan 40 üye ise yine doğrudan doğruya MGK tarafından belirlenmiştir. Şu halde kurucu meclisin sivil kanadı olan Danışma Meclisi'nde gerçekten sivil üyeler yer almamaktadır. Danışma Meclisi üyesi olabilmenin bir koşulu da 11 Eylül 1980 tarihi itibariyle hiçbir siyasi partiye üye olmamış olmaktır. **1982 Anayasası tamamen sivil toplumdan kopuk ve partisizleştirilmiş bir mekânda yazılmıştır.** Dahası MGK ile Danışma Meclisi arasında MGK'nın üstün olduğu hiyerarşik bir ilişki mevcuttur. Yine bu anayasanın referanduma sunulması öncesinde hiçbir müzakere ve politik tartışma ortamı açılmamıştır.

Olağanüstü şartların ürünü olan ve olağandışı yöntemlerle yapılan 1982 Anayasası, yapıldığı günden beri ciddî eleştirilere ve değişiklik önerilerine konu olmuştur. Nitekim bu Anayasa, en kapsamlıları 1995, 2001 ve 2004 değişiklikleri olmak üzere, bugüne kadar on beş kez değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler, demokratikleşme yönünde önemli ve olumlu adımlar olmakla birlikte, 1982 Anayasası'na hâkim olan otoriter ve devletçi felsefenin izlerinin tümüyle silebilmiş değildir.

1982 Anayasası bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu Anayasanın bireyi devletin üstün otoritesi karşısında korumaktan çok, devleti birey ve onun anayasal hürriyetleri karşısında korumaya odaklandığı görülmektedir. Oysa, 18. yüzyıldan bu yana anayasacılığın asıl amacı, devlet otoritesini sınırlamak, bireyi ve onun hürriyetlerini bu otorite karşısında korumaktır. Bu nedenle, birey odaklı demokratik ruha sahip yeni bir anayasanın yapılması büyük bir önem taşımaktadır. 1982 Anayasası'nın gündelik zorlamaların sonucu olarak parça parça değiştirilmesi yerine, sivil, demokratik, insan haklarını

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

evrensel standartlara ulaştıran, hukuk devleti üzerindeki kısıtlamaları kaldıran, tümüyle yeni bir anayasanın yapılmasının daha isabetli olacağı düşüncesi, birçok çevreler tarafından sık sık dile getirilmiştir. **2023 Vizyonu içerisinde yeni bir toplumsal sözleşme niteliği taşıyacak böyle bir anayasanın, tamamen demokratik yöntemlerle ve geniş bir toplumsal ve siyasal uzlaşma süreci yoluyla yapılması gerektiğinde kuşku yoktur.**

Az yukarda altı çizildiği gibi, bir anayasanın en az içeriği yani hükümleri kadar o anayasanın hangi aktörler tarafından ve nasıl bir süreç içerisinde yazıldığı da önemlidir. Kuşkusuz yeni anayasanın yapım süreci ve yazım tekniğinde izlenecek yol haritası en az anayasanın maddi hükümleri kadar önem taşıyacaktır. Öyleyse üzerinde durulması gereken temel konu, anayasanın yazım biçimi ve yapım tekniği olmalıdır.

Tali Kurucu İktidar (TBMM) Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?

"Yeni Anayasa" tartışmaları 2007 yılının Ağustos ayında kamuoyunda "sivil anayasa" olarak tanınan Prof . Dr. Ergun Özbudun başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanan ve Adalet ve Kalkınma Partisi'ne teslim edilen "T.C Anayasa Önerisi" ile gündeme gelmiştir. Zira öneride doğrudan doğruya yeni bir anayasa taslağı ortaya konulmuştur. Burada tartışılması gereken, tali kurucu iktidarın (TBMM) yeni bir anayasa yapıp yapamayacağı konusudur?

Anayasayı değiştiren tali kurucu iktidar (TBMM) anayasanın değiştirilemeyecek maddeleri hariç tüm diğer maddelerini değiştirebilir. Ancak bu şekilde yapılan anayasa, yeni bir anayasa değil; önceki anayasanın devamıdır. Bunun dışında tali kurucu iktidarın yeni bir anayasa yapması ve değiştirilemeyecek maddeleri değiştirmesi mümkün değildir. Çünkü tali kurucu iktidar, anayasa tarafından kurulmuş bir iktidardır ve kendisini kuran anayasanın koyduğu sınırlar dahilinde çalışır.

Prof. Dr. Kemal Gözler'in pek haklı olarak belirttiği gibi Türkiye'de 1982 Anayasası yerine yeni bir anayasa yapmanın hukuki bir yolu yoktur. Hukuken yapılması mümkün olan tek şey, anayasa değişikliğidir. 1982 Anayasasını yürürlükten kaldırıp yeni bir anayasa yapmak isteyenlerin önce 1982 anayasasını nasıl yürürlükten kaldıracaklarını açıklamaları gerekir. 1982 Anayasası tüm diğer anayasalar gibi kendisinin ilga ediliş usulünü öngörmemiştir. Bu anayasanın gene kendisi tarafından kurulmuş olan TBMM tarafından kaldırılacağını söylemek hukuken mümkün değildir. Mevcut bir anayasa ancak bir asli kurucu iktidar tarafından ilga edilebilir. Asli kurucu iktidar ise ancak bir hukuk boşluğu durumunda (darbe, işgal vb...) belirir. Bu durumda belki hukuken yapılabilecek olan, önce bir anayasa değişikliği ile anayasaya "ilga"ya ilişkin hükümler koymak. Ardından da bir kanunla (TBMM'nin dışında) yeni bir kurucu meclis oluşturmaktır.

Öte yandan, Prof. Dr. Ergun Özbudun'un başkanlığındaki komisyonca hazırlanan -şüphesiz çok değerli ve 2023 Vizyonu çerçevesinde çalışmalarımıza ışık tutan- tasarı sonrası alternatif tasarılar havada uçuşmaktadır. Siyasi parti grupları, barolar, üniversiteler ve çeşitli sivil toplum örgütlenmeleri birbirinden bağımsız olarak farklı tasarılar üzerinde çalışmaktadır. Bu sürecin sağlıklı olduğunu söylemek zordur. Zira farklı tasarıların ve farklı bakış açılarının yan yana konulması uzlaşmayı doğurmaz. Olsa olsa çatışmayı arttırır.

Bu noktada yapılması gereken **farklı bakış açılarını yan yana koymak yerine bu bakış açılarını tek bir platform ve tek bir taslak üzerinde bir araya getirerek uzlaşı ortamını inşa etmektir.** Yeni bir anayasa yapılacaksa yeni bir kurucu meclis oluşturulmalıdır. Siyasi partiler ve sivil toplum örgütlenmelerinden temsilcilerin yer alacağı bu kurucu meclis, binlerce üyesi olması gereken daha geniş bir platformun tepesinde yer almalı ve tek tek maddeler üzerinde on binlerce görüş ve katkı değerlendirildikten sonra uzlaşmaya varılmalıdır. Ak Parti siyasi parti grubunun ortaya koyacağı yeni anayasa taslağı tepkisel olarak karşısında farklı taslaklar bulacaktır. Tamamlanmış ve kendi içinde sistematiğe sahip bu taslaklar arasında uzlaşı sağlanması imkânsız olacağı gibi, Ak Parti grubunun hazırlayacağı taslağın meşruiyetini de zedeleyecektir. Oysa farklı kesimlerden binlerce tarafın tek tek maddeler üzerinde sunacağı katkılarla şekillenecek ve en az birkaç yıllık bir süreçte yazılacak bir anayasa, hem tartışmasız bir meşruiyete sahip olacak ve hem de sivil toplum açısından bir tür "toplumsal eğitim" sürecini başlatacaktır. Böylesi bir süreçte yapılacak siyasi tartışmalar anlam kazanacak ve eğer referanduma gidilecekse bu referandumun kabulünü de kolaylaştıracaktır. Yine böylesi bir uzlaşma ortamı, Türkiye'de var olan sosyal, etnik, dinsel, dilsel, mezhepsel farklılaşmışlıkların da birbirlerini tanıma ve anlamalarını sağlayacaktır. Bu yöntem, sadece demokratik bir anayasanın değil aynı zamanda toplumsal barışın ve bütünlüğün de koruyucusu olacaktır.

2) KAPSAMLI BİR ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ İÇİN ÖNERİLER

2023 yılına ait bir perspektifle "Yeni bir Anayasa" yapılmayacak ise 1982 Anayasası'nın demokratik hukuk devleti ve parlamenter rejim esasları doğrultusunda aşağıdaki noktalarda kapsamlı bir değişikliğe tabi tutulması gerekir:

A) GENEL ESASLAR VE TEMEL HAKLAR

1982 Anayasası'nın "Temel Haklar ve Ödevler" başlıklı ikinci kısmında özellikle 2001 ve 2004 yıllarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerde İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve bu Sözleşmenin İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi tarafından yorumlanmasıyla ortaya çıkan içtihatlar esas alınmıştır. Ancak buna rağmen, bazı temel hak ve hürriyetler bakımından Sözleşmeyle bağdaşmayan hükümler varlığını devam

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

ettirmektedir. Anayasanın temel felsefesine uygun olarak, bireyin temel hak ve hürriyetlerinin mümkün olan en geniş çerçevede korunmasını sağlamak adına aşağıdaki değişikliklerin yapılması büyük önem taşımaktadır.

• Otoriter ve devletçi felsefenin izlerini taşıyan 1982 Anayasası'nın **başlangıç kısmı,** Anayasa'nın metnine dahil olmaktan çıkarılmalı; çok kısa ve özlü bir anlatıma kavuşturulmalıdır. Anayasaların "başlangıç" kısımları, temelde anayasanın dayandığı felsefeyi ortaya koyan ve kimi zaman anayasanın otobiyografisi niteliğinde; kimi zaman da nostaljik ve platonik ifadeler içeren bölümlerdir. Belki bu yüzden anayasacılık geleneğinde başlangıç kısımları anayasa metnine dahil değildir. Oysa 1982 Anayasası'nın 176. Maddesi açık bir pozitif hükümle "Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmı, Anayasa metnine dahildir" ifadesine yer vermektedir. Eğer başlangıç bölümü anayasa metnine dahilse, Anayasa Mahkemesi, özellikle kanunların anayasaya aykırılığı gerekçesiyle önüne bir dava geldiğinde başlangıç hükümlerini esas almak zorunda kalacaktır. Gerçekten de Anayasa Mahkemesi pek çok kararında başlangıç bölümünü bir ölçü norm olarak kullanmış ve yasaların, başlangıçta ifadesini bulan ilklere de uygunluğunu denetlemiştir. Oysa başlangıçta ifadesini bulan ilkeler son derece muğlaktır. Bu muğlak kavramların içeriğini belirlerken, Anayasa Mahkemesi, anayasa yargısını politik bir yargı haline getirmekte ve 2007 ve 2008 yıllarındaki kimi kararlarında gözlendiği gibi "yargıçlar hükümeti"ne kapı açmaktadır. Bu noktada yapılması gereken, başlangıç kısmını anayasa metnine dahil olmaktan çıkarmak; ve çok kısa ve özlü bir anlatıma kavuşturmaktır.

• İfade hürriyetinin keyfî şekilde sınırlandırılmasını önlemek amacıyla Temel hak ve hürriyetleri kötüye kullanma yasağı daraltılmalıdır. Anayasa'nın madde 14(2) düzenlemesine göre "Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz." İfade hürriyetini korumak ve "düşünce"yi suç olmaktan çıkarmak adına **"faaliyetler"** ibaresi yerine **"eylemler"** ibaresi konulmalıdır.

• İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve 1 No'lu Ek Protokol hükümlerine uygun olarak Devlet'e, çocukların eğitimi alanında **ebeveynin dinî ve felsefî inançlarını dikkate alma yükümlülüğü** getirilmelidir. Lâiklik ilkesi ve din ve inanç hürriyetinin gereği olarak, Anayasa'nın 24. Maddesi değiştirilerek **din kültürü ve ahlâk öğretimi zorunlu olmaktan çıkarılmalı**; bu konudaki öğretim, ebeveynin talebi halinde yerine getirilmelidir.

• "İfade hürriyeti" ve "şiddet" arasındaki sınırların daha belirgin kılınması adına ve uluslararası sözleşmelere uygun olarak, "savaş kışkırtıcılığının engellenmesi, her türlü ayrımcılık, düşmanlık veya kin ve nefret savunuculuğunun önlenmesi" gibi sebepler, ifade hürriyetinin sınırları arasında Anayasa'da yer bulmalıdır.

• Anayasa'nın basın hürriyetine ilişkin 28. Maddesi'ne ek yapılarak soruşturma ve kovuşturma aşamalarında kişilerin kimliklerinin açıklanarak mağdur edilmelerini önlemek amacıyla, **masumiyet karinesinin ihlaline yönelik yayın yasağı** getirilmelidir.

• **Siyasi partilerin kapatılması güçleştirilmeli ve kapatma kriterleri olabildiğince objektif temellere dayandırılmalıdır.** Bu çerçevede, bir partinin tüzük veya programının insan haklarına, Devletin bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğüne, demokrasiye, cumhuriyete ve lâikliğe aykırı olması halinde doğrudan kapatma davası açılması yerine, Anayasa Mahkemesi tarafından ilgili partiye önce ihtar verilmesi daha uygun bir yaklaşım olacaktır. Siyasi partilerin "odak" olmasının şartları da ağırlaştırılmalıdır.

Gerek Siyasi Partiler Kanunu ve gerekse Anayasa'nın 68 ve 69. Maddeleri'nde siyasi partilerin uyması gereken ilkeler, muğlak ve içerikleri çok farklı doldurulabilecek biçimde formüle edilmiştir. Bu durum, Anayasa Mahkemesi'ne siyasi parti kapatma hususunda çok geniş bir taktir imkanı vermektedir.

Bu noktada, öncelikle siyasi parti yasaklama rejimi, İnsan hakları Avrupa Mahkemesi içtihatları ve Avrupa Konseyi Hukuk Yolu ile Demokrasi Komisyonu'nun (Venedik Komisyon) koyduğu ilkeler düzeyine ulaşacak biçimde düzenlenmeli; bu noktada Anayasa'nın 68 ve 69. maddelerinde ve Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklikler yapılmalıdır. Siyasi partilerin ancak şiddeti benimsemeleri ve bu yolla demokratik hukuk devletini ortadan kaldırmaya çalıştıkları durumda kapatılmaları esas alınmalıdır.

Siyasi partilerin kapatılması için dava açma yetkisini Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın tek başına kullanması yerine, TBMM ya da başka bir siyasi organın talebi üzerine dava açma koşulu getirilmelidir.

Siyasi partilerin öngörülen yasaklara uymamaları durumunda ölçülü olmak kaydıyla kademeli yaptırımların uygulanmasına imkan tanınmalıdır. Bu noktada "kapatma" en son çare olmalıdır.

• **Siyasi partilerin mali denetimi,** Anayasa Mahkemesi yerine bu konuda uzman kuruluş olan **Sayıştay**'a bırakılmalıdır.

• "Bilgi edinme hakkı" anayasal bir hak olarak tanınmalı; Çocuk hakları, yeni bir hak kategorisi olarak anayasada normatif bir dayanağa sahip olmalıdır.

B) YASAMA

"Yasama dokunulmazlığı" sınırlandırılmalıdır. Ağır ceza mahkemesinin görevine giren zimmet, ihtilas ve irtikap gibi **yüz kızartıcı suçlar** dokunulmazlık kapsamı dışında bırakılmalıdır. Belki daha da önemlisi, **kesinleşmiş mahkumiyetlerin yerine getirilmesi** mümkün olmalıdır.

Yasama dokunulmazlığı; milletvekilleri hakkında, suç işlediklerinden bahisle, meclisin kararı olmadıkça cezai takibata maruz kalmamaları anlamına gelir. Yasama doku¬nulmazlığının amacı, milletvekillerinin keyfi ve asılsız ceza kovuşturmaları ve tutuklamalarından korunmasıdır. Anayasa'nın 83. Maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getiril¬mesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başla¬nılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14 üncü maddesi'ndeki durumlar bu hükmün dışındadır.

Ne var ki, 1982 Anayasası'nda milletvekillerine tanınan dokunulmazlığın kapsamı çok geniştir. Bu nedenle, milletvekilinin TBMM'de hazır bulunmasını engellemeyecek işlemlerin uygulanmasına imkan tanınmalıdır. Gene, kesinleşmiş mahkumiyetlerin yerine getirilmesi mümkün olmalıdır. Dokunulmazlığın amacı, milletvekillerinin keyfi ve asılsız ceza kovuşturmaları ve tutuklamalarından korunması olduğuna göre kesinleşmiş bir mahkumiyette cezanın infazının milletvekilliğinin sona ermesine bırakılması, yasama dokunulmazlığının ruhu ve amacı ile bağdaşmaz. Ayrıca ağır ceza mahkemesinin görevine giren zimmet, ihtilas ve irtikap gibi yüz kızartıcı suçların da dokunulmazlık kapsamı dışında tutulması gerekir.

C) YÜRÜTME

1982 Anayasası'nın hazırlanış ve kabulündeki olağandışı şartlar, parlamenter rejimin bazı temel ilkelerinden sapan melez bir sistem ortaya çıkarmıştır. Bir yandan parlâmenter rejimin temel kuralı olan Bakanlar Kurulu'nun parlâmentoya karşı sorumluluğu muhafaza edilirken, siyasî ve cezaî bakımdan sorumsuz olan Cumhurbaşkanı'na yasama, yürütme ve yargı alanlarında geniş yetkiler tanınmıştır. Böylece, kamu hukukunun temel ilkelerinden olan yetki ve sorumluluğun paralelliği ilkesinden sapılmıştır. Bu durumun, zaman zaman çözümsüz kalan yetki çatışmalarına sebep olduğu bilinmektedir. Yapılacak bir anayasa değişikliği ile, parlâmenter rejimin temel ilkelerine paralel olarak, Cumhurbaşkanı'nın yetkileri azaltılmalı ve kendisinin tek başına yapabileceği işlemler, sayma yolu ile belirtilmelidir. Anayasa sistemimizde başka bir örneği bulunmayan ve idarenin kanunîliği ilkesine aykırılık oluşturan, atipik nitelikteki Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ve parlâmenter rejim ilkeleri ile bağdaşmayan Devlet Denetleme Kurulu kaldırılmalıdır.

• Cumhurbaşkanı adaylarının yirmi milletvekilinden başka, belirli sayıda seçmence de gösterilmesi esası benimsenmelidir.

Bilindiği üzere 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi esas alınmıştır. Halk tarafından yapılacak seçimde kimlerin cumhurbaşkanı adayı olabileceği konusu son derece önem taşır. Anayasa'nın 101. Maddesi'ne göre Cumhurbaşkanlığı'na Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden veya Meclis dışından aday gösterilebilmesi **yirmi milletvekilinin yazılı teklifi** ile mümkündür. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel

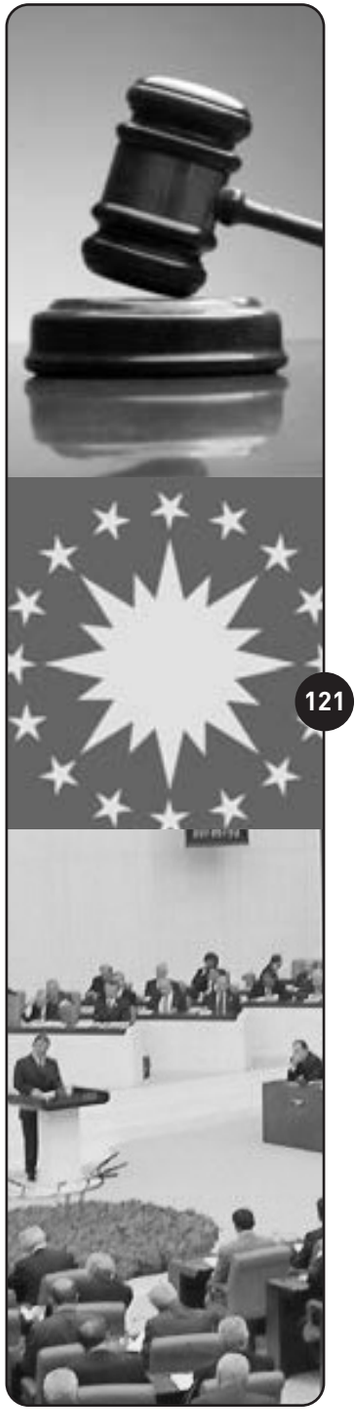

seçimlerinde **geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir.** Oysa Cumhurbaşkanı halka seçtirilecek ise adayların da -dolaylı biçimde de olsa- halka seçtirilmesi gerekirdi. Eğer bu yapılmayacak ise en azından belirli sayıda seçmene (örneğin iki yüz bin) aday önerme imkanının tanınması gerekir.

• **Cumhurbaşkanı'nın yetkileri**, parlamenter rejim ilkeleri, yetki ve sorumluluğun paralelliği kuralı ve 1961 Anayasasınca benimsenen sistem esas alınarak yeniden düzenlenmelidir. 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanı'na tanımış olduğu yetkilerden, parlamenter rejimler için de geçerli olanları korunmalı, diğer yetkileri ise kaldırılmalıdır. Bakanlar Kurulunun Genelkurmay Başkanı, vali ve büyükelçilerin atanmalarına ilişkin kararnamelerinin Cumhurbaşkanı'nca imzalanması gerekir. Bunların dışında hangi kararnamelerin Cumhurbaşkanı'nca imzalanacağının ise kanunla belirleneceği hükmü anayasaya girmelidir.

• Anayasamızın madde 105(2) düzenlemesine göre, Cumhurbaşkanı'nın resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine (tek başına yapacağı işlemler) Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz. Kuşkusuz bu hüküm, herkesin ve her şeyin yargılanabilir olduğu hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmaz. Bu noktada yapılacak bir değişiklikle Cumhurbaşkanının **tek başına yaptığı işlemler yargı denetimine açılmalıdır.**

• Cumhurbaşkanı'nın kişisel suçlarından dolayı yasama dokunulmazlığı hükümlerine tâbi olacağı hükme bağlanarak mevcut belirsizlik giderilmelidir. Cumhurbaşkanı'nın, parlamenter sistemin bir gereği olarak, görevi ile ilgili işlerden dolayı siyasal, hukuki ve cezai bakım¬dan sorumsuz olduğu konusunda ise şüphe yoktur.

• **İdarenin her türlü eylem ve işleminin yargı denetimine tabi tutulacağı kuralı**na herhangi bir istisna öngörülmemelidir. 1982 Anayasasında yargı denetimi dışında tutulan Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler, Yüksek Askeri Şura ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarına karşı yargı yolu açılmalıdır.

• **Devlet Denetleme Kurulu kaldırılarak bir Ombudsman kurumu oluşturulmalıdır.** Anayasa'nın 108. Maddesi idarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, -yargı ve silahlı kuvvetler hariç- tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapmak üzere bir Devlet Denetleme Kurulu öngörmüştür.

Ne var ki adı geçen kurul yalnızca Cumhurbaşkanı'nın talebi üzerine harekete geçebilir. Üstelik kurul kararları gizlidir. Kurulun soruşturma yapma yetkisi yoktur. Kararlar bir rapor halinde Cumhurbaşkanı'na sunulur. Cumhurbaşkanı gereğinin yapılması amacıyla raporu başbakanlığa gönderir.

İdarenin hukuka uygunluğunun denetlenmesi noktasında pek çok açıdan ciddi eksiklikleri bünyesinde barındıran bu kurul kaldırılarak yerine, halkın kendisine doğrudan başvurabileceği ve raporları halka açık olacak bir Ombudsmanlık kurumu kurulmalıdır.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

YARI-BAŞKANLIK REJİMİ ?

Bilindiği üzere, 31 Mayıs 2007 tarih ve 5678 sayılı anayasa değişikliği kanunu ile Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi usulü benimsenmiş idi. Acaba Cumhurbaşkanının parlamento tarafından değil de halk tarafından seçilmesi, diğer özellikleri değişmeyen bir parlamenter hükümet sistemini, parlamenter hükümet sistemi olmaktan çıkarır yarı-başkanlık ya da başkanlık rejimine yaklaştırır mı? 2023 Vizyonu içerisinde üzerinde önemli durulması gereken sorulardan biri de budur.

Bu soruya önceden cevap vermek güçtür. Hukuki değil ama siyasi koşullara bağlı olarak halk tarafından seçilen bir cumhurbaşkanı, yürütme organının gerçek başı haline gelip ülkenin genel siyasetini belirleyebilir. Ancak tersi de olabilir. Bu noktada Prof. Dr. Kemal Gözler'i izleyerek üç farklı hipotez ortaya konulabilir:

-Birinci hipotez: Parlamentoda güçlü bir siyasi çoğunluğa sahip iktidar partisinin lideri, Cumhurbaşkanı adayı olup halk tarafından seçilirse, pek muhtemelen seçildikten sonra ülkenin genel siyasetini belirleyen kişi haline gelecek, bu durumda da hükümet sistemi başkanlık sistemine oldukça yaklaşacaktır. Böyle bir durumda halk tarafından seçilen ve iktidar partisinin gerçek lideri olan Cumhurbaşkanı, Anayasanın kendisine verdiği biçimsel yetkiler yanında, hukuken kendisine değil, hükümete ait yetkileri de yönlendirmeye başlayacaktır.

-İkinci hipotez: Parlamentoda güçlü bir çoğunluğa sahip iktidar partisinin lideri Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmaz ve bu parti bir başka kişiyi aday gösterir ve bu kişi halk tarafından cumhurbaşkanı seçilirse, pek muhtemel hükümet sistemi, bugün olduğu gibi bir parlamenter sistem şeklinde çalışacaktır. Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı sadece anayasanın kendisine verdiği biçimsel yetkileri kullanmakla yetinecektir.

-Üçüncü hipotez: Parlamentoda kendisini destekleyen bir çoğunluğa sahip olmayan bir kişi, halk tarafından Cumhurbaşkanı seçilirse, sistem yine parlamenter sisteme benzer şekilde çalışacaktır. Çünkü bu ihtimalde, hükümet ve Cumhurbaşkanı aynı siyasi eğilimde olmayacak, Parlamento ve hükümet Cumhurbaşkanına ülkenin iç ve dış siyasetini belirlemesine izin vermeyecektir. Ancak, böyle bir durumda Cumhurbaşkanının kendisinin de halk tarafından seçildiğini ve meşruluğa sahip olduğunu ileri sürüp ülkenin iç ve dış siyasetini yönlendirmeye çalışması ihtimal dışı değildir. Bu ihtimalde ise **anayasal sistemde kriz çıkabilir**. Çünkü 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nın pek çok yetkisi vardır ve bu yetkilerinin hangilerini tek başına, hangilerini Başbakan ve ilgili bakanın imzalarıyla kullanabileceği konusu tartışmalıdır. Keza Cumhurbaşkanının hükümet kararnamelerini imzalamayı reddedip reddedemeyeceği konusu da tartışmalıdır. Bilindiği gibi ülkemizde Cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçildiği 2007 öncesinde de Cumhurbaşkanının bazı işlemleri tek başına yapması ya da bazı kararnameleri imzalamaması yüzünden ciddi krizler çıkmıştı. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi durumunda Cumhurbaşkanı ve hükümet farklı siyasi eğilimlerden olursa benzer krizlerin çıkması ihtimali çok daha yüksektir. Böyle bir krizde halk tarafından seçilen bir cumhurbaşkanının, eskiye oranla eli çok daha güçlüdür ve dolayısıyla böyle bir krizi çözmek çok daha zordur.

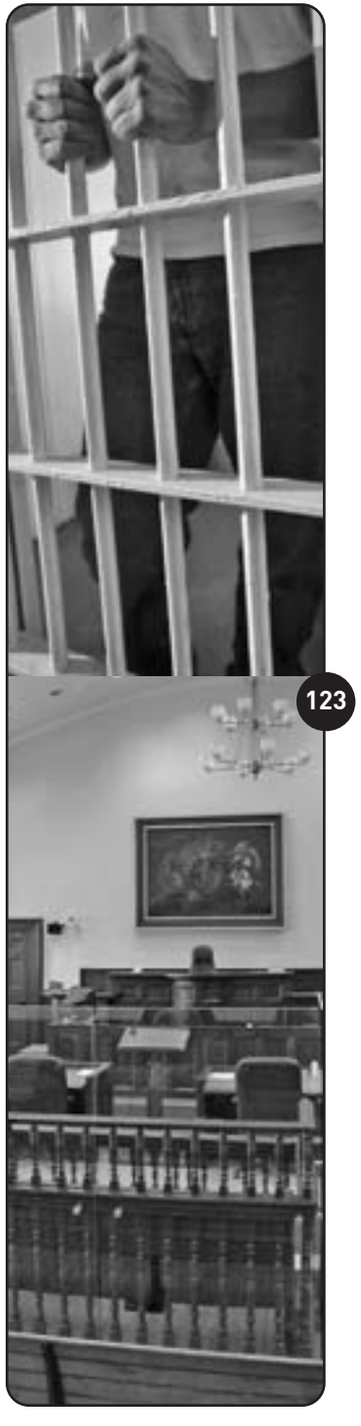

2023 Vizyonu içerisinde Türkiye'nin siyasi rejiminin parlamenter bir rejim olarak kalması isteniyorsa halk tarafından seçilecek Cumhurbaşkanının kimi yetkilerinin az yukarda belirtilen esaslar dahilinde kaldırılması gerekir.

D) YARGI

• Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, demokratik esaslara ve yargı bağımsızlığı ilkesine uygun şekilde, yeniden düzenlenmelidir.

1982 Anayasası, idari görevleri açısından Adalet Bakanlığı'na bağlı; ancak, yargı fonksiyonunun kullanımı açısından bağımsız olan hakim ve savcıların bu niteliklerini korumak ve yargı bağımsızlığını garanti altına almak için bir Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) öngörmüştü. Anayasa'nın 159. Maddesine göre HSYK, adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapmak konularında yetkili anayasal bir kurumdur. Ne var ki, bugün HSYK'nun yapısı, Türkiye'de hukuk devletinin önündeki ciddi engellerden biri görünümündedir:

İlk olarak, HSYK'nun başkanı siyasi bir kişilik olan Adalet Bakanı; Kurul'un ikinci doğal üyesi Adalet Bakanlığı Müsteşarı'dır. Kurul'un üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, her üyelik için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilir.

İkinci olarak, Kurul'un kendine ait bir sekreteryası, binası ve bütçesi yoktur. Bunun anlamı, Anayasa Madde 159'da belirtilen yetkileri fiilen Adalet bakanlığı'nın kullandığıdır. Dahası, Yargıtay ve Danıştay'dan gelen üyeler, Kurul üyeliğini bir ek görev olarak yerine getirirler.

Üçüncü olarak, Kurul kararlarına karşı yargı yolu kapalıdır. HSYK, kendine ait bir bütçeye ve personele sahip olmalı ve Kurul kararlarına karşı Danıştay'da yargı yolu açık tutulmalıdır. HSYK'nun yapısı yeniden düzenlenmelidir. Bu konuda seşitli seçenekler üzerinde durulabilir. Örnek olarak; Adalet Bakanının Kurulun başkanı ve üyesi olmasına son verilerek Kurulun onyedi üyeden oluşması öngörülebilir. Adalet bakanlığı Müsteşarı dışında Kurulun seçimle gelen onaltı üyesinden beşinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, beşinin

Yargıtay ve Danıştay genel kurullarınca ve altısının da birinci dereceye ayrılmış adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarınca seçilmesi esası benimsenebilir.

• Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı artırılarak üyeliğe seçilmede objektif kriterler getirilmelidir. Bu konuda da farklı seçenekler söz konusu olabilir. Örnek olarak Mahkeme'nin üye sayısı onyediye çıkarılıp; üyelerden sekizinin Türkiye Büyük Millet Meclisi, dördünün Yargıtay, dördünün Danıştay ve birinin de Sayıştay tarafından seçilmesi esası benimsenebilir. Üyelik belli bir süre ile sınırlanabilir.

• Anayasa Mahkemesi'nin yetki kanunları ve kanun hükmünde kararnameler üzerindeki denetimine sınırlamalar getirilmeli ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün öndenetim yoluyla denetlenmesi kabul edilmelidir.

• İspanya'daki "amparo" ya da Almanya'daki " anayasal şikayet" yolu benzeri bir yol açılarak belirli alanlarda bireylere de doğrudan Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkı tanınmalıdır.

• Anayasaya uygunluk denetim yollarından itiraz yolunda Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararından sonra aynı hüküm hakkında on yıl içinde Anayasa aykırılık iddiasıyla başvurulamayacağı yasağı daha makul bir süreye (örneğin beş yıl) indirilmelidir.

• Anayasa Mahkemesine yürürlüğü durdurma kararı verebilme yetkisi açıkça anayasada normatif bir dayanağa kavuşturulmalıdır.

• Yüce Divan, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Ceza Genel Kurulundan seçilecek üyelerden oluşan bir mahkeme olarak yeniden düzenlenmeli ve Yüce Divan yargılamasının iki dereceli olarak işlemesi kabul edilmelidir.

• Yargıtay üyeliğine seçilmede objektif kriterler getirilmeli ve üyelik belli bir süre ilşe sınırlandırılmalıdır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ile Başsavcıvekilini seçme yetkisi, mahkemelerin bağımsızlığı ilkesinin bir gereği olarak, Cumhurbaşkanından alınarak Yargıtay üyelerine bırakılmalıdır.

• Danıştay üyeliğine seçilmede objektif kriterler öngörülmeli ve üyelik belli bir süre ile sınırlandırılmalıdır. Danıştayın görev alanı dikkate alınarak, üyelerinin dörtte birinin Bakanlar Kurulu tarafından, diğer üyelerin ise, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca seçilmesi esası kabul edilebilir.

• Askeri Yargıtay üyelerinin Cumhurbaşkanınca seçilmesi esası terk edilmeli ve üyelerin, Askeri Yargıtay Genel Kurulunca seçilmesi kabul edilmelidir.

• Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılmalıdır.

• Sayıştay, yüksek mahkeme olarak kabul edilmiş ve kamu kaynağı kullanan hiçbir kurum ve kuruluşun Sayıştayın denetimi dışında tutulmaması sağlanmıştır

TÜRKİYE'NİN
STRATEJİK
VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

EKONOMİ

TÜRKİYE'NİN
STRATEJİK
VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

TÜRKİYE EKONOMİK VİZYONU

- SUNUM ÖZETİ
- TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DURUM TESBİTİ
- TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KISITLARI
- TÜRK EKONOMİSİNİN KISA DÖNEM ÖNCELİĞİ
- KISA DÖNEM ÖNCELİKLER İÇİN TEDBİR VE POLİTİKA ARAÇLARININ SEÇİLMESİ
- TÜRKİYE EKONOMİSİNİN UZUN DÖNEM ÖNCELİKLERİ
- ORTA VE UZUN DÖNEMDE YAPILMASI GEREKEN YAPISAL REFORMLAR
- SEKTÖRLERLE İLGİLİ ÖNERİLER

Sunum Özeti

Liberalleşme ve Küreselleşme Zorunluluk mu?

• Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana Türkiye'de ekonomi politikaları "devletçi" ve "liberal"bakış açıları arasında bir salınım izlemiştir.

• Ancak küresel ekonominin geldiği bugünkü noktada içine kapalı "otarşik" bir ekonomi modelinin uygulanması mümkün değildir.

• **Finansman açığı problemi**

Türkiye ekonomisi dış kaynak bulabildiği ölçüde daha hızlı büyüme kaydedebilecektir.

• **Sıcak para problemi**

Ancak Türkiye ekonomisi geçtiğimiz yıllarda daha çok kısa vadeli ve hareketliliği fazla olan yabancı sermayeyi çekebilmiştir.

Bu iki problem beraber ele alındığında, Türkiye'nin dış kaynak çekmeye devam etmesi ama bu kaynağın vade yapısını uzatmaya ve kalıcılığını artırmaya çalışması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

• Günümüz dünyasında yabancı sermaye eskiden olduğu üzere uluslararası kuruluşlardan veya yabancı devletlerden alınan krediler manasına gelmemektedir.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

• Özel yabancı sermayenin payı giderek artmaktadır ve özel sermaye akımlarının yönünü belirleyen unsurlar genel olarak **Washington Konsensüsü** başlığı altında toplanmış bulunan liberalleşme ve küreselleşme seviyesini gösteren kriterlerdir.
• Sonuç olarak; Türkiye ekonomisinin de liberalleşmesi ve küresel düzene entegre olmasında fayda vardır. Ancak iki önemli soru mutlaka cevaplanmalıdır:
• Periyodik olarak ortaya çıkan küresel krizlerden nasıl korunulacak?
• Küresel iş bölümüne uyulursa Türkiye'nin sanayisi nasıl bir gelişme gösterir?

Liberalleşme ve Küreselleşme

Finansal Krizler

• Özellikle 90'larda patlak veren bir grup finansal kriz liberal ve küresel ekonomik yapı hakkında şüpheler doğurmuştur.
• Halen yaşanan küresel bunalımda özellikle gelişmiş ülkelerin dünyaya yaydıkları liberal felsefeye aykırı biçimde oldukça müdahaleci davrandıkları not edilmelidir.
• Bu durum ileride, liberal ekonominin tanımında bir yumuşamaya gidilebileceğinin işaretidir.
• Herhalde bundan böyle sıkı bir klasik liberal anlayıştan daha yumuşak, zaman zaman Keynezyen istikrar politikalarına da yer açan bir anlayışa varılacaktır.

• Bu çerçevede özellikle sermaye hareketleri üzerine konulabilecek tedbirler de tartışılmalıdır.
• Finansal krizlerde tetikleyici rol üstlenen dış ticaret açığının finanse edilebilir seviyede tutulması, bütçe açığı verilmemesi, borç toplamının vade yapısının ve GSMH'ya oranının çok daha aşağılara çekilmesi izlenecek ekonomi politikalarının bağımsız olmasını sağlayacaktır.

Sanayileşme

• Türkiye'nin sanayileşmesi eğer yönlendirilmez ise küreselleşme sürecinde, küresel iş bölümüne uygun olarak gelişecektir.
• Halen Türkiye yüksek teknolojik ürün gamına sahip değildir.
• Bu durumda Türkiye sanayisi düşük katma değerli orta teknoloji ürünlerinde diğer gelişen ülkelerle rekabet edebilir mi?
• **Ya da Türkiye AB'ye yakınlığı nedeniyle bir Avrupa ürünleri montaj merkezi mi olacaktır?**
• Dünyada gerek gelişen gerek gelişmiş ülkelerde devlet **sanayi politikası** belirleyebilmektedir.
• Türkiye'nin, öncelikli sanayi alanları belirleyerek belli başlı sanayi dallarında gelişimi hızlandırması dünyadaki konjonktüre de uygundur.
•Zira **liberallik** yeniden tanımlanacak bir anlayış olarak önümüzde durmaktadır.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği

•AB, Türkiye ekonomisinin küresel sisteme bağlandığı önemli bir alandır.
• AB hedefine çeşitli ekonomik nedenlerden ötürü sıkı sıkıya bağlı kalınmalıdır.
• **Girene kadar ki süreçte AB etkisi** Türkiye ekonomisi için kredibilite artıran bir unsur olarak hizmet etmektedir. Bunun iktisadi anlamı büyüktür.
• Nitekim parasal istikrara yönelmiş birçok ülke, sadece kredibilite sorununu çözebilmek için zaman zaman dolarizasyona geçmiş, zaman zaman para kurulları uygulamıştır.
• Oysa Türkiye örneğinde AB, para politikasının tamamen Türkiye'nin elinde kaldığı dönemlerde etkin bir çıpa görevi görmektedir.
• Bu anlamda AB Türkiye'nin uygulayacağı her istikrar programında çok önemli bir maliyet düşürücü çıpadır.
• Üstelik AB etkisi geçtiğimiz dönemde tam da isteneceği gibi yabancı sermayeyi artırmış, yapısını da kısa vadeli oynak sermayeden daha kalıcı yatırımlara dönüştürmüştür.
• **Girdikten sonra AB'nin başlıca etkileri ise** Türkiye'nin yüksek faiz hadlerinin AB seviyelerine gerileyecek olması ve Türkiye ekonomisinin hızla yatırım yapılabilecek ülke reytingine kavuşmasıdır.
• Bu durumda AB'nin etkisi; Türkiye'nin yabancı sermaye çekmeye daha istikrarlı koşullarda ve daha düşük faiz oranlarından devam edebileceğidir.

• Bu durum kamu maliyesinde borç çevirmenin kolaylaşması ve ucuzlaması demektir ki Türkiye ekonomisinin ana problemlerinin kamu açığı ve kamu borçlanmasının yarattığı dışlama (crowding out) etkisi ile cari açık olduğu düşünüldüğünde AB'nin önemi ortaya çıkar.
• Gümrük Birliği'ne ilişkin olarak ise AB'ye girilmesi ile Gümrük Birliği karar alma süreçlerinde de Türkiye'nin söz sahibi olmasının önemi vurgulanmalıdır.

İstihdam

• Türkiye ekonomisinin 2001 krizinden bu yana en önemli problemlerinden biri işsizlik olmuştur.
İşsizlik ekonomik büyüme paralelinde düşmemektedir.
• Bu durum ekonomi literatüründe yazan tipik davranış ile uyumludur: **İşsizlik, arttığı hızdan çok daha yavaş bir hızda geriler.**
• Bu nedenle Türkiye, işsizliği de düşük seviyede tutacak bir sanayileşme politikası yürütmelidir.
• İşsizliğin azaltılabildiği oranda harcamalar kanalıyla üretim aktivitesinin, kredi kanalıyla da finansal ekonominin uyarılacağı unutulmamalıdır.

İstihdam İçin Önemli Olanlar

• İşsizlere mesleki kalifiye ve yeni meslekler kazandırılmasına yönelik hazırlanacak çerçeve programlarını uygulayacak meslek edindirme merkezleri, halk eğitim merkezleri v.b. yeni kurumların açılması. Bu alanda sivil toplum ile kurumsal iş birliğine gidilmesi.

• Yabancı kaçak işçilerin takibinin sıkı yapılması,
• Küçük çaplı işletme kurma kredisi sağlayan uzman finansman şirketlerinin kurulması,
• Daha çok insan emeğine dayanan hizmetler sektöründe gelişimin devamı için politikalar üretilmesi,
(Örneğin: turizm ve bankacılık gibi çok eleman istihdam eden sektörlerde büyüme)
• İşçi istihdamı da düşünülerek sanayileşme planlarının hazırlanması.
(Tekstil sektörü Çin rekabeti karşısında yalnız bırakılabilir mi?)

Tarım

• Tarımsal ürünlerin fiyatlarında son yıllarda aşırı artışlar görülmüştür.
Başlıca nedenleri; biodizel gibi enerji kaynaklarının bazı tarım ürünlerine olan talebi artırması ve
Çin-Hindistan gibi çok nüfuslu ülkeler zenginleştikçe daha çok insanın diyetinde oluşan değişimlerdir.
• Bu durum ileride işlenmiş tarım ürünlerinin yüksek katma değerli ve stratejik ürünler arasında yer alabileceğine işaret etmektedir.
• Türkiye geleceğin tarım politikalarını planlayabilmek için zirai önlemler yanında çevre ve finans piyasasına yönelik tedbirler de almalıdır.

• Köylülerden alım yapan ve ihracata yönelik çalışan kooperatif nitelikli organik tarım şirketlerinin planlanması, tarımsal fiyat dalgalanmalarına karşı korunma sağlayacak türev piyasaların kurulması, üreticiye türev ürünlerin anlatılması, ziraata yönelik uzman kredi kuruluşları oluşturulması bu bağlamda düşünülebilir.
• Tarımsal işletmeler konusunun etraflıca tartışılması önem arz etmektedir.
• Tarımda verimlilik artışına yönelik ciddi çalışmalar yapılması olmazsa olmaz şarttır.
• Milli tohum ve fidancılık politikaları öncelikle ele alınmalıdır.
• AB ile tarımsal ürünlerin tarife sorunu ivedilikle çözülmelidir.
• Tarımın istihdam açısından önemi de unutulmamalıdır.

Kamu Maliyesi

• Kamu kesimi açığı ve buna istinaden oluşan borçlanma gereği devletin mali piyasadaki baskınlığına neden olmuş, faizlerin yüksek kalmasına zemin hazırlamıştır.
• Yüksek faiz ise sürekli bir cari açığa sebep olurken yerli özel sektörün yurtiçi piyasadan borçlanamamasına, faaliyet dışı yatırımlara (tahvil bono) yönelmesine, özel sektör bonoları gibi borçlanma araçları piyasalarının oluşamamasına neden olmuştur.
• Devlet, kamu açığına istinaden harcamalarını kısmak yerine bütçe hazırlama tekniğini değiştirerek hayata geçirilmesi mümkün olabilecek denk bütçe yapmalıdır.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

• Vergi etkin biçimde toplanmalı, vergide adalet duygusu pekiştirilmelidir .
• Bu bağlamda devlet en kolay toplayabildiği dolaylı vergiler ile harcamaları kısmamalıdır. Dolaylı vergilerin tüketici tarafından 'gizli zam' olarak algılandığı göz önünde bulundurulmalıdır.
(AB'de dolaylı vergilerin vergi gelirlerine oranı %35'ler seviyesinde iken Türkiye'de 1980'de %37 olan oran, 2000'de %60'a, 2003'te %67'ye, 2004'te %70'e, 2005'te ise %73'e yükselmiştir.)

Özelleştirme

• Türkiye'de özelleştirme süreci basit bir varlık satışı olarak görülmemelidir.
• Belli başlı piyasalarda bir yol planı hazır olmalıdır. (Örneğin : Bankacılık sektörünün tamamı yabancılara satılabilir mi?)
• Yabancı yatırımcılara yapılan özelleştirmelerin kısa vadede cari açık üzerinde olumlu etkisi söz konusu iken, uzun vadede yurtdışına kâr transferleri ile olumsuz bir etkiye sahip olabileceği bugünden düşünülmelidir.
• Özelleştirme felsefesi devletin ekonomideki dönüşümü ile alakalı olmalı, özelleştirme sadece en yüksek gelir hedefi ile yapılmamalıdır.
• Devletin ekonomideki dönüşümü ise üreticilikten çıkarak denetçi, düzenleyici bir role sahip olmasıdır.

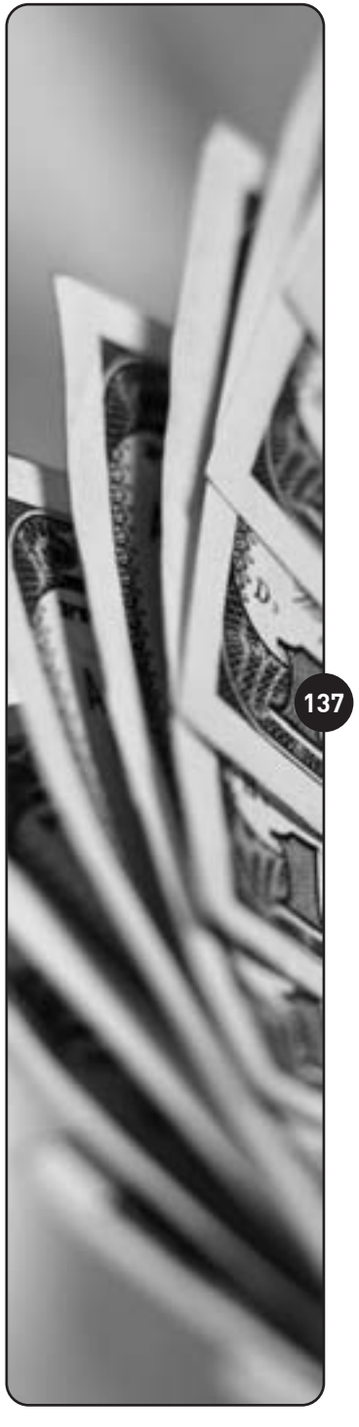

Ulaşım Altyapısı

• Türkiye gelişmiş AB ile gelişmekte olan Orta Asya ve Orta Doğu arasındaki transit ülke olma konumunu, ulaştırma projeleri ile vurgulamalıdır. Traceca projesinin hayata geçmesi vb.
• Bu süreçte enerji ulaşımı için boru hatları projeleri üretilmelidir.
• Ticaret için ise insan ve mal ulaşımını sağlayan deniz-hava-kara yolları ağının birbirini tamamlar nitelikte ele alınması gerekmektedir.
• Uluslararası taşımacılık ve lojistik sektörlerinin önemli gelir sağlayan, cari açığı düzeltici etkisi bulunan ve istihdam açısından da yararlı hizmet sektörleri olarak algılanması gerekmektedir.
• Ulaştırmanın standartı ise AB müktesebatına uyum sürecinde belirlenecektir.
• Bu bağlamda piyasaya giriş açısından daha liberal ancak lisanslama standartları yükseltilmiş bir ulaştırma piyasası oluşacaktır.

Sosyal Devlet

• 2023'e kadar ki süreçte ulusal gelirin devamlı olarak yüksek düzeyde artırılması önemli bir hedeftir. Ancak tek hedef olamaz.
• Büyüme, topyekün kalkınma ile desteklenmedikçe kalıcı olamaz.
• Örneğin Türkiye büyüme stratejisi olarak iki dönemli bir hedef oluşturabilir:
Buna göre birinci dönemde (kısa-orta vadede) büyümeyi sağlamak için devlet destekli olarak yoğun bir istihdama gidilebilir (devlet yatırımları, vergi avantajları vs.).
• Artan iş gücüne giriş oranı üretim miktarını artırır.
• Ancak girdi artışı (istihdam artışı) sadece üretim miktarını artırır, miktardaki değişim oranı (büyüme oranı) ise sabit kalır.
• Büyüme oranını yükseltmek için de uzun vadeli hedef olarak iş gücü niteliği yükseltilmelidir.
• Toplam faktör verimliliği bu sayede artabilecektir.
İş gücünün niteliği arttıkça ve büyüme süreklilik kazandıkça ücret gelirlerinde de reel artış görülmesi beklenmelidir.
• Bu tip bir dönüşüm Asya'da Güney Kore'de yaşanmıştır. Çin'de de benzer bir dönüşüm halen yaşanmaktadır.
• Bunun dışında gündelik insani ihtiyaçların yoksullara sağlanması (aş, acil sağlık hizmetleri) zaten devletin zorunlulukları arasında yer almalıdır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, dünyadaki küresel gelişmeler ışığında ve Türk ekonomisinin 2023 vizyonu bağlamında sorunlarına çözüm önerileri sunmak ve bu önerilerin gerçekleşmesi halinde olası sonuçları göstermektir.

Kapsam

Temel konular incelenirken sürdürülebilir ortalama büyüme hızı % 5 olarak kabul edilmiş ve GSMH'nın 1,5 trilyon Dolar olarak gerçekleşerek 2023'de Türk ekonomisinin dünyanın onuncu büyük ekonomisi olması hedeflenmiştir.

Yeni Küresel Büyüme Modelleri

Dünya ekonomisinin bundan sonraki yolculuğunda iki model öne çıkmaktadır.

1. Model: Verimlilik ve yenilik kaynağı olarak vasıf düzeyi yüksek iş gücünün kitlesel ithaline dayanan Amerikan bilgi ekonomisi modelidir.

2. Model: İleri teknoloji üretimi, eğitim ve sağlık gibi alanların öne çıktığı, verimliliğin toplumsal kaynaklarını güçlendiren Euro bölgesi modelidir.

Türkiye Ekonomisinde Durum Tesbiti

Mevcut ekonomik duruma bakıldığında tesbit edilen sorunlar bellidir:

1- Ülkenin siyasi ve bürokratik kötü yönetilmesi

2- Nitelikli emek kıtlığı

3- Düşük yoğunlukta bir iç savaşın sürmekte oluşu

4- Yabancı kaçak işçiler

5- Finansman açığı problemi

6- Sıcak para problemi

7- Özelleştirme süreci ile ilgili sorunlar

8- Kamu açığı ve kamu borçlanmasının yarattığı dışlama etkisi

9- Cari açık

10- AB ile müzakere sürecinde ortaya çıkan sorunlar

11- Ekonomide oligopolist yapılanmanın yoğunluğu

Türkiye ilk dokuz sorunu kendi iç dinamikleriyle aşabilir fakat, son iki sorun uluslararası ve küresel çözümler gerektirir.

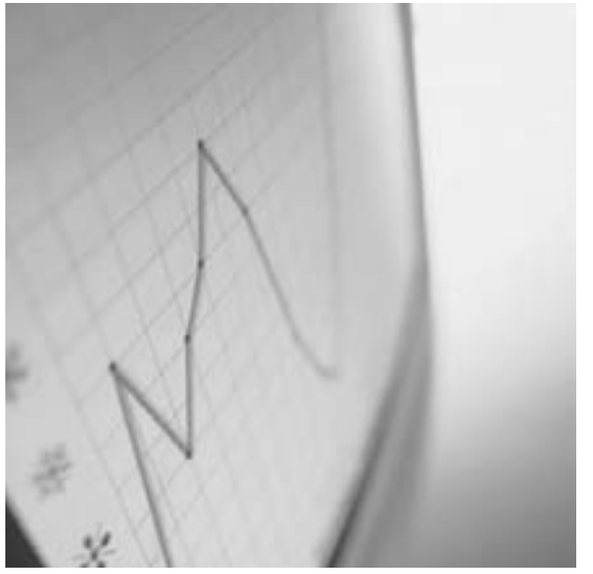

Türkiye Ekonomisinin Kısıtları

1- Dış kaynak gereksinimi

2- Enflasyon sorunu

3- İhracatın oynaklığı

4- Satın alma gücünün düşüklüğü

5- Bütçe gelirlerinin iktisadi faaliyetlerdeki gelişme kadar artırılabilme imkanının olmaması

6- Yetersiz ulaşım altyapısı

7- Gelir dağılımındaki adaletsizlik

8- Gümrük Birliği

9- Tarım kesimindeki geleneksel yapı

10- Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü

Türk Ekonomisinin Kısa Dönem Önceliği

Büyüme ve istihdam artışını sağlamak ve küresel finansal krizin ortaya çıkardığı sorunlara çözüm üretmek

Kısa Dönem Öncelikler İçin Tedbir ve Politika Araçlarının Seçilmesi

A-Tedbirler

1- Kamu maliyesinde etkinliğin arttırılmasını sağlamak

2- Yılda 60 milyar ABD Doları hacmi olan yolsuzluk uygulamalarını minimize etmek

3- % 30'lara varan enerji kayıp ve kaçağını önleyecek tedbirlerin alınması

4- Gayri safi milli hasılanın % 10'larını geçen güvenlik harcamalarında tasarruf sağlayacak önlemlerin alınması

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

B-En Çok Uyarıcı Etkiye Sahip İktisadi Politika Araçlarının Seçimi

1- Kaynak-harcama ilişkisi açısından işsizlik fonunda biriken 26 milyar Dolar üzerinden altyapı alanlarına kaynak aktarılması: Kamu harcamaları yönünden yapılması gereken, bir birim kamu harcaması ile kısa zamanda en çok özel kesim harcamalarını uyaracak alanı ve harcama biçimini saptamaktır. Ondan sonra beklenen etkiyi sağlamak için gerekli kritik minimum harcama düzeyini belirlemek gerekir. Türkiye ekonomisi açısından bu tür harcamalar öncelikle çarpan etkisine sahip GAP gibi bitirilme aşamasına gelmiş projeler olmalıdır. Özellikle baraj tipi yatırımlar çok yönlü çarpan etkisine sahiptirler. Bu tip yatırımların işletme safhasına alınmalarıyla; tarım ve enerji sektörü üzerinden üretim ve istihdam üzerinde önemli etkileri görülecektir.

2- Türk ekonomisinde 2001 krizinden sonraki ekonomi politikalarının "cari açığı büyüttükçe bütçe açığını küçültmek" anlayışı üzerinden işlediği göz önüne alınırsa kısa dönemde enflasyonu makul bir düzeyde tutması için sadece bu iki aracı kullanması mümkündür.

3- Özellikle 1990'larda patlak veren bir grup finansal kriz liberal ve küresel ekonomik yapı hakkında şüpheler doğurmuştur. Halen yaşanan küresel bunalımda özellikle gelişmiş ülkelerin dünyaya yaydıkları liberal felsefelerine aykırı şekilde oldukça müdaheleci davrandıkları dikkate alınırsa; bu durum ileride liberal ekonominin tanımında b ir yumuşamaya gidilebileceğinin işaretidir. Herhalde bundan böyle sıkı bir klasik liberal anlayıştan daha yumuşak, zaman zaman Keynesyen istikrar politikalarına da yer açan bir anlayışa varılacaktır. Bu çerçevede özellikle sermaye hareketleri üzerine konulabilecek tedbirler de tartışılmalıdır.

Türkiye Ekonomisinin Uzun Dönem Öncelikleri

Türkiye ekonomisinin potansiyel büyüme oranı olan % 5 oranını, enflasyonu makul bir düzeyde tutmayı hedefleyerek gerçekleştirmek.

Türkiye'nin 1923'den bugüne kadar ki uzun yıllar ortalamasını (% 5) potansiyel büyüme oranı olarak alırsak ve bu büyüme hızının gelecekteki yıllarda da aynı büyüklükte süreceği varsayıldığında **70 kuralına göre** 14 yıl sonra Türkiye'nin milli gelirini ikiye katlayacağı görülecektir. Bu bağlamda büyüme olgusu; teknolojik yenilikler vasıtası ile gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle ekonominin teknolojik yenilik içeren yeni ürünler veya üretim yöntemleri sayesinde büyümesi gereklidir.

Teknolojik (makro) verimlilik artışlar orta ve uzun dönemdeki etkilerine göre iki grupta incelenebilir:

1- Veri ürünün yeni üretim yöntemi ile sağlanması veya
2- Yeni üretim yöntemi ile yeni ürün sağlanması.

Birinci durumda "ürün" veridir ama teknolojik yenilik sayesinde birim üretim maliyeti düşmekte, kâr oranı artmaktadır. Fakat bu tür bir teknolojik yeniliğin büyümeye katkısı sınırlı olacaktır.

İkinci durumda ise teknolojik yenilik sayesinde artık piyasada yeni bir ürün ve yeni bir üretim yöntemi olacaktır.

Bu bağlamda hükümetlerin en önemli görevinin teknolojik değişimleri destekleyen kurumsal çerçeveyi yaratacak bir iktisadi politika uygulamak olmalıdır.

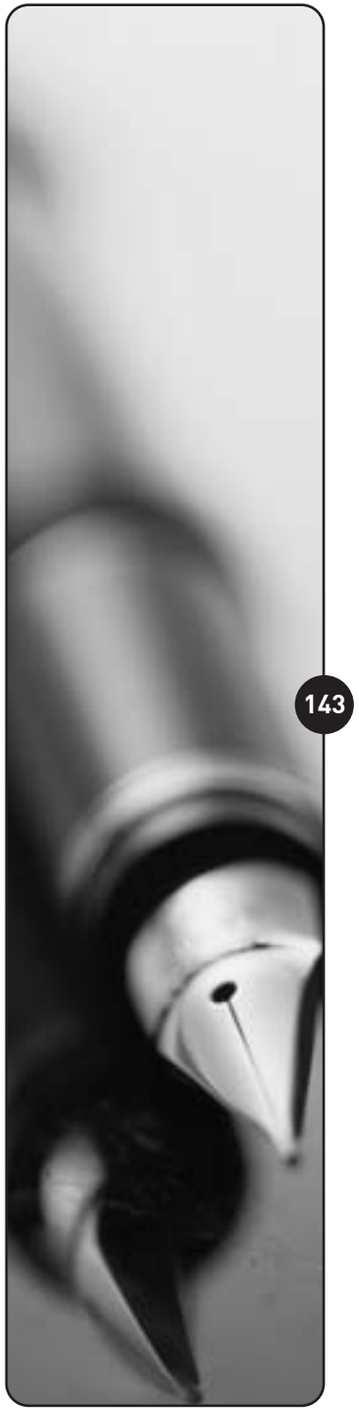

Orta ve Uzun Dönemde Yapılması Gereken Yapısal Reformlar

1- Vergi reformunun gerçekleştirilmesi:
Türk vergi sisteminde gelişmiş ülke vergi sistemlerinden farklı olarak % 70'i dolaylı vergilerden ve % 30'u ise dolaysız vergilerden oluşan çarpık bir yapının sonlandırılması gereklidir.
Kamu kesimi açığı azaltılmalı ve böylece açığın neden olduğu faizlerin yüksekliği, özel sektörün faaliyet dışı yatırımlara yönelmesi ve dışlama etkisi önlenmelidir.

2- AB tarım politikaları gözönünde tutularak yeni tarım politikaları oluşturulmalı ve Toprak Reformu gerçekleştirilmelidir.

Türkiye zirai önlemler yanında çevre ve finans piyasasına yönelik de tedbirler almalıdır. Örneğin, köylüden alım yapan ve ihracata yönelik çalışan kooperatif nitelikli organik tarım şirketlerinin planlanması, tarımsal fiyat dalgalanmalarına karşı koruma sağlayacak türev piyasalarınkurulması ve üreticiye türev ürünlerin anlatılması, ziraata yönelik uzman kredi kuruluşları oluşturulması gibi. Türkiye tarım işletmeleri konusunda da politikalar oluşturmalıdır.

Çin ve Hindistan gibi büyük nüfuslu ülkelerin tüketim kalıplarında ortaya çıkan gelişmeler tarım ürünlerinin stratejik önemini artırmaktadır. Türkiye tarım ürünlerinde katma değeri artıracak çalışmaları şimdiden planlamalı ve gerçekleştirmelidir.

Tarımda gelirlerin artması diğer sektörlerin ürettiklerine talebi artırdığı gibi istihdam açısından da önemli katkılar sağlayacaktır. Türkiye milli tohum ve fidancılık politikalarını da oluşturmalı ve uygulamalıdır.

3- Eğitim reformunun gerçekleştirilmesi,
Ekonominin ihtiyaç duyduğu kalifiye iş gücünün yetiştirilmesi başta olmak üzere her seviyedeki eğitim alanında reformlar geçekleştirilmelidir. Yetişmiş insan unsuru toplumdaki bütün problemleri çözdüğü gibi ekonomik alanda da çözecektir.

4- İdari ve yargı reformunun gerçekleştirilmesi,

5- Profesyonel orduya geçilmesi.

6- AB ile Müzakerelerin başarılı bir şekilde sürdürülmesi.
AB, Türkiye ekonomisinin küresel sisteme bağlandığı önemli bir alandır. AB'ye tam üyelik hedefine çeşitli ekonomik nedenlerden ötürü sıkı sıkıya bağlı kalınmalıdır. Girene kadar ki süreçte AB etkisi Türkiye ekonomisi için kredibilite artıran bir unsur olarak hizmet etmektedir. Bunun iktisadi anlamı büyüktür. Nitekim parasal istikrara yönelmiş birçok ülke sadece kredibilite sorununu çözebilmek için zaman zaman dolarizasyona geçmiş zaman zaman para kurulları uygulamıştır. Oysa Türkiye örneğinde AB, para politikasının tamamen Türkiye'nin elinde kaldığı dönemlerde etkin bir çıpa görevi görmüştür.

Bu anlamda AB Türkiye'nin uygulayacağı her istikrar programında çok önemli bir maliyet düşürücü çıpadır. Ayrıca AB etkisi geçtiğimiz dönemde tam da istenildiği gibi yabancı sermaye girişini artırmış, yapısını da kısa vadeli oynak sermayeden daha kalıcı yatırımlara dönüştürmüştür.

Türkiye AB'ye tam üye olduktan sonra, yüksek faiz hadleri AB seviyelerine gerileyecek ve Türkiye ekonomisinin hızla yatırım yapılabilecek bir ülke reytingine kavuşacaktır. Bu, Türkiye'nin yabancı sermaye çekmeye daha istikrarlı koşullarda daha düşük faiz oranlarından devam edebileceği anlamına gelir.

Bu durum kamu maliyesinde borç çevirmeyi de kolaylaştıracağı için kamu borçlanmasının sebep olduğu dışlama etkisi de oratdan kalkacaktır. AB'ye tam üyelik Gümrük Birliği'ne ilişkin mevcut sorunları ortadan kaldıracağı gibi Gümrük Birliği ile ilgili karar alma süreçlerine Türkiye de katılacaktır.

7- Ulaşım altyapısının ekonominin ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma getirilmesi.

Türkiye gelişmiş AB ile gelişmekte olan Orta Asya ve Orta Doğu arasındaki transit ülke olma konumunu ulaştırma projeleri ile vurgulamalıdır.

Bu süreçte enerji ulaşımı için boru hatları projeleri üretilmelidir.

Ticaret için ise insan ve mal ulaşımını sağlayan deniz-hava-kara yol ağının birbirini tamamlar nitelikte ele alınması gerekmektedir.

Uluslararası taşımacılık ve lojistik sektörlerinin önemli gelir sağlayan, cari açığı düzeltici etkisi bulunan ve istihdam açısından da yararlı hizmet sektörleri olarak algılanması gerekmektedir

Ulaştırmanın standartı ise AB müktesebatına uyum sürecinde belirlenecektir. Bu bağlamda piyasaya giriş açısından daha liberal ancak lisanslama standartları yükseltilmiş bir ulaştırma piyasası oluşacaktır.

8- Gelir dağılımında adaletin sağlanması ve devletin sosyal devlet normlarına daha da yaklaştırılması önem arzetmektedir. Son otuz yıldan bu yana gelir dağılımında bir düzelme olmuştur. Ancak bunun yeterli olduğu söylenemez. Gündelik insani ihtiyaçların karşılanması devletin görevidir. Bu konuda yasal düzenlemeler yapılarak uygulamalar başlatılmalıdır.

Bireylerin, vakıfların, derneklerin yerel yönetimlerin yardımları teşvik ve senkronize edilmelidir.

9- Özelleştirme süreci devam etmeli ancak toplumun menfaatleri ön planda tutularak yapılmalıdır.
Türkiye'de özelleştirme süreci sadece basit bir varlık satışı olarak görülmemelidir

Belli başlı piyasalarda bir yol planı hazır olmalıdır (ör: bankacılık sektörünün tamamı yabancılara satılabilir mi?)
Yabancı yatırımcılara yapılan özelleştirmelerin kısa vadede cari açık üzerinde olumlu etkisi söz konusu iken uzun vadede yurtdışına kâr transferleri ile olumsuz bir etkiye sahip olabileceği bugünden düşünülmelidir.

Özelleştirme felsefesi devletin ekonomideki dönüşümü ile alakalı olmalı, özelleştirme sadece en yüksek gelir hedefi ile yapılmamalıdır.

Devletin ekonomideki dönüşümü ise üreticilikten çıkarak denetçi, düzenleyici bir role sahip olmasıdır.

EKONOMİ

10- İşsizliğin azalması için,
Türkiye ekonomisinin 2001 krizinden bu yana en önemli problemlerinden biri işsizlik olmuştur.
İşsizlik ekonomik büyüme paralelinde düşmemektedir. Bu durum ekonomi literatüründe yazan tipik davranış ile uyumludur:

İşsizlik arttığı hızdan çok daha yavaş bir hızda geriler.

Bu nedenle Türkiye işsizliği de düşük seviyede tutacak bir sanayileşme politikası yürütmelidir.

İşsizliğin azaltılabildiği oranda harcamalar kanalıyla üretim aktivitesinin, kredi kanalı yoluyla da finansal ekonominin uyarılacağı unutulmamalıdır.

İşsizlere yeni meslekler kazandırılmasına yönelik halk eğitim merkezleri açılması.

Yabancı kaçak işçilerin takibinin sıkı yapılması.

Küçük çaplı işletme kurma kredisi sağlayan uzman finansman şirketlerinin kurulması.

Daha çok insan emeğine dayanan hizmetler sektöründe gelişimin devamı için politikalar üretilmesi. (ör: turizm ve bankacılık gibi çok eleman istihdam eden sektörlerde büyüme)

İşçi istihdamı da düşünülerek sanayileşme planlarının hazırlanması (tekstil sektörü Çin rekabeti karşısında yalnız bırakılabilir mi?)

Yukarıdaki yapısal değişim süreci ile büyüme dinamiği farklılaşacaktır.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

Türkiye için fiili büyümenin uzun dönemde ortalama potansiyel büyümeye denk gelmesi için iki temel koşulun gerçekleşmesi gereklidir. Birincisi fiyat istikrarı iken, ikincisi ihracat ağırlıklı büyümedir. Bu açıdan yapısal değişim reformları bağlamında aşağıdaki büyüme modeli kurulabilir.

Sektörlerle İlgili Öneriler

1- Yeniden Yapılandırılması Gereken Sektörler

A- Tüketim malları sektörü
   1- Tarım, hayvancılık ve balıkçılık
   2- Dokuma-giyim

B- Madencilik

C- Enerji

D- Orman ürünleri

Yukarıdaki sektörlerin üretimi, girdi olarak kullanılacağı diğer sektörleri tetikler. Bu ileriye doğru bağlantı etkisidir. Yine bir sektörde girdi olarak kullanılan ürünler bu ürünlerin üretildiği sektörlerde üretimi uyarır, bu da geriye doğru bağlantı etkisidir.

Bu bağlamda yukarıdaki sektörler kilit sektör olarak tanımlanabilir. İleriye doğru bağlantı etkisinin ekonomik açıdan önemi, sektörün üretimini girdi olarak kullanan sektörlerin gelişmesine katkısı oranında değişir.
Bağlantının yüksek olması, sektörel üretim artışı, ilgili sektörlere daha çok ara malı sağlar.

2- Yeni Sektörlerin Oluşturulması

A- Eğlence sektörü,
B- Uluslararası düzeyde nitelikli yüksek öğretim kurumlarının oluşturulması.
C- Sağlık sektörünü dışa açacak çalışmaların yapılması.
D- Geleneksel sanatların canlandırılması ve ürünlerinin piyasasının oluşturulması.

3- Geriye Doğru İthalata Bağımlılık Oranı Yüksek Sektörlere Yönelik Yapılanmalar

4-İstanbul'un Uluslararası Finans Merkezi Olması

5- Sanayileşme İle İlgili Şu Hususlar Dikkate Alınmalıdır.

Türkiye'nin sanayileşmesi eğer yönlendirilmez ise küreselleşme sürecinde küresel iş bölümüne uygun olarak gelişecektir.

Halen Türkiye yüksek teknolojik ürün gamına sahip değildir. **Bu durumda Türkiye sanayisi düşük katma değerli orta teknoloji ürünlerinde diğer gelişen ülkelerle rekabet edebilir mi?** (Hindistan ve Çin'in insan gücü avantajına karşı Türkiye'nin ne kadar rekabet potansiyeli vardır?)

Ya da Türkiye AB'ye yakınlığı nedeniyle bir Avrupa ürünleri montaj merkezi mi olacaktır?

Dünyada gerek gelişen gerek gelişmiş ülkelerde devlet sanayi politikası belirleyebilmektedir (ör: Çin, Fransa). Türkiye'nin de öncelikli sanayi alanları belirleyerek belli başlı sanayi dallarında gelişimi hızlandırması dünyadaki konjonktüre de uygundur. Zira liberallik yeniden tanımlanacak bir anlayış olarak önümüzde durmaktadır

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

TÜRKİYE'NİN
STRATEJİK
VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

EĞİTİM - BİLİM - TEKNOLOJİ

TÜRKİYE'NİN
STRATEJİK
VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

TÜRKİYE'DE EĞİTİM - BİLİM - TEKNOLOJİ

- SUNUM ÖZETİ
- TÜRKİYE'DE EĞİTİM SİSTEMİ: 2023 PERSPEKTİFİ
- TÜRKİYE'DE YÜKSEK ÖĞRETİMİN TEMEL SORUNLARI
- 2023'TE BİLİM VE TEKNOLOJİYİ YÖNLENDİRECEK OLAN BASKIN ETMENLER
- BİLİMSELVE TEKNOLOJİK GELİŞMEDE NÜKLEER TEKNOLOJİNİN YERİ VE ÖNEMİ
- BİLİM VE TEKNOLOJİ GELİŞME HEDEFLERİ İÇİN ÜNİVERSİTE - SANAYİ İŞ BİRLİĞİ
- SONUÇ

Sunum Özeti

Eğitim ve Öğretim, Tanım ve Öneriler

Eğitim ve öğretim, bireyin;
• doğal ve toplumsal çevrenin evrimsel dinamiğiyle uyumlu,
• başarıyı bu uyuma katkıda arayan,
• kendi tanımına göre mutlu ve müreffeh bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli görülen bilgilerin edinilmesi süreci olarak tanımlanabilir.
• Doğal ve toplumsal çevre değişebilir olduğundan, uyum süreci dinamik,
• Uyuma katkı arayışı, bireyselin yanında toplumsal yararı da hedefliyor,
• Toplumsal yaşam bireyden hareketle, tümevarımla yönlendirilecekse eğer; mutluluk ve refah kriterlerini hayata vereceği anlamla birlikte bireyin kendisi belirlemek durumunda.
• Eğitim genel olarak hayata hazırlık, öğrenim ise daha çok meslek edinmeye yönelik teknik becerileri kazanma süreci olarak düşünülebilir.

Bu açıdan bakıldığında;
• İnsan halen bilinen canlılar arasında, hayata hazırlık süreci en uzun olanıdır.
Çağdaş yaşamın artan karmaşıklığı bu hazırlık sürecini uzatma eğiliminde.
• Dolayısıyla; zorunlu eğitim 11 yıla çıkarılmak durumundadır.
• Doğa dostu ürünleri tercih ederek kaynakları etkin kullanma alışkanlığı doğal çevre ile uyumun, toplumsal karar süreçlerine katılım alışkanlığı ise toplumsal çevre ile uyumun gereğidir. Her ikisi de, kıyaslama, analiz ve sentez, kısacası akılcı düşünme yeteneğinin refleks haline getirilmesine bağlıdır.
• İlköğretim müfredatının bu yönelişleri gerekçelendirip kazandırmaya yönelik bir içerikte olması önerilebilir.

Orta Öğretim

• Hayata hazırlık süreci olarak nitelendirilebilecek olan eğitimin,
• Teknik beceri kazanma süreci olarak nitelendirilebilecek olan öğrenimin birbirini destekleyen biçimde paralel yürütüldüğü süreç.

Yüksek Öğrenim

•Yakın gelecekte alternatifsiz görünen merkezi sınav sisteminin test becerisini geliştirirken ayrıntılı ve analitik düşünce yeteneğini çeldiği hesaba katılmak durumundadır.
• Özgür ve yaratıcı düşünce yeteneğinin gelişip yaygınlaşması, üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğinin güçlendirilmesine bağlıdır.
• Maddi özerkliğe yönelik esneklikler de gereklidir.
• Müfredat, hayatın geniş yelpazesini ve bütünlüğünü ortaya koyacak şekilde, seçmeli derslerle desteklenmek ihtiyacındadır.

Bilim ve Teknoloji, Tanım ve Öneriler

• Bilim insan merakının eseri olan bilgi kümesi,
• Teknoloji de bu bilgilerden hareketle güvenli ve müreffeh bir yaşamın temini amacıyla kurgulanmış olan mekanizmalar bütünü olarak tanımlanabilir.
• Aslında ikisi arasında geribeslemeler mevcuttur.

İşlev

• Temel bilimlerde esas; evrensel insan bilgisinin geliştirilip genişletilmesine katkıda bulunmaktır.
• Uygulamalı bilimlerde ise, ülke koşullarına ve toplumun ihtiyaçlarına öncelik tanımak gereği vardır.

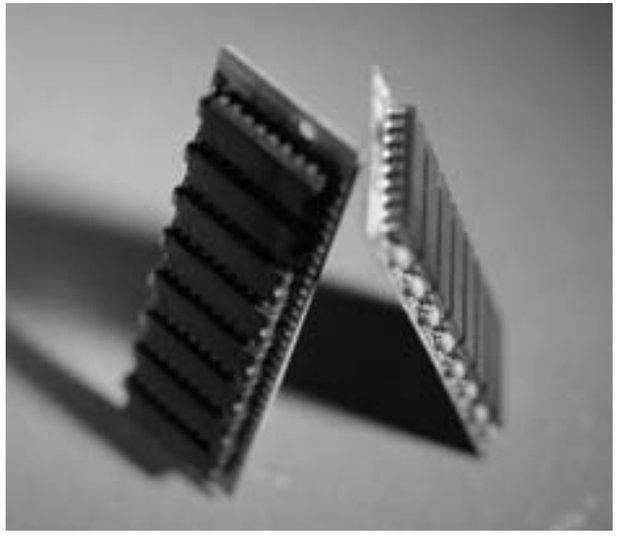

• İkisi birlikte bireyin ve toplumun doğaya anlam verebilmesinin yanında, doğal çevre ile ilişkilerin uyumlu ve başarılı olmasını sağlar

Yönetim

• Aralarındaki geribesleme nedeniyle, bilimde hedef saptarken, teknoloji ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak gerekiyor.
• Bu nedenle, aradaki eşgüdümü kollayacak bir Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'nın kurulması yararlı olabilir.
• Üniversitelerde ülke koşullarına yönelik bilginin daha fazla üretimi, sanayi ile bütünleşmeyi kolaylaştırır.
• Sanayinin üniversitelerden bu yöndeki taleplerinde de artışa ihtiyaç var.
• Özel sektörün uzun vadeli ve büyük düşünmesi, üniversitelerden taleplerini artırır.
• Bu verimli döngünün gelişmesi için, kamunun ilgili tarafları cesaretlendirmesi lazım.

Bilim ve Teknoloji, Tehditler ve Fırsatlar

• 21. Yüzyıl'ın küresel tehditleri;
1. iklim değişikliği,
2. enerji yetmezliği,
3. su sorunu.

Aralarında geribeslemeler var:
Örneğin enerjinin kullanım kalıpları iklim değişikliğini ivmelendirirken, iklim değişikliği ve enerji yetmezliğinin, su sorununu bazı coğrafyalarda artırması bekleniyor.

İklim Değişikliği

• İklim bilimin geliştirilmesi,
• Olası değişikliklerin ayrıntılı coğrafyalar için belirlenmesi,
• Bu değişikliklerin ilgili coğrafyalar için; bitki dokusu, tarımsal üretim, haşere nüfusları, bulaşıcı hastalıklar ve frekansları gibi açılardan olumsuz sonuçlarının saptanması,
• Bu sonuçların hafifletilmesine yönelik toplumsal girişimlerin belirlenip yönetilmesi
konularını bilim ve teknolojinin öncelikleri arasına sokmaktadır.

Enerji Yetmezliği

• Rüzgar, biyokütle, biyoyakıt, jeotermal gibi yenilenebilir veya yeni enerji kaynaklarının,
• Enerjiyi daha etkin ve tasarruflu kullanan teknolojilerin,
• Petrol, kömür ve doğal gazdan oluşan fosil yakıtları temiz yakma ve sera gazı salımlarını azaltma yöntemlerinin,

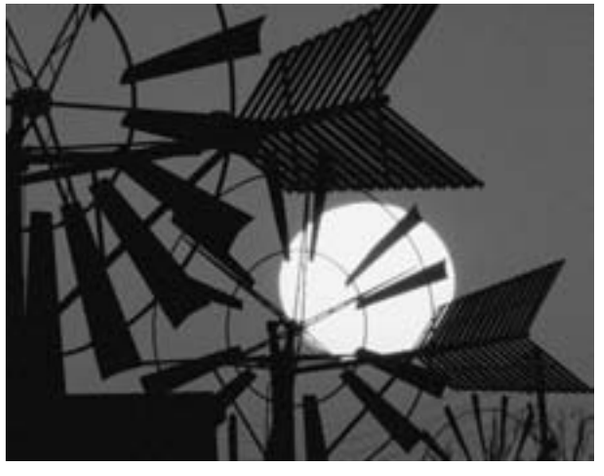

• Nükleer enerjiyi daha yaygın ve güvenli kullanma imkanlarının geliştirilmesini
bilim ve teknolojinin öncelikleri arasına sokmaktadır.

Su Sorunu

• Mevcut su kaynaklarının geliştirilip korunması,
• Tasarruflu ve etkin kullanılması ,
• Suya daha az gereksinim duyan sanayi süreçleri, tarım ürünleri ve enerji bitkilerinin geliştirilmesi,
• Deniz suyundan tatlı su elde edilmesi,
konularını bilim ve teknolojinin öncelikleri arasına sokmaktadır.

İlk Üç Sorunun Yol Açabileceği Uluslararası Gerginlikler

• Savunma Teknolojilerinin önemini artırmaktadır.

Bilim ve Teknoloji, Sonuç

• Bilim ve Teknoloji bir bütündür.
• Dolayısıyla, bilim ve teknolojide yetkinlik hemen tüm dallarına, az çok hakim olmayı gerektirir.
• Çok sayıda dala gereksinimi ve etkisi olan,
örneğin nükleer enerji üretimi gibi bir teknolojiye hakimiyet hedefi; genel yetkinlik kazanmayı kolaylaştırır, yapılacak yatırımların hızlı geri dönmesini sağlar.

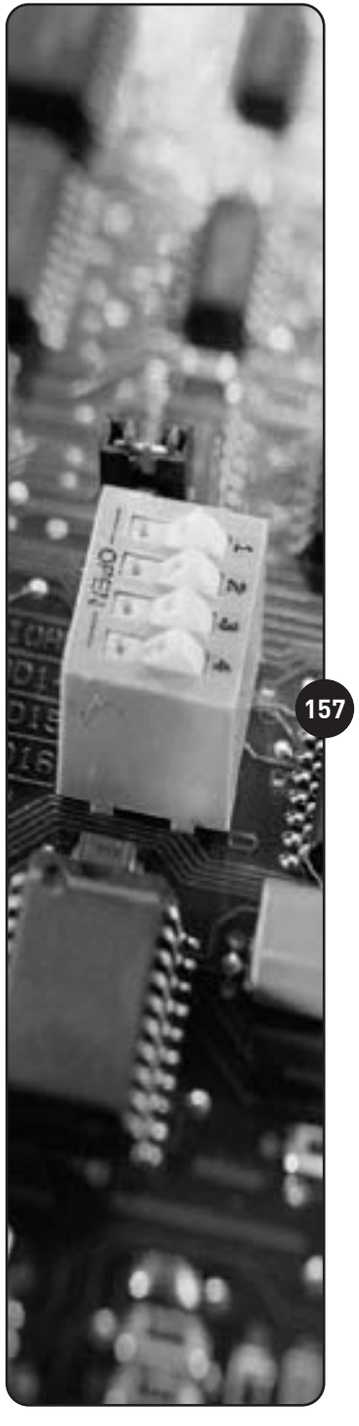

Türkiye'de Eğitim Sistemi: 2023 Perspektifi

Eğitim sistemimiz nicel açıdan son yıllarda önemli gelişmeler kaydetmektedir. Ne var ki, felsefi anlamda aynı düzeyde bir değişikliğin olduğunu söylemek zor. Eğitim felsefi temeli olan, kontrol edilmesi daha güç, getirisi kısa sürede alınamayan bir alandır. Bu yüzden eğitimin felsefi yönüne her zaman önem vermemiz gerekmektedir.

Geriye dönüp baktığımızda, bu ülkenin eğitimle ilgili temelinin gerçekten sağlam atıldığını görmekteyiz. Ama özellikle son yirmi yıl içerisinde, belki de toplumun eğitime olan talebi nedeniyle, sınav odaklı bir sisteme kaymış durumdayız. Bu sistemi ortadan kaldırmak mümkün olmadığına göre, sınavlarla birlikte yeni çözüm arayışlarına yönelmek zorundayız.

Ortaöğretim döneminde öğrencilerimiz sürekli olarak üniversite sınavlarını düşündüğü için, adeta sınıflarımız boş kalmaktadır. Bu nedenle, sınavların biçimini değiştirerek bu kaybı durdurmak zorundayız. Türk eğitim sistemi diğer dünya eğitim sistemleri ile karşılaştırıldığında en önemli özelliklerinden biri şuydu: Ülkemizin her bir köşesindeki okulun yukarı doğru tırmanmada bir iddiası vardı. Oysa bu gün belli okullara giden öğrenciler, seviyesi ve çalışmaları ne olursa olsun, eğitimine devam edememekte. Sadece meslek liseleri değil, pek çok lise de bu durumda.

Dünyada temel eğitimin süresi ortalama 12 yıl civarına dek uzamış durumda. Biz de son Milli Eğitim Şurası'nda bu süreyi uzatarak 2023 hedefleri için önemli bir aşamayı gerçekleştirebiliriz.

Öğrencilerimizin erken eğitim dönemlerinde meslek seçimine zorlanmaları doğru değildir.

Meslek liseleri ile meslek yüksek okulları arasında önemli bir fark kalmamıştır. Dünyadaki gelişmeleri de dikkate aldığımızda ortaöğretim düzeyindeki her türlü meslek eğitimini yüksek okullara kaydırabiliriz. Bu sayede ortaöğretimde tıkandığımız pek çok noktayı da rahatlıkla aşabiliriz. Bu öneri bir sanayi ülkesinde mesleki eğitimi baltalayacak bir öneri değildir.

Eğitimde felsefi altyapının ihmal edilip şekilciliğe ve niceliğe ağırlık verilir hale gelmesinden dolayı, özellikle son yıllarda hiçbir önemli değişiklik gerçekleştirilememiştir. Örneğin, eğitimdeki merkezi yapıda ciddi değişiklikler gerçekleştirmek mümkünken bu yönde hiçbir adım atılmamış, hatta merkeziyetçi yapı daha da güçlenmiştir. Kademeler üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. 1998 yılında zorunlu eğitimin süresi beş yıldan sekiz yıla çıkarılmış ama sekiz yıllık eğitimin kendi içerisinde kademelendirilmesi gerekirken ve

5+3, 3+5 veya 3+3+2 gibi farklı modeller denenebilecek iken bu yapılmamıştır. Bu nedenle, bir eğitim reformu olması gereken sekiz yıllık eğitim, eğitimi zedelemiştir. Yine AB'ye uyum çerçevesinde üç yıldan dört yıla çıkarılan ortaöğretimin özellikle müfredat açısından ele alınması gerekirdi, ama bu da gerektiği gibi ele alınamamıştır. Müfredatta önemli şekli değişiklikler yapılmasına rağmen bu değişiklikler akreditasyon temeline dayanmadığı için maalesef yeterli değildir.

Biz önümüzdeki yıllarda eğitim sistemimizi baştan aşağı ve gerektiği biçimde yeniden yapılandırmak istiyorsak, bir eğitim eliti ortaya koymak zorundayız. Eğitim toplumsal olduğu kadar bireyseldir de. Bu nedenle, eğitimin çeşitli kademelerine katılmanın bir bedeli olmalı. Sistemin gelişmesi için bu noktaya da önem verilmesi gerekmektedir. Eğitime kaynak ayırma işini çok da fazla abartmamalıyız. Bu bizim 20 - 30 yıl önceki kompleksimizdi. Eğitime ayırabileceğimiz para gerçekten azdı. Bu gün ise, eğitime ayrılan kaynağın daha verimli kullanılması üzerinde durmalıyız.

Son dönemde, proje ve araştırmalar ile ilgili yaklaşımlarda da ciddi sapmalar olduğu gözlemlenmektedir. Belirli bir ihtiyaca cevap vermek üzere hazırlanan projeye kaynak bulma biçimindeki klasik anlayış yerini kaynak var, buradan nasıl iş çıkarabiliriz anlayışına bırakmış durumda. Bu durumda suni ve ne işe yaradığı kuşkulu projeler ortaya çıkmaktadır.

Eğitim ile ilgili ezberlerimizi artık bozmak durumundayız. Örneğin, eğitim eşittir para söylemini biraz ikinci plana almamız ve eğitimin bir ruh işi olduğuna inanmamız gerekir. Okuma yazma oranlarının artırılması da birincil bir problem olarak görülmemelidir.

Okuma yazma ne kadar önemli olursa olsun ve bunu yaygınlaştırmak için ne denli çaba gösterirsek gösterelim, okuryazar olmayan bir kesim mutlaka olacaktır.

Toplum eğitimle ilgilenme kaygısıyla, bu alanda doğru bir talep yaratamıyor ve dershane eğitimi, özel kurs, yurt dışı eğitimi gibi çabalarla gemisini kurtarmaya çalışıyor, ama problemleri aşabilmemiz için bir baskı ve talep yaratmıyor. Bu nedenle, toplum katında yapılan faaliyetlerde, toplumun kaliteli eğitim talebini artıracak politikalar izlenmelidir.

Türkiye'de Yüksek Öğretimin Temel Sorunları

Günümüzde en büyük strateji eğitimle ilgili olan stratejidir. Eğer stratejimiz bir toplumu ileriye taşımaksa, farklılaşmaksa, o zaman birinci önceliğin eğitim olması gerekir. Latincede çok hoş bir söz var "Önce yaşa, sonra felsefesini yap." Dolayısıyla öncelikle neler yaptığımıza şöyle bir bakmak gerekmektedir. Günümüz dünyasında iletişim çağını yaşamaktayız. Dünya bilim çağında hızlı bir şekilde ilerlerken, her an yeni alanlar oluştuğunu görmekteyiz. Bir gün bio-teknoloji derken, çok geçmeden nano-teknoloji ortaya çıkıyor. Bundan sonrası için çevre teknolojileri, iletişim teknolojileri alanlarında ciddi gelişmeler yaşanacaktır. Çünkü insan denen faktör ve onun yaratmış olduğu etkiler dünyamızı yeni boyutlara taşımaktadır. Dünya gerçeği karşımıza şunu çıkarıyor: Batı yarımküresi %13-15'lik bir dünya nüfusuyla dünya gelirlerinin %75-80'inini ve enerjisini tüketiyor, çevresini kirletiyor. Ama bu toplumların temel özelliği eğitim düzeylerini belli bir düzeye getirmiş, bilgiden bilgi üreten toplumlar durumuna gelmiş olmalarıdır. Bu bağlamda, bilim ve eğitim politikası olmayan hiçbir toplumun, hiçbir ulusun başarılı olma şansı yoktur.

Bir ülkenin kaynakları ve yetişmiş insanı varsa o toplum ileri gider. Kaynağı olan ama yetişmiş insanı olmayan ülkelerin yol alamadığını, ama yetişmiş insanı olup kaynağı olmayan ülkelerin kaynak yarattığını biliyoruz. Bunun için, her alanda iyi donanımlı, dünyayı iyi algılayabilen, evrensel ölçekte güçlü insanlar yetiştirmemiz ve dünyayı algılayarak ülkemizi bu çerçevenin içerisine iyi konumlandırmamız, yani önce ulusallaşmanın gerçekleştirilmesi ve daha sonra ulusallaşmadan evrenselleşmeye doğru ilerleyen bir insan modelini oluşturmamız gerekmektedir. Eğitimin bir nesnesi olan insanın doğayı iyi algılayan, yorumlayan ve biçimlendiren bir yapıya sahip olarak yetiştirilmesi gerekir.

Yetişmiş insan gücü gelişmişliğin ölçüsüdür. Ama bunun sağlanabilmesi için bir takım soruların sorulabilmesi gereklidir. Hangi güçle ülkeyi ileriye taşıyacağız. İşte bu noktada strateji ön plana çıkmaktadır. Mevcut akademisyenler ile bu ilerlemeyi sağlamak mümkün müdür? Bu anlamda geleceğe yönelik bilim adamı yetiştirme projelerimiz var mıdır?

Yetişmiş insan gücünün en üst aşaması olan üniversitenin temel fonksiyonları araştırma yapmak, eğitim vermek, toplumu aydınlatmak ve topluma hizmet verebilmektir. Üniversite akla gelmeyeni görme, belli kalıplar içerisinde düşünmeme, yenileri bulma, yaratıcı olabilme, her şeyden önce hakikati araştırabilen, kuşkuculuğu ve sorgulayıcılığı en üstte tutabilen ve sürprizlere açık olan bilim insanlarının faaliyet gösterdiği, beyin fırtınası için en uygun olan alanlardır. Üniversite tartışma ortamıdır. Tartışmanın olmadığı yerde üniversite olmaz. Evrensel kurumlar olarak üniversite, akıl sürecini duygusal sürecin önüne alarak, kişilerin olguları görmesini ve sonuca ulaşmasını sağlayan ortamlardır. Eğitimin temel amacı da aslında bir topluma farkına varabilme özelliği kazandırmaktır. Üniversitenin görevleri dünyaya farklı açıdan bakabilen evrensel insan yetiştirmektir. Türkiye'nin bu alandaki en büyük eksikliği sosyal bilimlerin -muhtemelen birtakım korkuların bir sonucu olarak- ihmal edilmesidir. Aydın insan yetiştirecek, toplumu ileriki aşamalara taşıyacak, toplumsal dönüşümleri algılayacak ve bunu toplumun dinamiklerine katacak insan yetiştirme konusunda bir sıkıntı yaşadık. Bu nedenle Türkiye'nin sosyal bilimlere de önem vermesi gerekmektedir.

Eğitimimizin bu günkü durumu nedir? Üniversitelerin öğrenci kaynağı olan ortaöğretim kurumları üniversite okuyabilecek düzeyde ve sayıda(???) öğrenci yetiştirememektedir. 130'un üzerinde üniversitemiz var. Çoğunun akademik kadroları ve altyapısı eksik. Buna rağmen 1.700.000 öğrencinin tümünü buraya yönlendiriyoruz. Eğitimin ezberci ve bilgi yükleme modeline dayalı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Sınav endeksli bir sistemimiz var. Üreticilik, yaratıcılık ve girişimcilikten uzak bir üniversite eğitimine doğru hızla sürüklenmekteyiz. Türkiye 1940'lara 50'lere kadar Köy Enstitüleri modeli ile böyle bir şansa sahipti, ama bilindiği üzere daha sonra bu şansı kaybetti.

Türkiye'de matematik ve fen bilimleri alanlarında maalesef çok gerilerdeyiz. Fen ve Anadolu liseleri görece daha başarılı olsa da, düz liselerdeki durum içler acısıdır. Meslek okullarından zaten söz etmiyoruz. Peki ama neden Türkiye'de üniversitelere gelen öğrenciler yetersiz oluyor? Sorun üniversiteyle, ortaöğretimle, eğitim sistemiyle bütüncül bir sorun. Üniversitelerimiz maalesef dünya üniversiteleriyle karşılaştırıldığında, araştırma ve bilim üretme kapasitesi ve niteliği yönünden, bazı özel üniversiteler dışında, arzulanan durumda değildir. Dünyadaki başarılı üniversiteler sıralamasında hiçbir bir üniversite ilk beş yüz üniversite arasına girememiştir. Bu durum dünya ekonomisinde 17. Avrupa ekonomilerinde 6., dünya ordularında 4. sırada bulunan Türkiye'ye yakışmamaktadır. 75 -80 bin araştırmacı, öğretim üyesi ve görevlisinin bulunduğu bir ülkede bilimsel makalede, yaratıcılıkta, dönüştürmede Türkiye en son sıralarda yer almaktadır. Dünya bilimine katkımız binde on üç (nüfus oranı) civarında. Maalesef bir yerlerde bir yanlışlık var. Bana göre en büyük sorun Türk bilim insanlarının neyi aradığını bilmemesidir. Bunun da sorumlusu eğitim sistemidir. Bugün üniversitelerimizde bilim adamı terbiyesi almış, bilim adamı yaşam biçimini benimseyebilmiş akademisyen sayısı oldukça düşüktür. Bugünkü yapı ile öğretim potansiyelini ileriki aşamalara taşımak mümkün değildir. Türk üniversiteleri kendi içerisinde çoğaldılar. Üniversiteye başladığı yerde profesör olmuş öğretim üyeleri var. Halen uçağa binmemiş öğretim

üyesi olması oldukça düşündürücü. Üniversitelerde akademik yükselme sorunu ciddi bir sorundur ve kendi içerisinde çökmüş durumdadır. Öğretim üyelerinin profiline baktığımızda, fen ve Anadolu liseleri gibi kaliteli liselerden gelen nerdeyse yoktur. Gelir düzeyleri yoksulluk sınırının içine düşen öğretim elemanları ek iş peşindedir. Sivil toplum örgütlerine akademik hayatın katılımı son derece düşüktür. Kendi meslek örgütlerine dahi son derece düşük düzeyde katılmaktadırlar. Akademik yükseltme ve değerlendirme ciddi bir sorundur. Negatif seleksiyon oluşmuştur. İyiler değil, zayıf bireyler üniversitelerde akademisyen olma sürecine girmiştir son yıllarda. Ülkenin ciddi bir eğitim politikası yoktur. Üniversitelerde heyecan zayıftır. Araştırmaların kalitesi ve bilimsel verimlilik düşüktür. Üniversitelerin yapısal, idari ve bilimsel sorunlarından çok felsefi yaklaşım, yetersizlik ve denetimsizlik sorunları daha önemlidir. Verimlilik ve rekabet konularında ciddi sorunlarımız vardır.

Sonuç olarak, mevcut sorunların başında olayların bütünsellik (???) ölçüleri içerisinde kavranamamış olması gelmektedir. Buna bağlı olarak planlama yetersizliği vardır. Denetimsizlik had safhadadır. Eğitimsizlik sorunu düşündürücüdür. Özellikle yüksek lisans ve doktora eğitimi arzu edilenin çok çok gerisindedir. Eğitim geliştirme ve ileriye taşımada bir eşgüdümsüzlük ve örgütsüzlük söz konusudur. YÖK ve üniversiteler arasındaki hiyerarşik yapı üniversitelere ilerleme heyecanı kazandıramamıştır. Üniversitelerin temel sorunu bağımsız düşünebilme yetersizliği ve sığlığıdır. Durumdan vazife çıkarabilen insan sayımız azdır. Her biri bir kasaba büyüklüğünde, 20, 30, 50, 60 bin nüfusu olan üniversiteler bilimsel sorunlarını bir tarafa bırakarak, birer şantiye ve müteahhitlik süreçlerinin içerisine girmişlerdir. İhaleler vs üniversite rektörlerini şaibe altında bırakır hale gelmiştir. En önemli sorunların başında da üst yönetimlerin belirlenmesi gelmektedir. Son rektörlük atamaları da bunu iyice su yüzüne çıkarmıştır. Rektör adaylarının belirlenmesi halen ciddi bir sorundur. Artık, eğer üniversitelerde akademisyenler oy kullanacaksa bu oyların değerli olması gerekir. Negatif seleksiyon çerçevesinde, akademisyen olmaması gereken çok sayıda insan seçmen konumuna getirilmiştir.

Üniversiteler her türlü otorite egemenliğinden kendini arındırmış, özerk, toplum yararına faaliyet gösteren, üniversitenin tüm unsurlarının yönetimde yer aldığı özgür bir yapıya kavuşturulmalıdır. Üniversite reformu artık kaçınılmaz hale gelmiştir. Yeni bir yasaya gereksinim bulunmaktadır. YÖK yasasının 130 ve 131. maddeleri değiştirilmeli, ayrıntıya girilmeden, üniversitelerin özerk oldukları açıkça ifade edilmelidir. Kurumsal ve mali özekliğin yanında bilimsel özerklik de mutlaka sağlanmalıdır. Özerklik sağlanmış olsaydı bu gün başörtüsünden rektörlük seçimlerine kadar pek çok problem kendiliğinden çözümlenmiş olacaktı. Türkiye'nin Avrupa standartlarında özerklik puanı sekiz üzerinden, maalesef, bir buçuktur.

Ar-ge'de çalışacak olan kesimin oranı %5' çıkarılmalı, yani bir bilim ordusu kurulmalıdır. Bir Türk üniversitesinin dünyadaki ilk yüz üniversite arasında yer alabilmesi için gerekli tüm altyapının hazırlanması gerekmektedir.

Türkiye'de bilim ve teknoloji bakanlığı kurmanın zamanı artık gelmiştir. Ülkemiz kendine yakışan bir bilim, eğitim ve teknoloji politikası belirlemeli ve bunu belli aralıklarla revize etmelidir. Bilim ve araştırmaya ayrılan pay GSMH'nin %2'si düzeyine çıkarılmalıdır. Birinci önceliğimiz eğitim olmalıdır. Bu konuda, Kore ve Finlandiya büyük başarılar göstermişler ve karşılığını almışlardır. Bizim de bu anlamda birazcık ellerimizi taşın altına koymamız gerekmektedir.

2023 Yılında Bilim ve Teknolojiyi Yönlendirecek Olan Baskın Etmenler

Petrolde Arz Yetersizliği, İklim Değişikliği ve Su Meselesi

Önümüzdeki 15-20 yıl Türkiye'yi ve bütün dünyayı derinden etkileyecek dolaylı veya doğrudan insan eliyle oluşturulmuş olaylara, teknolojik değişikliklere gebedir. 2023 yılına gelirken, eğer geç kalmışlığımız varsa, bugünden başlayarak önümüzde bizi bekleyen tehdit ve tehlikeleri algılamamız, bunları hafifletecek tedbirleri almamız için yapacaklarımızı mercek altına yatırmamız gerekmektedir. Dünya ile birlikte özellikle ülkemizi etkileyecek olan üç temel unsuru ele almak istiyoruz.

Bunlardan birincisi kalkınmamızı, sanayi ve tarımdaki gelişmemizi, refahımızı, hattâ millî savunmamızı sıkı sıkıya bağladığımız petrolün hem tükenme, hem de fiyatının artması konusudur. Dolayısıyla hayatî önem kazanan konu, petrolün yerine neyin ikame edileceğidir.

İkinci konu, bulunduğu coğrafî konumdan dolayı yurdumuzun önemli riskler altında olduğu iklim değişikliği konusudur. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na bağlı iki büyük bilimsel kuruluş (Hükûmetlerarası İklim Değişikliği Paneli ve BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi sekretaryası) bugüne kadar yaptığı çalışmalarda, önümüzdeki yıllardan başlayarak içinde bulunduğumuz yüzyılın sonuna doğru şiddeti daha da artacak ölçüde pek çok iklimsel olumsuz değişikliğin ve buna bağlı olarak ekonomik, toplumsal ve siyasî olayların birbirini kovalayacağını ilân etmektedir. Öngörülen bu olumsuz gelişmeleri önlemenin çareleri yok mudur? Önlenemeyecek olanlara karşı nasıl dayanma ve direnç gösterebiliriz?

İklim değişikliğine bağlı kuraklığın şiddetini arttıracağı coğrafî kuşakta yer alan ülkemizde zaten pek bol olmayan kullanılabilir su kaynakları önümüzdeki 15-20 yıl içinde daha da azalma yoluna gidecektir. Temel yaşam unsuru olmasının yanı sıra su, enerji üretiminden, tarıma, insan sağlığından biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesine kadar pek çok hayatî alanı etkilemektedir. Yararlanılacak su kaynaklarının azalması ve kıtlaşması, hem sudan beklenen yararların ve hizmetlerin yeterince karşılanamamasına, hem de uluslararası su paylaşımının doğuracağı siyasî olaylara yol açacaktır. Dolayısıyla suyun israf edilmeden, aşırı kullanılmadan insanların yararına sunulması, bir başka deyişle su yönetimi büyük önem kazanacaktır.

Yukarıda sıraladığımız üç mesele gerek dünyanın, gerekse Türkiye'nin ekonomik, toplumsal ve siyasî geleceğini yakından etkileyecek olduğundan bunlara karşı alınacak tedbirler için bilim ve teknoloji seferber olmak zorunda kalacaktır. Kalkınmış ülkelerdeki bilimsel ve teknolojik çalışmaları yapan karar verici organlar ile uzmanlar, şimdiden sebepler ve çözümler üzerinde gece gündüz çalışmaya koyulmuşken Türkiye'nin bu konuda yavaş ya da umursamaz davranması beklenemez. Bu bakımdan önümüzdeki on yıllarda bilim ve teknolojimizi şekillendirecek temel konulara (genetik, tıp, elektronik, biyonik, nanoteknoloji, vb.) yukarda sözünü ettiğimiz meselelere çözüm getirecek çalışmaların da acilen eklenmesi gerecektir.

Petrol Meselesi

1859'da Pennsylvania'da ilk petrol kuyusunun açılmasından itibaren petrol insanların vazgeçemediği, uygarlık ve refahın temel itici gücü hâline gelmiştir. Zira petrol, kolay bulunabilirlik, yüksek verimle başka ısı enerjisine dönüşebilme, yüksek enerji yoğunluğu, taşıma ve depolama kolaylığı, oldukça güvenli olması ve içerdiği ürünlerin (gazlar ve sıvılar) çok fazla araç ve süreçte kullanılıyor olması bakımından çok yüksek avantajlara sahip bir maddedir. Esas olarak hidrokarbonlardan oluşan petrolün rafine edilmesi sırasında elde edilen gazlar (propan, bütan), sıvılar (benzin, motorin, ağır yağlar...) enerji kaynağı olarak çok yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Bunun yanı sıra, petrokimya sanayinin gelişmesi sayesinde, diğer rafinaj ürünleri de, ilâçlardan, patlayıcılara, her türlü plastik maddeden, tekstile, inşaat malzemelerinden, gözlük merceklerine kadar inanılmayacak kadar çok ürün, mal ve gerecin temel maddesi olmuştur. Üstelik ilk zamanlardaki çok ucuz fiyatından dolayı hemen her ülkede pek bol bir şekilde kullanılmaya başlanmıştı. Fiyatı artsa da petrole olan bağımlılık artarak devam etmektedir, çünkü özellikle Batılı ülkeler tarafından insanlığa benimsetilen refah modeli petrol ürünlerinin aşırı derecede kullanılmasına bağlıydı. Gene de petrol ürünlerinin özellikle ulaşım sektöründe getirdiği yüksek verimli motorların kullanılması imkânının insanlığın kalkınmasında (tarım, uluslararası nakliyenin kolaylaşmasıyla ekonominin gelişmesi...) belirleyici bir rol oynadığı inkâr edilemez.

XX. yy boyunca başka enerji kaynaklarının gitgide önem kazanmasına rağmen petrol XXI. yy'ın şafağında hâlâ dünyanın en önemli birincil enerji kaynağı olmaya devam etmektedir. 1971'de petrol birincil enerji tüketiminde % 44'lük bir paya sahipken, 2002'den itibaren % 36 düzeyinde kalmış, 2007'de de % 35,6'ya gerilemiştir.

Ancak petrol sonsuz bir kaynak değildir. Günün birinde onun da tükenme eğilimine gireceği bilinmekteydi. Ne var ki, 1950'li ve 60'lı yıllarda petrolün tükenme eğilimine girmesinin (petrol üretiminin maksimum noktasından geçerek azalmaya başlamasının) çok uzun süre alacağı düşünülmekteydi. Böylece tüketim sürekli artış göstermiş, zaman içinde özellikle siyasî dalgalanmalar sonucu petrol fiyatlarında beklenmedik artışlar görülmüş, bu arada arama faaliyetleri sonucunda yeni rezervler (Kuzey Denizi sahası, Hazar petrolleri, Afrika'da yeni petrol sahaları...) bulunarak üretime alınmıştır.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

1980'den 1990'a kadar rezervlerde görülen % 50,4'lük artış, yeni işletilebilir sahaların artık bulunmasındaki zorluktan dolayı son 7 yıldır % 12'ye düşmüştür. Buna karşılık 1990-2000 arasında % 10 artan günlük üretim, son yıllarda çeşitli sebeplerden dolayı (varil fiyatının artması, siyasî istikrarsızlıklar, tasarruf tedbirleri, vb.) son 7 yılda ancak % 8,8'lik bir artış göstermiştir. Eğer rezerv miktarını önemli miktarda arttırabilecek yeni petrol sahaları bulunamazsa, ki bu ihtimal jeolojik veriler ışığında oldukça azalmıştır, mevcut üretim miktarlarıyla bu rezervler ancak 41,6 yıl yetecektir[1] . Bununla beraber en iyimserler bile büyük petrol rezervi keşiflerinin artık sonuna gelindiğini, bu üretim miktarlarıyla XXI. yy'ın ortalarından itibaren dünya petrol ihtiyacının karşılanmasının artık mümkün olamayacağını kabul etmektedirler. Tabiî buna bağlı olarak, nadir bulunmaya başlanan ve talebi fazla olan her mal için olduğu gibi petrolün fiyatı da, spekülasyonlar olmasa bile, artmaya devam edecektir.

Günümüzde petrolün enerji kaynağı olarak kullanıldığı en önemli sektör ulaşımdır. Günlük yaklaşık 80 milyon varil petrolün toplam 53 milyonu (% 66,25) ulaşım sektöründe kullanılmaktadır (kendi içindeki döküme göre 53 milyonun 29 milyon varili kara ve denizde insan taşınmasında[% 54,7], 19 milyon varili kara ve denizde mal taşımacılığında [% 35,8], 5 milyon varili de havada insan ve mal taşımacılığında [% 8,47] kullanılmaktadır). Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak değineceğimiz önemli bir konu da, özellikle ulaşım sektöründe petrol gibi fosil bir yakıtın bu kadar yoğun kullanılmasının sebep olduğu şiddetli karbondioksit gazı salımıdır.

Bu durumda petrolün insanlığa çok daha yararlı petrokimya ürünlerinin üretilmesinde daha uzun süreler hizmet görebilmesi ile iklim değişikliğine yol açan karbondioksit gazının önemli oranda azaltılması (şu anda ulaşımda kullanılan petrol dünya sera gazları salımının % 37'si gibi çok büyük bir orana erişmiştir) hedefleniyorsa, petrol tüketiminin belirli sahalarda azaltılması zorunluluğu ile karşı karşıya bulunulmaktadır.

Tüketimin azaltılması için birinci yol bugünkü aşırı tüketime dayanan refah modelinden giderek vazgeçmek (toplu taşıma, yakıt tasarruflu araçlar, vb.), ikinci yol da bilhassa ulaşım sektöründe petrol türevleri yerine geçecek yakıt türlerini geliştirmektir.

Ulaşımda kullanılan petrol türevi yakıtlar yerine bir süredir alternatif yakıtlar denenmektedir. Bunların en önemli grubu biyoyakıtlardır. Diğerleri de elektrik ve hidrojeni kullanan sistemlerdir. İşte bu aşamada bilim ve teknolojik gelişmeler ve araştırmalar büyük önem kazanmaktadır; çünkü esas olan

[1] BP Statistical Review of World Energy 2008.

ilke, hem petrolün enerji özelliklerini taşıyacak bir madde üretilmesi, hem de bu maddenin elde edilmesi için harcanacak olan enerjinin üretilen maddenin enerji değerinden fazla olmamasıdır.

Şu anda bilinen teknolojilerle, bağımsız elektrik sistemleriyle çalışan araçların en büyük eksikliği elektriğin akü sistemlerine şarj edilme süresinin oldukça uzun olması (1 saat kadar) ve belirli bir hızda uzun mesafelere gitmekte yetersiz kalmasıdır. Hidrojen kullanan sistemler de iki dala ayrılmaktadır. Doğrudan hidrojeni oksijenle yakarak çıkan enerjiden ısıl motorlarda yararlanmak ya da hidrojenin "yakıt pili" denilen özel katalizörlü elektroliz düzeneklerinde elektriğe dönüştürerek elektrikli motorları tahrik etmek. Her iki durumda da hidrojenin uzun süre depolanması veya araç içinde üretilmesi söz konusudur.

Ayrıca hidrojenin, şu anda bilinen teknolojilere göre, elektroliz yoluyla (sudan) elde edilmesinde kullanılan enerji, üretilen hidrojenin kendi enerjisinden fazla veya başa baş değerdedir. Bir diğer hidrojen üretim yolu da, fosil yakıtlardan elde edilen hidrokarbonlardan kimyasal yöntemlerle elde etmektir. Her iki durumda da (elektroliz için harcanan elektriğin üretiminde veya hidrokarbonların parçalanmasında) karbondioksit salımları bakımından negatif bilanço[2] elde edilememektedir.

Biyoenerjiye gelince, özellikle biyokütleden (orman ve tarım atıkları, evsel atıklar) elde edilen gaz (metan) ve sıvı yakıtlar (etanol -normal alkol- ile sıvı yağlar) ile biyokütlenin işlemden geçirilmeden doğrudan yakıt olarak kullanılması (tezek, odun, orman ve tarım atıkları...) uzun zamandır gündemde olan bir konudur.

[2] Negatif bilanço: söz konusu sera gazı salmayan yakıt maddesinin üretim aşamalarında harcanan başka enerji maddelerinden salınan karbondioksit miktarının, bu yakıt maddesinin kullanılmasıyla salınması önlenen karbondioksit miktarından daha az olması durumu.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

Petrol türevlerinin yerine kullanılacak olan biyokütle daha çok kimyasal işlemden geçirilerek biyolojik atıkların veya özellikle bu iş için tarımı yapılan bitkilerin (kolza, ayçiçeği, şekerkamışı, mısır...) kullanılmasını gerektirmektedir.[3] Ne var ki burada da yukarda verdiğimiz ilke geçerlidir

Kanaatimizce 2023 vizyonunda Türkiye'nin önünde bu alanda çok önemli fırsatlar çıkacağını göz önüne almak gerekecektir. Birincisi Türkiye de kalkınmakta olan ve petrol kaynağı bulunmayan diğer ülkeler gibi, tam da petrol üretim eğrisinin azalma yönüne gireceği 2020'li yıllara bugünden başlayarak hazırlıklı girmek durumundadır. İkincisi, tarımsal yakıtlar için tarım alanlarının elverişliliği ve geleneksel tarım geçmişi özellikle kırsal alanlarda ürün çeşitliliğine geçişi ve dolayısıyla kırsal alanların yeniden ekonomik yönden kalkınmasını hızlandıracaktır.

Ama bu çalışmaların tarım ve kimyasal proses alanlarında bilimsel ve teknolojik yönden desteklenmesi şarttır.

Bu bakımdan Türkiye bugünden başlayarak, kurulacak olan "enerji tarımı enstitüleri" ile derhal biyolojik ve tarımsal yakıtların (sadece gelişmiş ülkelerde yapılanları tekrarlamakla yetinmeden) "yenilikçi" anlayışla ele alınmasını planlamalıdır.

Türkiye atılacağı ciddî bir programla 2023'lü yıllara, sürdürülebilirliği sertifikayla kanıtlanmış (sera gazları salımı bakımından negatif bilançolu), yakıt maddeleri temini bakımından güvence veren ve kırsal kalkınmasına önemli katkı sağlayacak bir "biyoenerji" ülkesi olabilir.

[3] Biyolojik atıklardan elde edilenlere "biyoyakıtlar" (biofuel) tarımı yapılan bitkilerden elde edilenlere de "tarımsal yakıtlar" (agrofuel) denmektedir.

İklim Değişikliği ve Su Meselesi

Sadece Türkiye'nin değil dünyanın da önünde inkâr edilmeyecek kadar önemli ve ciddî bir konu "Küresel İklim Değişikliği" meselesidir. Küresel ısınma olgusu 1950'lerden beri farkında olunan bir konuydu. Ancak bunun sebepleri, boyutları ve sonuçları hakkında fazla bir bilgi sahibi olunamamıştı. Nihayet 70'li yıllardan itibaren küresel ısınmanın oluşumunda insan faaliyetlerinin önemli katkısı olabileceği kanaatine varılınca bu meselenin bilimsel verilerle derinlemesine incelenmesine geçildi. Bu maksatla Birleşmiş Miletler (BM) Teşkilâtı altında iki kuruluş oluşturuldu: birincisi, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UN-FCCC) sekretaryası ve BM Çevre Programı ile Dünya Meteoroloji Örgütü'nün ortaklaşa kurduğu Hükûmetlerarası İklim Değişikliği Paneli (HİDP - İng. IPCC). İklim değişikliği konusunda her türlü bilimsel çalışmayı başlatan, sürdüren ve koordine eden kuruluş olan HİDP, özellikle 1990'lı yıllarda yaptığı gözlemler ve ileriye dönük tahminlerle iklim değişikliği meselesini bütün açıklığıyla ortaya koymuştur. Buna göre, şu an yaşamakta olduğumuz ve bu yüzyılın ortalarından itibaren daha şiddetle hissedeceğimiz "küresel ısınma ve iklim değişikliğinin" en önemli sebebi insan faaliyetleri (enerji kullanımı, ulaşım, tarım, sanayi, vb.) sonucu, doğal süreçlerin etkisiz kılmaktaki hızının yeterli olamadığı bir hız ve yoğunlukta atmosfere salınan çeşitli gazlardır (sera gazları-SG).[4]

[4] Sera etkisi yapan bu gazlar karbondioksit, metan, azot oksit gazlarıdır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. UZMEN, R., "Küresel Isınma ve İklim Değişikliği", 2007, Bilge Kültür Sanat.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

HİDP, özellikle XXI. yy'da değişik kalkınma modelleri kullanarak atmosfere salınacak sera gazları miktarlarını ve buna göre değişik iklim değişikliği senaryoları hazırlamıştır. Ne yazık ki bu senaryolara göre Türkiye'nin yer aldığı bölge (Doğu Akdeniz havzası-Güneydoğu Avrupa-Ortadoğu) içinde bulunduğumuz yüzyılın ortalarından itibaren iklim değişikliğinin sonuçlarından olumsuz şekilde etkilenecektir. Bu sonuçlardan en dikkati çekenler yağışlardaki azalma ve su noksanlığı; tarımsal verimin düşmesi, ürün çeşidinin azalması ve kıtlık; yağışlardaki azalmanın doğuracağı hidroelektrik üretim düşüşü; iklim değişikliğine bağlı olarak atmosferin alt tabakalarında özellikle şehirlik alanlarda ozon miktarının artmasıyla ilintili kalp-damar hastalıklarındaki artış; bazı iltihaplı hastalıkların daha yaygınlaşması; meteorolojik afetlerin (şiddetli fırtına, ani yağışlar ve seller, kum fırtınaları...) artması; karbon (sera gazları) salan enerji ve sanayi mallarına uluslararası zorunluluk olarak gelecek olan "karbon vergisinden" dolayı ihracatın zorlaşması, hayatın pahalılaşması; sınır aşan ırmakların sularının aşırı kullanılmasından dolayı komşu ülkelerle yaşanacak olan siyasî sorunlar; komşu ülkelerde yaşanacak kıtlık ve kuraklık sonucu daha iyi iklimsel şartlara sahip ülkelere olacak kitlesel göçler ve sınır çatışmalarıdır.

Demek ki Türkiye'nin, benzeri sonuçlarla karşılaşacak ülkelerle birlikte "küresel ısınma ve iklim değişikliği" ile mücadelede çok ciddî bir seferberliğe girişmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu mücadelenin rehberi, pek çok şeyde olduğu gibi "bilim ve teknoloji" olmalıdır; çünkü bu kadar karmaşık bir olguyu önce anlamak, durum tespiti yapmak, sağlam öngörülerde bulunmak ve gerekli önlemleri almak ancak ve ancak bilim ve teknolojiden yararlanarak olabilir. Alınacak önlemler çoğu zaman siyasî ve ekonomik kararlar da gerektireceğinden, siyasî otoritelerin de bilim ve teknolojinin iklim değişikliği konusundaki verilerine kesinlikle ihtiyacı olacaktır. Bu duruma en son örnek gelişmekte olan ülkelerden Hindistan ile en az gelişmiş ülkeler grubunda yer alan Bangladeş'in önemli maddî kaynak ayırarak gerçekleştirdikleri ve başbakanlarının yönetiminde ayrı ayrı yürürlüğe koydukları iki "İklim Değişikliğiyle Mücadelede Ulusal Eylem Planı"dır.

2023 vizyonu çerçevesinde Türkiye'nin "iklim değişikliği ve su problemi" konusunda bilim ve teknoloji kapsamında yapması gerekenler şöyle özetlenebilir:

1. Durum Tespiti ve Geleceğe İlişkin Öngörü Çalışmaları

Öncelikle HİDP'nin yaptığı ayrıntılı teknik raporlar ele alınarak Türkiye'nin çeşitli bölgeleri için, öngörülen kalkınma senaryolarına bağlı sera gazı (SG) salım miktarlarına göre iklim değişikliği (yağış miktarlarındaki değişmeler, sıcaklık oynamaları...) ihtimalleri iklim modelleri temelinde ortaya çıkartılmalı. Böylece, ülkenin değişik bölgelerinde 15, 20, 25 ve 30 yıl sonra hüküm sürebilecek iklim koşulları veri tabanı elde edilmiş olacaktır. Daha sonra, olası iklim koşullarında söz konusu bölgelerde bitki örtüsü, barajların su tutma kapasitesi, tarımsal ürünlerde (fındık, pamuk, narenciye, buğday, diğer tahıllar...) olabilecek değişiklikler, enerji ihtiyacı (ısınma, soğutma), turizm değişiklikleri, iklim değişikliğine bağlı hastalıklar (sıcak dalgaları, yere yakın atmosferde ozon miktarının artmasına bağlı solunum yetersizlikleri, yeni salgın hastalıklar...) gibi ekonomik ve sosyal hayatı yakından ilgilendirecek parametreler belirlenecektir.

2. İklim Değişikliği İle Mücadele Çalışmaları

Türkiye gerek taraf olmaya hazırlandığı Kyoto protokolü çerçevesinde, gerekse Kyoto (2012) sonrası gelişmelerde "iklim değişikliği" ile mücadelede üzerine düşen yükümlülükleri yapmak zorunda kalacaktır; çünkü bu, artık küresel bir sorun hâline gelmiştir. Bir başka deyişle, herhangi

bir ülkenin SG salımlarındaki artış bütün dünyanın atmosfer kimyasını etkileyeceğinden başka ülkelerin de sorunu olmaktadır. Yükümlülüklerine uymayan ülkelere, yani seçtiği kalkınma modelinde SG salımlarını arttıran ülkelere uluslararası topluluk tarafından (BM, AB, vb.) bir takım malî yaptırımların dayatılması söz konusu olacaktır (karbon vergisi, üretilen mal ve hizmetler için karbon sertifikası talep edilmesi, ihracat zorlukları, vb.). Dolayısıyla iklim değişikliğiyle mücadelede iki yol ortaya çıkmaktadır:

i. Türkiye'de Sera Gazı (SG) Salımlarını Azaltacak Çalışmalar

Türkiye'nin uluslararası arenada iklim değişikliğiyle ilgili mücadelede ağırlığını hissettirebilecek ve söz sahibi olacak bir ülke hâline gelebilmesi için (bugün bu durum maalesef yoktur) öncelikle kendisinin bu konuda kararlı ve programlı bir çalışma içine girmesi gerekir. Türkiye'de SG salımlarının hangi faaliyetlerden kaynaklandığına dair döküm mevcuttur. Başta fosil yakıtlarla (kömür, petrol ve doğal gaz) enerji üretimi (birincil enerji ve/veya elektrik enerjisi) gelmektedir. Bunu diğer sanayi faaliyetleri izlemektedir (çimento üretimi, gübre sanayisi, madencilik, kimya sanayisi, vb.).

Bütün dünyanın üzerinde durduğu gibi Türkiye de zorunlu olarak kullanmaya devam edeceği, yüksek miktarda karbondioksit üreten tesislerine (kömür ve doğal gaz santralları, çimento fabrikaları...) karbondioksiti yakalayacak ve atmosfere salmadan depolayacak sistemleri uyarlamaya çalışmalıdır (Karbondioksit yakalama ve saklama -KYS). Şu anda dünyada birçok ülke KYS üzerinde çalışmakta olup örnek tesislerde deneme çalışmaları yapmaktadır.

Bu denemelerin başarılı olması durumunda 2015'ten sonra KYS tesisleri yaygınlaşacaktır. Eğer yurt dışından gene yüksek maliyet ödeyerek teknoloji satın almak istenmiyorsa, KYS'yi geliştirecek bilimsel ve teknolojik çalışmalara vakit geçirmeden başlanmalıdır. İkinci konu "yenilenebilir enerji kaynaklarının ve nükleer enerjinin" kullanılması olacaktır. Ancak yenilenebilir enerji kaynaklarının verimli akılcı bir şekilde kullanılabilmesi için gene bilim ve teknolojinin desteği şarttır. Yenilenebilir enerji kaynakları içinde en önemlisi, aynı zamanda petrol kullanımına da bir çözüm getirecek olan "biyoyakıtlardır". Tarım ürünlerinden doğrudan petrole benzeyen bir yakıt hammaddesi üretmek gibi projeler bugün gene önem kazanmış bulunmaktadır.

Türkiye'nin önem kazanan ikinci zenginliği "jeotermal" kaynağıdır. Tektonik bir bölgede bulunmasından dolayı jeotermal kaynaklara sahip Türkiye'nin bu imkânını iyi kullanması beklenmektedir. Benzeri jeolojik konuma sahip İtalya'da, kurulu jeotermal güç 811 MW, Japonya'da 535 MW, Yeni Zelanda'da 472 MW, Meksika'da 953 MW iken Türkiye'de ancak 38 MW' tır. Jeotermal enerjiden Avrupa'da daha çok doğrudan ısı amaçlı kullanım söz konusu iken, Kuzey ve Güney Amerika'da jeotermal enerjinin büyük bir kısmı elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Bugün dünyada elektrik veya doğrudan ısı maksatlı kurulmuş olan jeotermal enerji sistemleri yaklaşık 10 GW'lık bir güce karşılık gelmektedir. Bugünkü teknolojiyle bu değerin ancak 70 GW olacağı, ama teknolojik geliştirmeler yapılırsa bu kaynağın 140 GW'a çıkacağı çok açık bir şekilde ifade edilmektedir.[5] Özellikle jeotermal kaynaktan "ısı pompası" aracılığıyla ısıtma ve soğutmada yararlanmak maksadıyla önemli adımlar atılması gerekmektedir.

[5] IPCC Scoping Meeting on Renewable Energy Sources, Lübeck, Germany, 20-25 January 2008; s. 62.

Gene Türkiye'nin coğrafî konumuna bağlı bir diğer avantajı da "güneş enerjisidir". Güneş enerjisinin su ısıtma maksatlı kullanımıyla Türkiye uzun yıllar önce tanışmış ve bu imkanı pek fazla teknolojik geliştirme yapmadan oldukça yaygın bir şekilde kullanmaya devam etmiştir. Ancak önemli olan güneş enerjisinden doğrudan elektrik enerjisi üretecek olan fotovoltaik (PV) sistemlerdir. Günümüzde hâlâ pahalı olan PV güneş modülleri üzerinde bilimsel ve teknolojik çalışmalarla çok önemli maliyet indirimleri sağlanmıştır ve bu eğilim devam etmektedir. Bunun sonucunda bugün 1 kW. saat güneş kaynaklı elektrik maliyeti 18 cent (ABD) iken 2015'lerde bunun 6 cent'e düşürülmesi beklenmektedir. Bir diğer gelişmekte olan doğrudan güneş enerjisi-elektrik üreteci sistemi de "yoğunlaştırılmış güneş enerjisidir" (YGE). İçbükey aynalar veya merceklerle güneş enerjisinin bir noktaya odaklanmasıyla türbinlerden veya yüksek verimli PV modüllerinden elektrik üretimi ilkesine dayanan bu sistem sayesinde büyük güçte (300-500 MWe) santrallar kurmak mümkün olacaktır. Hâlen ABD'de kurulu olan 50 MWe'lik YGE santralından üretilen elektrik 11 cent/kW.saat maliyetli iken, 2012'de bu maliyetin 5 cent'e ineceği hesaplanmaktadır. Hem PV modülleri için, hem de YGE yoğunlaştırıcıları, türbinleri, vb. üzerinde derinlemesine teknolojik AR-GE çalışmaları sürdürülmektedir. Türkiye'nin de bu enerjiden gerektiği gibi istifade etmesi için üniversitelerini seferber ederek AR-GE çalışmalarına katılması şarttır.[6]

Türkiye için önemi çok büyük olan diğer yenilenebilir enerji kaynakları "su ve rüzgâr" ile ikincil enerji kaynağı olarak "hidrojendir". Bu konularda da yapılacak çok şey vardır.

Türkiye'nin karbon salmadan enerji üretmesinde çok önemli bir diğer imkân da "nükleer enerji" kullanımıdır. Ortaya atılan ve çoğu mesnetsiz olan nükleer enerji karşıtı iddialara rağmen birçok ülkenin (Çin, Hindistan, Kore, AB ülkeleri...) karbon bilançolarını düzeltmek için nükleer enerjiden yoğun bir şekilde yararlanmaya hazırlandıkları bilinmektedir. Önemli toryum kaynaklarına sahip Türkiye, toryumlu nükleer yakıt çevrimlerini bazı ülkelerle ikili anlaşmalar yaparak kendi imkânlarıyla geliştirmelidir. Bu bakımdan nükleer enerji de ülkemiz için ayrı ve yüksek bir teknoloji çalışmasını gerektirecektir.

ii. Türkiye'de İklim Değişikliğinin Etkilerini Uyum Sağlama ve Azaltma Çalışmaları

İklim değişikliğinin olası sonuçlarının doğuracağı etkiler bölgeden bölgeye ve ülkeden ülkeye değişecektir. Dolayısıyla her ülke bu etkileri göğüsleyebilmek için akılcı tedbirler almak için çalışmalara başlamalıdır.

Uyum sağlama konusu toplumsal ekonomik ve çevresel şartlara olduğu kadar bilgi ve teknolojiye de bağımlıdır.[7] Hâlen birçok ülke iklim değişikliğinin zararlarını hafifletebilmek için çeşitli uyum çalışmalarını başlatmıştır. Ancak HİDP'nin bölgemiz için öngördüğü ve Türkiye'nin kendi bilimsel kuruluşlarının yapacağı incelemelerle ortaya çıkacak zararları karşılayabilmek için daha fazla önlem almak gerekecektir.

[6] a.g.e. ss. 36-48
[7] Climate Change 2007: Synthesis Report, 12-17 Kasım 2007, Valencia, İspanya'da yapılan IPCC XXVII. Genel Kurul'unda kabul edilen rapor; s. 56.

Uyum Sağlama Çalışmalarına Örnek Olmak Üzere Önemli Alanlarda Yapılmış Planlamalar

Su konusunda, yağmur suyu toplama imkânlarının geliştirilmesi; su biriktirme ve saklama teknikleri; suyun tuzdan arındırılması; su yönetimi ve sulama etkinliğinin arttırılması; suya bağlı tehlikelerin yönetimi.

Tarım konusunda, ekim tarihlerinde ve mahsul çeşitliliğinde değişiklikler; erozyon kontrolü, yeniden ağaçlandırma; AR-GE çalışmalarının yönlendirilmesi; mahsul sigortası.

İnsan sağlığı konusunda, sıcaklık-sağlık eylem planları; acil tıbbî müdahale hizmetlerinin geliştirilmesi; iklime bağlı hastalıkların gözlenmesi ve denetlenmesi; temiz su temini; iklim riskini göz önüne alan halk sağlığı politikalarının geliştirilmesi; bölgesel ve uluslararası işbirliği.

Turizm konusunda, turizm ilgi alanlarının ve gelirlerinin çeşitlendirilmesi; deniz-güneş turizmini daha yukarı enlemlere taşıma.

Ulaşım konusunda, kara ve demiryollarının sıcaklık artışı ve ağaçlandırma çalışmalarına uyumlu hâle getirme; iklim değişikliği konularını ulusal ulaşım politikasıyla bağdaştırma.

Enerji konusunda, fazladan gerekecek enerji için aktarma ve dağıtım altyapısının güçlendirilmesi; tesisler için yeraltı kablo döşenmesi; enerji verimliliği; yenilenebilir kaynakların kullanıma sokulması; tek enerji kaynağına bağımlılığın azaltılması; alternatif kaynakların kullanılması için ulusal enerji politikaları, düzenlemeleri ve yatırım planlarının yapılması; tasarım standartları içine iklim değişikliğinin dâhil edilmesi.

Sonuç

Yukarda genel hatlarıyla ortaya koyduğumuz petrol üretimindeki artışın sona ermesi, iklim değişikliği ve su eksikliğinin ortaya çıkaracağı meseleler, eğer bugünden başlayarak gerekli önleyici tedbirler üzerinde çalışılmaz, bu konularda "ulusal eylem planları" ortaya konmaz ve hazırlık çalışmalarına başlanmaz ise yakın bir gelecekte ülkemiz çok ciddî ve dev boyutlu problemlere dönüşecektir. Gerek petrole alternatif bulmak, petrole olan bağımlılığı düşürmek ve dolayısıyla giderek artacak olan petrol faturasını azaltmak, gerek iklim değişikliğiyle mücadele ve etkilerini hafifletme çalışmaları ile temiz su bulma ve kullanma, ancak bilimsel ve teknolojik çalışmalarla mümkün olacaktır. "Başkaları çalışsın, biz de onların çözümlerini alalım" dersek bu bize çok pahalıya mal olduğu gibi ulusal çözümlerimiz için yeterli olamaz. Türkiye'ye ait problemleri Türk bilim adamları ve mühendisleri araştırıp ortaya koyacak, çözümleri de gene Türk bilim adamları ve mühendisleri bulacaktır. Bu arada, elbette, uluslararası kuruluşlar ve başka ülkelerin bilimsel kuruluşlarıyla bilgi alışverişi ve işbirliği yapılacaktır.

Bu çalışmaların yapılabilmesi için özellikle üniversitelerde "iklim değişikliği", "enerji-çevre ilişkileri" konularında ek dersler ve yüksek lisans programları açılmalı, hatta "iklim değişikliği etkilerini araştırma" ve "enerji alternatifleri" enstitüleri veya merkezleri oluşturulmalıdır.

Bilimsel ve Teknolojik Gelişmede Nükleer Teknolojinin Yeri ve Önemi

Giriş

Türkiye, konvansiyonel teknolojiler alanında belli bir birikime sahipse de, şimdiye kadarki uygulamaların pek çoğunda teknolojinin ülkemize tümden kazandırılması ve geliştirilmesi yönünde, ne kamu sektörü ne de özel sektör planlı ve sürekli bir gayret göstermemiştir. Örneğin, otomotiv sanayii, yaklaşık 40 senedir ülkemizde faaliyette olmasına rağmen, kullanılan bütün üretim teknikleri, ürün dizaynları ve hatta dizayn değişiklikleri bile dışardan alınmaktadır.

Sonuçta, ülkemiz kendine özgü bir dizayn sahibi olamadığı gibi, sanayinin kalbi sayılan motor yapımında da kendi kendine yeterli bir düzeye gelememiştir.

Mevcut Durum

Türkiye Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu günümüzün yüksek teknolojilerini, ülkemiz açısından, öncelik ve önemine göre sıralayan bir çalışma yapmıştı. Bu sıralamaya göre nükleer teknoloji üçüncü sıradadır.

Biz, nükleer teknolojinin birinci sıraya yükseltilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Enerji Üretim Seçeneklerini Değerlendirme Ölçütleri

Nükleer enerji üretimi planlamalarında, standart mikroekonomik mâliyet analizleri ile enerji üretimi ağı işletmenin toplam ekonomik mâliyet analizleri, genelde güç santralı seçiminde güvenilir bir ekonomik rehber kabul edilir. Ayrıca bu analizler, genellikle enerji üreticilerinin çıkar ve bakış açılarına göre hazırlandığından, üretim seçeneklerinin ekonominin diğer sektörleri üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerini pek göz önüne almazlar. Hükümetler ise, enerji üretim seçenekleri ve kaynakları ile ilgili politikaları hazırlarken yan etkileri de değerlendirmeye almak durumundadırlar.

Değerlendirmede Göz Önüne Alınacak Etki Alanları

Nükleer teknolojiye girilmesi öngörüldüğünde, bu seçimin etkileri, ekonomik, çevre ve sağlık ve toplumsal açılardan aşağıdaki üç ana alandaki olumlu veya olumsuz "etki ağırlığı" sonuçları belirlenerek değerlendirilmelidir.

Nükleer teknoloji ekonomi, çevre, sağlık, istihdam gibi alanları doğrudan etkileyecektir. Ekonomi alanında enerji temini güvenliği, doğrudan maliyetlerde tasarruf, fosil yakıt fiyatları artışını sınırlama, yakıt ithalinde azalma, teknoloji, özellikle yüksek teknoloji ürünleri ihracatında gelişme, elektrik fiyatı artışlarını önleme, "fikrî sermaye" artışı gibi olumlu gelişmeler sağlanacaktır. Çevre ve Sağlık alanında sera etkisi yapan gaz emisyonlarının azaltılması, asit yağmurlarına sebep olan gaz emisyonlarının azaltılması, kansere sebebiyet veren emisyonların azaltılması, yakıt çıkarma ve taşımasından doğan kazaların azaltılması gibi olumlu sonuçlara ulaşılacaktır. Toplumsal alanda ise istihdam düzeylerinde değişim, risk algılamalarında değişim, toplumsal mutabakat değişimi, kültürel alanda değişim, ekolojik ortamda değişim sağlanacaktır.

Ekonomik Sonuçları

Nükleer enerji teknolojisine sahip olmamızın ekonomik sonuçları şunlar olacaktır: gelişmiş üretim, rekabette iyileşme, ticari koşullarda gelişme, paranın değerlenmesi ve ekonomik gelişme, hastalık ve ölüm oranlarında düşme dolayısıyla ekonomik üretimde artış, kaynak kullanımını olumsuz etkileyen

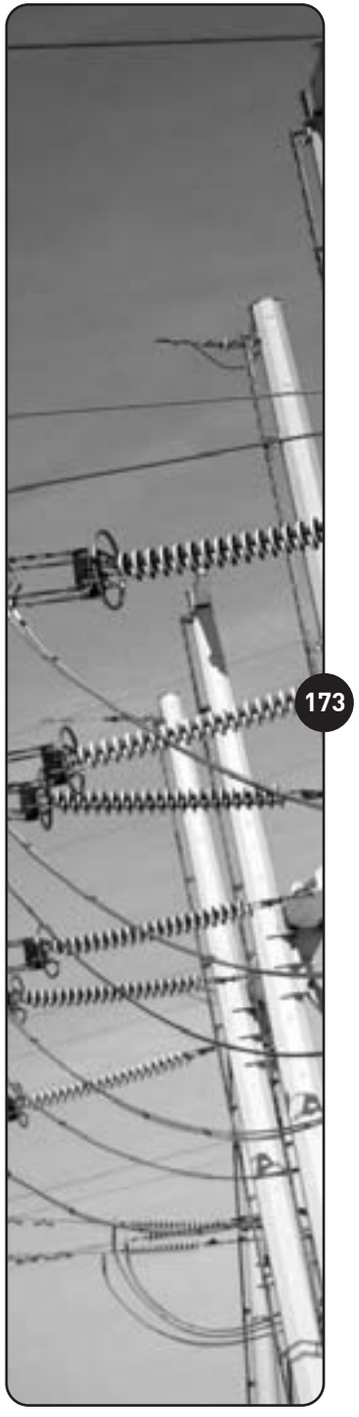

çevresel zararların azalması, kaynaklar üzerindeki doğrudan olumlu tesirler, kurumsal mâliyetlerde değişim, ekonomik verimlilikte iyileşme vb.

İstihdam

Nükleer teknoloji, diğer enerji üretim ve imalat teknolojilerine göre, çok daha fazla sayıda yüksek eğitimli ve uzman kadrolara iş imkanları yaratır.

Yakıt Kaynağı Tüketimi

Bilinen uranyum rezervleri, hızlı üretken reaktörlerin devreye girmesi durumunda, dünya elektrik ihtiyacının çok büyük bir kısmını yüzyıllar boyunca karşılayabilecek olan nükleer santrallerin ihtiyaçlarına yeterlidir.

Yakıtta Bağımsızlık

Enerji üretiminde yerli hammadde kaynaklarının mevcut olması bağımsız üretim bakımından en stratejik bir konudur. Hidrolik, rüzgâr ve güneş gibi yenilenebilir kaynaklara dayanan seçenekler dışında, sadece nükleer enerji üretiminde, yakıtta olabildiğince bağımsız olma imkânımız vardır. Halihazırdaki hammadde durumumuz şöyledir: Yaklaşık 1000 MWe'lik bir reaktörün ömrü boyunca yetecek kadar uranyum rezervi (7-8 bin ton), kesinleşmiş toryum rezervi 344 000 ton, uranyum çok büyük miktarlarda satın alınıp depolanabilir, satın alınması sadece parasal bir sorundur.

Hidrojen Üretimi

Gelecekte, büyük miktarlarda hidrojen üretiminde nükleer santrallar kullanılacaktır. Bu konuda, sanayileşmiş ülkeler ulusal ve uluslararası kurumlar vasıtasıyla çalışmalar yapmaktadırlar. 1000 Mwe'lik bir nükleer santral, yaklaşık iki hidrojen üretim tesisini besleyebilir. "Hidrojen ekonomisi"ne hazır olmak için nükleer teknolojiye girmiş olmak gerekir.

İkincil Kazanımlar / Ek Kazanımlar

Tüm ileri teknolojiler, yeni malzemeler, teknikler ve becerilerin geliştirilmesini gerektirir. Bu durum, ekonominin diğer sektörlerini de etkileyerek, ekonomik kazançlar sağlar.

İleri teknolojilerden, elektronik, nanoteknoloji, nükleer, havacılık ve uzay teknolojisi, v.b. arasında yalnızca nükleer teknoloji, bu teknolojilerin içerdiği konuların ve alanların hemen hepsini ve klasik teknolojilerin tamamına yakınını kullanan çok kapsamlı bir teknolojidir.

Nükleer teknolojiyi sadece elektrik üretimi seçeneklerinden biri olarak algılamak yanlış olur. Enerji üretimi dışında da tıptaki uygulamalar, sanayide tahribatsız muayene uygulamaları, radyoizotop üretimi, sağlık fiziği uygulamaları, elektronik cihaz geliştirilmesi, alet ve mekanik cihaz geliştirilmesi, tarım ve hayvancılıktaki uygulamalar gibi uygulamaları da içeren çok geniş bir faaliyet alanı oluşturmaktadır. Bu uygulamaların yapılabilmesi için eğitim ve AR-GE çalışmalarının da gerekli şekilde planlanması zorunludur.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

Eğitim ve Ar-Ge

Radyoizotop ve radyasyon kullanımına dayalı nükleer teknikler üniversitelerde ve AR-GE kurumlarında, yaygın bir şekilde kullanılır. Bu tekniklerin kullanıldığı bazı bilim dalları şunlardır: Fizik, Kimya, Metalürji, Biyoloji, Genetik mühendisliği, Tıp, Biyomedikal bilimler, Tarım, Jeoloji, Madencilik, Arkeoloji, Uzay bilimleri vb.

Nükleer teknolojinin ülkemize, elektrik üretiminden öte, yararları olacaktır. Sanayimiz yepyeni imâlat metotları öğrenecek, yeni malzemelerle tanışacak, yüksek kalitede imâlat yapma becerisi ve kalite disiplini kazanacaktır. Teknoloji öğrenmede en emin yol olan, yapımcı ile aktif işbirliği sağlanacaktır. Eğitim ve öğretim kalitesi yükselecek, AR-GE çalışmalarının çeşidi, kalitesi ve sanayimizin kendine olan güveni artacaktır. Sonuç olarak, sanayide büyük bir sıçrama yapılacak ve buna paralel olarak hâlihazırdaki eğitim ve öğretim kurumları ile araştırma kurumlarının yeniden düzenlenmesi sağlanacak, yeni eğitim ve öğretim kurumları ile araştırma kurumlarının kurulması gerekecektir. Eğitim programları düzenlenerek yepyeni konular üzerinde çalışmalar yapılacaktır. AR-GE çalışmaları, ülkenin kısa ve orta vadede çözülmesi gereken problemleriyle ilgili somut projeler üzerinde yoğunlaşarak, sorunların çözümüne katkıda bulunacaktır. Bütün bu faaliyetlerin diğer bir getirisi de çeşitli üretim alanlarında yüksek kalitede istihdam sahalarının yaratılması olacaktır.

Sonuç olarak nükleer teknolojinin kazanılması stratejik bir konu olduğundan Devlet Politikası olarak ele alınarak planlanmalı ve nükleer teknoloji transferi bu politikanın ana hedefi olmalıdır. Bir "Bilim ve Teknoloji Bakanlığı" kurulmalı ve TAEK bu bakanlığa bağlanmalıdır. Bu bakanlık altında, nükleer teknoloji transferi programını ve ilgili projeleri hazırlamaktan ve uygulanmasından sorumlu bir birim kurulmalıdır.

Türkiye'nin teknoloji sahasında yeni bir vizyon değişikliğine ihtiyacı vardır. Yalnızca teknolojiyi kullanan değil, çeşitli alanlarda teknolojiyi yaratan bir ülke olmak durumundayız. Ülkemiz, önümüzdeki 15 yıl içinde bir atılım yapmak üzere, nükleer teknolojiyi kazanmayı hedeflemelidir. Böylece, hem nükleer hammadde kaynaklarımızı değerlendirerek, ihtiyacımız olan enerjiyi sağlayacak, hem de birçok bilimsel ve teknik alanda itici gücü yüksek mükemmel bir teknolojiyi kazanmış olacağız.

Ülkemiz yüksek teknoloji alanlarından birini "pilot teknoloji" olarak seçerek, teknolojik atılım yapma stratejisini benimsemelidir. Bu alanda elde edilecek başarıları, bilgileri ve motivasyonu diğer sahalara da aktararak "Çağdaş medeniyet düzeyinin üzerine yükselmiş bir ülke" olma ülkümüzü gerçekleştirilebiliriz. Geçmişte, ekonomik bakımdan bizden daha kötü durumda olan, Güney Kore ve Hindistan gibi ülkelerin bu gün, nükleer teknoloji sayesinde, gelmiş oldukları durum böyle bir tercihi yapmanın ne kadar yerinde olacağının kanıtıdır.

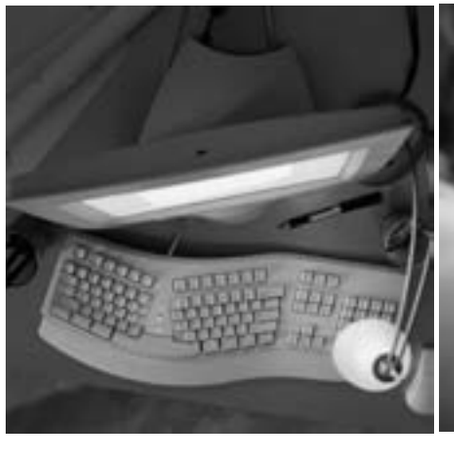

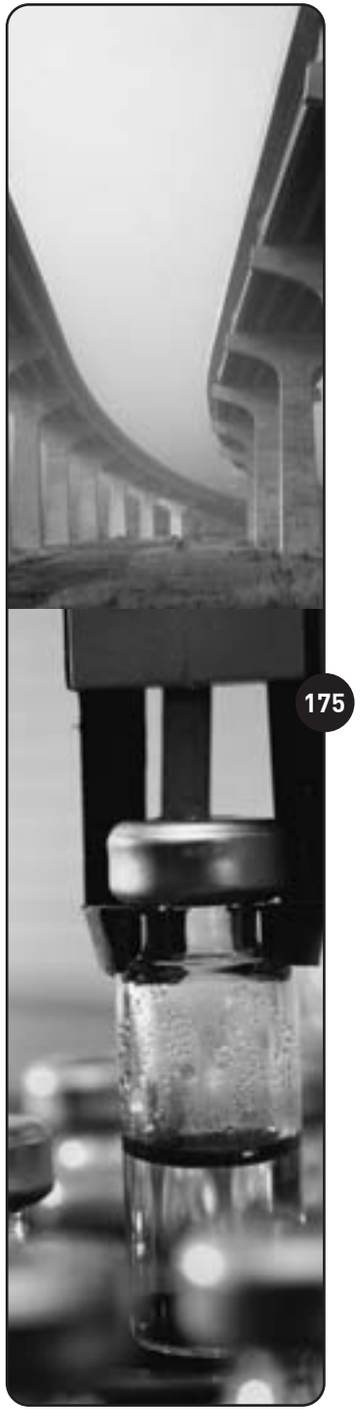

Bilim ve Teknoloji Gelişme Hedefleri İçin Üniversite - Sanayi İş Birliği

Ülkemizde bilim ve teknoloji geliştirmeye yönelik çalışmalar daha çok, kişilerin ilgi alanlarına bağlı olarak yerel kalmıştır. Yurt içindeki insanlarımız arasında teknoloji geliştirme ve yönetme yönünde yeterli sinerji, araştırma kurumları, üniversiteler ve sanayi kuruluşları ile ortak stratejilerin saptanamamasından dolayı geliştirilememiş veya bu yöndeki çabalar çok düşük yoğunlukta kalmıştır. Bilimsel gelişme ve ilerleme yaratıp bunu toplumun refahı için kullanma yönünde önerilerde bulunan çeşitli raporlar öteden beri yayınlanagelmiştir. Ancak ilgi duyanların azlığı gibi nedenlerden dolayı bu tür raporların çok da etkili olabildiğini söylemek zordur. AB ile 2003 yılından itibaren "Çerçeve Programı" ile başlayan bilim, teknoloji ve uygulamaları ile ilgili ilişkiler bu yöndeki bazı gayretleri artırmış olsa da, kanımızca, ülkemizin yetişmiş insan potansiyeli dikkate alındığında bu çalışmaların çok yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. Potansiyel dağınıklığı ile organizasyon yetersizliği bu yöndeki en temel eksikliği oluşturmaktadır. Artık bu tür çalışmalar, üniversiteler, araştırma kurumları ve sanayi kuruluşlarındaki bireysel çabaların altından kalkamayacağı boyutlara ulaşmış durumdadır.

Çeşitli ülkelerde bilim teknoloji geliştirme amacıyla üniversite - sanayi işbirliği, üniversiteler ve yönetimlerle ilgili bazı tespitler:

• Dünyada geliştirilen bilim ve teknolojinin lideri konumundaki Amerika'da üniversitelerde eğitim biçiminin iş yönetimi biçimi olduğu ve tümüyle üniversite dışından atanan bir yönetim kurulu, mütevelli heyeti tarafından, üniversite içinden veya dışından atanan tam yetkili bir başkan ve yönetim kurulunun onayıyla başkan tarafından atanan diğer yardımcıları ve akademik birim yöneticilerinden oluştuğu ve de akademik kurulların karar yetkilerinin oldukça sınırlı kaldığı bildirilmektedir.

• Finlandiya, Fransa, Almanya, Japonya ve Yunanistan gibi bazı ülkelerde meslektaşlar yönetimi modeli uygulanmaktadır. Sınırlı yetkilerle donatılmış yöneticilerin seçimle belirlenmesini ve senato, üniversite konseyi, fakülte ve bölüm kurullarıyla yatay bir yönetimi öngördüğü belirtilmektedir.

• İngiltere, Avustralya ve Hollanda gibi bazı ülkelerdeki girişimci modelde de, çoğunluğunu üniversite dışından atanan üyelerin oluşturduğu bir yönetim kurulunun idari ve mali sorumluluğu ve yönetimi üstlendiği, rektörü seçip atadığı, üniversite senatosunun ise akademik yönetimi seçtiği bildirilmektedir.

Sonuçta üniversitelerin yönetim modeli olarak girişimci modelin giderek yaygınlaşmaya başladığı ve son iki yıl içinde Avusturya, Norveç, Danimarka, Japonya ve Kore'nin de bu modele geçtiği bildirilmektedir.

Girişimci modele Çarpıcı bir örnek olarak 1964 yılında İsrail'de kurulmuş olan Hebrew Üniversitesi'ni gösterebiliriz.

Hebrew Üniversitesi kar amacı gütmeyen bir kurum. Onun üstünde bir yönetim kurulu var. İş alanında başarılı on bir kişiden oluşan lider kadro ve onun üstünde Yusun diye bir kuruluş. 4 kampüs, 5 hastane, 3.500 araştırma projesi, 1200 araştırmacı, yalnızca bio-teknoloji alanında, 1600 doktora öğrencisi, ve 24 bin öğrenci, 5.500 patent, 1.600 yenilik, 480 lisans, yıllık ürün geliri 1 milyon dolardan fazla.

AB ülkeleri üniversitelerinde organizasyonlar, sivil toplum kuruluşları, teknoloji platformları... Tüm bunların amacı insan potansiyelini değerlendirme. Bilindiği gibi AB, özellikle ABD ve Japonya ile rekabet edebilmek için bilim ve teknoloji geliştirme programı başlatmıştır. Türkiye 2003 yılında bu projeye katılmıştır ve halen 2007 - 2013 aralığındaki 7. Çerçeve Programına katılımını sürdürmektedir. AB 2000 yılı Mart ayında Lizbon toplantısında ortaya konulan hedef ile 2010 yılında sürdürülebilir ekonomik büyüme ile daha fazla iş yaratabilecek en rekabetçi ve yenilikçi bir bilgi tabanını ekonomisine kazandıran bir topluluk olma hedefini benimsemiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek için ortaya konan yapılanmada e-devlet, e-sağlık, e-eğitim, yani elektronik ortam her yönüyle vatandaşın emrine sunulacaktır. Bu hedef doğrultusunda AB içerisinde çeşitli organizasyonlar kurulmaktadır. Yine bazı ülkelerde üniversite ve sanayi arasında yetişmiş insan gücünü daha iyi organize etmek ve elde edilen sonuçları ekonomiye kazandırmak amacıyla çeşitli yerel veya eyalet bazında örgütlenen sivil toplum kuruluşları, araştırma kuruluşları ile işbirliği yapılmakta ve AB kaynakları kullanılarak büyük teknolojik yenilikler yaratılması için öncülük yapılmaktadır.

Bir sivil toplum organizasyonu örneği olarak, Almanya'da kurulu teknolojiye dayalı bir vakıf: Steinbies Vakfı. Büyük oranda AB fonlarından yararlanarak işleyen bu vakıf bünyesinde vakıf bilgi ağına bağlı elliden fazla ülke firmalarıyla iş ve/veya işbirliği yapmakta, 700'den fazla şirket veya yan kuruluş bulunmakta, yılda yaklaşık 20.000 proje yapılmaktadır. 4.000'in üzerinde projeye katkı sağlayan profesyonel bulunmaktadır. Bu projenin sonuçları da ülke içerisindeki özel sektöre ve üniversitelere yayılarak hem ekonomik gelişmenin yolu açılmakta, hem genç işgücüne istihdam olanağı sağlanmakta ve hem de teknolojik gelişme sürekli hale getirilmektedir.

Avrupa Teknoloji Platformları: Teknoloji alanıyla ilgili tüm tarafların, yani özel sektör, kamu ve düzenleyici kuruluşlar, araştırmacılar, finans kuruluşları ve sivil toplum temsilcileri, tüketiciler ve kullanıcıların ortak bir teknolojik vizyon amacıyla bir araya getirilmesi, bu vizyonun hayata geçirilmesi için gerekli teknolojik gelişmenin sağlanması amacıyla bir stratejik araştırma planı oluşturulması ve AB çerçevesinde programlanan projeler aracılığı ile de belirlenen bu planın gerçekleştirilmesini amaçlayan platformlardır.

EĞİTİM, BİLİM VE TEKNOLOJİ

AB Teknoloji Enstitüsü: Avrupa'nın araştırma, eğitim ve yenilik geliştirmede mükemmelliğe erişmesi için sancak gemisi olarak nitelediği büyük merkezi Budapeşte'de olan bir organizasyon kurulmaktadır. Bu enstitünün AB'yi küresel çapta rekabet edebilir duruma getirmede yardımcı olacağı, yenilik geliştirme potansiyeli kilidini açacağı, araştırma-geliştirme ile iş dünyası arasındaki engellerin ortadan kaldırılacağı, dünya çapında en iyi öğrencileri ve araştırıcıları cezp etme imkanı yaratacağı belirtilmektedir. Enstitünün kuruluş gerekçesi dağınık araştırma potansiyellerinin bir araya getirilmesi amacı, AB özelliklerini yansıtan mükemmel uluslararası üniversitelerin çok az oluşu, iş dünyasının düşük katılımı, eğitim ve araştırma yapılarındaki eksiklikler ve bizim de en çok şikayetçi olduğumuz beyin göçü, eğitim, araştırma ve teknoloji geliştirme için özel sermaye yetersizliği gibi nedenlerdir. AB Teknoloji Enstitüsü'nün 2015 hedefinde 10 bilgi yenilik geliştirme bölgesi kuruluşu, 4.000 - 5.000 bilim insanı, 6.000 yüksek lisans öğrencisi, 4.000 doktor adayı ve 1,5 - 2 milyar avroluk yıllık bütçe.

Ülkemizde durum nedir? Üniversitelerin durumuna daha önce değinilmişti. TÜBİTAK, vakıf üniversiteleri, AB ile koordinasyon üzerinde durulması gerekir. Öncelikle belirtmeliyiz ki, Türkiye'nin 9. Kalkınma Planı rekabet gücünün artırılması, istihdamın sağlanması, beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, bölgesel gelişmenin sağlanması, kamu hizmetlerinde kalitenin ve üretkenliğin artırılması gibi hedefler belirlemektedir.

Kamu üniversitelerinde ise çalışmalar kişilerin gayret ve özverileri ile sürdürülmektedir. Kişisel bağlantılar, teknoparklar ve TÜBİTAK desteğiyle bir takım çalışmalar yapılmaktadır. Şu anda on yedi tane teknopark bulunmaktadır. Bunlar arasında sadece ODTÜ ve İTÜ'nün parklarının çalışmaları istisnaidir.

TÜBİTAK'ın AB ile koordinasyon çabaları çerçevesinde özellikle 2003'ten itibaren yürüttüğü çabalar fazlasıyla takdire şayandır. Ancak, bir kamu kurumu olması nedeniyle organizasyon yapma, iletişim değerlendirme ve esneklik gibi konularda sıkıntılar yaşamaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında proje başvuru sayısı 2947, kazanan proje sayısı 453 ve başarı oranı %15'tir.TÜBİTAK şu an İş ve Yenilik Destek Ağlarıyla AB'ye Entegre Olma" adı altında yeni bir girişim başlatmıştır. Bu bir ilk adım olabilir, ama bundan sonraki adımların etkin biçimde sürdürülmesi gerekmektedir.

Diğer araştırma kuruluşları genelde kendi ilgi alanları ile sınırlıdırlar. Kalkınma ajansları ülke içerisinde DPT tarafından tanımlanan sekiz bölgede bölgesel kalkınma ajansları kurulmuştur. Bunlardan alınacak verim ve beklentiler konusunda soru işaretleri bulunmaktadır.

Ülkemizin geleceğinde teknolojinin etkisi ve bunun toplumsal refaha yönelik çeşitli dönemlerde ortaya konulan beklenti ve öngörüler, öte yandan ülkemizin teknolojik ilerlemede temelini oluşturan sanayi kuruluşlarının, KOBİ'lerin günün getirdiği ekonomik koşullara dayanmada yaşadıkları sorunlar, yine günün koşulları çerçevesinde toplumun üniversitelerden beklentilerinin artması, eğitim ve araştırmanın yanında özellikle bilginin toplumsal faydaya dönüştürülmesi yolundaki beklentiler konuya daha yakından bakmayı gerekli kılmaktadır.

AB içinde araştırma ve geliştirme ve bunlara bağlı olarak yenilik geliştirmeyi artırmak için birliğe bağlı ülkeler güçlerini birleştirmişlerdir. Bu amaçla yetenek, bilgi birikimi, parasal kaynaklar ve bunları etkileyen belli unsurlar belli teknolojik amaçlar için bir araya getirilmekte, Avrupa teknoloji platformları ve daha geniş biçimde Avrupa Teknoloji Enstitüsü adı altında Avrupa'nın teknolojide öncü konuma getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu teknolojik programlar altındaki projeler de Avrupa'nın rekabet gücünü artırma yönünde seçilmektedir.

Bunlar dikkate alınarak ülkemizde çeşitli kesimler için yararlar ve yaratacağı sonuçlar düşünüldüğünde, ülke ekonomisi açısından sanayi kuruluşları ile KOBİ'lerin günün teknolojik gelişmelerine, yeniliklerine ve rekabet şartlarına uyumunu; toplumsal refahı ve istihdam artışını sağlamak için büyük oranda yetişmiş insan gücünü içlerinde barındıran üniversiteler ve araştırma kuruluşları ile ülke genelinde büyük organizasyonlar altında bir araya gelme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Sivil toplum kuruluşları açısından, üniversite ve sanayi arasındaki boşluğun giderilmesinde çok önemli işlevleri olduğu belirtilmektedir.

Üniversite açısından da, üniversitenin itibarını yükseltmek, akademik kadroyu desteklemek, üniversiteye parasal kaynak sağlamak yönündeki zorlukların bu günün talebine bağlı olarak, üniversitenin toplum ile özellikle sanayi ile yakın ilişkiler içerisinde olması ve kurulacak büyük teknolojik organizasyonların içinde yer alması şeklinde aşılabileceği belirtilmektedir.

Sonuç olarak, üniversite, sanayi ve araştırma kuruluşlarının katılımıyla ortak işbirliği imkânlarının geliştirilmesi, AB'nin benzer kuruluşlarıyla işbirliği yapılarak ülkemiz gençliği için gelişmeye yönelik ortamların yaratılması, bilgi bölgeleri, teknoloji enstitüleri ve ortak işletilen işbirliği platformları oluşturulması için ortamın hazırlanması ülkemizin yetişmiş insan gücü potansiyelinin daha iyi organize edilerek elde edilen sonuçlarının ekonomimize kazandırılması gerekmektedir. Teknolojiyi ve yeniliği yalnızca kullanan değil, üreten ve ekonomiye yansıtan, bu yolla refah artışı sağlayan toplum temeline katkıda bulunulabilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

Ülkemizdeki bütün üniversitelerin araştırma kuruluşlarına açık olacak belli hedefler doğrultusunda teknoloji geliştirme, uygulama ve küçük-büyük sanayi kuruluşlarının günün getirdiği teknolojik ve ekonomik sorunları çözme amacıyla ve bölgesel sivil toplum kuruluşlarının önderliğinde adı teknoloji üssü olarak nitelenecek büyüklükte organizasyon ve yapılara olan ihtiyaç çok açık bir biçimde kendini göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin tanımı, BM tanımı: Sorunlarının neler olduğunu tanımada yeterli çabayı göstermeyen ve çözüme yönelik olarak organize olamayan ülkeler, gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılmaktadır. Bizlerin bu utanç verici tanım çerçevesinde değerlendirilmekten kısa sürede kurtulmamız gerekmektedir.

Sonuç

Türkiye'nin 2023'e yönelik temel hedefleri şunlar olmalıdır.

1) Planlama yetersizliği ve denetimsizlikler asgari düzeye indirilmelidir. Eğitim kurumlarının kendi aralarında ve iş dünyası ile arasında eşgüdüm sağlanmalı, örgütsüzlük problemi çözümlenmelidir.

2) Özellikle yüksek lisans ve doktora eğitimi dünya standartları düzeyine yükseltilmelidir. Arzu edilenin çok çok gerisindedir. YÖK ve üniversiteler arasındaki hiyerarşik yapı üniversitelere ilerleme heyecanı kazandıracak biçimde yeniden düzenlenmelidir.

3) Üniversite üst yönetim kademelerinin belirleniş şekli ve bu kademelerin görevleri, üniversite yöneticilerini her türlü şaibeden uzak tutacak ve asli görevlerini tam olarak yerine getirecek biçimde düzenlenmelidir. Negatif seleksiyonun önüne geçilmesi ve liyakat esasına önem verilmesi gerekmektedir.

4) YÖK yasasının 130 ve 131. maddeleri değiştirilmeli, ayrıntıya girilmeden, üniversitelerin özerk oldukları açıkça ifade edilmelidir. Kurumsal ve mali özerkliğin yanında bilimsel özerklik de mutlaka sağlanmalıdır.

5) Ar-ge'de çalışacak olan kesimin oranı %5'e çıkarılmalıdır. Bir Türk üniversitesinin dünyadaki ilk yüz üniversite arasında yer alabilmesi için gerekli tüm altyapı hazırlanmalıdır.

7) Petrole alternatif bulma, petrole olan bağımlılığı düşürme ve dolayısıyla giderek artacak olan petrol faturasını azaltma, iklim değişikliğiyle mücadele ve etkilerini hafifletme, temiz su bulma ve kullanma amacıyla yapılan çalışmalar sistemli hale getirilmelidir. Bu çalışmaların yapılabilmesi için özellikle üniversitelerde "iklim değişikliği", "enerji-çevre ilişkileri" konularında ek dersler ve yüksek lisans programları açılmalı, hatta "iklim değişikliği etkilerini araştırma" ve "enerji alternatifleri" enstitüleri veya merkezleri oluşturulmalıdır.

8) Nükleer teknolojinin kazanılması stratejik bir konu olduğundan Devlet Politikası olarak ele alınarak planlanmalıdır. Nükleer teknoloji transferi bu politikanın ana hedefi olmalıdır. TAEK, kurulacak olan "Bilim ve Teknoloji Bakanlığı"na bağlanmalıdır. Programı gerçekleştirmekten sorumlu kurum, idarî, malî ve hukukî konularda geniş bir serbestîye sahip olmalıdır.

9) Ülkemiz, önümüzdeki 15 yıl içinde bir atılım yapmak üzere, nükleer teknolojiyi kazanmayı hedeflemelidir. Ülkemiz yüksek teknoloji alanlarından birini "pilot teknoloji" olarak seçerek, teknolojik atılım yapma stratejisini benimsemelidir.

10) Üniversite, sanayi ve araştırma kuruluşlarının katılımıyla ortak işbirliği imkânlarının geliştirilmesi, AB'nin benzer kuruluşlarıyla işbirliği yapılarak ülkemiz gençliği için gelişmeye yönelik ortamların yaratılması, bilgi bölgeleri, teknoloji enstitüleri ve ortak işletilen işbirliği platformları oluşturulması için ortamın hazırlanması ve çalışmalardan elde edilen sonuçlarının ekonomimize kazandırılması gerekmektedir.

11) Ülkemizdeki bütün üniversitelerin araştırma kuruluşlarına açık olacak belli hedefler doğrultusunda teknoloji geliştirme, uygulama ve küçük-büyük sanayi kuruluşlarının güncel teknolojik ve ekonomik sorunları çözme amacıyla ve bölgesel sivil toplum kuruluşlarının önderliğinde adı "Teknoloji Üssü" olarak nitelenecek büyüklükte organizasyon ve yapılar oluşturulmalıdır.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

TÜRKİYE'NİN
STRATEJİK
VİZYONU

2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

KÜLTÜR

TÜRKİYE'NİN STRATEJİK VİZYONU 2023

www.tsv2023.org

TASAM

www.tasam.org

2023 PERSPEKTİFİNDE KÜLTÜR POLİTİKALARI

- SUNUM ÖZETİ
- KÜLTÜR POLİTİKALARININ YÖNETİMİNE İLİŞKİN ÖNERİLER
- 2023 YILI PERSPEKTİFİNDE ON YILLIK EYLEM PLANI OLUŞTURULMASI VE UYGULANMASI İÇİN YÖNTEM ÖNERİSİ
- UZUN VADELİ KÜLTÜR POLİTİKASI ARAŞTIRMASI HAZIRLANMASI KONUSUNDA BİR YÖNTEM ÖNERİSİ
- KÜLTÜR POLİTİKALARI ARAŞTIRMASI VE PLANLANMASINDA GÖZ ÖNÜNDE TUTULACAK ANA BAŞLIKLAR
- TÜRK KÜLTÜRÜNÜN KURUCU ÖĞELERİ
- TÜRKİYE TURİZMİNİN 2023 STRATEJİSİ
- TÜRKİYE TURİZMİNİN 2023 VİZYONU
- BÜTÜN İNSANLIK İÇİN EVRENSEL BİR DEĞERLER PROJEMİZ OLABİLİR Mİ?
- SONUÇ

Sunum Özeti

Kültürün Tanımı

• Kültürün genel kabul gören bir tanımı yok. UNESCO'nun düzenlediği 06.08.1982 Meksika Kültür Politikaları Konferansı'nın Sonuç Bildirgesi'nde şöyle tanımlanmıştır; En geniş anlamıyla kültür, bir toplumun niteliklerini oluşturan farklı manevi, maddi, düşünsel (entelektüel) veya duygusal belirleyici özelliklerdir.
• Kültür sadece sanatı veya edebiyatı değil, yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değerler sistemini, gelenekleri ve inanışları da kapsar.
• Kültür daha özet bir şekilde; bilim-teknoloji, sanat ve din alanındaki birikim olarak tanımlanabilir.
• Ancak, bazıları bilimi dahil etmemektedir.
(Özgün kültürlere münhasır değil de, insanlığın evrensel kültürünün parçası olduğu gerekçesiyle?)
• Etik, akıl yoluyla türetilip yasal yaptırım ile - ahlak ise inanç yoluyla edinilip sosyal yaptırım ile - desteklenebilen davranış ilkeleri olarak algılanabilir.
Elbette ara kesitleri de mevcuttur.

Türk Kültürü

• Türk kültürü yaklaşık üç bin yıllıktır ve son bin yılı Müslümanlığın etkisindedir.
• İslam daha önceki inanış biçimlerinin merceğiyle yorumlanmış olmalıdır.
• Bu nedenle bazı uzmanlar dini, Türk kültürünün 'kurucu ögeler'i arasına katmamaktadır.
• Halbuki, en büyük mimari eserler din kökenlidir.
• Buna karşılık ahlak ön planda, adalet kavramı da ahlakın merkezinde tutulmaktadır. (Kutadgu Bilig)
• Kültürün önemli görülen unsurlarını formüllendiren veya zaman zaman etkin bir şekilde dillendiren bilge atalar veya ataların bilgeliği de önemlidir. (Dede Korkut, Yunus Emre, Mevlana)
• Dil genelde kültürün doğrudan parçası değil, bilim ve sanat (edebiyat) bileşenlerinin ifade aracı sayılır.
• Ancak bazı uzmanlar Türk dilini, çok farklı coğrafyalarda çok çeşitli dillerle alışverişe açık olma sınavını vererek varlığını koruyabildiği için, Türk kültürünün kurucu öğeleri arasına koyuyor.

KÜLTÜR

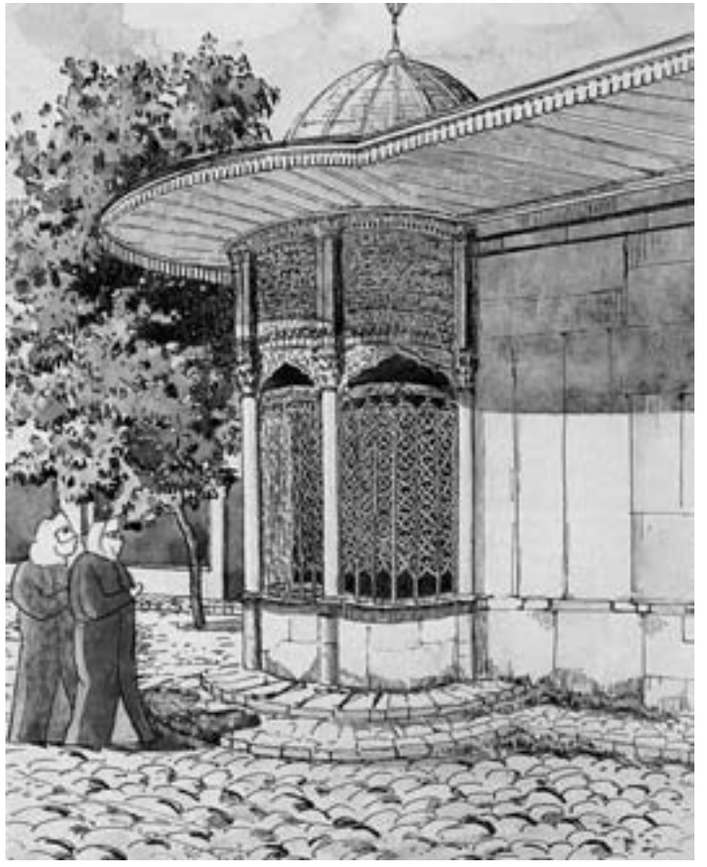

Medeniyetin Tanımı

• Bazıları kültür ve medeniyet sözcüklerini eş anlamlı olarak kullanıyor.
• Bazıları kültürü, medeniyetin dönemsel görüntüsü olarak tanımlıyor.
Bu tanıma göre medeniyet, kültürün zaman üzerinde kalıcılığını kanıtlayan unsurlarından oluşmaktadır.
• Değişik medeniyetlerin ortak paydaları 'insanlık medeniyeti' olarak nitelendirilebilir.

Kültür Politikaları Genel

• Kültür politikaları tartışmalı bir kavramdır.
• Çünkü bu ifadenin totaliter rejimleri anımsattığını, ülke insanlarını tekdüze hale getirme sonucunu verebilecek düzenlemeler biçimine dönüşebileceğini ileri süren düşünürler mevcuttur.
• Buna rağmen, geçmişte olduğu gibi çağımızda da, pek çok ülke kültür politikası hazırlamış ve uygulamaya koymuş durumdadır.
Örneğin Avrupa ülkelerinin kültür politikaları hakkındaki bilgiler, Avrupa Konseyi'nin Compendium programında veya AB'nin üyelerin kültür politikası hakkındaki yayınlarında bulunabilir.

Kültür Politikaları 4 Büyük Grupta Toplanabilir

• 1. Merkezi devletçilik sistemi. (Örneğin: Fransa ve İtalya.)
• 2. Kolaylaştırıcı devlet modeli.
(Örneğin: ABD, İrlanda, Birleşik Krallık.
Bu modelde etkinlikler; uzman kuruluşlar ve sanatçı örgütleri ve/veya yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilir.
Devlet bunların çalışmasını kısmen finanse eder, kültür alanında çalışanların sosyal haklarını korumayı öngören önlemler alır, kültür ürünlerini satın alabilir.
• 3. Sosyopolitik model. (Örneğin:Kuzey Avrupa ülkeleri.)
Bu modelde devlet siyasal ve toplumsal olarak gerekli gördüğü oranda ve durumlarda parasal veya başka desteklerle müdahale ederek uygulamalara katkıda bulunmakta, onları şekillendirmektedir.
• 4. Federalist model. (Almanya ve Avusturya).
Bu modelde kültür federe otoritelerin finansmanı, yönetimi ve denetimi altındadır.

Türkiye'nin Kültür Politikaları

• Tüm kültürel öğelerimize dair eksiksiz bir envanter çıkarılması ve çalışılması,
• Eğitimi bilgilendirme süreci olduğu kadar, hatta ondan daha ziyade, kendi kültürel ortamının medeniyet birikiminin kazanıldığı ve içselleştiği süreç olarak değerlendirmek,

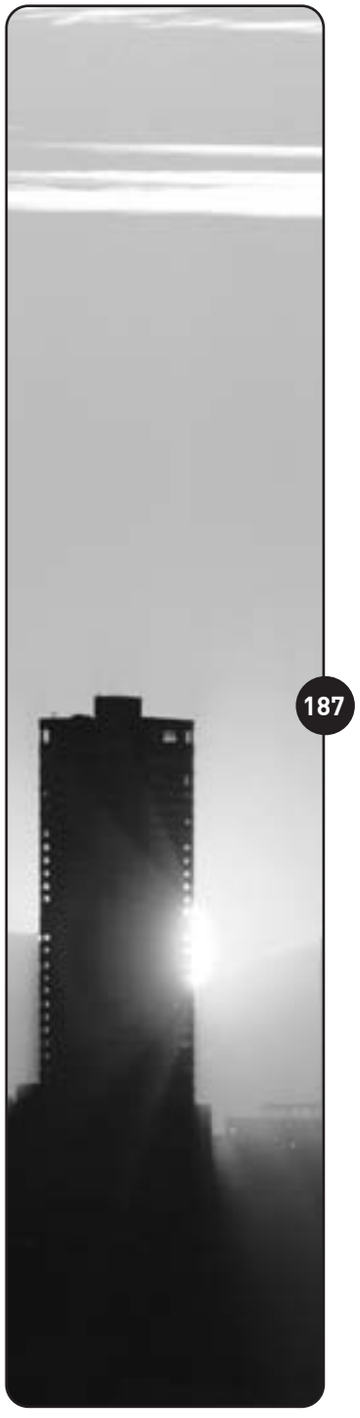

KÜLTÜR

• Ulusal kültürün korunup desteklenmesi,
buna paralel olarak toplumdaki farklı kültürlerin çeşitliliğinin tanınması ve çeşitliliğin ülke kültürünü zenginleştirici, yaratıcılığı özendirici bir öğe olduğu düşüncesinin benimsenmesi,
(Zira Türkler ötekileştirmekten yani ötekini kendi sınırları dışına itmekten hoşlanmayan bir kültür ve medeniyet geleneğine sahiptir.)
• Küreselleşmenin etkisiyle parçalanmanın orta ve uzun vadede kültürel çeşitliliği güçlendirici değil, zayıflatıcı niteliğinin bulunduğunun göz önünde bulundurulması

Evrensel Değerler Projesi

• Kültür, yaşam sürecinin doğal ürünlerinden oluşur.
• Kültür yaşarken üretilir, kültür üretmek için yaşanmaz.
• Kendiliğinden oluşan kültür unsurlarının evrensel değeri, toplumsal yaşamı yönlendiren ana ilkelerin niteliğine bağlıdır.
• Doğal ve sosyal çevreyle uyumlu müreffeh bir yaşamı hedeflerken, ekosistemde adaleti kollayan,
akla dayalı ama inançlarından da güç alan bir yaşam tarzının, evrensel beğeni kazanacak kültür unsurları üretmesi kaçınılmazdır.
• Böyle bir yaşam tarzını hedefleyip yayılmasını ummak, önemli bir evrensel değerler projesi oluşturabilir.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

Kültür Politikalarının Yönetimine İlişkin Öneriler

Kültür Politikaları - Kavram

Kültür politikaları tartışmalı bir kavramdır. Bu ifadenin totaliter rejimleri anımsattığını, ülke insanlarını tek düze hale getirme sonucunu verebilecek düzenlemeler biçiminde dönüşebileceğini ileri sürenler vardır. Bununla birlikte, pek çok ülke çağımızda da kültür politikası hazırlamış ve uygulamaya koymuştur. Türkiye Avrupa Birliği'ne üye olmak için müzakere yürüttüğü için karşılaştırmalı analiz yapmak isteyenler, Avrupa ülkelerinin kültür politikaları hakkındaki bilgileri Avrupa Konseyi'nin "Compendium" programında veya AB'nin yayınladığı üyelerin kültür politikasında inceleyebilirler.

Kültür politikalarını dört büyük grup altında toplamak mümkündür:

1. Merkezi devletçilik sistemi (Fransa ve İtalya)

2. Kolaylaştırıcı devlet modeli (ABD) (İrlanda ve Birleşik Krallık)

(Bu modellerde etkinlikler, uzman kuruluşlar ve sanatçı örgütleri ve/veya yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilir. Devlet bunların çalışmasını kısmen finanse eder, kültür alanında çalışanların sosyal haklarını korumayı öngören önlemler alır; üretilen kültür ürünlerini satın alabilir)

3. Sosyo-politik model (Kuzey Avrupa ülkeleri)

(Bu modelde devlet siyasal ve toplumsal olarak gerekli gördüğü oranda ve durumlarda parasal veya başka desteklerle müdahale ederek uygulamalara katkıda bulunmakta şekillendirmektedir)

4. Federalist model (Almanya ve Avusturya, bu modelde kültür federe otoritelerin finansmanı, yönetimi ve denetimi altındadır).

En geniş anlamıyla kültür, bir toplumun niteliklerini oluşturan farklı manevi, maddi, düşüncesel (entelektüel) veya duygusal belirleyici özelliklerdir. Kültür sadece sanatı veya edebiyatı değil, yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değerler sistemini, gelenekleri ve inanışları da kapsar. Bu tanım UNESCO'nun düzenlediği 06.08.1982 Meksika Kültür Politikaları Konferansı'nın Sonuç Bildirgesi'nde yer almıştır.

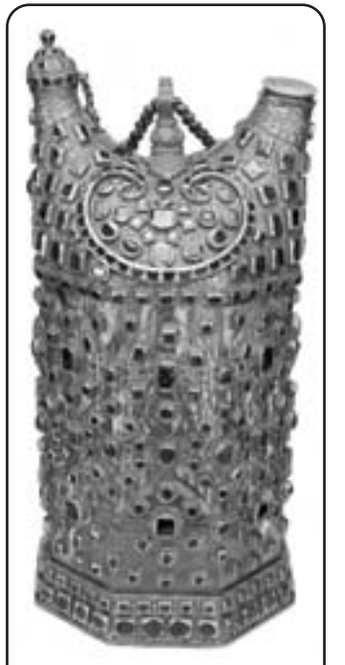

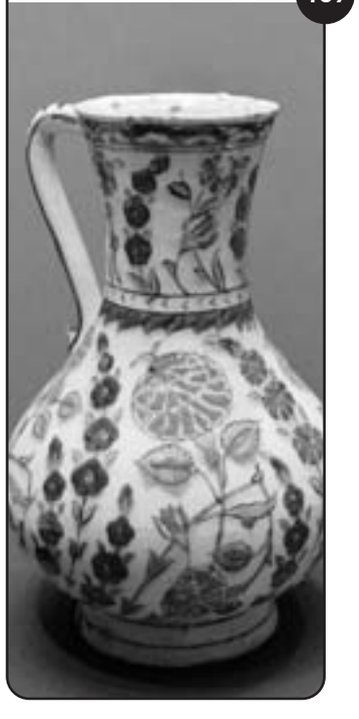

Kültür Politikaları Bağlamında Güncel Konular

Türkiye bağlamında

• 2008 Frankfurt Kitap Fuarında Türkiye'nin konuk ülke olması;

• İstanbul'un 2010 yılında Avrupa Kültür Başkentlerinden biri olması;

• Telif hakları, korsan yayın Türkiye'nin kara listede bulunması;

• Sinema tiyatro, opera ve baleye kamu desteği Kültür Merkezleri

• Müzeler;

• Çalınan kültürel mirasın iadesi;

• UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi ve Tehlike Altındaki Miras Listesi'ne alınma korkusu

• Kültürel haklar çerçevesinde ülkedeki farklı bölgesel veya yöresel kültürlerin, bölgesel dil haklarının tanınmasına, bu dillerde eğitim verilmesine ilişkin talepler.

Ve daha genel olarak:

• Özgün kültürlerin küreselleşmenin etkisiyle ciddi şekilde erozyona uğraması. Bu bağlamda az sayıda kişinin konuştuğu dillerin kaybolması. Küreselleşmenin kültürel bağlamda toplumun gündelik yaşantısına etkisi;

• Global kültürel eğilimler ile ulusal ve yerel kültürler ve göçmen kültürleri arasındaki gerginlikler ve dışlamalar. Özgün ya da farklı kimliklerin siyasallaşmasına ilişkin sorunlar.

Bütün bu konuların kültür politikaları bütünü içinde yeri vardır. Kültürel faaliyetlere genel bir perspektiften bakılmadığı takdirde, her bir konuda alınacak kararlar ve önlemler, sadece güncel konuya geçici bir çözüm oluşturur.

Ancak, genel anlamda kültür yönetişimi çerçevesinde eşgüdüm ve çözüm sağlanamaz. Para ve insan kaynaklarının dengeli kullanımı mümkün olamaz.

Bu nedenle, uygulanacak kültür politikaları hakkında karar verecek olanlar ile bu kararı uygulayanlar açısından, kamu, yerel yönetimler ve özel sektör ile akademisyenlerin eşgüdüm halinde araştırma yapmasında, uygulanacak kültür politikalarına ışık tutmasında, ulusal ve uluslararası deneyimleri göz ardı etmemesinde, uzun vadeli bir kültürel politika planlaması hazırlanmasında yarar vardır.

Türkiye'de Kültür Politikaları

Kültür politikaları araştırması Türkiye Hükümeti ve Türk akademisyenleri için yeni bir alandır.

Türkiye'nin kültür alanında uygulamayı düşündüğü politikalar, Devlet Planlama Teşkilatı'nın beş yıllık planlarında kısaca yer alır.

Ancak, bunun metodolojisi, örneğin Avrupa Konseyi'nin ve UNESCO'nun kültür politikaları alanında önerdiği sisteme uymuyor. Bunun dışında siyasi partilerin seçim bildirgelerinde, o parti iktidara geldiği takdirde uygulayacağı kültür politikaları konusunda çok kısa ve konunun uzmanlarına yazdırılmamış olduğu hemen anlaşılan yüzeysel birkaç satır okumak mümkündür.

Kültür Politikası - Değerler İlişkisi

• Değerler terimini bir sosyal grubu veya bir toplumu niteleyen yasalarda yer alan veya almayan, belirgin manevi, maddi, entelektüel ve duyguya değgin nitelik ve eğilimler bağlamında kullanılır.

• Değerler, ulusal değerler, evrensel değerler, geleneksel, tarihsel, dinsel veya etnik değerler terimlerinin, çerçevesi açıkça belirlenmemiş, tanımı tam olarak yapılamamış ya da bu tanımlar üzerinde genel uzlaşma sağlanamamış olduğundan, sözü edilen kavramların çerçevesi belirlenmeden, yapılacak tartışmanın bir sonuca varabilmesi mümkün değildir.

• Aşağıdakiler çok önemli hususlardır:

• Değer norm ve ölçütleri sürekli olarak ve hızlanarak değişime uğramaktadır. Bu nedenle tarihsel değerleri veya kültürel derinlikten gelen değerleri ileriye taşımak düşüncesinin bilimsel şekilde ayrı bir tartışma konusu yapılmasında büyük yarar vardır.

• Değerleri bu bağlamda yazılı ve yazılı olmayan değerler olarak ayrı ayrı incelemek son derece önemlidir.

• Bir ülkenin veya AB gibi ülkeler grubunun müktesebatını oluşturan metinlerde yazılı temel öğelerin o ülkenin ya da ülkeler grubunun değerlerini oluşturduğu söylenebilir.

• Bunun dışında, hukuki metinlerde açıkça yazılı olmayan, ancak o insan grubunun bilincine veya bilinçaltına yerleşmiş değerler de vardır.

Değerler araştırması yapılırken bu ikinci grup değerler ihmal edilirse, çok yanlış sonuçlara varılabilir.

2023 Yılı Perspektifinde On Yıllık Eylem Planı Oluşturulması ve Uygulanması İçin Yöntem Önerisi

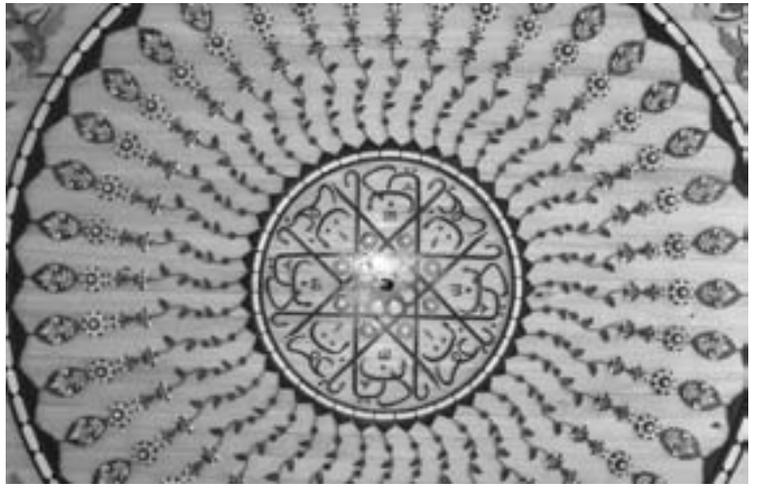

• Tüm kültürel öğelerin envanterin çıkarılması;

• Yaratıcılığa ilişkin özgürlükler dahil, kültürel anlatım özgürlüğünün sınırları konusundaki ülke mevzuatının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ölçütlerine uyumunun sağlanması;

• Kültürel mirasın koruması ve geleceğe kalmasının sağlanması; bu bağlamda ülkedeki elle tutulabilir veya somut olmayan kültürel mirasa sahip çıkma bilincinin güçlenmesine ağırlık verilmesi;

• Kültür sanayilerinin (örneğin sinema sanayisi, yayıncılık) v.b. desteklenmesi. Serbest piyasa kurallarına uyarak faaliyet gösteren kültür endüstrilerinin, sadece kâr amacı güden diğer etkinliklerden farklı özelliğinin bulunduğunun ve kültürel ürünün diğer mallardan farklı olduğunun kabulü; böylece yaratıcılığın korunmasını ve geliştirilmesinin ulusal ve uluslararası destek önlemleri ile sağlanması; telif hakkının korunması;

• Ulusötesi kültür sanayilerinin Türkiye'yi de kapsayan etkinliklerinin, evrensel değerler ve ulusal kültür politikaları çerçevesinde oluşturulacak norm ve standartlara uyumlu olmasını sağlayacak düzenlemeler yapılması;

• Kültür yönetiminde uzmanlaşmış insan gücü yetiştirilmesi;

• Kültür hizmetleri ve kültürel eğitim için yeterli parasal kaynak ve maddi olanakların arttırılması. (Örneğin bütçenin % 1'inin kültürel faaliyetlere tahsisi hedefine tedricen yaklaşılması). Yerel yönetimlerin ve STK'ların de o kaynaktan yararlanması;

• Kamu, mahalli idareler ve özel sektör arasında yönetişimsel eşgüdüm sağlanması. Mümkün olduğu ölçüde aynı işin farklı makamlar tarafından tekrar edilmemesi;

• Tüm ekonomik faaliyetlerin kültürel boyutunun göz önünde bulundurulması (Örneğin enerji üretimi ve sulama için baraj yapılırken, baraj altında kalacak kültürel mirasın kurtarılması);

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

• Ulusal kültürün korunması, desteklenmesi. Buna paralel olarak toplumdaki farklı kültürlerin "çeşitliliğinin" tanınmasının ve çeşitliliğin ülke kültürünü zenginleştirici; yaratıcılığı özendirici bir öğe olduğu bilincinin ulusun tüm katmalarına yerleştirilmesi. Desteğe muhtaç olan yerel kültürlerin desteklenmesi;

• Enformasyon toplumu çağının yeniliklerine ayak uydurulması; kültürel iletişimin özendirilmesi;

• Küreselleşmenin etkilerine bağlı olarak parçalara bölünmenin orta ve uzun vadede kültürel çeşitliliği güçlendirici değil, zayıflatıcı niteliğinin bulunduğunun ortaya konulması;

• Sanatın, kültür yaşamının vazgeçilmez yaratıcı öğesi olarak korunması ve desteklenmesi.

• Sanatçının ve sanatçı emeklisinin desteklenmesi. Gençlerin, yaşlıların ve maddi gücü bulunmayanların kültürel faaliyete katılmasının özendirilmesi. Kadın-erkek eşitliğinin bilfiil sağlanması için özel önlem alınması;

• Uluslararası kültürel işbirliğinin arttırılması, kültürel değiş tokuş yoluyla uluslararası ve bölgesel barışa katkı sağlanması;

• Türk Kültür Alanı işbirliğine öncelik verilmesi. Örneğin, Ahmet Yesevi ve Manas Üniversiteleri'nin daha fazla desteklenmesi; bu tür kurumların ve işbirliği çeşitlerinin olanaklar ölçüsünde artışların sağlanması; ülkede Türk Dili ve Edebiyatı'na ağırlık verilmesi; Türkçe'nin uluslararası kullanımının ve öğretiminin yaygınlaştırılması;

• Kültürel değerlerdeki gelişim ve gelişmeleri de göz önünde tutmaya yardımcı olacak araştırma yapılması ve ülke insanlarının bu konuda bilinçlenmesinin sağlanması;

(Türkiye AB'ne entegrasyonu öngören tam üyelik müzakereleri yürütmektedir). Avrupa müktesebatında yazılı olan değerler ve yazılı olmayan değerler ile Türkiye'nin mevzuatında kayıtlı olan veya olmayan değerler arasındaki farkların saptanması. Farkların entegrasyon sürecini ne ölçüde etkileyeceğinin araştırılması ve gerekiyorsa bu konuda kültürel tanıtım programları yapılması;

Uzun Vadeli Kültür Politikası Araştırması Hazırlanması Konusunda bir Yöntem Önerisi

1.) Kültür politikalarını belirlemek ve yürütmek için kamu temsilcisi ve sektör temsilcisinin veya kurumun veya akademisyen grubunun görevlendirilmesi;

2.) Bu gruplar tarafından ele alınacak olan raporlarda mevcut durumun ve çözüm bekleyen sorunların-disiplinlerarası veçheleri ihmal edilmeyerek- ele alınması; konuyu ilgilendiren yasa ve yönetmeliklere ek olarak hazırlanması gereken yasal düzenlemeler için öneri getirilmesi;

3.) Heyetlerin ayrı ayrı sunacakları raporlara Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ve gerekirse Devlet Planlama Teşkilatı'nın konu ile ilgili görüş ve önerilerinin eklenmesi;

4.) Türkiye, AB'ye aday bir ülkedir. AB üye ülkelerin kültür politikaları ile karşılaştırma yapabilmesi için, AB ülkeleri mevzuat ve uygulamaları ile Avrupa Konseyi'nin Kültür Politikaları Compendium Programı'na katılmış olan ülkelerin verilerinin de karşılaştırma için her bölüme eklenmesi;

5.) Önerilerin uygulanabilmesi için gereken parasal ve diğer katkıların hesap edilmesi;

6.) Hazırlanacak raporun TBMM'de grubu bulunan siyasi partilere bilgi vermek ve görüş almak için yollanması; alınan tüm cevapların raporlara eklenmesi ve bunların kamuoyuna açıklanması;

7.) Hükümet uygun görürse, bu raporun Avrupa Konseyi Compendium Programı'na sunulması;

Kültür Politikaları Araştırması ve Planlamasında Göz Önünde Tutulacak Ana Başlıklar

• Hukuk - İdare- Maliye (Bu ana başlık altına: Kültür faaliyetlerinin kamu, yerel yönetim ve özel sektör tarafından finansmanı ve bunlara uygulanan vergiler; Bu alanda çalışanların hakları; Sosyal ve ekonomik koşulların iyileştirilmesi; Sanatçıların emeklilik hakları; telif hakları; Çeşitliliğin korunmasına ilişkin mevzuat ve uluslararası norm ve standartlara uyum alt başlıkları girecektir).

• Eğitim (Kültür alanında çalışan yöneticilerin eğitimi, eğitim programlarında kültür, mesleki eğitim, sanat eğitimi; genç sanatçılara yardım programları; ulusal dile ek olarak konuşulan yerel ve bölgesel diller ve ağızların öğrenimi konusundaki uygulamalar ve araştırmalar vb).

• Uluslararası ilişkiler (İkili kültürel ilişkiler, uluslar arası ve bölgesel kuruluşlarla ilişkiler, ülke dışındaki ulusal kültür kurumlarıyla ilişkiler, uluslararası STK'larla ilişkiler veTürk Kültür Alanı çerçevesinde işbirliği)

• Kültürel Miras (Elle tutulabilir veya tutulamaz kültürel mirasın, doğa mirasının yönetişimi; alanla ilgili uluslararası sözleşmelere katılma ve uyum; Dünya Miras Listesi'ne dahil SİT'lere ilişkin çalışma ve yükümlülükler; yerel ve bölgesel idarelerin kültürel mirası koruma işlevleri; enformasyon teknolojilerinden yararlanma; çalınmış kültür varlıklarının iadesi; arkeoloji, müzeler, arşivler vb).

• Geleneksel sanatlar ve el sanatları (tüm geleneksel sanatlar, sözlü edebiyat, folklor, somut olmayan kültürel mirasın korunması).

• Kitap ve Okuma (kütüphanecilik, kitap ve yayın politikaları, ulusal ve uluslararası kitap fuarları).

• Güzel Sanatlar (müzik, opera, bale, tiyatro, yontu sanatı ve resim vb).

• Uygulamaya yönelik sanatlar (mimari, tasarım, sanayi tasarım)

• Medya ve Kültür (TV ve radyo, yazılı basında sanat ve kültür, sinema, multimedya, kültürel malzeme ve tekniklerin güncelleştirilmesi; sanat ve sanayi arasındaki ilişki).

• Toplum, boş zamanların değerlendirilmesi ve kültür (Amatör sanatçıların kültürel çalışmaları; kültürel çeşitlilik arz eden bölgesel kültür veya azınlıkların kültürlerinin tanınması ve geliştirilmesi; Kültür merkezleri vb).

• Değerler (ulusal, yerel veya bölgesel değer araştırmaları, yaşam tarzları, gelenekler, dinler ve inançlar; değerler sistemi: çevresel bilinç oluşumu vb.).

• Kültür ve politika arasındaki ilişkiye dair araştırmalar (Örneğin kültürün sosyal politikası; kültürün sosyolojik izahı; kültüre ilişkin siyasal bilim çalışmalarının başarıları ve başarısızlıkları; kültürün tarihsel sosyolojisi ve buna ilişkin metot sorunları; kültürlerin karşılaştırılması; sosyoloji ve kültürel kimlik oluşturulması alanında sosyolojik ve felsefi araştırmalar)

Türk Kültürünün Kurucu Öğeleri

Kültür kavramı çeşitlendirilmiş bir kavramdır. Kültür çeşitliliğinden, bilhassa Türkiye'nin içinde bulunduğu kültür çeşitliği söz konusu olduğunda çoğu zaman tek bir şeyden bahsediyormuş olarak algılanır. Bu da kültür hakkındaki akademik araştırmaların ihmal edilmesinin sonucudur. Ve kültür, ne yazık ki, güncel konular sıralamalarında daima sonlardadır.

Çoğu durumda kültür ve medeniyet kavramları eşanlamlı olarak kullanılır, dolayısıyla bu kavramların arasındaki farkı açığa kavuşturmak gerekir. Kültür, daha ziyade aktüel olanla, güncel olanla ilgili bir gerçektir. Kültür ancak bir medeniyetle gerçekleşir.

Son dönemlerde "Türk kültür alanı" diye bir kavram ortaya çıkmıştır. Türk kültür alanında vaktiyle yaşanmış olan bir kültür ve yaşanmakta olan bir kültür var. Ancak yaşanmış veya yaşanmakta olan kültürün gerçekleştiricisi olarak düşünülebilecek, onun arkasında olduğu düşünülecek bir unsur, medeniyettir. Kültür bir medeniyetin güncellenmesi, yaşanması, şimdide somutlaştırılması olabilir. Bu bir öznelliktir.

Türk kültürün kurucu öğeleri olarak Türk medeniyetini anlamak yerinde olacaktır. Türkiye'nin içinde bulunduğu kültür veya medeniyet için birbirinden farklı adlandırmalar, kimi zaman "Türkistan medeniyeti" olarak, kimi zaman "İslam medeniyeti" olarak, hatta kimi zaman "Türk-İslam Batı medeniyeti" kavramları kullanılmıştır. Son iki yüzyıllık bir süreç dikkate alındığında, artık Türk-İslam Batı medeniyeti demek de doğru olabilir. Bu adlandırma da tartışmaya, düşünceye açık bir konudur. Ancak yine de en uygun ve isabetli tabir, "Türk kültürü" tabiridir.

Birincisi, Türk medeniyeti denildiğinde, bazılarının iddiasına göre 4000 yıl, ama en azından en eski yazılı ürünü dikkate alındığında, 2000 yıllık geçmişi olan bir millet, medeniyetinden bahsedilir.

İkincisi, neredeyse kadim dünyanın orta kuşağında Çin'den Balkanlara kadar uzanan bir hilal üzerinde var olmuş bir milletten ve 2000 yıl boyunca varoluşunu sürdürebilmiş bir medeniyetten bahsedilmektedir. Türk kültürü, 2000 yıl içerisinde farklı kültür ortamlarında, farklı medeniyetlerle birlikte var olmuş bir medeniyet demektir. Öyleyse en belirleyici adı ve tüm bunları kuşatacak bir adı bulmak gerekir. Medeniyet, sürekli ekleye ekleye bir varlık meydana getirmek değildir. Dolayısıyla "Türk medeniyeti", hatta bir çevre olduğuna göre "Türk medeniyet çevresi" adı daha isabetli bir ad olabilir.

Kültürün kurucu öğeleri deyince, daha ziyade medeniyeti ve medeniyetin içinde olanları algılamak gerekir. Medeniyet denilen alanın da değerlerden meydana geldiği bellidir, değer deyince biraz daha felsefi ya da daha özelleştirecek olursak, ahlaki olanlar kastedilebilir.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

Medeniyet aslında bir ahlaktan ve ahlak anlayışından oluşan bir yapıdır. Bu perspektiften bakıldığında, kültürün kurucu öğesinin ne olduğu üzerinde daha rahat düşünülebilir.

Ahlak tek başına felsefi, etik, tek başına bireyde somutlaşmış bir şey değildir, belki onların tamamını kucaklayıcı bir şeydir. Ahlak eylemleri düzenleyen, insanların nasıl ve niçin yaşaması gerektiğini söyleyen bir alandır. Geçmişe bakıldığında, ahlak kendisini Türk medeniyeti içerisinde belli bir bilgelik tasavvurunda sunmuş olandır. Öyleyse, kültürün kurucu öğelerinden bir tanesine ahlak gözüyle bakmak pekâlâ mümkündür. Ve ahlaktan değerler anlaşılıyorsa, bu değerlerin de organizasyonunu sağlayacak bir değer bulunmalıdır. Söz konusu alandan yoldan çıkıldığında, bu değerin diğer değerlere de hem anlam katacak, hem varlık katacak ve hem de varlıklarını devam ettirecek değerin adalet olduğu anlaşılmaktadır.

Belli bir adalet anlayışı ve belli bir adalet yorumunu Türklerin asırlar içerisinde, bin yıllar içerisinde geliştirdiği ve kuşaklara aktardığı hikmetin içerisinde görmek mümkündür. Bunu Türklerin hem İslamiyet'te, hem tam İslamiyet'e geçiş sürecinde, hem de İslamiyet'ten önceki yaşamında da görmek mümkündür. Adalet her zaman kendisini sadece "adalet" sözcüğü içerinde sunmaz. Adalet, sırasıyla o hak duygusuyla, o hak bilinciyle bir merhamete dönüşür. Öylelikle, asıl kurucu olan başka şeyleri de kurarak, o yaşanılanları biçimlendirir. Adalet, devletin de kendisine tabi olmak zorunda olduğu, -hatta ve hatta burada yasadan bahsedilmiyor- burada bir bilinçten, bir duygudan bahsedilmekte, hatta ve hatta "benim" de yalnızken tabi olmak zorunda olduğum bir iç varlık oluşturmaktır.

Türk kültürünün kurucu unsuru, yani o kültürün arkasındaki yapı medeniyettir, medeniyetin özü ahlak ve ahlakın merkezindeki değer ise adalettir.

Türk medeniyetinin ya da Türk kültürünün kurucu öğesi olmak bakımından üzerinde durulacak unsur- ki belki ahlaktan önceki unsur- hiç şüphesiz ki, dildir, Türkçedir.

Dil, kültürün hem kurucusu, hem koruyucusu, hem de somutlaşmış halidir. Dil sadece gramer kurallarından ibaret bir yapı değildir. Dil, üzerinde az çok düşünmüş herkesin fark edeceği bir hususdur. Diller insanların birbirinden kendisiyle, kendisi aracılığıyla aldıkları dünyayı, doğayı, varlığı biraz şekillendirerek, yönlendirerek taşırlar, yani dil düşünceye istikamet kazandırır.

Dil, kavramları ve değerleri belli bir düzenekte birbirini çağrıştırarak kazanmaya imkân tanıyacak yapıları içerisinde barındırır, dil içinde inançları, düşünüşleri ve hayalleri barındırır. Ve bir dilin medeniyet dili olabilmesi için gereken en önemli şart, bir inancı ifade edebilme, bir inancı ortaya koyabilme başarısı göstermesidir. Türkçe bir inanca, birkaç inanca alanlık edebilmiş başarılı bir dildir. Konunun dışına çıkarak örneklemek gerekirse, Almancayı Almanca yapan, İncil'in Almanca ifade edilebilmesidir. Eğer inancı, inançları ifade edebiliyorsa, o dil bir medeniyet dilidir.

Bir dil tarih boyunca başka dillerle ilişki içerisinde olmasına rağmen, alışverişte bulunabilmesine rağmen, hala varlığını koruyabiliyor ise o kurucu ve koruyucu unsuru olmayı hak ediyor demektir. Bilindiği üzere, Ubıhça gibi birçok dil kaybolmaktadır. Türkçe ise varoluşunu koruyabilmiş bir dildir. Türkçe üstelik dışarıya açık olma konusunda da ilginç bir yapısı olan dildir. Dışarıdan kelime alma ve başka kelimelere açık olarak kavram alma konusunda da ilginç yapıya sahip. Fakat değişmez bir kuralı da vardır; adlar alır, ama yüklemlerini, yani ilişkilendirmeyi, kültürü de kendisinde göreceğimiz kısmı saklı tutar. Kültürün kurucu unsurunun olmazsa olmazı dildir.

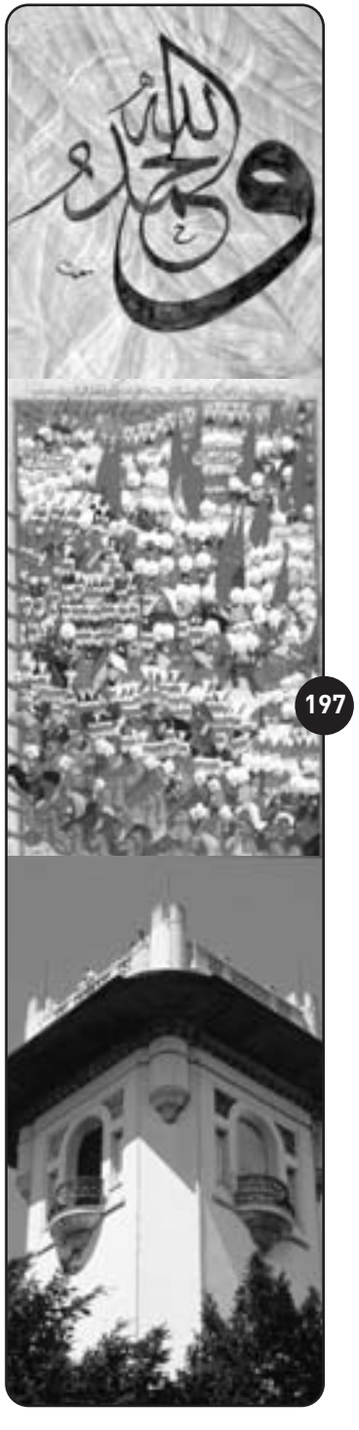

KÜLTÜR

Kültürü meydana getiren kurucu unsurlardan biri de kurucu "mihver" veya "yaratıcı" denilen "atadır".

"Ata" ile kastedilen ise, yukarıda bahsedilen 2 unsura da örnek olabilecek birkaç isimdir. Ata, varlık, yokluk zamanlarında yeni bir kavrayış, yeni bir istikamet gösterebilendir. Ama bu gösteriş, bir rasyonel gösteriş değildir.

Bu gösteriş bir yaşayıştır, bir yaşamadır, bütün bir varlığıyla göstermedir. Burada atalar kültünden vb. bahsedilmemektedir. Atalar kültü de belki bu bağlamda yeniden değerlendirilebilir. "Mihver insan" yol gösteren, kültürün ve medeniyetin önemli unsurlarıdır. Medeniyet ve kültür bu üç unsurla ifade edilmelidir.

Atalar derken, 13. y.y. çok önemlidir. Bugünkü Türk medeniyeti söz konusu olduğunda, XIII. y.y.'ın kilit önem taşıdığı kesin. 13. y.y. üzerinde pek bir düşünce sorgulaması yürütülmemiştir. Ancak sırası geldiğinde, dünyaya sahip olduğumuz evrenselliğimizi tanıtırken hep 13. yüzyıldan berisini örnekler sunarız. XIII. y.y. yaşayan Yunus Emre bir atadır, Mevlana bir atadır, Hacı Bektaşi bir atadır, Yusuf Has Hacib bir atadır, Itri bir atadır, kendi alanlarında değerlere, yapmakta olduklarına, değerler manzumesine yeni bir anlam, yeni bir varlık katar. Medeniyeti ve kültür bunlarla anılmalıdır. Mevlana Anadolu'dan "Gel ne olursan ol gel, yine gel. " diye seslenmiş. Aynı şekilde Yunus Emre kurucu bir atadır, o da "Ben gelmedim dava için, benim işim sevgi için, dostun evi gönüllerdir, gönüller yapmaya geldim" demiş. Kurucu ata olan Dede Korkut da Deli Dumrul'a şöyle dedirtmiştir: "Yücelerden yücesin, Kimse bilmez nicesin. Göklü Tanrı. Herkes seni gökte arar, yerde ister, Sen inanmışların gönlündesin". Farklı bir ortamda aynı şeyi Mevlana daha ilginç bir tespitte bulunur: "Kâbe Kâbe olalı Allah oraya bir kez dahi girmedi, ama benim gönlüm Kabe'sinden bir an bile çıkmadı."

Ata varlıkla hayatı, değerler manzumesiyle birlikte çözme yolunu gösteren hayati unsur ve yaşayan örnektir, konuşmaya sürekli devam eder. Mevlana "Satrancı öyle bir oyna ki 700 yıl sonra dahi şah mat diyesin" demiş. Bu mısralar 700 yıl boyunca konuşulan büyük ve davetkâr kültürün önemli parçaları ve unsurdur.

Bir diğer husus, coğrafyalar ve zamanlar farklı olmasına rağmen medeniyetlerin ortak tarafı olmalıdır. Bu ortaklık, adalette bir araya gelir. Buna ilginç örnekler sunmak mümkündür: "Kutadgu Bilig'de" Orta Asya'dan Yusuf Has Hacib XI. y.y daire-i-adaletle ilgili "Eğer güçlü bir devlete sahip olmak istiyorsan, güçlü bir orduya sahip olmalısın, güçlü bir ordu istiyorsan, vergi toplamalısın, vergi toplamak istiyorsan, adil bir şekilde yöneteceğin bir halk olmalı" diyerek yol göstermiştir. Görüleceği üzere, daire adalette açılıp, adalette nihayete ermektedir. Öyle ise adalet kültürün temel belirleyicisidir.

Bu adalet dairesi, XVI. y.y düşünürlerinden Kınalızade Ali Çelebi'nin Ahlaki-i Alai'sinde de şekillendirilmiş olarak yer almıştır. Kınalızade de "lazımın en lazımı" dediği adalet-ü devlet ve toplumsal işleyişi özetler. Söz konusu edilen adalet konusunu, toplumsal düzeni, siyasi işlemi, yani XI. y.y. "adalette yürüttüğün zaman halk yönetebilirsin" şeklindeki felsefeyi, XVI. y.y. coğrafya olarak Orta Asya'nın göbeğinden unsurları çoğaltarak Farabi de işlemiştir. Adaletin hikmetteki şeklini o tasavvufa gitmeksizin "her şey haktan, hakkı kadar hak almıştır" diyerek dile getirmiştir.

Buradaki Farabi'nin hak dediği Tanrı değildir, topluma işleye işleye yansıttığı adaletten başka bir şey değildir. Aradan 400-500 yıl geçmiş olmasına, toplum hayatında yeni unsurlar meydana gelmiş olmasına rağmen, Farabi'nin de bu felsefesinde adaletin önemi muhafaza edilmiştir.

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

Bu da Türk medeniyetinin, onu oluşturan değerlerdeki devamlılığını ve benimsenme özelliğini göstermektedir. Türk medeniyetinin temel değeri olan adalet sadece hukuki bir değer değil, aynı zamanda ahlaki ve ontolojik bir değerdir ki onun bu cephesi özellikle Farabi tarafından vurgulanır. Üç farklı zaman ve üç farklı kulvar olmasına rağmen, burada adalet temel çıkış noktası olmuştur.

Anlaşılacağı üzere, Türk kültürünün kurucu öğelerinin neler olduğu ve nerede bulunduğu konuları meçhul değildir. Bir gelecek planlaması bağlamında konunun eğitimi ilgilendiren yönü görülmelidir. Eğitim bilgilendirme sürecinden önce kendi kültürel ortamının medeniyet birikiminin kazanıldığı ve içselleştiği süreçtir. Eğitim kurumlarının bilgilendirme eksiği telafi edilebilir, ancak medeniyeti taşıyan değerlerin kazandırılması, kısaca ahlakın geliştirilmesi telafisi pek güç bir kazanımdır. Yıllar önce konuyu eğitim ve medeniyet eğitimi bağlamında değerlendiren kalemlerimizden Tanpınar "lise, bir medeniyet birikiminin aktarıldığı eğitim sürecidir" diyerek yol göstermektedir. Bir toplumda bireyler kurucu dediğimiz insanlar hakkında konuşamıyorlarsa, kültür ve medeniyet eksiği hissediyorsa, bunu düzeltmenin yolu da eğitimden geçer.

Bir millet kültürü birlikte üretir, onun için kurucu öğelerini genişletmek de son derece önemlidir. Aslında kimin üreteceğini, kimin yaşatacağını belirlemek, tespit etmek zordur. En küçük, hatta en önemsiz bir öğesi diyebileceğimiz unsur dahi kültüre mutlak şekilde bir katkıda bulunur. Musiki, din, sanat, hatta yemek kültürü bile kültürü meydana getirir. Ancak kültürün kurucu öğeleri, kendinden önce mevcut olana bir katkıda bulunan değil, daha ziyade kültür adına atfedilenlerin arkasında durabilecek öğelerdir. Dini, kültürün kurucu öğelerinden saymak pek doğru olmaz. Çünkü Türk İslam kültürünün 1000 yıllık bir tecrübesi var, Türk medeniyetinin geçmişi ise 2000-3000 yıllar öncesinde inşa edilmiştir. Ancak yine de İslam, hedef olarak ahlak isteyen bir kurumdur.

Ahlaktan derin bir değerler manzumesini anlamak gerekir. Folklor ve edebiyat da dilin içerisindedir, düşünce de dille şekillenir ve onun içinde işlenir ve edebiyat bu şekilde vücut bulur.

Türkiye Turizminin 2023 Stratejisi

Turizm Türkiye'de çok geç (1980 yıllarda) başlamış olmasına rağmen günümüzde dünyadaki büyük ülkelerle rekabet edebilen, pazarda büyük payı olan bir sektör haline gelmiştir. Türkiye bugünlerde turizm alanında dünyada 10. sırada bulunmaktadır. Devletin turizme yönelik politikasının esas hedefi: Türk turizmini daha da yükseklere yükselterek, 5. sıraya taşımaktır.

1982-2007 yılları arasında Türkiye'deki turizm sektörü makro göstergelerine bakıldığında, sektörün GSMH içindeki payı binde 6'dan yüzde 5,5'a, (9 kat), ülkenin turizm geliri 326 milyon $'dan 18.5 milyar $'a, (56 kat), ülkeye gelen yabancı ziyaretçi sayısı 1.280.000'den 23.340.911 kişiye, (19 kat), turizm belgeli yatak kapasitesi 98.000'den 786.000'e, (8 kat), seyahat acentesi sayısı 2.123 den 5.471'e (2,5 kat), altyapı harcamaları 2.510.000 $'dan 27.417 000 $'a (11 kat) artmıştır.

Yıllar itibariyle ülkeyi ziyaret eden turist sayısında sürekli olarak artış görülmektedir. Aşağıdaki tablo bunun bariz bir örneğidir.

Ziyaretçi Sayıları		
2005	21.124.886	20,6
2006	19.819.833	- 6,1
2007	23.340.911	17,7
2008*	18.533.764	-

Ziyaretçi Profili (2007)	
Almanya	4.149.805
Rusya	2.465.336
İngiltere	1.916.130
Bulgaristan	1.239.667
İran	1.058.206

Türkiye Turizm Stratejisi, turizm sektöründe, kamu ve özel sektörün yönetişim ilkesi çerçevesinde işbirliğini gündeme taşıyan ve stratejik planlama çalışmalarının yönetim ve uygulamasına yönelik açılımlar sağlanmasını hedefleyen bir çalışmadır. Katılımcı planlama anlayışı ile hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi ve Eylem Planı ile üretim, yönetim ve uygulama süreçlerinde sektörün önüne bir yol haritası konularak yönlendirilmesi temel amaç olarak kabul edilmiştir. Türkiye Turizm Stratejisi-2023 çalışmasının temelinde yer alan bu yaklaşım, çalışmanın noktasal değil, bölgesel, emredici değil yönlendirici, statik değil, dinamik bir çerçevede geliştirilmesini olanaklı kılmaktadır.

Türkiye kıyı turizminin yanı sıra, alternatif turizm (sağlık ve termal, kış sporları dağ ve doğa turizmi, yayla turizmi, kırsal ve eko turizm, kongre ve fuar turizmi, kruvaziyer ve yat turizmi, golf turizmi vb) gibi turizm türleri açısından da eşsiz imkânlara sahiptir. Bununla birlikte, bu potansiyel rasyonel anlamda kullanılmamaktadır.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı 2013, ülkemizin doğal, kültürel, tarihi ve coğrafi değerlerini koruma-kullanma dengesi içinde kullanmayı ve turizm alternatiflerini geliştirerek, ülkemizin turizmden alacağı payı artırmayı hedeflemektedir.

Söz konusu turizm kaynaklarının noktasal ölçekte planlanması yerine, gelişim aksları boyunca turizm koridorları, turizm bölgeleri, turizm kentleri ve eko turizm bölgeleri oluşturacak şekilde ele alınması, bu değerlerin tanıtımı ve kullanım kriterlerinin belirlenmesi açısından daha doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir. Böylece, turizm potansiyeli bulunan bölgelerin diğer alternatif turizm türleri ile cazibesi arttırılacaktır.

Yatırımcılar da kıyı turizmi veya diğer alternatif turizm türlerinden de yararlanarak, bu alanlarda yatırım yapma olanağı bulabileceklerdir. Aynı zamanda planlama, tahsis ve turizm yatırımı için devlet tarafından verilen diğer teşviklerden de bu kapsamda yararlanma fırsatı bulabileceklerdir.

Türkiye Turizm Stratejisi-2023'ün öngördüğü hedeflerle ülkemizin her yanına dağılmış durumda bulunan sağlık, termal, yayla, kış ve dağ sporları, kültürel açıdan önemli yer ve yerleşmelerin tek tek ele alınmasından çok, bunların birbirleriyle entegrasyonu sayesinde daha cazip ve daha güçlü alternatif varış noktaları ve güzergahlar oluşturulacaktır. Güçlü bir turizm güzergahı ve bölgesel varış noktası oluşturulması ile bu bölgeler içinde zayıf kalan yerleşmelerin kültür, el sanatları, yeme-içme tesisleri ve konaklama imkanları ile güçlenmeleri de sağlanmış olacaktır.

Ancak, Türkiye'de turizmde kitle turizmine yönelik gelişmeler ve turizm planlamasına parçacı yaklaşımlar sonucunda:

• Türkiye turizminin bir bölgeye, yaz sezonuna ve belli bir turizm türüne odaklanmış olması,

• Akdeniz ve Ege kıyı kesimlerinde aşırı yığılma;

• Altyapı yetersizliği ve çevre sorunlarının ortaya çıkması;

• Kıyı gerisi ve çevresi alanlarda çarpık kentleşme/yapılaşma;

• Birçok sektörü etkileyen ve birçok sektör tarafından etkilenen turizm sektörünün bütüncül bir şekilde ele alınamaması;

• Yabancı sermayenin turizm sektörüne giriş oranının çok az olması vb. gibi sorunlar da ortaya çıkmıştır.

Bu olumsuz yapılanmayı olumlu yönde değiştirmek için Türkiye Turizm Stratejisi kapsamında bütüncül politika, strateji ve uygulamaya dönük yaklaşımlar yer almaktadır.

Türkiye Turizminin 2023 Vizyonu

Sürdürülebilir turizm yaklaşımı benimsenerek istihdamın arttırılmasında ve bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması ve Türkiye'nin 2023 yılına kadar, uluslararası pazarda turist sayısı ve turizm geliri bakımından ilk beş ülke arasında önemli bir varış noktası ve uluslararası bir marka haline getirilmesinin sağlanmasıdır.

Turizm sektörünün güçlendirilmesi için planlama, yatırım, örgütlenme, turizm türlerinin çeşitlendirilmesi, araştırma ve geliştirme, tanıtım ve pazarlama stratejisi, hizmet standartlarının geliştirilmesi, ulaşım ve altyapının güçlendirilmesi, kalite, eğitim stratejisi konularında uzun erimli stratejiler önerilmektedir.

Bu stratejilerin gerçekleştirilmesi için kısa vadeli bir eylem planı gerekir.

2013 Eylem Planı Kapsamında

- Turizm Gelişim Bölgeleri
- Turizm Gelişim Koridorları
- Turizm Kentleri
- Eko-turizm Bölgeleri
- Şehir Turizmi Kentleri
- Kültür Turizmi Kentleri
- Mevcut Turizm Alanlarının İyileştirileceği Bölgeler
- Turizmin Çeşitlendirilmesi Eylem Planı
- Ulaşım Eylem Planı
- Türkiye Turizminde Projeksiyonlar
- Türkiye Turizm Stratejisi Proje Önerileri uygulamaya konulacaktır.

Dokuz Turizm Gelişim Bölgesi

Bölgeler, belli ana temalar çerçevesinde turizmin geliştirilerek çeşitlendirileceği birden fazla ili içeren varış noktalarıdır.

Buralarda, kongre ve fuar merkezleri, konaklama, yeme içme, alışveriş merkezleri kurulacak ve kültürel doku yenilenerek bölgesel tanıtım yapılacaktır.

1. Frigya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir, Ankara, Uşak İlleri

2. Troya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi Balıkesir ve Çanakkale İleri

3. Aphrodisia Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi Aydın, Denizli İlleri

4. Söğüt Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi Bursa, Bilecik İlleri

5. Kapadokya Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi Aksaray, Kayseri, Kırşehir, Nevşehir illeri

6. Göller Bölgesi Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi Konya, Isparta, Afyon, Burdur illeri

7. Hitit Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi Çorum ve Yozgat illeri

8. Urartu Bölgesi Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi Bitlis ve Van illeri

9. GAP Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak illeri

Yedi Turizm Gelişim Koridoru

Koridorlar, belli ana temalar çerçevesinde güzergah boyunca turizmin geliştirilerek çeşitlendirileceği birden fazla ili içeren varış noktalarıdır.

Buralarda, güzergah boyunca kongre ve fuar merkezleri, konaklama, yeme içme, alışveriş merkezleri kurulacak ve güzergah boyunca kültürel doku yenilenerek koridora yönelik tanıtım yapılacaktır.

1. Zeytin Koridoru Bursa İli Gemlik ve Mudanya İlçeleri, Balıkesir İli Gönen, Bandırma ve Erdek İlçeleri, Çanakkale İli Ezine İlçesi;

2. Kış Koridoru Erzincan, Erzurum, Ağrı, Kars ve Ardahan İlleri;

3. İnanç Koridoru Mersin İli Tarsus İlçesinden başlayarak Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin İlleri;

4. İpek Yolu Koridoru Ayaş - Sapanca Koridoru içinde Adapazarı, Bolu ve Ankara İlleri, Sapanca, Geyve, Taraklı, Göynük, Mudurnu, Beypazarı,Güdül, Ayaş İlçeleri;

5. Batı Karadeniz Kıyı Koridoru Şile - Sinop arasında uzanan 500 km.lik kıyı bandı kapsayan bölge;

6. Yayla Koridoru Samsun İlinden Hopa'ya kadar uzanan bölge;

7. Trakya Kültür Koridoru Marmara Bölgesinin Avrupa Yakasında yer alan koridor;

On Yeni Turizm Kenti

Bölgesel ölçekte planlanan, turizm, kültür, eğitim, eğlence, ticaret, konut ve her türlü teknik ve sosyal alt yapı alanlarından oluşan, ana yatırımcı veya alt yatırımcılara tahsis edilebilen ve altyapıların özel sektörün katkıları ile gerçekleştirilebildiği turizm yerleşimleridir.

Yeni Turizm Kentleri

1. Kaş - Finike Turizm Kenti
2. Anamur Kıyı Kesimi Turizm Kenti
3. Saros Körfezi Turizm Kenti
4. Kapıdağ Yarımadası - Avşa - Marmara Adaları Turizm Kenti
5. Samandağ Turizm Kenti
6. Kilyos Turizm Kenti
7. İğneada - Kıyıköy Eko-Turizm Kenti
8. Datça Eko-Turizm Kenti
9. Maçka Turizm Kenti
10. Kahta Turizm Kenti

Beş Eko Turizm Bölgesi

1. Batı ve Orta Karadeniz
2. Antalya
3. Göller Bölgesi
4. Antalya Doğusu ve Mersin
5. GAP

Eko-turizm yaklaşımı çerçevesinde (agro, kırsal, yayla, v.b.) turizm türlerinin geliştirileceği bu bölgelerde, rekreasyon, konaklama, alışveriş ve yeme içme tesislerinin gelişmesine yönelik planlamalar yapılacaktır.

Dört Eko Turizm Bölgesi

-Ankara
-İstanbul
-İzmir
-Antalya
Bu şehirlerde, kongre ve fuar turizmi başta olmak üzere farklı turizm türlerine alanlar ayrılacak, altyapı geliştirilecek ve nitelikli konaklama kapasitesi artırılacaktır.

On Beş Kültür Turizm Kenti

Adıyaman, Amasya, Bursa, Edirne, Konya, Kütahya, Manisa, Nevşehir, Trabzon, Sivas, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay, Kars gibi şehirlerde, kültürel doku yenilenerek, altyapı geliştirilecek ve nitelikli konaklama kapasitesi artırılacaktır.Her bir şehirde yaklaşık 1000'er hektar yatırım alanı, 900 milyon $ yatırım maliyeti

On Beş Mevcut Turizm Alanının İyileştirileceği Bölgeleler

Bu kapsama Aydın, Muğla, Antalya kıyı kesimleri alınacaktır.

Bunun için: turistlerin, konaklama alanlarından çıkarılarak ikincil harcamalarını artırmak, mevcut tesisleri 12 ay çalıştırabilmek, kıyı turizmi yanı sıra marka oluşumunu sağlayacak etkinlikleri özendirmek kentsel teknik ve sosyal altyapıyı geliştirmek amaçlanmaktadır.

Ulaşım Eylem Planı

Turizm sektöründe esasen;

- Üstyapı Yatırımları
- Altyapı Yatırımları
- Havayolu
- Demiryolu
- Karayolu
- Denizyolu. Deniz Turizmi kapsamında Akdeniz çanağındaki 800.000 yattan 100.000'i ülkemiz karasularına girmektedir. Deniz Turizminden elde edilen gelir ise 3-4 milyar $'dır.
- Kruvaziyer Limanlar

Ülkemizde bulunan 200'ü aşkın balıkçı barınağı yat turizmi açısından önemli bir avantajdır.

Bu nedenle, bu barınakların dip taramalarının yapılıp, elektrik, su ve telefon gibi hizmetlerin sağlanması durumunda bu barınaklarda en az 350 en fazla ise 600 yat kapasitesine ulaşmak mümkündür.

Sonuç olarak, Türkiye Turizm Stratejisi- 2023 Belgesi'nde belirtilen stratejik yaklaşımlar çerçevesinde yapılacak çalışmalar, geliştirilmesi öngörülen bölgelerdeki altyapı ve konaklama ihtiyaçlarının karşılanması durumunda, 2023 yılında 63 milyon turist, 86 milyar dolarlık turizm geliri ve turist başına yaklaşık 1350 dolar harcamaya ulaşılması öngörülmektedir.

Bütün İnsanlık İçin Evrensel Bir Değerler Projemiz Olabilir mi?

Ekonomik ve siyasi anlamda fevkalade büyük gelişmeler kaydeden Türkiye Avrupa'da 6. dünyada 17. ekonomik güç, ancak Türkiye insani kalkınmışlık üzerinde birtakım kriterlere göre 92. sırada bulunuyor. Zengin bir medeniyete sahip olan Türkiye 92.ci sırada bulunuyor ise, bunun çok daha sorunlu bir durum olduğu idrak edilmelidir. İnsan olarak kendimizi düşünmek, insanlarımızı düşünmek ve insan olarak geleceğe açılımımızı düşünmek, insan olarak evrensel potansiyelimizi ve evrensel vazifemizi ortaya koymak mecburiyetindeyiz.

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Atatürk tarafından Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi gibi kendimizi üzerinden idrak edeceğimiz, üzerinden bilinçlendireceğimiz, kendimiz hakkındaki bilinci elde edebileceğimiz bir kurum da düşünülmüştür.

Coğrafya sözcüğü basit bir kelime, ama eğer bunu Remzi Oğuz Arık gibi "coğrafyadan vatana" diye düşünürsek,

"coğrafyadan vatana" olan ulaşımdaki değerler sistematiğinin ne kadar önemli olduğunu anlarız. Mutabakat halinde olacağımız bir değerler sistematiği içinde olmak, bizim sadece coğrafyada olmaklığımız değil, fakat bir vatan coğrafyası içinde olmaklığımız anlamına gelir. Fakat geçmişten kaynaklanarak, bir şahsiyet inşası takip ederek, bu coğrafyada olmamız anlamına gelir. Şimdi sadece kendimiz için değil, fakat bütün bir evren insanı için de bir projemizin olabilirliği anlamına gelir. İşte bu da zihnimizi "Böyle bir Evrensel Projemiz var mı?" diyerek çalışmaya koydurmak mecburiyeti getiriyor.

Bir yaprağın rüzgarın önüne katılıp savrulması gibi değil, herhangi bir tahta parçasının bir akarsuda salınması, yol alması gibi değil, aksine bilinçli, ayakları üzerinde duran bir şahsiyet inşası şeklinde bunu düşünmek zorundayız.

Bu aynı zamanda sınanması gerekirse, şu sorunun da cevabı niteliğini taşıyabilecektir. Bizim kendimiz için ve diğerleri için, kendimizi çeşitliliğimiz içinde toparlayacak ve diğerlerine de bu çeşitliliği toparladığımız gibi bir birlik mesajı verileceğimiz projemiz var mıdır? Kendimiz gibi onları da buna davet edebileceğimiz, onları da bununla kucaklayabileceğimiz bir projemiz var mıdır? Tıpkı Vatan'ın bu bilinçle kendisini idrak ederken, hümanizmayı ortaya koyduğu gibi ve bir insan hakları projesini kendi adına, ama başkaları için de istemiş olduğunu bize düşündürterek böyle bir iş gerçekleştirdiği gibi...

O halde insani kalkınmışlık düzeyi de dahil olmak üzere, insanımızın insan olmak bakımından kendisini, bireyi de bir toplum olarak ele alırcasına, ama şimdi kendimizi toparlayacak, ötekilerle bizi bütünleştirecek bir birlik fikriniz var mı? diye sormanın zamanı gelmiştir.

Neyi soracağız? Bir tür medeniyet projesi düşünmek durumundayız. Hala bir medeniyet yolcusu olduğumuzu, muasır bir medeniyete doğru yürümekte olduğumuzu bu bağlamda idrak etmek zorundayız. Ama bir medeniyet yolcusu olmak, bir medeni yolcu olmak, bir medeniyet kurucusu ve medeniyet inşacısı olmak, kendini birey olarak da, kültür olarak da şahsiyet içinde düşünmek demektir.

Yani oraya atılmış bir birey, sadece orada olan bir birey değil, kendisini kendisi için fark eden bir birey olmaklık. Birey nasıl şahsiyet oluyorsa, işte kültürü de bağlayıcı, temel prensipler ve temel değerler içinde düşünmek bir medeniyet oluyor.

Huntington'un ortaya attığı medeniyetler çatışması kavramı var. Ancak medeniyetler kendilerini düşündüklerinde bir çatışmanın değil, barışın dili olmalıdır. Medeniyet kavramı atıcı değil, toparlayıcıdır, ayırıcı değil, birleştiricidir, dışlayıcı değil, kendine doğru çekicidir. Muvaffak olur veya olmaz. Kendine çektiğinde huzurlu asırlar yaratır ya da yaratmaz, ama ilk özelliği ayırıcı olmaktan çok, değer sistematiğini birleştirici olmak yolunda olduğunu ortaya koyabilmesidir. Yani, medeniyetler çeşitlilikleri toparlar, kendileri üzerinde bir bilinç olduğu zaman o kültür ve medeniyet fikri de olur. Ama kendileri, üzerlerindeki bu bilinç toparlayıcı, bütünleştirici ve birleştirici fikirdir.

KÜLTÜR

Ya onun dışında kalan öteki medeniyetlerin söyleyecek oldukları dışlayıcı mıdır? Kendinin farkında, ötekinin de bilincindedir, ama yine de ötekinin de diğer medeniyet için de mutlaka bir çağrısı, bir daveti vardır. Eğer medeniyet konsepti ve medeniyet mefhumu, kavramı içinde bir çağrı, bir davet barındırmıyorsa, o medeniyet değildir. Yani öteye doğru atan, o değer sistematiğinin içine "onları" almayan değil. Bu değer sistematiğinin "onlar" için de önemli olduğunu düşündürten bir kavramdır. Bunun objektif anlamda evrensel bir değeri, genel bir değeri, evrensel anlamda başarılı bir tatbikatı var mıdır, bu bir soru işaretiyle karşılanmalıdır. Ama içten kavrandığında ister Doğu, ister Batı, ister İslam, ister Yahudi, ister Hıristiyan, bütün medeniyet kavramlarının kendilerine doğru bir çağrısı söz konusudur. Bu çağrının dışlayıcı değil, barışçıl tarafı gündemde tutulmalıdır. Türk kültüründen damıtabileceğimiz, onun farklı tezahürlerinden, farklı görünümlerinden, farklı kendini ortaya koyuşlarından çıkartabileceğimiz adeta bir arka plandaki öz belirlenimi şeklinde çıkartabileceğimiz bir şeyleri evrensel anlamda yakalayabilirsek, işte bunu öteki için de kullanıp, onlarla kucaklaşmaya doğru gidebiliriz. Yani onlarla bir birlik fikrini kendi açımızdan oluşturabiliriz.

Moğol İmparatoru Cengiz han ile Fatih Sultan Mehmet'i karşılaştıralım ki bu karşılaştırma gayet isabetli bir karşılaştırma olacaktır. Çünkü Moğol yakıp yıkmaktaydı, bütün derdi bir istila idi, bir coğrafya birliğini istila etmek idi. Mehmet Sultan Mehmet'in yaptığı ise tamamen birleştirici idi. O İstanbul'da "bundan öncekilerin" de varlığını kabul ederek, aynı zamanda şimdi yeni bir senteze giderek, bütünlüklü, çeşitliliği kucaklayıcı bir kültür projesi gerçekleştirmeye çalışmış ve bu medeniyetlerin tümünü kucaklamıştır. Ve yaptığı iş, bilim ve sanat ile farklı inançların birliğini oluşturan o bakış açısıyla da bütünleşebilmeyi amaçlamıştır. Bununla da o bir "medeniyet fatihi", yani kendisini ötekine doğru açan, ötekini ise kendisine doğru isteyen bir "medeniyet fatihi" olmuştur. Buradaki fetihten sadece istila hareketinin anlamamak gerekir.

Ayrıca adalet fikri üzerinde özellikle düşünebileceğiniz, tam bir eksen olarak bu adalet fikrini kullanabileceğimiz bir başat medeniyet anlayışımız vardır. Ama adalet tek başına değildir. Çünkü Platon da adaletçidir. Ama onun devlet nazariyesini "Devlet" adlı kitabında tahlil ettiğimizde sadece bir elit vatandaştır, ama diğerleri ise orada kullanılan adeta bir nesne gibidir. Aristoteles ile devam edecek olursak, köleler zorunlu olarak orada bulunmalıdır. Adaletin başat bir fikir olduğunu ifade eden değerlendirmelerde şu hususlar ortaya çıkacaktır. Hint-Avrupa kültürlerinden farklı olarak, yani Hint, Fars, bugünkü Avrupa'yı oluşturan diğer kültürleri kapsayan Hint-Avrupa ülkelerinden farklı olarak, adalet halkı için Sultan'ın ve Hakan'ın bir bağışı, lütfü değildir. Fakat adalet Hakan'ın mesuliyeti, görevi, yani hizmetidir. Hatta bu açıdan bakıldığında Melih Şah'ın döneminde yaşamış olmasına rağmen, Nizamimülk'ün Siyasetname'si Fars kültürüne daha yatkındır, çünkü orada da adalet bir lütuf olarak halkına bağışlanmaktadır. O halde Türk kültürünün içinde gelen adalet kavramının ötekiler için de, sadece hakan ailesinin halka değil, ama bir milletin, bir kavmin öteki kavimler için de dilediği bir yönelişin ve o yöneliş halinde iken bulduğu kavimler için de öngördüğü bir hizmet özelliğini taşıması gerekir. O halde bizim tarihimiz bir misyonu, evrensel insan anlayışıyla algılamanın yeridir.

Bizim kendindeliğimizin, yani bizim kendimizi idrak edişimizin, mutlaka özdeşlik ilkesine bağlı kalacak bir idrak olmaması gerekir. "Özcülük" belki kullanılabilir veya daha çok "şahsiyetçi" bir gelişim çizgisi takip ettiğimizi düşünmek gerekir.

Efsaneye göre Ergenekon adlı kapalı mekandan kurdun rehberliğiyle çıkarak yola koyulan Türk kavimleri geçtikleri coğrafyalarda nice kültürlerle de farklılaşmış, nice farklı kültürlerde de kendilerini bulmuşlardır. Bütün bir Asya kavimleriyle, Hintliyle, Farsla, Anadolu coğrafyasında farklı

TASAM
TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

kavimlerle, Rumeli kültürüyle faklılaşmışlardır. Ama bunların hepsini tek bir şahsiyet çizgisinde olan bir eksen etrafında götürmüşlerdir. Bu haliyle kendisini çeşitliliğe rağmen barındırmak anlamında ve çeşitliliği kucaklayabilmişlik anlamında, bu çeşitlilikten istifade edebilmişlik anlamında Türk kültürü gelecek zamanlar için bütün dünyaya örnek olabilecektir. Çünkü Türkler ötekileştirmekten, yani ötekini kendi sınırları dışına atmış olmaktan hoşlanmayan bir kültür ve medeniyet geleneği getirmişlerdir. Bu, bugünün evrensellik anlayışı açısından ve bugünün hümanizması açısından mutlaka değerlendirilmelidir. Yani Türklerin evrensellik zihniyetinde tek cevherler, tözler üzerinde düşünmek yok. Bu evrensellik zihniyetinde kendilerini şahsiyetle birlikte inşa hareketi var, bir yöneliş var.

İslam medeniyetiyle farklı bir şahsiyet kazanmış oldukları gibi, tıpkı Anadolu coğrafyasından Rumeli'ye geçişlerinde de olduğu gibi ve nihayet bu sefer muasır medeniyet dolayısıyla Avrupa'nın o doğru standartlarına doğru yükselişleri sırasında da bunları yapabilmek için kendi değerlerinden arınmış olmaları gerekmedi. Bunları yapabilmiş olmak için kendilerini kendi olarak inşa etmeleri yetti, asıl gerekli olan bu idi.

Bunu bugünün evrensel kalıplarıyla anlamak mümkün müdür?

Yunus Emre ve Mevlana'dan vb. bahsederken, bir diğer başat erdemden bahsetmeden geçilmemelidir. Başat dostluk erdemi, kendisini ve ötekini aynı değerler sistematiği içinde algılayıp, çeşitliliğe imkan veren bir dostluk erdemidir.

Geçen sene 800. doğum yılı münasebetiyle gerçekleştirilen etkinliklerde Mevlana'nın kültürünün, musikisinin ve felsefesinin dış dünyada elit kültürel zümreler tarafından nasıl algılandığını büyük ibretle gözlemlenmiştir. Çünkü biz kendimiz olarak evrensel bir mesajı, asıl değeri insan adına vermeyi başarmıştık.

"Atalar" konusuna gelirsek, elbet ata bir insandır ve biz bir insan kültürüyüz. İnsan kültürü olmaklığımızın, bunun içindeki temel değerlerin, bunun içindeki insan kültürü içindeki yönelişin evrensel olan o güzelliğini neden birlik halinde tüm insanlığı kucaklarcasına tekrar tekrar yaşamayalım ve ifade etmeyelim? Yunus'un "72 millete bir gözüyle bakmayalım" dediği, o arka plandaki birlik fikrini, esas başat fikrini hatırlamanın tam zamanıdır. Birlik, hem Orta Asya'dan gelişimizde de, hem İslam kültürümüzde, hem de muasır medeniyet seviyesine yükselme azmimizde de içimizdedir.

Eski adıyla vahdet, yeni adıyla birlik fikri, asla insanlığın bütünlüğünü ve birliğini değerlendirirken, onlara herhangi bir tahrip verme, herhangi bir küçük görme söz konusu olmadan gerçekleştirmeye çalışmaktır.

Tasavvufun fevkalade güzel bir şekilde işlediği gibi "birlikteki çokluk, çokluktaki birlik" olduğu gibi, şimdi bu birlik fikrini tekrar böyle bir projeye temel olur mu diye ayna üzerinden seyretmeye çalışmak lazım.

Birlik iki türlü olur.

1. O birliği onu oluşturan farklı unsurlardan herhangi bir tanesine indirgersiniz ve diğerlerini ona ram edersiniz, ona esir kılarsınız, onun güdümüne verirsiniz.

2. Ya da birlik şöyle olur: bunların hiçbirine sığmayacak olan bir temel prensibi, bunların hiçbirinin içinde tüketilemeyecek olan bir temel prensibi gönlünüz itibariyle arzulayarak, bütün bunların ötesine doğru aşırır ve hepsini bu temel prensibe doğru gönderirsiniz. İşte tasavvuf, işte Yunus Emre ve Mevlana'nın birlik fikri bundan bahsetmekteydiler. O zaman ne biri, ne diğeri, fakat hepsi aynı anda. Çünkü temeldeki fikir, birliğe doğru.

2023 yılında bizim bütün evren insanı için bizim isteyeceğimiz bir temel projemiz var mı, onlara sunacağımız bir değerler sistemimiz var mı?" diye sorular sormaya devam etmek lazım.

Elbette var, çünkü bizim herhangi bir birey olmaktan çıkarak, bir şahsiyet olmayı benimsememiz gerek.

Sesi olmayan bir medeniyet, sükût eden, sonradan sükût eden bir medeniyettir. Halkın sesi olan edebiyata gelirsek, o dildeki evrensel insan tecrübesinin ifadesidir.

Tolstoy, Dostoyevsky Rusça yazarlar, ama evrensel insan deneyimlerini dile getirmişler. Nitekim Yunus Emre de Türkçe'nin en yalın ifadesiyle, tıpkı kendisi gibi düşündüğü evrensel insanı dile getirmiştir.

Sonuç

Türkiye'nin 2023'e, yani Cumhuriyetimizin 100. yıldönümüne yönelik kültür alanında belirleyeceği hedefler şunlar olmalıdır:

1. Zengin bir medeniyet ve kültüre sahip olmasına rağmen, insani kalkınmışlık kriterlerine göre 92. sırada bulunan Türkiye'yi daha yüksek seviyeye taşımak. Bu amaç doğrultusunda akademisyen ve ilgili uzmanlar tarafından kültür politikasını hazırlamak ve uygulamaya koymak;

2. Karar vericiler ve bu kararı uygulayanlar açısından, kamu, yerel yönetimler ve özel sektör ile akademisyenlerin eşgüdüm halinde, kültür politikasını belirleyici araştırmalar yapmasını sağlamak;

3. Uygulanması düşünülen kültür politikasında yer alacak Türk kültürünün esas değerler sistematiğini belirlemek;

4. Türkiye'nin hem Doğu Akdeniz, hem Balkan, hem bir Kafkasya kültürünü barındıran bir kültür mozaiği olduğu dikkate alınarak, onların küreselleşme ortamında yok olmasını önlemek üzere ilgili akademik çalışmalara hız vermek, bu kültürleri yaşatacak geniş kapsamlı çalışmalar başlatmak;

5. Türk kültürünü tanıtıcı dış etkinliklere ağırlık vermek;

6. Kültürel değerlerin dış dünyada tanıtılmasında öncülük rolü üstlenen Turizm ve Kültür Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlıklarının eşgüdümlü çalışma yürütmesini sağlamak;

7. Medeniyet birikiminin aktarıldığı eğitim süreci olan eğitim kurumlarında (liseler) kültürün kurucu öğelerinin tanıtılması ve öğretilmesi;

8. Medeni mirasın taşıyıcısı ve güncelleştirilmiş hali olan kültür sektörünü ülkedeki öncü sektörlerden biri haline getirmek;

9. Yüzyıllar boyu sahip olunan zengin medeniyet mirasından yararlanarak, tüm evren insanının ortaklaşa yararlanabileceği bir proje yaratmak üzerinde yoğun çalışmalara başlamak;

10. Türk kültür alanını genişletmek için özellikle Orta Asya, Balkanlar ve Kafkasya bölgelerinde ortak değerler sistematiği oluşturmak üzere çalışmalar başlatmak;

11. Uygulanacak kültür politikalarına ışık tutması açısından ulusal ve uluslararası deneyimlerden yararlanmak;

12. AB üyeliği kapsamında müzakereler yürütmekte olan bir ülke olarak kültür politikasını hazırlama ve uygulamada kullanılacak metodolojiyi tespit etmek. Mevcut kültür politikası, örneğin Avrupa Konseyi'nin ve UNESCO'nun kültür politikaları alanında önerdiği sistemle uygunluk içerisinde değildir.

13. Ulusal, yerel kültürler ve göçmen kültürleri arasındaki gerginlikler ve dışlamaları önlemek üzere, kucaklayıcı kültürlerarası diyaloğu sağlayıcı etkinliklere hız vermek.